

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

КАФЕДРА МІЖНАРОДНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО
ПРАВА

**«ПРАВА ЛЮДИНИ В ПЕРІОД
ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ»**

Збірник матеріалів Міжнародної науково-
практичної конференції
(м. Одеса, 1 листопада 2024 року)

2024

УДК
341.231.14:355.271(062.552) П68

*Друкується за наказом ректора Національного університету
«Одеська юридична академія» О. В. Тодоцяка
(наказ № 3177-44 від 08.10.2024 р.)*

Відповідальний редактор – президент Національного університету «Одеська юридична академія», академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України **Ківалов С.В.**
Заступник відповідального редактора – проректор з наукової роботи Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного та європейського права, Заслужений юрист України **Аракелян М.Р.**

Укладачі:

Бехруз Хашматулла Набієвич – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Мануїлова Катерина Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Грушко Мальвіна Валеріївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Гребенюк Дмитро Олегович – PhD, асистент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Матеріали видано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їх наукові керівники, які рекомендували матеріали до друку.

Адреса редколегії:

Національний університет «Одеська юридична академія», кафедра міжнародного та європейського права, м. Одеса, 65009, вул. Фонтанська дорога, 23. Тел. +38(048)719 8685

«Права людини в період збройних конфліктів»: Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 75-річчю прийняття Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та Міжнародному дню прав людини. 1 листопада 2024 р., м. Одеса: збірник матеріалів конференції. Одеса. 2024. 539 с.

© НУ «Одеська юридична академія», 2024

© Кафедра міжнародного та європейського права НУ «ОЮА»

Шановні учасники!

Дозвольте привітати Вас з початком роботи Міжнародної науково-практичної конференції «Права людини в період збройних конфліктів, присвяченої 75-річчю прийняття Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та Міжнародному дню прав людини, який світова спільнота щорічно відзначає 10 грудня. Ця знаменна та пам'ятна дата є нагадуванням про те, наскільки значущим залишається питання захисту прав людини, особливо в періоди збройних конфліктів, коли життя і свободи мільйонів людей опиняються під загрозою.

Дана конференція є науковою площадкою для обговорення складних викликів, з якими стикається захист прав людини як на міжнародному, так і на національному рівнях. Науковці та практики з різних навчальних закладів України та інших держав матимуть можливість комплексно дослідити сучасний стан правозахисної системи, обговорити її недоліки та перспективи розвитку в умовах сучасних викликів в період збройних конфліктів.

Тематика конференції охоплює широкий спектр актуальних напрямків, таких як теоретичні й практичні аспекти захисту прав людини в Україні особливо в контексті воєнного стану, регіональні та міжнародні механізми правозахисної діяльності, а також питання, пов'язані з охороною прав людини в кризових ситуаціях. Дана проблематика є надзвичайно важливою для нашої держави, яка допомагає не лише зберегти, але й зміцнити фундаментальні права і свободи, які стоять в основі демократичного суспільства та правової держави.

Міжнародна науково-практична конференція проводиться в Національному університеті «Одеська юридична академія», де кафедра міжнародного та європейського права традиційно виступає організатором в рамках якої обговорюються ключові питання міжнародного права та міжнародного захисту прав людини. Сподіваюся, даний захід стане стимулом для нових наукових пошуків і спільних зусиль у даній проблематиці, а також об'єднає нас у прагненні до справедливості та гуманізму.

Бажаю усім учасникам плідної роботи, конструктивних дискусій та важливих наукових відкриттів!

Сергій КІВАЛОВ
Президент Національного університету
«Одеська юридична академія»
академік НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Секція № 1
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ
ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Аракелян Мінас Рамзесович
проректор з наукової роботи Національного
університету «Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор, професор
кафедри міжнародного та європейського права,
Заслужений юрист України

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС
ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ТА СУЧАСНІ
ТЕХНОЛОГІЇ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ
ВИРІШЕННЯ

В умовах сучасних збройних конфліктів технологічний прогрес відіграє ключову роль, змінюючи не лише способи ведення бойових дій, але й глибоко впливаючи на права людини та їх захист. У зв'язку з тим, що сучасні технології радикально змінюють характер війни, виникають нові бойові стратегії та змінюється динаміка взаємодії між воюючими сторонами, що суттєво впливатиме на актуальність і застосування чинних норм міжнародного гуманітарного права. Закони війни, розроблені в минулому, можуть не повністю відповідати викликам сучасних конфліктів, особливо з огляду на використання високотехнологічної зброї, дронів, кіберзброї та штучного інтелекту. Війни ХХІ століття значно відрізняються від конфліктів ХІХ та ХХ століть, коли було закладено основи міжнародного гуманітарного права [1] та створено

міжнародні трибунали для судового переслідування воєнних злочинців. Сучасні конфлікти вимагають адаптації цих правових норм і процедур, щоб ефективно розслідувати нові форми воєнних злочинів, такі як кібератаки на цивільну інфраструктуру, використання автономних бойових систем і інші технологічні інновації. У цьому контексті також виникає необхідність перегляду механізмів доказування та збору інформації, зокрема за допомогою супутникових даних, аналізу великих даних та свідчень, отриманих через цифрові технології.

Використання безпілотних літальних апаратів (дронів), кібератак та автономних систем озброєнь відкриває нові можливості для військових, проте водночас створює серйозні виклики для міжнародного права та системи захисту прав людини. Ці технології, за своєю природою, можуть знизити ризики для військовослужбовців і сприяти більш точковому застосуванню сили.

Інновації у військовій сфері, такі як дрони, кібератаки та автономні системи озброєнь, не лише змінюють характер конфліктів, але й створюють нові загрози для дотримання прав людини. Сучасні технології в динамічному світі збройних конфліктів приносять не тільки позитивний вплив, а й досить негативні наслідки, створюючи серйозні проблеми та загрози для людей прав. Зв'язок між основними цінностями прав людини та сучасними технологіями зростає, оскільки країни воюють одна з одною. Між правами людини та технологіями існує дуже складний зв'язок, оскільки він включає використання безпілотників та штучного інтелекту у війнах.

Використання безпілотних літальних апаратів і робототехніки для нападу на людей під час війни схоже на порушення міжнародного гуманітарного права, оскільки це ставить під загрозу життя мирних жителів. Розпізнавання обличчя і масове спостереження використовуються для ідентифікації особи для переслідування. Кібератаки здійснюються, щоб припинити спілкування між людьми та отримати конфіденційну інформацію про людей із державної бази даних. І сьогодні платформи соціальних мереж також зловживають для поширення неправдивої інформації, що призводить до багатьох конфліктів. Дані платформи часто використовуються для поширення дезінформації, пропаганди та маніпуляцій, що ще більше загострює конфлікти, створює соціальну напругу та розколює суспільства. Поширення неправдивої інформації може підбурювати насильство, сприяти радикалізації та перешкоджати мирному врегулюванню конфліктів. Усе це свідчить про те, що сучасні технології, хоча і можуть бути корисними, несуть у собі серйозні ризики для дотримання основних прав і свобод людини під час збройних конфліктів [2]. На думку Федчук Т. штучний інтелект має низку характеристик, які ускладнюють контроль над ним. Будучи технологією загального призначення, штучний інтелект має безліч невійськових і оборонних застосувань. На відміну від військових технологій, він розробляється переважно в цивільному секторі. І хоча широке поширення штучного інтелекту ставить під питання повну заборону його військового застосування, міжнародне співтовариство має спільно працювати над

регулюванням або заборонаю певних видів використання військового штучного інтелекту [3].

Проте, сучасні технології приносять не тільки негативний вплив, а й відіграють ключову роль у захисті людей під час війни, допомагаючи оперативно ідентифікувати місця інцидентів завдяки системам раннього виявлення. Зокрема, технології дистанційного зондування дозволяють відстежувати зміни в землекористуванні, переміщення населення та інші показники, що можуть свідчити про порушення прав людини. Супутникові знімки дають змогу здійснювати моніторинг зон конфлікту в режимі реального часу, забезпечуючи доступ до важливої інформації для швидкого прийняття рішень. Доповнена та віртуальна реальність можуть використовуватись для візуалізації наслідків воєнних дій, підвищення обізнаності про вплив конфліктів на цивільне населення, а також для підготовки гуманітарних працівників і миротворців, що дозволяє їм ефективніше реагувати на кризові ситуації. Важливою складовою захисту є також безпека даних: бази даних мають бути захищені за допомогою передових алгоритмів шифрування, що гарантуватиме конфіденційність та недоторканність інформації. Додатково, аналітичні інструменти на основі штучного інтелекту можуть використовуватися для прогнозування можливих загроз і допомоги у створенні стратегій захисту населення та інфраструктури.

Сучасні технології мають потенціал не лише для посилення захисту прав людини, але й для запобігання порушенням на ранніх етапах завдяки системам раннього попередження та прогнозування.

Проте, важливо враховувати, що впровадження цих інновацій вимагає міжнародної координації, адекватного правового регулювання та суворого контролю за їх використанням. Необхідно забезпечити, щоб технології використовувалися з дотриманням етичних норм і не ставали інструментом для придушення чи порушення прав людини.

Важливу роль у цьому процесі відіграють також питання кібербезпеки та захисту даних, оскільки технології можуть бути використані для збирання та аналізу особистої інформації, що може поставити під загрозу конфіденційність і безпеку людей у зонах конфлікту. У зв'язку з цим, захист баз даних, гуманітарної інформації та цифрових платформ є критично важливим для забезпечення дотримання прав людини в умовах збройних конфліктів.

Аналізуючи, все вище зазначене, можна дійти висновку, що вплив сучасних технологій на права людини під час збройних конфліктів є багатограним і складним. Вони можуть стати як інструментом захисту, так і загрозою, залежно від того, як вони використовуються. Це вимагає не лише технологічних рішень, але й перегляду підходів до міжнародного гуманітарного права, щоб забезпечити його ефективність у нових умовах технологічно розвинутих конфліктів.

Джерела:

1. Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154
2. Technology and human rights in armed conflicts. URL:

<https://blog.ipleaders.in/technology-and-human-rights-in-armed-conflicts/>

3. Федчук Т. Контроль дотримання норм міжнародного гуманітарного права при використанні зброї керованої штучним інтелектом. 2024. С. 785. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.129>

Ключові слова: права людини, збройний конфлікт, міжнародне гуманітарне право, безпілотні літальні апарати, сучасні технології, безпека.

Бехруз Хашматулла Набієвич

*доктор юридичних наук, професор, завідувач
кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична
академія»*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ЗІБРАНЬ З ВИКОРИСТАННЯМ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Право на свободу зібрань є невід’ємною умовою реалізації інших прав людини, гарантується та забезпечується міжнародним і внутрішньодержавним правом, яке означає можливість проведення зібрань, мітингів, пікетів, демонстрацій і належить до прав людини так званого «першого покоління» – до цивільних прав.

Що стосується закріплення права на свободу зібрань міжнародним правом, то дане право міститься у Загальній декларації прав людини (ст. 20) [1], також у Міжнародному пакті про громадянські

та політичні права (ст. 21) [2].

Конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р. (ст. 11) – Свобода зібрань та об'єднань також закріплює положення про те, що «кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [3].

Право на свободу мирних зібрань також закріплено в зобов'язаннях в рамках ОБСЄ, які взяли на себе держави-учасниці в 1990 році в Копенгагені для того, щоб забезпечити відповідність свого національного законодавства про свободу мирних зібрань прийнятим у рамках ОБСЄ зобов'язанням та міжнародним нормам.

У Хартії основних свобод Європейського Союзу Глава II Свободи, також міститься положення про свободу зібрань та свободу об'єднання, де проголошується, що «Кожна людина має право на свободу мирних зібрань та свободу об'єднань на будь-яких рівнях, зокрема у сфері політичної діяльності, професійних спілок та громадянського суспільства, звідки витікає право кожної людини створювати та приєднуватися до професійних спілок для захисту своїх інтересів» (ст. 12) [4].

Право на мирні зібрання гарантується Конституцією України, відповідно до якої

«громадяни мають право збиратися мирно, без зброї та проводити збори, мітинги, походи та демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування (ст. 39) [5].

Дослідження права на свободу зібрань з використанням сучасних технологій та їх регулювання міжнародним та європейським правом актуалізується. Це обумовлюється зростаючою роллю мережі Інтернет та кіберсфери загалом у всіх аспектах життя суспільства. Знакові події, що змінювали погляди цілих держав, відбувалися завдяки поширенню інформації в Інтернеті. До таких подій можна віднести зміну влади у низці арабських країн (події, відомі як «Арабська весна»). Особливе значення кіберсфери зросло під час пандемії COVID-19, коли значна частина повсякденної діяльності перемістилася в онлайн. Зокрема, це стосується мирних зібрань громадян, спрямованих на реалізацію та захист їхніх прав.

В рамках запропонованої проблематики передбачається розгляд системи прав людини про свободу мирних зібрань та об'єднань на рівні міжнародного права. Актуалізується оцінка того, чи охоплюють існуючі міжнародно-правові режими право на свободу зібрань онлайн та з використанням новітніх технологій у рамках застосування існуючої правової бази, що регулює свободу зібрань, та їх значення. У цьому контексті виникає питання, яким чином ця правова база має бути адаптована для забезпечення повного дотримання цих політичних прав щодо зібрань, що мають місце у кіберпросторі. Такий розгляд пропонується проводити за

конкретними прикладами організації та самоорганізації фізичних осіб для колективного вираження своїх поглядів онлайн.

Виникає необхідність дати правову оцінку праву на свободу зібрань та визначити його застосовність до зібрань онлайн з використанням Інтернету, соціальних мереж та месенджерів. Передбачається також встановити обмеження права на свободу зібрань, які можуть накладатися в кіберпросторі, а також розглянути право на свободу зібрань, у світлі тенденції до визнання права на доступ до Інтернету окремим правом людини. При розгляді цього питання планується виходити з того, що наявна правова база зі свободи зібрань, є достатньо гнучкою для того, щоб застосовуватися до мирних зібрань, в Інтернеті.

У контексті дослідження даної проблематики необхідно особливу увагу приділити особливостям права на мирні зібрання, з використанням нових технологій у форматі онлайн. Зокрема, пропонується розглянути поняття мирних зібрань, онлайн, визначити місце проведення таких зібрань та визначити право якої держави застосовується до мирних зібрань, онлайн, свободи об'єднань онлайн.

Резолюція Ради з прав людини ООН від 6 липня 2018 року підкреслює стурбованість наростаючим трендом щодо поширення дезінформації та неналежних обмежень на організацію та проведення мирних зібрань, і закликає держави утриматися від заходів, які можуть вплинути на права людини користувачів Інтернету щодо поширення інформації онлайн та реалізації інших прав людини [6].

Крім того, актуалізується питання про обмеження права на свободу мирних зібрань, зокрема, передбачених Правом ЄС та правом Ради Європи можливості держав щодо їхньої безпосередньої заборони, відстеження мирних зібрань, з боку державних органів, політиків цензури та самоцензури під час проведення мирних зібрань у форматі онлайн.

Попередній аналіз цієї проблематики дозволяє стверджувати, що існуючі стандарти та практика ЄС та Ради Європи можуть бути адаптовані для захисту свободи зібрань, у світлі нових технологій. Це твердження виходить із гіпотези, що існуюча правова база, зокрема, Конвенції про захист прав людини та основних свобод та Хартії основних свобод Європейського Союзу, які застосовуються для реалізації права на свободу зібрань онлайн. Разом з тим, слід зазначити низку моментів, які змушують поглянути на свободу зібрань по-новому.

Насамперед, йдеться про появу посередників у реалізації такого права у вигляді різноманітних сайтів, онлайн-платформ, соціальних мереж та меседжерів. Політика модерації може призводити до фактичного обмеження зазначеної свободи шляхом модерації, обмеження контенту чи прямих заборон реалізацію цієї свободи. Якщо раніше можливості щодо обмеження свободи зібрань переважно асоціювалися з державами, то в цифрову епоху такі обмеження можуть накладатися суб'єктами приватного права, якими є власники відповідних онлайн-платформ.

Дане питання було частково розглянуто Європейським судом з прав людини у справі *Delfi AS*

проти Естонії, де суд проаналізував практику держав щодо реалізації прав людини онлайн та припустив, що на державу може покладатися відповідальність за дії приватних осіб, якщо такі дії регулюються відповідно до внутрішнього законодавства держави [7]. Такої позиції дотримується Суд Європейського Союзу, який у справі *Scarlet Extended* де вказав на те, що блокування певного контенту з боку приватної особи може порушувати Хартію основних прав Європейського Союзу [8].

З цього випливає, що кіберпростір, контрольований інтернет-посередниками, може розглядатися як цивільний простір, щодо якого застосовуються обмеження, передбачені статтею 11 Конвенції. Внаслідок цього право на свободу зібрань онлайн може бути обмежене приватними особами – феномен, який був немислимим для зібрань у фізичному просторі.

Для України зазначена проблематика особливо важлива у світлі того, яку значну роль онлайн-зібрання відіграють останніми роками у життєдіяльності українського суспільства. Не менш важливою є повноцінна участь нашої держави в Європейській конвенції з прав людини та її прагнення стати повноправним членом Європейського Союзу. Ці міркування обумовлюють необхідність приведення української нормативно-правової бази свободи мирних зібрань онлайн відповідно до *acquis communautaire* Європейського Союзу. Від осмислення цієї нової реальності буде залежати здатність України захистити права своїх громадян та уникнути проваджень проти неї у Європейському суді з прав людини та, потенційно, у

Суді Європейського Союзу.

Таким чином, там, де раніше йшлося про відносини держави та людини, тепер слід порушити питання регулювання правовідносин між людиною, приватним посередником та державою. Така ускладнена картина вимагає переосмислення захисту прав людини на свободу зібрань, у тому числі щодо позиції держави при виконанні нею своїх зобов'язань. Оскільки тягар захисту прав людини покладається виключно на держави і не може бути покладений на приватних осіб, саме держава опиняється у найбільш уразливій позиції щодо захисту прав людини на свободу зібрань у кіберпросторі.

Джерела:

1. Загальна декларація прав людини Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Хартія основних прав Європейського Союзу. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yeuropejskogo-soyuzu/>
5. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Resolution adopted by the Human Rights Council on 6 July 2018.

URL:<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g18/213/58/pdf/g1821358.pdf>

7. Delfi AS v Estonia Application No.64569/09, Judgment of the European Court of Human Rights of 16 June 2015. URL:

<https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-155105&filename=001-155105.pdf>

8. Case C-70/10 Scarlet Extended v Sabam, 2011. URL: https://gdprhub.eu/index.php?title=CJEU_-_C-70/10_-_Scarlet_Extended

Ключові слова: держава, права людини, право на свободу зібрань та об'єднань, міжнародне право, новітні технології, обмеження права, кіберпростір, сучасні технології, інтернет.

Стойко Олена Михайлівна

провідний науковий співробітник, доктор політичних наук Інституту держави і права НАПрН України імені В.М. Корецького

ВПЛИВ ВОЄН НА ЕВОЛЮЦІЮ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Демократія як спосіб організації суспільно-політичного життя має низку як сильних, так і слабких сторін. Останніми уже не раз користалися антидемократичні сили для приходу до влади і встановлення авторитарних та тоталітарних режимів. Необхідність пошуку інструментів захисту демократії від її ворогів зумовила появу концепції войовничої демократії (militant democracy). Попри те, що джерела цієї концепції можна знайти в

Стародавній Греції, вперше вона була введена в політичні науки та порівняльне конституційне право К. Левенштейном. У серії статей, написаних у 1930-1940-х роках, він аналізував причини краху європейських демократій та методи боротьби зі зростаючою хвилею фашизму, що почалася в Італії та Німеччині і швидко поширилася континентом та світом. На думку К. Левенштейна, для демократій єдиним способом виживання в таких умовах є відмова від застарілого погляду на ліберальну демократію, згідно з яким усім голосам має бути забезпечене вільне висловлювання та участь. К. Левенштейн виходив з того, що фашизм був не ідеологічним рухом, а «досконалою технікою досягнення влади» в сучасних демократіях, заснованою на апеляції до психології мас. Успіх фашизму ґрунтувався на його «ідеальному пристосуванні до демократії» [1, р. 423]. Зловживаючи свободами, гарантовані демократичними режимами, фашисти змогли зробити демократичні процедури дисфункціональними і систематично дискредитувати ці режими. У відповідь демократії повинні стати войовничими, щоб не дозволити фашистським лідерам і рухам підірвати демократію шляхом прийняття трьох основних стратегій: 1) концентрації влади в руках представників органів виконавчої влади; 2) використання надзвичайних повноважень і 3) прийняття спеціального законодавства, що обмежує права на вираження поглядів, участь і зібрання, щоб не дозволити фашистським рухам використати демократичні свободи для підриву демократії.

Перше серйозне використання інструментів войовничої демократії проти правого екстремізму в Західній Німеччині відбулося в 1950-х роках. У 1951 р. була заборонена Соціалістична імперська партія Німеччини, заснована в 1949 р. і яка слугувала притулком для багатьох колишніх членів НСРПН. Згодом академічні дискусії про войовничу демократію в Німеччині здебільшого стосувалися або діяльності проти крайніх лівих, або вимог однакового ставлення до правого та лівого екстремізму. Інструменти кримінального права проти пропаганди, включаючи використання символіки, використовувалися і використовуються в Німеччині переважно проти правого екстремізму, а сьогодні також проти джихадизму, але досить рідко проти лівого екстремізму (хоча Комуністична партія Німеччини була заборонена у 1956 р.). Так званий «Закон про радикалів» 1972 р. серйозно вплинув на концепцію войовничої демократії. З-поміж іншого він передбачав, що члени екстремістських організацій не мали права працювати в державному секторі (зокрема, в освітній сфері). Це положення різко критикувалося представниками лівого табору.

Водночас концепція войовничої демократії поширилася в західному світі, в тому числі завдяки заходам проти правого екстремізму. Низка країн застосували різні обмеження свободи слова, свободи зібрань, свободи об'єднань тощо, що виходили із законодавства про державний захист, міжнародних договорів про захист прав людини (зокрема, Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1969 р.), а також на законодавстві про злочини на ґрунті ненависті та

мову ворожнечі; крім того, в останні десятиліття було прийнято антитерористичне законодавство (щодо пропаганди терористичної діяльності та ін.). Попри різні історичні та географічні корені цих норм, їх можна віднести до войовничої демократії.

Загальноєвропейська рецепція засад войовничої демократії зумовила перенесення цієї концепції на європейський рівень, принаймні як предмет академічних досліджень. Хоча сам термін «войовнича демократія» офіційно не використовується в європейських інституціях, попри те він присутній у кількох антирасистських нормах, які можуть бути використані проти правого екстремізму (наприклад Рамкове рішення Ради 2008/913/ЈНА про боротьбу з певними формами та проявами расизму та ксенофобії засобами кримінального права) та з нормами, що захищають його цінності (серед іншого, в європейському партійному законодавстві).

Нині войовнича демократія визнається як нормативно легітимна концепція, що являє собою надзвичайно різноманітний набір правил та інститутів, за допомогою яких цей принцип реалізується на практиці в національних правових системах. Необхідність застосування положень войовничої демократії уже дискутується вітчизняними вченими, оскільки їх ігнорування «стало визначальним для подальших подій, дозволило поширитися й отримати прихильників об'єднанням, програма і дії яких були спрямовані одночасно як проти демократії, так і проти незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України» [2, с. 64].

Зазначимо, що ситуація в Україні є докорінно відмінною від умов, в яких зароджувалася концепція войовничої демократії та застосовувалися її положення. Насамперед Україна змушена протистояти зовнішньому, а не внутрішньому ворогу – авторитарному режиму, що стрімко прогресує до тоталітаризму, який вдався до збройної агресії. По-друге, в умовах воєнного стану антидемократичні сили схильні вдаватися до зловживання не лише демократичними правами і свободами, а процедурними механізмами (вибори). Тому нагальною є необхідність удосконалення концепції войовничої демократії з урахуванням потреб воюючої країни та розробкою механізмів, які б не допустили виродження демократії у свою протилежність як в ході війни, так і повоєнної відбудови.

Одним з перших кроків є переосмислення ролі виборів в умовах воєнного стану. Пандемія коронавірусу 2020-2023 років зумовила запровадження надзвичайного стану у значній кількості низці країн світу та відмову від проведення чергових виборів (місцевих, парламентських і президентських) через неможливість дотримання карантинних обмежень. Однак попри законодавчу заборону на проведення виборів в умовах воєнного часу окремі політики в Україні та за кордоном наполягають на їх проведення для дотримання процедурних вимог демократії.

Результати соціологічних опитувань свідчать, що більшість громадян України усвідомлюють небезпеку проведення виборів в умовах воєнного часу. Так 62% опитаних заявили, що вибори слід

проводити лише після війни, як довго вона б не тривала [3]. Лише 22% вважають, що в умовах війни їх слід проводити у березні 2024 р., 6% – у вересні 2024 р., а 3% – у березні 2025 року. Найбільш важливими українці вважають парламентські вибори: 39% респондентів підтримали ідею їх проведення навіть попри воєнний стан, 20% – президентські, 19% – жодних з них і 15% – місцеві. При цьому майже 70% вважають важливим, щоб українці, які перебувають за кордоном змогли взяти у них участь (41% дуже важливо і 29% скоріше важливо), а 87% – внутрішньо переміщені особи (50% дуже важливо, 37% скоріше важливо).

Очевидно, що наполягання на проведенні виборів в умовах воєнного часу є свідомою спробою скористатися демократичними процедурами для ослаблення самої демократії. Відповідно, концепція демократії, що змушена захищатися від внутрішніх ворогів, потребує удосконалення не лише щодо недопуску окремих осіб чи політичних сил до участі у виборчому процесі, а й зловживання процедурними елементами для задоволення партикулярних інтересів. Одне з найважливіших політичних прав людини – обирати і бути обраним до органів публічної влади – не повинно стати об'єктом для зловживань антидемократичними силами.

Джерела:

1. Loewenstein K. Militant democracy and fundamental rights, I. The American Political Science Review. 1937. Vol. 31. P. 417–432.
2. Барабаш Ю., Берченко Г. Чи здатна захистити себе демократія в умовах війни? (На досвіді державного будівництва під час російської агресії). Право

України. 2023. №1. С. 54-75.

3. Всеукраїнське опитування. Центру аналізу та соціологічних досліджень Міжнародного республіканського інституту. Вересень 2023. URL: https://iri.org.ua/sites/default/files/editor-files/FINAL-UKR-23-NS-02-UKR%20for%20public_0.pdf

Ключові слова: демократія, воявнична демократія, вибори, антидемократичні сили, воєнний стан.

Заярний Олег Анатолійович

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ, ЯКІ ОБРОБЛЯЮТЬСЯ В РЕЄСТРІ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

З початку повномасштабної війни російської федерації проти України, перед міжнародними організаціями загострилася проблема пошуку ефективних рішень для відновлення порушених майнових прав фізичних та юридичних осіб, чие майно було втрачено чи пошкоджено внаслідок війни. Правовою і організаційною основою такого механізму став утворений на підставі рекомендації

Комітету Міністрів Ради Європи від 17.05.2023 року, «Реєстр збитків, завданих агресією російської федерації проти України», (далі «Реєстр збитків»). Відповідно до пункту 11 Статуту вказаного Реєстру, однією із обов'язкових умов його формування і ведення є забезпечення конфіденційності даних, які обробляються його засобами [1]. У цьому контексті особливо актуальним стає питання забезпечення конфіденційності персональних даних фізичних осіб, які звертаються із заявами про документування наслідків військових злочинів, подають докази про їх вчинення.

Зважаючи на значні обсяги персональних даних, які будуть оброблятися засобами «Реєстру збитків» та враховуючи особливі ризики для прав потерпілих фізичних осіб, які може нести така обробка, Радою «Реєстру збитків» 21.03.2024 року було прийнято Принципи захисту персональних даних в роботі «Реєстру збитків, завданих агресією російської федерації проти України» [2]. Цим документом Рада Реєстру збитків схвалила уніфікований підхід до обробки персональних даних, осіб, які подають заяву про відшкодування шкоди на основі міжнародних стандартів обробки персональних даних. Водночас, як показує системний аналіз змісту Принципів обробки персональних даних, існують окремі дискусійні процедури та вимоги, які потребують свого удосконалення.

Метою цього дослідження є аналіз законодавчого регулювання забезпечення конфіденційності персональних даних у контексті ведення Реєстру збитків, зформування на цій основі

окремих пропозицій щодо усунення ризиків порушення прав суб'єктів персональних даних – потерпілих від проявів війни.

Розробляючи принципи захисту персональних даних в «Реєстрі збитків», його Рада у тексті відповідного документа [2] зробила важливе уточнення. Сутність такого уточнення виявляється в тому, що обробка персональних даних в «Реєстрі збитків» буде здійснюватися відповідно до положень Конвенції Ради Європи № 108 «Про захист фізичних осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних» [3], протоколів до неї, Регламенту Європейського Парламенту та Ради ЄС № 679/2016 «Про захист фізичних осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних та вільний рух таких даних, касування Директиви ЄС 95/46» [4], (далі Загальний Регламент про захист даних), в межах його територіальної юрисдикції, а також, відповідно до норм Закону України «Про захист персональних даних» [5].

Формуючи нормативну основу обробки персональних даних у такий спосіб, Рада «Реєстру збитків» фактично пов'язала правове регулювання суспільних відносин у цій сфері з позитивними і негативними зобов'язаннями держав-членів Ради Європи відповідно до статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [6]. Це включає як обов'язки відповідних держав, які будуть долучатися до компенсаційного механізму забезпечити на національному рівні належне врегулювання вимог до конфіденційності персональних даних, призначених до обробки в «Реєстрі збитків», так, і негативні зобов'язання щодо

недопущення безпідставного обмеження змісту права суб'єктів персональних даних на невтручання у їхнє сімейне життя у зв'язку з поданням заяви про компенсацію заподіяної шкоди. Включення до нормативної основи захисту персональних даних Закону України «Про захист персональних даних» [5]. Має ще одне важливе юридичне значення. Його сутність виявляється в тому, що Рада «Реєстру збитків» поділяючи підходи до забезпечення конфіденційності персональних даних, закладені в нормах національного законодавства України, водночас, поширила на них дію міжнародних зобов'язань у цій сфері, особливо там, де Загальний Регламент про захист даних та Конвенція 108 передбачають більш суворі та пропорційні до можливих ризиків вимоги.

Як показує системний аналіз згаданих вище міжнародно-правових актів та Принципів захисту персональних даних в «Реєстрі збитків», конфіденційність інформації про фізичних осіб, які звертаються із заявами про компенсацію заподіяної шкоди ґрунтується на таких правових засадах.

- Законність, чесність і прозорість: Персональні дані обробляються законно, чесно та прозоро. Первинна правова основа – згода суб'єкта даних, інформація про якого включається до «Реєстру збитків».

- Межі використання даних: Дані збираються лише для визначених і законних цілей, відповідних мандату Реєстру, без подальшої обробки, яка суперечить цим цілям.

- Обмеження щодо даних: Збір даних обмежений лише необхідними для виконання функцій Реєстру.

- Обмеження зберігання: Дані зберігаються не довше, ніж це потрібно для цілей обробки.

Добросесність та відповідальність: Обробка забезпечує безпеку даних від несанкціонованого доступу, втрати чи пошкодження.

Узагальнений аналіз наведених принципів обробки персональних даних через призму приписів статей 4 – 6 та 8 Конвенції «Про захист фізичних осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних» [3], статей 5 – 12, 25 Загального Регламенту про захист даних [4], статей 6, 11 – 15 Закону України «Про захист персональних даних» [5], інших норм законодавства про захист персональних даних дає підстави констатувати, що забезпечення конфіденційності обробки інформації про фізичних осіб, які звертаються до «Реєстру збитків» із заявами про компенсацію заподіяної шкоди серед іншого досягається з використанням таких засобів:

- Обов'язкової наявності вільної, законної та поінформованої згоди на обробку персональних даних.

- Обмеження мети обробки персональних даних функціями існування «Реєстру збитків».

- Забезпечення безпеки обробки персональних даних на основі поєднання правил про безпечне проектування і законне, пропорційне та добросовісне використання отриманих персональних даних.

- Врахування балансу ризиків між безпечною обробкою та досягненням цілей функціонування «Реєстру збитків», зокрема, управління та актуалізації даних.

- Надання кожній людині з моменту надання згоди на обробку персональних даних в «Реєстрі збитків» гарантій щодо невідкладного видалення або знищення її даних після пред'явлення відповідної вимоги до держателя Реєстру.

Загалом, конфіденційність персональних даних у Реєстрі збитків є складовою частиною гарантування прав людини та безпеки даних в умовах війни російської федерації проти України. ВУ цьому контексті побудова механізму конфіденційності обробки персональних даних в «Реєстрі збитків» на основі міжнародного законодавства є важливою гарантією однозначного тлумачення змісту прав суб'єктів персональних даних всіма державами-учасницями цього Реєстру. З іншого боку затвердження на міжнародному рівні принципів захисту персональних даних в «реєстрі збитків» створює для України важливе підґрунтя для формування національного порядку обробки персональних даних в інформаційних ресурсах, призначених для обліку майнових наслідків прояву війни.

Ці тези доповіді підготовлені в межах Іменної стипендії Верховної Ради України для молодих учених – докторів наук.

Джерела:

1. Статут Реєстру збитків, завданих агресією російської федерації проти України, затверджений Комітетом Міністрів Ради Європи 12.05.2023 року.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/961_001-23#n32 (дата звернення 15.10.2024 року).

2. Принципи захисту персональних даних у роботі «Реєстру збитків, завданих агресією російської федерації проти України»: Рада «Реєстру збитків, завданих агресією російської федерації проти України». 21.03.2024 року. URL:

<https://rd4u.coe.int/documents/358068/386726/RD4U-Board%282024%2906-UA+-%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF%D0%B8+%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83+%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85+%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%85+%D1%83+%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D1%96+%D0%A0%D0%B5%D1%94%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83.pdf/e8f2cc5e-49b9-b608-2795-fc183887a25a?t=1711547480039>

3. Конвенція про захист фізичних осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних : ратифікована Законом України від 06 лип. 2010 р. № 2438-17. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326. (дата звернення: 08.10.2024).

4. Регламент Європейського Парламенту та Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32016R0679>. (дата звернення: 08.10.2024).

5. Про захист персональних даних: Закон України від 01 черв. 2010 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>. (дата звернення: 08.10.2024).

6. Європейська конвенція з прав людини : ратифікована Законом України від 17 лип. 1997 р. № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 08.10.2024).

Ключові слова: конфіденційність інформації про фізичну особу; міжнародні стандарти інформаційних прав; персональні дані; правовий режим воєнного стану; Рада Європи; Реєстр збитків, завданих агресією російської федерації проти України; суб'єкт персональних даних.

Гулєвська Ганна Юрїївна

*завідувач кафедри права та публічного
управління Запорізького інституту економіки
та інформаційних технологій*

Востріков Тимур Євгенійович

*здобувач вищої освіти Запорізького інституту
економіки та інформаційних технологій*

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВІД ПОРУШЕНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ, ПОВ'ЯЗАНИХ З БІЗНЕСОМ: ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

У сучасному світі бізнес-структури можуть суттєво впливати на права людини, що зумовлює необхідність ефективних механізмів правового

захисту. У цьому контексті все більшої актуальності набуває імплементація ключових міжнародних стандартів, передусім Керівних принципів ООН з питань бізнесу та прав людини у національне законодавство України. Третій основоположний керівний принцип ООН щодо бізнесу та прав людини присвячений доступу до засобів правового захисту. Так за цим принципом у межах свого обов'язку захищати від пов'язаних з бізнесом порушень прав людини держави за допомогою судових, адміністративних, законодавчих або інших відповідних засобів повинні вживати належних заходів для забезпечення того, щоб у випадках, коли такі порушення відбуваються на їх території і/або в межах їх юрисдикції, особи, права яких порушені, мали змогу отримувати доступ до ефективних засобів правового захисту[1, с. 45].

Судові механізми захисту. Ефективні судові механізми є основою для забезпечення доступу до засобів правового захисту. Їх здатність усувати порушення прав людини в сфері бізнесу залежить від їх неупередженості, довіри до них і здатності забезпечувати належний судовий процес. Держави зобов'язані вживати заходів для недопущення виникнення бар'єрів, що перешкоджають подачі в суди законних скарг у випадках, коли звернення до суду є основним елементом отримання доступу до засобу правового захисту або коли альтернативні засоби ефективного правового захисту відсутні. Вони також повинні гарантувати, щоб правосуддю в рамках судового процесу не перешкождала корупція, щоб суди не залежали від економічного чи політичного тиску з боку інших державних агентів, а

також суб'єктів підприємницької діяльності і щоб не створювалися перешкоди для законної та мирної діяльності правозахисників[1, с. 48].

За порушення законодавства України бізнесом щодо прав людини може наставати адміністративна, кримінальна та цивільна відповідальність. Так за статтею 4 Цивільного процесуального кодексу кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів[2]. Початок притягнення до відповідальності може відбуватися як шляхом повідомлення компетентних органів про наявне порушення так і шляхом подання позову. Судовий механізм захисту є найбільш ефективним, оскільки його наслідком є обов'язкове до виконання рішення.

Відповідно до Керівного принципу 31 з метою забезпечення ефективності державних і недержавних позасудових механізмів розгляду скарг слід гарантувати: легітимність, доступність, передбачуваність, справедливість, прозорість, відповідність нормам у сфері прав людини. Механізми на оперативному рівні також повинні бути засновані на взаємодії і діалозі: проведення консультацій з групами зацікавлених сторін, для яких призначені ці механізми, з питань їх формування та ефективності їх функціонування, а також приділення уваги діалогу як способу розгляду скарг і прийняття по ним рішень[1, с. 55-57].

Закон України «Про звернення громадян» зобов'язує суб'єктів підприємницької діяльності не тільки розглядати скарги, а й запрошувати на

засідання органу що розглядає скаргу скаржника, скасовувати рішення що обґрунтовано оскаржується, усувати причини та умови що сприяли порушенням, поновлювати порушені права та відшкодовувати понесені збитки. Важливим обов'язком є системний аналіз та інформування населення про хід роботи, вирішення питання про відповідальність осіб винних у порушенні [3]. Подача скарг як засіб захисту прав людини за умови ефективності та уважності до їх розгляду може бути швидким, дешевим та постійно ефективним засобом вирішення суперечностей та порушень від дій бізнесу.

Третя категорія, проміжні засоби захисту прав людини, тобто такі що передбачають більш складні способи взаємодії порушника прав людини та особи що зазнала шкоди, без залучення суду. Це стосується механізмів створених підприємствами самостійно або у взаємодії із зацікавленими сторонами, асоціаціями, що об'єднують підприємства галузі, або групами різних зацікавлених сторін. Ці механізми мають позасудовий характер, але можуть набувати форму третейського суду, дотримуватися підходу, який засновано на діалозі, або проходити в руслі прийнятних з точки зору культурних традицій і сумісних з правами людини процесів. Перевагами цих засобів є оперативність, відносно невисокі витрати та потенційне транснаціональне охоплення [1, с. 52].

Іншим засобом є звернення до державних органів або громадських організацій. Ці засоби краще підходять у спеціальних сферах яких стосується порушення, тому що такі організації мають напрацьовані або регламентовані способи

усунення порушення прав людини або контролю за їх дотриманням суб'єктами підприємницької діяльності.

Звернутися можна й до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Розглядаючи звернення Уповноважений може відкрити провадження у справі про порушення прав і свобод людини і громадянина, роз'яснити заходи, які має вжити особа, яка подала звернення, а також направити звернення за належністю в орган, до компетенції якого належить розгляд справи, та контролює розгляд цього звернення. За наявності підстав Уповноважений вмотивовано відмовляє в розгляді. Уповноважений не розглядає тих звернень, які вже розглядаються судами, зупиняє вже розпочатий розгляд, якщо заінтересована особа подала позов, заяву або скаргу до суду [4]. Ще один спосіб захисту прав що який стосується співробітників підприємства - комісія по трудових спорах. Трудовий спір підлягає розглядові в комісії по трудових спорах, якщо працівник самостійно або з участю профспілкової організації, що представляє його інтереси, не врегулював розбіжності при безпосередніх переговорах з роботодавцем [5]. Кодекс законів про працю України також визначає інший спосіб врегулювання спорів між працівником та роботодавцем – медіацію. Медіація проводиться за взаємною згодою сторін медіації з урахуванням принципів добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора, самовизначення та рівності прав сторін медіації. Медіація має окрему процедуру, і є нижчою ланкою врегулювання спору за яким буде йти комісія по трудових спорах та суд [6].

Існують ситуації коли порушення прав стосується колективу працівників, виникає колективний трудовий спір, розгляді якого здійснюється примирною комісією та трудовим арбітражем. З метою сприяння поліпшенню трудових відносин та запобігання виникненню колективних трудових спорів (конфліктів), їх прогнозування та сприяння своєчасному їх вирішенню, здійснення посередництва для вирішення таких спорів Президентом України утворена Національна служба посередництва і примирення [7].

Окрему сферу складає державна діяльність, що забезпечує згадані засоби захисту, має регуляторну та законодавчу функції та стосуються окремих сфер підприємницької діяльності. Державою створена та підтримується система контролю за дотриманням цих норм в тому числі і створенням спеціально уповноважених органів що самостійно виявляють, попереджують правопорушення. Наприклад екологічна інспекція, державна служба з питань праці, структури МОЗ та інші органи виконавчої влади.

Отже, наразі існує багато засобів правового захисту від порушення прав людини пов'язаних із бізнесом різної міри ефективності і зручності, як державні так і недержавні, комплексні й прості, колективні й більш індивідуальні. Вони мають свої переваги та недоліки, тому треба звертати увагу на характер порушення прав людини, задля обрання всіх найбільш ефективних засобів захисту в найоптимальнішому порядку. Разом з тим, аналіз наукових джерел, експертних висновків та практики застосування свідчить про такі проблемні аспекти,

як складність доступу до засобів правового захисту, тривалість розгляду справ, недостатню ефективність виконання рішень, корпоративну непрозорість. Відповідно доцільними видаються запропоновані фахівцями такі рекомендації щодо вдосконалення системи захисту прав людини в сфері бізнесу, як запровадження спеціалізованих судових процедур, посилення відповідальності бізнесу (перехід від «м'якого» правового регулювання до «жорсткого»), розвиток альтернативних механізмів вирішення спорів, підвищення прозорості корпоративної звітності, імплементація європейських стандартів належної обачності щодо прав людини в сфері бізнесу, тощо.

Джерела:

1. Керівні принципи щодо бізнесу і прав людини: Реалізація Рамкової програми Організації Об'єднаних Націй «Захист, повага і засоби захисту». За заг. ред. О.О. Уварова. Харків, 2018. 80 с
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>. (Дата звернення 20.10.2024).
3. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997р. №776/97-ВР. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр#Text> (дата звернення: 20.10.2024).
5. Кодекс законів про працю України : Кодекс

України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 20.10.2024).

6. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 20.10.2024).

7. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 3 березня 1998 р. № 137/98-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.10.2024)

Ключові слова: права людини, бізнес, керівні принципи ООН з питань бізнесу та прав людини, способи правового захисту, ефективність.

Гулевська Ганна Юріївна
*завідувач кафедри права та публічного
управління Запорізького інституту економіки
та інформаційних технологій*

Сьомченко Поліна Сергіївна
*здобувачка вищої освіти Запорізького
інституту економіки та інформаційних
технологій*

ГЕНДЕРНА ДИСКРИМІНАЦІЯ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТ

Попри значний прогрес у сфері забезпечення гендерної рівності, проблема дискримінації

залишається актуальною глобальною проблемою, що актуалізує аналіз сучасних викликів у сфері захисту прав людини крізь призму гендерної дискримінації.

Гендерна дискримінація являє собою певну ситуацію, за якої особа або група осіб за ознаками статі, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнають обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами та свободами або привілеями в будь-якій формі, встановленій законом [1]. Фахівці дотримуються поділу дискримінації за ознаками, а саме на пряму та непряму. Таким чином, пряма дискримінація характеризується як намір дискримінувати особу певної статі. Наприклад, це ситуація, коли роботодавець в оголошенні про пошук нових співробітників, акцентує увагу на розгляд претендентів лише чоловічої статі, хоча робота не передбачає виконання специфічних завдань. В той же час, непряма дискримінація характеризується впливом політики або певних заходів. Це відбувається тоді, коли нейтральний фактор не може виконати певна особа чи група осіб, яких об'єднує та чи інша ознака, а саме раса, релігія, мова, етнічне походження, громадянство. І такими діями, особі спричиняють дискомфортні обставини, не враховуючі такі ситуації, коли нейтральний фактор має розумне та об'єктивне пояснення. Прикладом може бути ситуація, коли під час прийому в навчальний заклад в переліку обов'язкових документів є наявність реєстрацій якої представники ромської меншини не завжди мають. Українським законодавством передбачені певні норми, які не вважаються дискримінацією за ознакою статі і

складаються вони з такого переліку [2]: спеціальний захист жінок під час вагітності, пологів та грудного вигодовування дитини; обов'язкова строкова військова служба для чоловіків, передбачена законом; різниця в пенсійному віці для жінок і чоловіків, передбачена законом; особливі вимоги щодо охорони праці жінок і чоловіків, пов'язані з охороною їх репродуктивного здоров'я; позитивні дії.

Проаналізувавши наявну практику Європейського суду з прав людини, можна виділити низку кейсів в яких фігурувало питання гендерної дискримінації. Одним із таких є справа 2019 року *Ēcis v. Latvia*, про загальну заборону на відпустку для чоловіків у закритих тюрмах [3]. Відповідно до пенітенціарної системи Латвії, усі ув'язнені чоловічої статі, засуджені за тяжкі та особливо тяжкі злочини, повинні були поміщатися до закритих в'язниць із максимальним рівнем безпеки та не мали права залишати в'язницю, доки їх не переведуть до частково закритої в'язниці. На таке переведення вони можуть мати право лише після відбуття половини призначеного покарання. Натомість ув'язнені жінки, які були засуджені за ті самі злочини, поміщалися до в'язниць частково закритого типу з самого початку відбування покарання.

Самого заявника було визнано винним у вбивстві та засуджено до двадцяти років позбавлення волі. Коли його помістили у закриту в'язницю в умовах середнього рівня безпеки, його батько помер, і він попросив дозволу відвідати похорон. Його прохання було натомість відхилено, оскільки право на таку відпустку мали лише ув'язнені, які відбувають покарання в умовах середнього або

мінімального рівня безпеки у в'язницях частково закритого типу. Заявник скаржився, що він зазнав дискримінації за ознакою статі щодо застосовуваного режиму ув'язнення, що потім призвело до відмови його прохання. Скарга стосувалася того, яким чином чинний тюремний режим вплинув на обмеження сімейного життя ув'язнених, зокрема щодо їхнього права на відпустку з мотивів співчуття. Натомість уряд Латвії стверджував, що різниця у поводженні мала на меті захистити ув'язнених жінок від негативного впливу ідентично розроблених підходів, які недостатньо враховували б їхні особливі потреби. А забезпечення особливих потреб ув'язнених жінок, особливо у зв'язку з материнством, з метою досягнення істотної гендерної рівності не повинно розглядатися як дискримінація. Відповідно, певні відмінності у в'язничних режимах, які застосовуються до чоловіків і жінок, були прийнятними і навіть могли бути необхідними для забезпечення реальної гендерної рівності. Також Уряд Латвії стверджував, що жінки-в'язні, як правило, менш жорстокі та менш схильні до агресії, тоді як чоловіки-в'язні більш схильні до насильства між ув'язненими та спроб втечі з в'язниці, і вони становлять більшу загрозу для безпеки та персоналу в'язниці. Навіть якби це твердження було підтверджено даними, цього було б недостатньо, щоб виправдати таку різницю в поводженні. Визнати інше означало б зробити висновок, що всі ув'язнені чоловіки порівняно з жінками, які скоїли ті самі злочини, були настільки небезпечнішими, що жодна індивідуальна оцінка навіть не була доцільною. Такий підхід був би несумісним із прецедентною

практикою Суду, яка наголошує саме на необхідності індивідуальної оцінки ризику для всіх затриманих щодо відпустки у в'язниці.

У європейській карній політиці робиться акцент саме на реабілітаційній меті ув'язнення. Тобто цей принцип застосовується незалежно від вчиненого злочину чи тривалості призначеного покарання, він також застосовується незалежно від статі ув'язненого. Підтримка родинних зв'язків є важливим засобом допомоги у соціальній реінтеграції та реабілітації всіх ув'язнених, незалежно від їхньої статі. Крім того, тюремна відпустка була і є одним із засобів полегшення соціальної реінтеграції всіх ув'язнених. В кінцевому результаті, Суд вирішив, що відмова задовольнити прохання заявника відвідати похорони його батька на підставі тюремного режиму, якому він піддавався через свою стать, не мала об'єктивного та розумного виправдання [3].

На жаль, ситуація із забезпеченням гендерної рівності останнім часом погіршується у всьому світі. Розглянемо приклад США. Особливо жорстко постає питання з дискримінацією осіб які не відповідають історичним, обмеженим і традиційним поглядам на стать, особливо це стосується тих, хто має 2 або більше меншинних ідентичностей. Це такі як азійські американські жінки, американські індіанці та корінні трансгендерні та небінарні особи Аляски, жінки з обмеженими можливостями та чорношкірі трансгендерні жінки.

Відповідно опитування проведеного Національним центром трансгендерної рівності Америки можна виокремити такі статистичні данні

[4]: 57% респондентів із числа американських індіанців і корінних жителів Аляски хоч раз у житті стикалися з бездомністю, а 21% залишилися бездомними в 2015 році через трансгендерність; 21% респондентів американських індіанців і корінних жителів Аляски втратили роботу через те, що вони трансгендерні; 65% респондентів які є американськими індіанцями і корінними жителями Аляски зазнали сексуального насильства якийсь момент свого життя; 34% темношкірих респондентів повідомили, що мали принаймні один негативний досвід, пов'язаний із тим, що вони трансгендерні (наприклад, їм було відмовлено в лікуванні, вони зазнали словесних переслідувань, фізичного чи сексуального насильства або була необхідність додаткового пояснювати про трансгендерних людей, щоб отримати належний догляд); 42% темношкірих респондентів хоч раз у житті стикалися з бездомністю, а 22% були бездомними у через те, що вони трансгендерні; 67% темношкірих респондентів стверджували, що вони почуваються дещо або дуже незручно, звертаючись за допомогою до поліції. Трансгендерні, небінарні та гендерно невідповідні люди особливо піддаються гендерній дискримінації через циссексизм, який є ненавистю, страхом та здебільшого нерозумінням транс-людей. Жінки, включно з трансгендерними жінками, також часто стикаються з гендерною дискримінацією через сексизм, упередження, стереотипи або дискримінацію за ознакою статі чи гендеру, що призводить до нерівності чи обмежень [4].

Щодо України, то якщо особа зазнала дискримінації за ознакою статі, вона має можливість

звернутися за допомогою. Наприклад, це можливо у вигляді письмового звернення за захистом прав до Уповноваженого Верховної ради з прав людини. В Україні також діє національна гаряча лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації громадської організації "Ла Страда» яка надає охочим анонімні, безкоштовні та цілодобові консультації, і правничу, психологічну та інформаційну підтримку. У випадку, коли під час вчинення дискримінації наявний склад адміністративного або кримінального правопорушення, особа повинна звернутися за захистом порушений прав органів поліції.

Аналіз українських наукових джерел та національної юридичної практики свідчить про зростаючу актуальність дослідження та вдосконалення правових механізмів протидії гендерній дискримінації, відповідних міжнародних стандартів та їх імплементації в національне законодавство, вивченням та урахування практики ЄСПЛ щодо гендерної дискримінації. Особливу увагу слід приділити проблемам дискримінації в трудових відносинах, зокрема розриву в оплаті праці, "скляній стелі" у кар'єрному зростанні та сексуальним домаганням на робочому місці. Необхідним є вдосконалення законодавства та правозастосовної практики у напрямі посилення відповідальності за дискримінаційні дії, впровадження гендерного аудиту на підприємствах, розширення повноважень контролюючих органів та підвищення правової обізнаності з питань запобігання та протидії гендерній дискримінації як правничої спільноти так і широкого загалу.

Джерела:

1. Що таке гендерна дискримінація і що нею не вважається
URL:<https://smu.dsp.gov.ua/news/inspektsiia-pratsi-informuie-shcho-take-henderna-dyskryminatsiia-i-shcho-neiu-ne-vvazhaietsia/>
2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 2866-IV URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
3. HUDOC - The Council of Europe. Ēcis v. Latvia - 12879/09. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-12298>
4. James, S. E., Herman, J. L., Rankin, S., Keisling. The Report of the 2015 U.S. Transgender Survey. Washington, DC: National Center for Transgender Equality. 2016. URL: www.USTransSurvey.org

Ключові слова: гендерна дискримінація, пряма дискримінація, непряма дискримінація, Європейський суд з прав людини, небінарні особи, трансгендерні особи, права людини.

Політова Анна Сергіївна
*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
права Маріупольського державного
університету*

ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ

Відзначимо, що Європейський суд з прав людини недвозначно встановив для європейських держав позитивне зобов'язання забезпечити юридичне визначення гендеру. Дотримуючись цих зобов'язань, в Законі України від 08.09.2005 р. № 2866-IV «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», визначено поняття «гендерна рівність» під яким розуміють рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Проте визначення самого терміну «гендер» у зазначеному Законі відсутнє.

Україна у статусі кандидата на вступ до Європейського Союзу намагається привести національне законодавство у відповідність до тих вимог, які висуваються до неї. Разом з тим, серед рекомендацій, які було надано Україні для виконання не було питань пов'язаних з гендерною рівністю, а мова йшла лише про завершення реформи законодавства щодо національних меншин відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії. Інші питання стосувалися так званого «корупційної

складової», що не відноситься до досліджуваної тематики.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що увага до гендерних питань постійно привертає увагу практично всіх сфер – від економіки до антропології, від державної політики до гуманітарних питань. Незважаючи на постійне використання терміну «гендер», дослідження гендерної рівності залишаються поверхневими та не охоплюють всього кола питань, що вказує на існування певних стереотипів у суспільстві.

Доволі дискусійним є питання щодо сутності поняття «гендерна ідентичність», адже з одного боку – це загальновідомий термін, а з іншого – чи є межі взаємозв'язку між гендерною ідентичністю та гендерно зумовленим насильством.

Аналізуючи існуючі підходи до сутності «гендерної ідентичності» відзначимо різні підходи до тлумачення цього терміну:

- сприйняття людиною самого себе, своєї статі або того, ким вона себе бачить і відчуває – жінкою, чоловіком, кимось середнім між ними чи сумішню кількох ідентичностей. Або людина взагалі не ідентифікує себе за ознакою статі. В естонській мові словниковий запас на тему статі та сексуальності бідний, оскільки ми мало говорили на ці теми, через що використовується багато запозичень та англіцизмів [1];

- внутрішнє глибинне відчуття приналежності людини до того чи іншого гендеру, який може збігатися (або ні) зі статтю, приписаною цій людині при народженні [2];

- особисті відчуття кожної людини стосовно

себе. Вони можуть збігатися з вродженою статтю, а можуть відрізнятись від неї в багато різних способів. Якщо людина асоціює себе зі своєю статтю – у неї цисгендерна ідентичність. Якщо асоціює з протилежною статтю або взагалі не відчуває належності до жодної з них – це трансгендерна людина. До трансспектра можуть входити не лише безпосередньо трансгендерні люди, а й такі ідентичності, як-от агендерні, гендерфлюїдні, бігендерні персони тощо [3];

- самоуявлення людини як чоловіка чи жінки, як хлопчика чи дівчинки, або як певної комбінації чоловік/хлопчик і жінка/дівчинка, або когось, що коливається між чоловіком/хлопчиком і жінкою/дівчинкою, або когось взагалі поза цими категоріями. Відмінність від фактичної біологічної статі, тобто чоловічої чи жіночої. Для більшості людей гендерна ідентичність і біологічна стать відповідають загальноприйнятим чином. Деякі люди, однак, відчувають незначний або відсутній зв'язок між статтю та гендером; серед трансгендерних осіб, наприклад, біологічні статеві характеристики є чіткими та однозначними, але постраждала особа ідентифікує себе зі статтю, яка традиційно асоціюється з протилежною статтю [4].

Отже, виходячи із вищезазначених підходів до тлумачення терміну «гендерна ідентичність» можна виділити агендерність (відмову від асоціацій з будь-яким гендером), бігендерність (ідентифікація себе одночасно і з чоловіком, і з жінкою), гендерфлюїдність (поєднання в собі жіночого та чоловічого гендерів, при цьому можлива більша схильність до одного з них у певні моменти) та

цисгендерність (самоідентифікація себе як особи своєї біологічної статі) [5].

Проте, досліджуючи питання гендерно зумовленого насильства, варто відзначити про різні підходи щодо класифікації. Так, зокрема, серед загальноприйнятих форм гендерно зумовленого насильства – *фізичного* (насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури; захоплення заручників; засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні); *сексуального* (зґвалтування; погрози та спроби будь-якої форми зґвалтування або погрози та спроби інших сексуальних нападів; каліцтво геніталій; сексуальне рабство; сексуальне катування; примусова проституція; примусова вагітність; примусова стерилізація і примусовий аборт; примусове оголення, примус до споглядання за актами; сексуальне насильство та інші дії сексуального характеру); *психологічного* (наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження); *економічного* (позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів), деякі дослідники виділяють конверсійну (репаративну) терапію. Так, зокрема, під конверсійною (репаративною) терапією розуміють сукупність псевдолікувальних методик, спрямованих на зміну сексуальної орієнтації людини або придушування її гендерної ідентичності [6].

Таким чином, підводячи підсумок можна зробити висновок, що гендерна ідентичність є

важливою складовою такої форми гендерно зумовленого насильства як конверсійна (репаративна) терапія. Але не можна не ігнорувати також того факту, що і при домашньому насильстві (охоплює фізичне, сексуальне, економічне та психологічне насильство) може мати місце насильство над чоловіками у гетеро- й гомосексуальних сім'ях. Проте кількість таких випадків не відома і вони не виокремлюються у загальній статистиці облікованих кримінальних правопорушень. Саме тому з впевненістю можна вважати, що для будь-якої форми гендерно зумовленого насильства властива така ознака як гендерна ідентичність.

Джерела:

1. Що таке стать, гендерна ідентичність та гендерне самовираження? URL: <https://www.teeviit.ee/youth-info/uk/shho-take-stat-genderna-identichnist-t/> (дата звернення 13.11.2024)
2. Гендерна ідентичність. Глосарій. URL: <https://www.insight-ukraine.org/uk/lgbt-glossary/genderna-identychnist/> (дата звернення 13.11.2024)
3. Стаття, гендерні ідентичності, деднеймінг. Пояснюємо гендерну теорію та чому це важливо. URL: <https://www.wonderzine.me/wonderzine/life/equality/16209-stat-genderni-identichnosti-dedneyming-poyasnyuemo-gendernu-teoriyu-ta-chomu-tse-vazhливо> (дата звернення 13.11.2024)
4. Britannica, The Editors of Encyclopaedia. «gender identity». Encyclopedia Britannica, 7 Nov. 2024, <https://www.britannica.com/topic/gender-identity>. Accessed 13 November 2024.

5. Чим відрізняється стаття від гендеру? – bit.ua Медіа про життя і технології в ньому. bit.ua Медіа про життя і технології в ньому. URL: <https://bit.ua/2020/01/stat-vid-genderu/> (дата звернення 13.11.2024).

6. Яким буває гендерно зумовлене насильство. Громадська організацій «Інсайт». URL: <https://www.insight-ukraine.org/wp-content/uploads/2021/11/YАкum-buvaie-henderno-zumovlene-nasyilstvo-1.pdf> (дата звернення 13.11.2024).

Ключові слова: гендер, ідентичність, рівність, насильство, терапія.

Кузьмін Едуард Едуардович

*адвокат, кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична
академія»*

ДЕЯКІ РЕМАРКИ ЩОДО «ПРАВА НА ПОКАРАННЯ» У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Загальне піднесення «ідеї» прав людини, усвідомлення істинної сутності «міжнародного зводу правил і принципів, присвячених всебічній та всеосяжній охороні основоположних свобод», а також з'ясування реального значення й ролі їх беззастережного дотримання та ефективного захисту суттєво актуалізували низку насправду непростих питань, пов'язаних, насамперед, із

співвідношенням міжнародного права прав людини із т. зв. «суміжними» галузями права.

І власне з розвитком останнього, як абсолютно справедливо наголошує В. Е. Шабас, однією з найбільш споріднених серед них традиційно прийнято вважати саме міжнародне кримінальне право, як таке, що, на думку фахівця, «... крокувало пліч-о-пліч із ним, оскільки обидва вони не тільки виникли приблизно в один і той самий час [9, с. 153], а й зосереджувалися на одному й тому ж явищі: серйозних порушеннях прав людини, доволі часто пов'язаних із дискримінацією за ознакою раси, релігії чи етнічної належності, які вчиняються державами ...» [9, с. 156]. Втім, хоча обидві галузі й утверджують однакові норми поваги до людського життя та гідності, вони все ж втілені в різних договорах та режимах правозастосування, у зв'язку з чим все чіткіше починає спостерігатись ситуація «перетину» між цими двома галузями, яка, зважаючи на авторитетні оцінки різних компетентних авторів, досить типово варіюється від «тотальної синергії» до щонайменше «стану напруженості» між ними [8, с. ix].

У зв'язку з цим, з одного боку, міжнародне кримінальне право зазвичай фактично розглядається як «самодостатній інструмент промоції та захисту прав людини» [2]. З іншого, – як таке, що має сприйматись та оцінюватись крізь призму, зосередженого на правах людини, підходу [1, с. 89], основи якого багато в чому закладаються тезою-твердженням А. С. Галанда про безумовну «... незаперечність факту того, що міжнародне право прав людини зробило значний внесок у прогресивний

розвиток міжнародного кримінального права ...» [1, с. 87].

Водночас вельми показово, що відповідний підхід повною мірою не вичерпується виключно загальною «світоглядною» парадигмою сприйняття міжнародного кримінального права винятково з позицій міжнародного права прав людини, а натомість конкретизується і знаходить свою подальшу більш виразну деталізацію в задумі, що полягає у раціональності осягнення «кожного з його основних складових компонентів» у подібний спосіб. Так, наприклад, В. Лі вказує на доцільність осмислення концепту міжнародних злочинів з точки зору прав людини, аргументуючи це, зокрема, їх важливістю та фундаментальною роллю ... [4, с. 4] (*... думається, що для певних визначених цілей*) (уточнення і курсив наш. – Е. К.). У свою чергу, Д. ван Зіл Сміт ніби проєціює означену логіку на категорію покарання у міжнародній кримінальній юстиції [10, с. 16-17]. Разом з тим ще більш редуційованими виглядають міркування Є. Д. Оліна, в яких вбачається недвозначний меседж стосовно необхідності використання підходу, заснованому на дотриманні прав людини, в частинні «конструювання обґрунтувань покарання» [7, с. 258] у міжнародному кримінальному праві.

Однак і цим також не обмежуються численні намагання його використання. Відтак певно одним з найбільш яскравих і релевантних прикладів своєрідного симбіозу двох масивів норм сьогодні можливо вважати «право на покарання» у міжнародному кримінальному праві. І незважаючи на те, чи сприймається воно в якості права суду,

міжнародної інституції або будь-якої іншої недержавної установи карати ймовірних правопорушників за вчинення міжнародних злочинів (т. зв. «повноваження юридично-політичних агентів») за Л. К. Мюллер [6, с. 301-302, 317], або як аргумент на користь примусових дій держави, якщо вона вирішує скористатись своєю владою (т. зв. «побудова обґрунтувань покарання»), або ж право людини, яким наділені жертви особливо тяжких міжнародних злочинів (т. зв. «законне право жертв міжнародних злочинів на покарання винних у їх вчиненні») за Є. Д. Олінім [7, с. 277-278], зрештою, в його основі знаходиться безпосередньо «право», що має відповідати «міжнародним кримінальним стандартам» [10, с. 16-17].

Більш того, саме крайня позиція на думку О. Макулан та А. Гіль може певним чином слугувати теоретичним підґрунтям, що обумовлює можливість розуміння покарання у міжнародному кримінальному праві не тільки як «права потерпілого», а й певного «засобу задоволення його інтересів» [5, с. 136], що у свою чергу загалом приводить до його сприйняття в якості «абсолютної вимоги правової системи, яка поважає права людини» [7, с. 258].

Таким чином, вже зараз достатньо виразно простежується наявність існування цілої низки «точок дотику», як в частині «права на покарання», так і «покарання у міжнародному кримінальному праві» в цілому, які неодмінно потребують свого подальшого критичного осмислення, оскільки переслідування «масових звірств» [3, с. 43] та досягнення мети «боротьби із безкарністю»

вбачаються можливими лише із забезпеченням його відповідності міжнародним стандартам прав людини.

Джерела:

1. Galand A. S. The Systemic Effect of International Human Rights Law on International Criminal Law. *Human Rights Norms in "Other" International Courts* / ed. by M. Scheinin. Cambridge : Cambridge University Press, 2019. pp. 87-131.
2. Human Rights and International Criminal Law / ed. by B. U. Khan, M. J. H. Bhuiyan. Leiden : Brill | Nijhoff, 2022. 432 pp.
3. Huneus A. International Criminal Law by Other Means: The Quasi-Criminal Jurisdiction of the Human Rights Courts. *The American Journal of International Law*. 2013. Vol. 107, Iss. 1. pp. 1-44.
4. Lee W. International Crimes and Human Rights. *Human Rights and International Criminal Law* / ed. by B. U. Khan, M. J. H. Bhuiyan. Leiden : Brill | Nijhoff, 2022. pp. 3-22.
5. Maculan E., Gil A. G. The Rationale and Purposes of Criminal Law and Punishment in Transitional Contexts. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2020. Vol. 40, Iss. 1. pp. 132-157.
6. Müller L. K. International Crimes and the Right to Punish. *Ratio Juris*. 2019. Vol. 32, No. 3. pp. 301-319.
7. Ohlin J. D. The Right to Punishment for International Crimes. *Why Punish Perpetrators of Mass Atrocities? Purposes of Punishment in International Criminal Law* / ed by F. Jeßberger, J. Geneuss. New York : Cambridge University Press, 2020. pp. 257-282.
8. Pangalangan R. C. Foreword. *Human Rights and International Criminal Law* / ed. by B. U. Khan, M. J. H. Bhuiyan. Leiden : Brill | Nijhoff, 2022. pp. ix-xi.

9. Schabas W. A. Relationships between International Criminal Law and Other Branches of International Law. The Hague Academy of International Law ; Brill Nijhoff, 2022. 261 pp.

10. van Zyl Smit D. Punishment and Human Rights in International Criminal Justice. *Human Rights Law Review*. 2002. Vol. 2, No. 1. pp. 1-17

Ключові слова: покарання, покарання у міжнародному кримінальному праві, покарання у міжнародній кримінальній юстиції, право на покарання, право міжнародних інституцій карати правопорушників за вчинення міжнародних злочинів, право жертв міжнародних злочинів на покарання винних у їх вчиненні, міжнародне кримінальне право, міжнародне право прав людини.

Федорова Тетяна Сергіївна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична
академія»*

Вотчал Олексій Вікторович

*здобувач вищої освіти Національного
університету «Одеська юридична академія»*

МОНІСТИЧНА ТЕОРІЯ СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ЇЇ ВПЛИВ

Моністична теорія співвідношення міжнародного та національного права є однією з двох основних концепцій, що пояснюють відносини між

правовими системами держави та міжнародного співтовариства. Її ключовий принцип полягає в тому, що міжнародне та національне право є єдиною, нерозривною системою, де міжнародні норми мають пряму дію в національному правопорядку і не потребують додаткової імплементації або трансформації на рівні держави.

Ефективне співвідношення між міжнародним і національним правом сприяє виконанню таких завдань, як захист прав людини, забезпечення миру і безпеки у світі, сприяння культурному розвитку, підтримка діалогу між державами, інтернаціоналізація виробництва та ефективне регулювання світової економіки.

У взаємодії між міжнародним і національним правом існує концепція "пріоритету міжнародного права" [1, с.276]. Якщо держава ратифікувала міжнародний акт або взяла на себе зобов'язання за міжнародним договором, вона зобов'язана неухильно дотримуватись його положень. Ця концепція також включає механізми контролю за дотриманням прав людини на міжнародному та національному рівнях.

Моністи стверджують, що право є цілісним і нерозривним, а міжнародні норми автоматично стають частиною внутрішнього законодавства кожної держави. При цьому, у випадку конфлікту між міжнародною та національною нормою, міжнародна повинна мати пріоритет. Ця теорія бере свій початок у працях таких філософів, як Ганс Кельзен і Діонісій Федоренко, які обґрунтовували універсальність права як системи, що поширюється на всі суб'єкти — як державні, так і міжнародні.

Моністична теорія має серйозний вплив на правові системи держав, які її підтримують. Наприклад, у багатьох країнах континентальної Європи, таких як Нідерланди, Франція чи Німеччина, міжнародне право має верховенство над національним законодавством [2, с.8]. У цих державах міжнародні договори і рішення міжнародних судів можуть бути застосовані безпосередньо на національному рівні і мають пріоритет перед внутрішніми законами, які їм суперечать.

У державах, які визнають моністичну теорію, міжнародне право може бути більш ефективним інструментом для захисту прав людини, оскільки міжнародні договори, такі як Європейська конвенція з прав людини, автоматично інтегруються в національне законодавство і дозволяють громадянам безпосередньо посылатися на міжнародні норми в національних судах. Це сприяє зміцненню правової системи держави та забезпеченню справедливості на рівні, що відповідає міжнародним стандартам.

Незважаючи на свої переваги, моністична теорія зустрічається з певною критикою [3, с.44]. Опоненти, прихильники дуалістичної теорії, стверджують, що міжнародне та національне право — це дві окремі системи, кожна з яких діє в своїй власній сфері. Вони вважають, що автоматичне прийняття міжнародних норм може підірвати суверенітет держави, оскільки міжнародне право створюється міжнародними організаціями, а не національними законодавцями, і його імплементація без відповідних національних рішень може суперечити інтересам держави.

Моністична теорія також стикається з практичними труднощами в контексті глобалізації, коли деякі міжнародні норми можуть бути невідповідними для конкретної держави через її правові, культурні чи соціальні особливості. Автоматичне застосування міжнародних договорів, без урахування місцевих умов, може призводити до конфліктів між міжнародними зобов'язаннями та національними інтересами.

Отож, моністична теорія співвідношення міжнародного та національного права відіграє важливу роль у розвитку сучасного правопорядку. Її вплив на правові системи держав, які її дотримуються, сприяє ефективній інтеграції міжнародних норм та підвищенню правової стабільності на міжнародній арені. Однак виклики, пов'язані з її впровадженням, вимагають постійної адаптації та балансу між міжнародними стандартами та національними інтересами для забезпечення гармонійної взаємодії правових систем у глобалізованому світі.

Джерела:

1. Карвацька С. Б. Співвідношення міжнародного та національного правопорядків. Науковий вісник публічного та приватного права. 2018. Вип. 6. Т. 2. С. 275–281.
2. Хоменко А.В. Міжнародне право та внутрішнє право держав: співвідношення та взаємодія. Дипломна робота на здобуття ступеня бакалавр спеціальності "Міжнародне право". Національний авіаційний університет. Київ, 2022. 66 с.
3. Tytova N., Mereniuk K. Digital literacy of future teachers in the realities of large-scale military aggression

(Ukrainian experience). *Futurity Education*. 2022. P. 43–54. URL: <https://doi.org/10.57125/fed/2022.10.11.33>

Ключові слова: моністична теорія, міжнародне право, національне право, пріоритет, суверенітет.

Федорова Тетяна Сергіївна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

Слободян Уляна Сергіївна

здобувачка вищої освіти Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВО НА САМОВИЗНАЧЕННЯ І ТЕРИТОРІАЛЬНУ ЦІЛІСНІСТЬ: ПРОТИРІЧЧЯ І ВИКЛИКИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Право на територіальну цілісність і самовизначення – основоположні засади міжнародного права, які, однак, досить часто конфронтують між собою. Принцип територіальної цілісності регламентує недоторканість державних кордонів, у той час як право на самовизначення гарантує вільне визначення політичної, економічної та культурної сфери життя народів. Таке протиріччя особливо актуалізується в аспекті сепаратизму, міжнародних конфліктів та національно-визвольних рухів.

Ретроспективно принцип територіальної цілісності спочатку знайшов своє призначення на національному рівні, а з закріпленням у Статуті Ліги Націй увійшов до когорти міжнародних. Через кілька десятиліть дана засада утвердилася у Статуті Організації Об'єднаних Націй (далі - ООН), Декларації про принципи міжнародного права та Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі, а відтак стала загальною для усіх держав. Згідно з Статутом ООН реалізація принципу територіальної цілісності втілюється шляхом: «Утримання держав від погрози силою чи її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави; утримання держав від насильницьких дій, що позбавляють народи рівноправності та самовизначення, їх права на самовизначення, свободу та незалежність; утримання держав від організації та заохочення іррегулярних сил та військових банд для вторгнення на території інших держав; утримання держав від перетворення територій інших держав на об'єкт воєнної окупації або застосування інших силових заходів на порушення норм міжнародного права» [1].

Поняття самовизначення нації набуло поширення через працю американського президента Вудро Вільсона, що стала фундаментом для входження цього принципу до міжнародного права. Спочатку це право набуло розголосу в рамках процесів деколонізації і було спрямоване на виборювання незалежності поневоленим народам, але згодом значення розширилося й до різних

етнічних, релігійних та національних груп, які прагнули суверенітету чи більше автономії.

Відповідно до Декларації про принципи міжнародного права, кожна держава має поважати право нації на самостійне визначення подальшої долі та не вчиняти жодних дій, які на таке право зазіхають. Так, п. 2 статті 1 Статуту ООН вказує на один з головних напрямків діяльності організації: «...розвиток дружніх відносини між націями на основі поваги принципу рівноправності і самовизначення народів» [2].

Незважаючи на значне взаємопроникнення права на самовизначення та принципу територіальної недоторканості, між цими двома засадами існує конфлікт, суть якого полягає в бажанні етнічної групи відокремитися від держави, при цьому сама держава прагне зберегти свої кордони. У якості прикладу можна згадати питання Косово, де народ односторонньо проголосив незалежність від Сербії, яка у свою чергу продовжує наполягати на територіальній цілісності. З цього приводу Генеральна Асамблея навіть зверталася до Міжнародного суду, який у своєму консультативному висновку постановив, що проголошення незалежності Косово, ухвалене 17 лютого 2008 року, не порушувало міжнародного права [3].

Варто також вказати і на ситуацію з Каталонією, де знову ж таки самовизначення протистоїть територіальній цілісності. Про незалежність Каталонії відбувся референдум, а уряд Іспанії спробував його зупинити, назвавши це «конституційним і демократичним звірством» [4]. На

протипагу волевиявленню народу щодо прояву демократії, з метою утримання громадян від голосування поліцією Іспанії були застосовані фізичні заходи примусу. Заслугоує на увагу й курдський народ, за ініціативою якого теж був проведений референдум про незалежність, що був відхилений урядом Іраку та сусідніми країнами.

У врегулюванні конфліктів між правом на самовизначення і територіальною цілісністю вагому роль відіграє Організація Об'єднаних Націй, надаючи міжнародні платформу для переговорів між сторонами. Організація дотримується принципу територіальної цілісності та підкреслює важливість самовизначення народів, зокрема через діяльність Генеральної Асамблеї, проте через призму мирного врегулювання спорів та незастосування сили. Яскравим свідченням значної складності справ про протипіччя між цими двома засадами міжнародного права може стати вищезгадане питання Косово, де Рада Безпеки ООН так і не досягла консенсусу, а рішення Міжнародного суду не вирішило проблему визнання незалежності території.

Одним із шляхів до регламентації взаємодії цих засад міжнародного права є підхід поділу права на самовизначення на внутрішнє – можливість самостійно визначати вектор соціального, економічного та культурного розвитку в межах держави, не порушуючи її кордонів, та зовнішнє – право на відокремлення, яке вважатиметься легітимним у випадку суттєвого порушення прав людини, репресій чи колоніального поневолення.

Підсумовуючи усе вищенаведене, бачимо, що категорії територіальної цілісності

та самовизначення націй не достатньо чітко узгоджуються між собою, що становить значну проблему для міжнародно-правових відносин. Хоча самовизначення необхідне для підтримання прав людини, та принцип цілісності території забезпечує стабільність всередині держави. Міжнародні організації намагаються залучити сторони до діалогу, але стикаються з проблемами у вигляді небажання змінювати позицію або політичними особливостями. У цілому, збереження балансу між цими категоріями вимагає комплексного підходу, тому в подальшому міжнародне право мало б зосередитись на врегулюванні конфліктів подібного характеру шляхом встановлення чіткого механізму регламентації та мирного вирішення суперечностей.

Джерела:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
2. Дашковська О.Р. Право нації на самовизначення як особлива форма опосередкування свободи: Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2016, випуск 41, том 1.
3. International Court of Justice. Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo, 2010. URL: <https://www.icj-cij.org/case/141>
4. Ernesto Castañeda and Sebastian Megens-Sedor. The movement for Catalan independence: Social Movements, 2019 (pp.208-219).

Ключові слова: право на самовизначення, територіальна цілісність, Статут Організації

Об'єднаних Націй, Декларація про принципи міжнародного права, незалежність Косово, міжнародні інституції, посередництво.

Галат Владислав Ігорович

аспірант кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

**ІСТОТНЕ ПОРУШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ
ДОГОВОРІВ ТА ПРИМУС ДО
ВИКОНАННЯ КОНТРАКТУ В УМОВАХ
ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ПРИКЛАД
КЕЙСУ AAPL ПРОТИ ШРІ-ЛАНКИ**

Істотне порушення міжнародного договору грає ключову роль у забезпеченні стабільності міжнародної економічної діяльності. Такі порушення передбачають невиконання основних зобов'язань передбачених договором, що суттєво позбавляє одну із сторін тих благ, на які вони розраховували при заключенні договору. Але в умовах збройних конфліктів питання виконання договорів ускладнюється в зв'язку із обставинами які склались, в такому випадку сторони можуть посилатися на форс-мажорні обставини для уникнення відповідальності. При цьому міжнародні арбітражні трибунали повинні враховувати не лише юридичні аспекти, але й обов'язок сторін мінімізувати шкоду та діяти добросовісно, навіть у кризових умовах. Яскравим прикладом таких форс-мажорних обставин, являється справа Asian Agricultural Products Ltd (далі по тексту - AAPL) проти Шрі-Ланки (ICSID Case №.

ARB/87/3), яка демонструє наскільки складно примусити виконувати сторону договірні зобов'язання під час збройного конфлікту, особливо якщо питання стосується забезпечення порядку та благополуччя окремо взятої країни.

Даний спір виник після того, як під час антитерористичної операції уряд Шрі-Ланки знищив майно інвестора. AAPL, міжнародна компанія, звинуватила Шрі-Ланку у порушенні своїх інвестиційних прав і вимагала компенсації. Ключове питання в цій справі полягало в тому, чи можуть воєнні дії служити підставою для уникнення відповідальності за договором та чи можна вважати знищення активів істотним порушенням зобов'язань держави.

Кейс AAPL проти Шрі-Ланки є важливим прикладом, що розкриває складнощі виконання комерційних договорів та питання захисту інвестицій в умовах збройного конфлікту. Цей арбітражний спір виник через знищення майна інвестора під час військових операцій уряду Шрі-Ланки проти повстанської групи Таміли. Суть справи полягала у звинуваченні уряду у невиконанні зобов'язань за інвестиційним договором, що містив елементи міжнародної купівлі-продажу.

Що стосується розвитку подій, то виглядало все так, Компанія AAPL вклала кошти у креветкову ферму в регіоні, де велися військові дії. Під час однієї з операцій урядові сили атакували ферму, підозрюючи, що вона використовується як база для повстанців. У результаті ферма була знищена, а AAPL подала позов до ICSID (Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних спорів), вимагаючи

компенсації за істотне порушення контракту та невиконання обов'язку щодо забезпечення безпеки інвестицій. [2]

Позиції сторін виглядали наступним чином:

- ААРЛ стверджувала, що під час знищення ферми було істотно порушені умови договору та вимагала відшкодування збитків за втрату своїх інвестицій, та вказувала на те, що уряд Шрі-Ланки мав захищати іноземні інвестиції навіть під час збройного конфлікту.
- Шрі-Ланка заперечувала доводи інвестора, посилаючись на форс-мажорні обставини та військову необхідність, яка склалась під час знищення ферми, і просила звільнити її від відповідальності. Оскільки, вони вважали що на фермі знаходились повстанці, та була легітимною військовою ціллю для військових Шрі-Ланки.

Але рішення яке ухвалив трибунал, визнав що держава не виконала своїх зобов'язань, щодо забезпечення безпеки інвестицій. Трибунал ICSID зобов'язав приймаючу державу компенсувати позивачу втрату його інвестицій. Зокрема, суд зазначив, що Шрі-Ланка «порушив своє зобов'язання з належної обачності, яке вимагає вжиття всіх можливих заходів, які можна розумно очікувати, щоб запобігти можливому виникненню вбивств і знищення майна». [1]

Тому в, даному випадку ми можемо стверджувати, що арбітраж прийшов до таких висновків оскільки дії збройних сил Шрі-Ланки не відповідали стандартам пропорційності. Суд постановив, що навіть в умовах збройного конфлікту

держава повинна вживати заходів для мінімізації шкоди та уникнення випадків надмірного застосування сили. AAPL отримала компенсацію, але розмір відшкодування був меншим, чим було заявлено інвестором, оскільки було враховано обставини збройного конфлікту.

Ця справа яскраво демонструє, як арбітражні трибунали балансують між комерційними інтересами та військовими потребами. Форс-мажорні обставини не звільняють державу та інших сторін від відповідальності за невиконання контракту навіть у ситуаціях збройного конфлікту і крайньої необхідності. У справі AAPL проти Шрі-Ланки арбітраж визнав, що навіть у воєнний час очікується певний рівень дотримання зобов'язань, і будь-яке істотне порушення має бути оцінене на основі принципу пропорційності та належної обачності з боку держави.

Але, чи при будь яких, випадках буде ухвалено рішення, яке буде захищати інвесторів, однозначної відповіді немає, один недавній випадок підняв це питання на перший план. В Україні, Катарська компанія управляла морським портом «Ольвія» в м. Миколаєві. Катарські інвестиції були, кілька разів, вражені російськими ракетами, що завдало шкоди його об'єктам [1]. По цій ситуації Катарська компанія не подавала позову до трибуналу, але ситуація геометрично зворотна до розглянутої, оскільки в даній справі основний, акцент в позові зосередився б на недостатньому захисті, об'єктів інвестицій, хоч Українська сторона і не вчиняла прямих дій, які б спричинили шкоду Катарським інвестиціям, але можна припустити, що арбітраж

також міг визнати невиконання умов договору, щодо незабезпечення безпеки інвестицій.

Тому можна зробити висновок, що при розгляді істотних порушень міжнародних договорів у контексті міжнародного права, потрібно насамперед притримуватись балансу між договірними зобов'язаннями та непередбачуваними обставинами, такими як війна. Форс-мажор не завжди звільняє від відповідальності, і в більшості випадках, якщо арбітраж буде бачити можливість, що держава могла уникнути порушень договору, або мінімізувати наслідки, для підняття інвестиційних вкладень в світовій економіці, буде ставати на бік інвестора. Кейси на зразок AAPL проти Шрі-Ланки показують, що збройний конфлікт не виправдовує надмірного порушення договорів, а важливість цієї справи полягає у встановленні стандартів пропорційності та обов'язку держав діяти з обачністю щодо інвестицій. Вона також показує, що форс-мажорні обставини, такі як війна, не завжди звільняють сторони від відповідальності, а арбітражні трибунали мають враховувати не лише юридичні, але й етичні аспекти, щоб забезпечити баланс між безпекою та інвестиційними зобов'язаннями.

Джерела:

1. Збройний конфлікт та інвестиційний арбітраж 20/05/2023 від Міжнародний арбітраж. URL: <https://www.international-arbitration-attorney.com/uk/armed-conflict-and-investment-arbitration/>
2. ICSID. (1990). Asian Agricultural Products Ltd. (AAPL) v. Republic of Sri Lanka, ICSID Case No. ARB/87/3, Award. URL:

<http://icsidfiles.worldbank.org/icsid/ICSIDBLOBS/OnlineAwards/C140/DC675.pdf>

Ключові слова: Міжнародний договір, форма-мажор, інвестиції, збройний конфлікт, арбітраж.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Канєнберг-Сандул Оксана Костянтинівна

Жакун Маргарита Юріївна
аспірантка кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВО МАТИ ПРАВА? ДЕЯКІ РОЗДУМИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ МІГРАНТІВ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

З найдавніших часів людство перебуває у русі. Люди переміщуються з різних причин: у пошуках нової роботи або кращого рівня життя; для возз'єднання із сім'єю або навчання; щоб уникнути конфліктів, переслідувань або широкомасштабних порушень прав людини; через несприятливі наслідки зміни клімату, стихійних лих або інших екологічних факторів, тощо [10].

Для України актуальність проблематики набуває особливо важливого значення у контексті репатріації та реєміграції українських громадян, які були примусово депортовані на територію рф або добровільно виїхали та перебувають за кордоном.

Закріпивши за собою глобальний характер, міграція об'єднує рух осіб як всередині країни

(внутрішня міграція) так і за її межі (зовнішня або міжнародна міграція). Слід звернути увагу, що визначення понять «міграція» та «мігрант» не знаходять своє закріплення у міжнародних нормативно-правових актах, а тому відсутній єдиний підхід до їх розуміння. Відповідно до словника міграції (з англ. Glossary on Migration), сформованого Міжнародною організацією з міграції (далі - МОМ), міграція - це переміщення людей подалі від свого місця постійного проживання, або через міжнародний кордон або в межах однієї країни [6, с. 137].

В свою чергу, мігрант - це людина, яка змінює своє постійне місце проживання в межах країни або перетинаючи міжнародний кордон, тимчасово або постійно, і з різних причин [6, с. 132].

В науковій доктрині існує безліч підходів до класифікації міграції, найбільш поширеними є наступні: за територіальною ознакою: внутрішня та зовнішня (еміграція, імміграція, репатріація, рееміграція); за сформованістю мотивації: добровільна, вимушена; за способом реалізації (організацією): організована, неорганізована; за тривалістю: постійна (чи незворотна), тимчасова (сезонна, м'ягтнікова); за формою: трудова, туристична, сімейна, рекреаційна, тощо; за мотивами: соціально-економічні, політичні, етнонаціональні, релігійні, сімейно-побутові, екологічні, тощо.

Що стосується класифікації мігрантів, то їх розподіл напряму залежить від форми та мотиву міграції. Загальноприйнятим є розподіл мігрантів на 5 основних категорій відповідно до мети їхньої імміграції: навчання, працевлаштування, об'єднання

або створення сім'ї, зміна постійного місця проживання, з гуманітарних міркувань (біженці, особи, що шукають притулку тощо) [5, с. 146]. Слід звернути увагу, що досі залишається дискусійним питання чи слід відносити біженців до категорії мігрантів. Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних націй (далі - ООН) у справах біженців розмежовує поняття мігрант та біженець, аргументуючи це тим, що на відміну від мігрантів, біженці не можуть в будь-який час повернутись додому без ризику для свого життя чи свобод, переміщення мігрантів, в свою чергу, вважається добровільним [15].

Серед міжнародних організацій з питань міграцій важливе місце займає - Міжнародна організація з міграції Організації Об'єднаних націй (далі - ООН), заснована у 1951, діяльність якої спрямована на розв'язання численних міграційних проблем у сучасному світі. Саме щорічні звіти та збір статистичних даних МОМ дають можливість аналізувати тенденції світових міграційних процесів. Тим не менш, міграційна статистика вказує лише на приблизні дані, адже сама по собі міграція є дуже мінливим явищем, яке супроводжується зростанням нелегальної міграції.

До спеціальних міжнародних інституцій, які займаються питаннями міграції можемо віднести також: Міжнародну організацію з праці, Європейську раду з питань біженців та вигнанців, Європейське агентство з прикордонної та берегової охорони, Міжнародний комітет Червоного Хреста, Глобальний форум з питань міграції та розвитку, тощо.

Аналіз світового звіту про міграцію 2024

(World Migration Report 2024) сформованого МОМ, вказує на:

1. тенденцію до збільшення кількості міжнародних мігрантів: на 131 млн. осіб більше ніж станом на 2000 рік;
2. найбільш поширеною формою міграції є трудова міграція: 169 млн. трудових мігрантів;
3. країна з найбільшою кількістю міжнародних мігрантів - Об'єднані Арабські Емірати;
4. найбільш привабливі регіони для мігрантів: Європа (86,7 млн. осіб), Азія (85,6 млн. осіб) та Північна Америка (58,7 млн. осіб).
5. значне збільшення кількості біженців (на 21,4 млн. осіб більше ніж станом на 2000 рік) та внутрішньо переміщених осіб (на 50,4 млн. осіб більше ніж станом на 2000 рік) спричинене збройними конфліктами та війнами [13].

Із збільшенням чисельності мігрантів у країнах Європейського Союзу (далі - ЄС) зростає проблема захисту їхніх прав та інтересів. Цікавим є припущення німецько-американської політичної теоретикіні Ханни Арендт, що права людини часто напряму залежать від феномену громадянства, аргументуючи, що до закріплення прав людини у міжнародно-правових актах, права людей безпосередньо гарантувались громадянам певної держави [11, с. 290-302]. Тобто, люди можуть мати права, гарантовані українським законодавством чи, наприклад, іспанським, але ситуація дещо ускладнюється, коли індивід не має правового зв'язку із певною державою, або перебуває за її межами [12, с. 131-132].

Справді, особлива вразливість мігрантів

зумовлена їхнім міграційним статусом: перетнувши міжнародні кордони, вони опиняються в країні, громадянами якої не є, і, як правило, можуть жити та працювати там лише за наявності офіційного дозволу від державних органів. Вони залишаються «чужими» в приймаючому суспільстві, а відсутність знань місцевої мови, законів чи соціальних норм суттєво знижує їх спроможність захищати власні права. Через це вони можуть наражатися на дискримінацію в роботі та побуті, стикатися з проявами расизму та ксенофобії і навіть ставати жертвами злочинів на основі упередженого ставлення [2, с. 76].

Найчастіше мігранти стикаються з порушеннями трудових прав, прав на безпеку та свободу, прав на доступ до послуг, прав на воз'єднання сім'ї, порушення політичних прав, порушення прав жінок мігрантів. Підтвердженням наявності порушень прав мігрантів є значна практика Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) у сфері міграції.

У 1950 році Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у статті 1 зобов'язала сторін гарантувати кожному, хто перебуває під їх юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділом I Конвенції [1].

Україна є членом Ради Європи, та є стороною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Також вона визнає юрисдикцію ЄСПЛ та наявні прецеденти на підставі Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [4, с. 3].

На практиці, поняття юрисдикції не завжди збігається з поняттям території, і йдеться про гарантії

для всіх осіб, які знаходяться під контролем держави. В справах Луїзіду проти Туреччини та Кіпр проти Туреччини ЄСПЛ роз'яснив, що поняття юрисдикція не обмежується національною територією країн-учасниць Конвенції. Відповідно, відповідальність держав-учасниць Конвенції може наставати в результаті дій або бездіяльності їхньої влади, наслідки яких виходять за межі їхньої власної території [7], [8].

В справі Н.Д. та Н.Т. проти Іспанії, Суд підсумував, що особлива природа контексту міграції не може бути виправданням для існування зон поза правом, де особи не захищені правовою системою, здатною надати ним можливість користатися правами та гарантіями, захищеними Конвенцією [9]. Таким чином, ніхто не може заперечувати чи перешкоджати особам вибирати з якою державою пов'язати своє майбутнє, але приїзд до іноземної країни зобов'язує дотримуватись її законодавства та поважати сформовані у суспільстві цінності [3].

Беззаперечним є той факт, що збройні конфлікти та війни сьогодення залишають свій відбиток на міграційній статистиці, адже станом на сьогодні у світі 43,4 млн біженців, та приблизно 40% з них діти [15]. Близько 7,5 млн українців перебуває за кордоном, серед них 4,2 мільйони - ті, хто станом на серпень 2024 року отримали тимчасовий захист у країнах ЄС. Вперше у своїй історії ЄС ввів у дію Директиву про тимчасовий захист, яка забезпечує негайний захист і доступ до прав у ЄС, зокрема до права на проживання, доступ до ринку праці, житла, соціальної допомоги, медичної та іншої допомоги. Вона також допомагає запобігти надмірному тиску

на національні системи надання притулку і дозволяє країнам-членам впорядковано й ефективно контролювати прибуття [14].

Отже, дослідження стану міжнародних міграційних процесів залишається важливим напрямком, особливо, з урахуванням збільшення кількості мігрантів внаслідок збройних конфліктів та інших криз. Практика міжнародних судових установ вказує на необхідність держави забезпечувати захист для всіх осіб на своїй території чи під своєю юрисдикцією, незалежно від наявності громадянства. Для досягнення цієї мети необхідно продовжувати розвиток правових механізмів, здатних гарантувати належний захист прав мігрантів у всьому світі.

Слід також зазначити, що ряд питань у сфері міграції, все ще викликає дискусії серед науковців та потребує подальшого дослідження. Зокрема, як вже зазначалось, це стосується теоретичного дослідження понятійних категорій «біженець» і «мігрант» та їх співвідношення. Значної уваги також потребує необхідність пошуку ефективних механізмів для повернення громадян, які виїхали з держави через збройний конфлікт чи інші кризи, після їх закінчення. Окрім цього, все більшої актуальності набуває дослідження проблематики підтримки державою своїх громадян за кордоном, в тому числі, у контексті надання дипломатичних та консульських послуг.

Джерела:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 28.11.2024)

2. Лісовська М. Захист прав трудових мігрантів: європейський досвід *Регіональна наук.-практ. конф.*, Київ, 2017. С. 73–77.
3. Пак Н.А. Міграційна політика ЄС: проблеми і перспектив, *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2017. Вип. 6. С. 54–57.
4. Плотніков О.В. *Практика Європейського суду з прав людини щодо біженців та шукачів притулку: практичний посібник*. «Десяте квітня», 2022. 74 с.
5. Сопільник Р. Л., Ковалів М. В., Єсімов С. С. та ін. *Міграційне право України*. Львів: СПОЛОМ, 2023. 260 с.
6. A. Sironi, C. Bauloz, M. Emmanuel (eds.). Glossary on Migration. International Migration Law, No. 34. International Organization for Migration (IOM), Geneva, 2019. 248 p.
7. Case of Cyprus v. Turkey. European Court of Human Rights. Strasbourg, 2014. URL: <http://surl.li/dnkspk> (date of access: 28.10.2024)
8. Case of Loizidou v. Turkey (preliminary objections). European Court of Human Rights. Strasbourg, 1995. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57920> (date of access: 28.10.2024)
9. Case of N.D. and N.T. v. Spain. European Court of Human Rights. Strasbourg, 2020. URL: <http://surl.li/smnddc> (date of access: 28.10.2024)
10. Global Issues International migration. United Nations official website. URL: <https://www.un.org/en/global-issues/migration> (date of access: 28.10.2024)
11. H. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*. San Diego: Harvest, 1979. pp. 290-302.

12. Klabbers, J. *International law. Fourth edition.* Cambridge University Press, 2024. pp. 373.
13. McAuliffe, M., Oucho, L.A. (eds.). *World Migration Report.* International Organization for Migration (IOM), Geneva, 2024. URL: <http://surl.li/fvfapu> (date of access: 28.10.2024)
14. Temporary Protection Directive. European Commission official website. URL: <http://surl.li/vqktxw> (date of access: 28.10.2024)
15. Who is a 'refugee'? Office of the High Commissioner for Refugees official website. URL: <http://surl.li/onjbme> (date of access: 28.10.2024)

Ключові слова: міжнародна міграція, мігрант, біженець, міжнародна трудова міграція, вимушена міграція, захист прав мігрантів, захист прав біженців, українські біженці, статистика міграції, воєнна дипломатія, збройний конфлікт, судова практика у сфері міграції.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Мануїлова Катерина Вікторівна.

Науковий радник: кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Канєнберг-Сандул Оксана Костянтинівна.

Острроверхий Олександр Олександрович
*аспірант кафедри міжнародного та європейського
права Національного університету «Одеська
юридична академія»*

ІНДИВІДУАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ПОКАРАННЯ ЗА ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Тема індивідуальної відповідальності та покарання за злочин агресії набуває дедалі більшого значення в контексті сучасних міжнародних відносин, зокрема через військові конфлікти, які тривають у світі. Після Другої світової війни людство зробило значний крок у напрямку криміналізації міжнародної агресії, але питання притягнення до індивідуальної відповідальності залишається актуальним, особливо з огляду на відсутність чітких механізмів для розслідування та покарання таких злочинів.

Проблема агресії в міжнародному праві особливо важлива через події останніх десятиліть, коли відбулися серйозні порушення міжнародного порядку, що викликало необхідність удосконалення системи міжнародної відповідальності [1, с.66]. Окупація територій, порушення суверенітету та загроза безпеці суверенних держав є викликами, які потребують вирішення через встановлення чітких правових рамок.

Індивідуальна відповідальність за злочин агресії означає, що конкретні особи, які приймають рішення про застосування військової сили або організовують агресивні дії, можуть бути притягнуті до відповідальності у міжнародних судах. Це

стосується насамперед осіб, які займають найвищі посади в державі, зокрема голів держав, урядів та військових командирів, які мають можливість ухвалювати рішення на найвищому рівні.

Притягнення до індивідуальної відповідальності за злочин агресії має важливе значення для міжнародного правопорядку. По-перше, це сприяє персоналізації відповідальності за міжнародні злочини та недопущенню безкарності державних лідерів, що ініціюють війни. По-друге, такий підхід підвищує рівень персональної відповідальності серед світових лідерів, що може слугувати стримуючим фактором для агресивних дій у майбутньому [2, с.14].

Міжнародне право передбачає різні форми покарання за злочин агресії. Основний механізм притягнення до відповідальності передбачений Римським статутом, який дозволяє Міжнародному кримінальному суду переслідувати осіб, винних у злочині агресії, з моменту набрання чинності відповідними положеннями у 2018 році. Покарання може включати позбавлення волі, відшкодування збитків постраждалим державам та інші санкції [3].

Попри це, покарання за злочин агресії залишається викликом у міжнародному праві. Основною проблемою є те, що багато держав не ратифікували Римський статут або не визнають юрисдикцію МКС. Це ускладнює переслідування державних лідерів, які можуть вчиняти агресію без реального ризику бути притягнутими до відповідальності. Однак міжнародне співтовариство продовжує шукати шляхи подолання цих перешкод, розглядаючи можливість створення спеціальних

трибуналів або інших механізмів, що могли б забезпечити справедливе переслідування агресорів.

Отож, індивідуальна відповідальність та покарання за злочин агресії є важливими елементами сучасного міжнародного права, спрямованими на захист світового миру та безпеки. Притягнення осіб до відповідальності за агресивні дії сприяє зміцненню правової системи та недопущенню міжнародних конфліктів у майбутньому.

Хоча існують значні виклики у реалізації цих механізмів на практиці, міжнародна спільнота робить кроки до вдосконалення відповідних правових інструментів та зміцнення принципів індивідуальної відповідальності за злочини агресії.

Джерела:

1. Денисова Д.О. Відповідальність міжнародних організацій [Текст] : монографія / Д. О. Денисова ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. І. Дмитрієва. - Одеса : Фенікс, 2014. 323 с.
2. Коваленко С.О. Види і форми міжнародно-правової відповідальності міжнародних організацій / С. О. Коваленко // Публічне право. - 2014. - № 2. - С. 113-120.
3. Злочин агресії: поняття та підстави притягнення вищого військово-політичного керівництва Росії до відповідальності. 2023. URL: <https://ecpl.com.ua/news/21869/>

Ключові слова: злочин агресії, МКС, індивідуальна відповідальність, Римський статут, міжнародне право.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Бехруз Хаїматулла Набієвич.

Маїлунц Анзор Ерікович
аспірант кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗВИЧАЄВІ НОРМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ЯК ОБ'ЄКТ ТЛУМАЧЕННЯ

Відповідно до статті 38 Статуту Міжнародного Суду ООН, міжнародний звичай є свідченням загальної практики, що визнається в якості права [1]. Елементами міжнародного звичаю є власне практика держав та *opinion juris sive necessitatis* – тобто свідчення переконаності у правомірності або необхідності звичаю. Практика представляє собою об'єктивну (матеріальну) сторону звичаю, а друге – суб'єктивну (психологічну) сторону [2, с. 98]. Практика держав складає зміст звичаєвого права та включає як письмові так і усні акти та твердження. При тлумаченні практики держав міжнародними судами найчастіше застосовуються міжнародні договори, резолюції міжнародних організацій та рішення внутрішньодержавних та міжнародних судів, а також вчення найбільш кваліфікованих дослідників. Вони використовуються як свідчення практики.

Для успішного застосування звичаєвого права міжнародними судами слід

продемонструвати, що практика держав є загальною, тобто що вона є достатньо поширеною, репрезентативною та послідовною. Тривалість такої практики є суттєвим, але не вирішальним елементом, оскільки міжнародним правом не встановлюються вимоги щодо такої тривалості [3].

Практика держав є не єдиним елементом, що є необхідним для виявлення міжнародного звичаю. Вона має підкріплюватися *opinio juris*, основною функцією якого є розрізнення між правовими та неправовими актами (наприклад, актами міжнародної ввічливості). Таким чином, практику держав можна вважати проявленою лише в разі попереднього існування правового переконання. Відповідно, виявлення норм міжнародного звичаєвого права залежить від проявлення такого переконання. Це, однак, викликає до життя певний парадокс, який полягає в тому, що *opinio juris* не може призводити до створення міжнародного звичаю, оскільки для того, аби ним була підтримана певна практика, ця практика повинна вже існувати. Відповідно, виникає питання про те, чи можна розглядати в якості *opinio juris* не підтримку певної практики, а просте переконання що той чи інший спосіб дій держав є найбільш прийнятним, або що певне правило повинне виникнути.

Функцією *opinio juris* є виявлення такої згоди та доведення обов'язкової сили звичаєвого правила. Обов'язковий характер його в літературі обґрунтовують легітимними спільними очікуваннями, бажаністю з морально-етичної точки зору та соціальною відповідністю [4, с. 727]. Звичай обґрунтовується тим, що він органічно походить з

властивостей людського розуму, що полягають у тенденції вважати, що одні і ті самі дії призводять до ідентичних результатів, що створює забезпечує передбачуваність. Основою звичаю є передбачувана згода держав. Як пише професор Г. Туркін, «визнання чи сприйняття державами конкретного звичаєвого правила як норми права означає вираження волі держави, згоду держави вважати це звичаєве правило нормою міжнародного права» [5].

Як уявляється, це бачення ґрунтується на традиціях римського права, в яких звичай розглядається як прояв суспільної згоди. Однак слід вказати, що теорія згоди, хоча і може розглядатися як основа для тлумачення міжнародного звичаю, що відповідає фундаментальним основам міжнародного права, наприклад державному суверенітету, ця теорія не надає переконливого обґрунтування правових основ міжнародного звичаєвого права.

Тут виникає проблема визначення того, чи слід *opinio juris* розглядати для кожної держави окремо, або може існувати спільний *opinio juris*. В першому випадку виникає проблема визначення мотивів держави, з яких вона підтримує ті чи інші дії чи бездіяльність. В другому випадку виникає питання про те, позиція скількох держав є достатньою для визнання існування *opinio juris*. Крім того, така загальна згода може кидати виклик суверенітету окремих держав, які можуть розглядати звичаєві норми як нав'язані.

Однак, навіть з урахуванням наведених проблем, два елементи міжнародного звичаю – практика держав та *opinio juris* становлять основу для тлумачень, в яких встановлюється існування певної

норми звичаєвого міжнародного права. Міжнародний звичай становить суму цих елементів. Разом з тим, тлумачення звичаєвого міжнародного права передбачає не тільки встановлення самої норми, але й визначення її походження, оскільки встановлення звичаю вимагає виявлення послідовного правозастосування державами та визнання ними певного правила в якості норми міжнародного права. Норма виникає тоді, коли її застосування є повторюваним, поширюваним та послідовним [2, с. 155]. Інакше кажучи, діяння держав, що здійснюються з відчуттям правового обов'язку створюють звичаєве міжнародне право, а отже звичай можна розглядати не тільки як результат, але й як процес правотворення.

При цьому, однак, слід зважати на те, що об'єктом тлумачення є все ж саме по собі правило міжнародного звичаєвого права, а не його елементи, з чого випливає два основних висновки. По-перше, це означає, що процес тлумачення звичаєвої норми не дорівнює процесу визначення її походження. По-друге, з цього слідує, що навіть якщо практика держав розглядається в процесі тлумачення звичаєвої норми, вона застосовується в аналогічний спосіб, при якому вона застосовується для тлумачення практики застосування вже існуючої норми, а не її походження.

Самі по собі правила тлумачення звичаєвих норм нічим принципово не відрізняються від правил тлумачення договірних норм, адже кожна норма права містить в собі елемент невизначеності. Як договірні, так і звичаєві норми створюються для невизначено широкого кола ситуацій та потребують

пристосування до конкретних умов. Тож кожна норма рано чи пізно може бути піддана тлумаченню просто тому, що ці норми створюються для майбутнього, і жодний правотворець нездатний передбачити всі випадки їхнього застосування в момент створення норми. Норми звичаєвого права тут не є виключенням.

Джерела:

1. Statute of the International Court of Justice, 1945. URL: <https://www.icj-cij.org/statute> (дата звернення: 16.10.2024).
2. Щокін Ю.В. Міжнародно-правовий звичай: проблеми теорії і практики: монографія. Харків: Право, 2012. 456 с.
3. Case Concerning the Continental Shelf (Libyan Arab Jamahiriya v Malta) (Merits) [1985] ICJ Rep 13 [27]. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/68/068-19850603-JUD-01-00-EN.pdf> (дата звернення: 16.10.2024).
4. Postema G.J. Custom, Normative Practice and the Law. Duke Law Journal. 2012, No 62(3). P. 707-783.
5. Turkin G.S. Theory of International Law. Harvard: Harvard University Press, 1974. 761 p. P. 123.

Ключові слова: звичаєва норма, міжнародне право, *opinion juris*, практика держав, державний суверенітет.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Бехруз Хаїматулла Набієвич.

Гуртієва Людмила Миколаївна
*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
кримінального процесу Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОЧАТОК СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА КПК УКРАЇНИ (В АСПЕКТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ЮРИДИЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ)

Належне законодавче врегулювання процесуального порядку стадії підготовчого провадження (в тому числі, початку вказаної стадії) є гарантією реалізації права на справедливий суд [1, ст. 6 та ін.]. Крім того, за ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (*далі* - КПК) [2] забезпечення належної правової процедури є одним із завдань кримінального провадження.

Юридична визначеність (яка є обов'язковим елементом поняття «верховенство права»), серед іншого, «вимагає, щоб юридичні норми були чіткими і точними та спрямованими на забезпечення того, щоб ситуації та правовідносини залишались передбачуваними <...>» [3, п. 58; 4, п. 46 ін.].

Системний аналіз положень КПК дозволяє дійти висновку, що в ньому недостатньо чітко та послідовно врегульовано питання: *у зв'язку з надходженням до суду яких видів підсумкових рішень стадії досудового розслідування починається підготовче судове провадження*. Зазначимо, що частково вказане питання ми вже розглядали [5, с. 409-413; 6, с. 185-191 та ін.], проте оновлення

законодавства [7 та ін.] обумовлює необхідність його уточнення.

За ч. 1 ст. 314 КПК суд призначає підготовче судове засідання «після отримання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності <...>». У п. 3 ч. 1 та ч. 9 ст. 615 КПК («Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану») також йдеться про закінчення досудового розслідування та звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Отже, ані у ч. 1 ст. 314 КПК, ані у ст. 615 КПК не вказано, що підготовче провадження починається та здійснюється у зв'язку з надходженням до суду клопотання прокурора про закриття кримінального провадження. Водночас, вказане клопотання прокурора є одним із підсумкових рішень стадії досудового розслідування, яке направляється до суду (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК). Таке процесуальне рішення прокурор приймає за наявності підстав, передбачених :

- п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК («не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, *крім випадків* <...>»), що зазначено у абзаці четвертому ч. 4 ст. 284 КПК), та

- п. 4-1 ч. 1 ст. 284 КПК («втратив чинність закон, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння»), а підозрюваний заперечує

проти закриття кримінального провадження з вказаної підстави), що зазначено у ч. 2 ст. 479-1 КПК.

За наявності підстав, передбачених п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК та п. 4-1 ч. 1 ст. 284 КПК рішення про закриття кримінального провадження приймає тільки суд (п. 1-1 та п.1-2 ч. 2 ст. 284 КПК).

Звернемо увагу, що ч. 1 ст. 284 КПК, яка визначає підстави закриття кримінального провадження, було доповнено пунктом 3-1 згідно із Законом України № 2617-VIII від 22.11.2018 р. та Законом України № 187-IX від 04.10.2019 р., а пунктом 4-1 - Законом України № 2810-IX від 01.12.2022 [7]. Крім того, Законом України № 2810-IX від 01.12.2022 р., серед іншого, було внесені зміни до п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК : доповнено, що досудове розслідування закінчується направленням до суду клопотання про закриття кримінального провадження. За наявності підстави, передбаченою п. 4-1 ч. 1 ст. 284 КПК порядок закінчення досудового розслідування та подальшого судового провадження врегульовано у главі 36-1 КПК. Проте за наявності підстави, передбаченою п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК, такий порядок взагалі не врегульовано (попри наявності у КПК такої підстави закриття кримінального провадження судом вже більше п'яти років (!?), що не відповідає принципу юридичної визначеності).

На наш погляд, у КПК необхідно закріпити :

- у ч. 2 ст. 283 КПК як самостійну форму закінчення досудового розслідування - звернення прокурора до суду з *клопотанням про закриття кримінального провадження* [5, с. 411]. Такий підхід є, *по перше*, цілком логічним, оскільки у ч. 2 ст. 283 КПК вказані підсумкові рішення досудового

розслідування, які прокурор направляє до суду, проте клопотання про закриття кримінального провадження не вказано; *по-друге*, узгодженим з чинною редакцією п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК та ч. 1 ст. 219 КПК. До редакції положень п. 3 ч. 2 ст. 301 КПК також доцільно внести доповнення: закріпити повноваження прокурора «звернутися до суду з <...> клопотанням про закриття кримінального провадження»;

Крім того, доречно врегулювати процесуальний порядок як закінчення досудового розслідування, так і подальшого судового провадження за наявності обставин, передбачених п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК [6, с. 185-191 та ін.].

З метою забезпечення узгодженості з положеннями п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК, *що закріплюють види підсумкових рішень стадії досудового розслідування, які прокурор направляє до суду*, доцільним вбачається внести доповнення до редакції ч. 1 ст. 314 КПК : закріпити, що суд призначає підготовче судове засідання «після отримання <...> клопотання про закриття кримінального провадження <...>» [5, с. 411]. З врахуванням наведеної пропозиції редакція положень ч. 1 ст. 314 КПК буде наступна :

«Після отримання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, клопотання про закриття кримінального провадження, суд не пізніше п'яти днів з дня його надходження призначає підготовче судове засідання, в яке викликає учасників судового провадження».

Водночас, погоджуючись з думкою О.В. Капліної щодо необхідності максимально чіткого й небагатослівного формулювання нормативних положень [8, с. 173], можемо запропонувати й інший варіант редакції положень ч. 1 ст. 314 КПК: «Після отримання підсумкового рішення стадії досудового розслідування, передбаченого п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК, суд не пізніше п'яти днів з дня його надходження призначає підготовче судове засідання, в яке викликає учасників судового провадження». Таке формулювання є достатньо лаконічне та змістовне.

Вбачається, що наведені пропозиції щодо вдосконалення окремих положень КПК сприятимуть правовій визначеності в частині врегулювання питання: у зв'язку з надходженням до суду яких видів підсумкових рішень стадії досудового розслідування починається підготовче судове провадження.

Джерела:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, прийнята Радою Європи 04.11.1950 р. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 30.10.2024)
3. Мірило правовладдя : Дослідження Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційська комісія) від 18.03.2016 р. №711/2013, ухвалено Венеційською комісією на 106-му пленарному засіданні (Венеція, 11-12 березня 2016 р.), схвалено Комітетом міністрів (на рівні їх заступників) на 1263-

му засіданні (6-7 вересня 2016 р.) та Конгресом місцевих і регіональних влад Ради Європи на 31-й сесії (19-21 жовтня 2016 р.). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-ukr)

4. Верховенство права : Доповідь Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційська комісія), ухваленої Венеційською Комісією на її 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 р.) / пер. на укр. С. Головатого. *Право України*. 2011. № 10. С. 168–184. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDLAD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDLAD(2011)003rev-ukr)

5. Гуртієва Л.М. До питання про види підсумкових рішень досудового розслідування (в аспекті реалізації окремих положень юридичної визначеності). *Права людини в період збройних конфліктів* : Зб. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, присвяч. 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.) [Електронний ресурс] / Національний університет «Одеська юридична академія»; каф. міжнародного та європейського права НУ «ОЮА» : у 2 т. Одеса, 2022. С. 409-413.

6. Гуртієва Л.М. Закриття кримінального провадження в стадії підготовчого провадження (за деякими підставами). *Кримінальна юстиція сучасної України: виклики та перспективи*: матеріали Міжнар. наук.-прак. конф., присв. до 75-річчя д.ю.н., проф. Ю.П. Аленіна (м. Одеса, 20 листоп. 2021 р.). Електронне видання / відповід. ред.: Л.І. Аркуша, О.О. Торбас, В.А. Завтур ; Національний університет

«Одеська юридична академія». Одеса, 2021. С. 185-191.

7. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо закриття кримінального провадження у зв'язку з втратою чинності законом, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння: Закон України № 2810-IX від 01.12.2022 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2810-20#Text>

8. Капліна О.В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права : Монографія. Х. : Право, 2008. 296 с.

Ключові слова: підготовче провадження, кримінальне провадження, досудове розслідування, клопотання, юридична визначеність.

Секція № 2
ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В
УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО
СТАНУ

Дракохруст Тетяна Вікторівна
доктор юридичних наук, доцент, професор
кафедри теорії права та конституціоналізму
Західноукраїнського національного університету

СПІВПРАЦЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
УКРАЇНИ З ДЕРЖАВНИМИ ТА
МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНАМИ В
УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ: ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Посилення міграційних процесів в Україні, спричинене як внутрішніми, так і зовнішніми факторами, вимагає ефективної співпраці між Національною поліцією України (НПУ), іншими державними органами та міжнародними організаціями для забезпечення безпеки та дотримання прав людини. Після початку російської агресії у 2014 році та подальшого загострення конфлікту в 2022 році Україна зазнала значного зростання внутрішньої міграції, що посилює навантаження на правоохоронні органи [1]. У відповідь на ці виклики поліція має адаптувати свою діяльність до нових умов, залучати досвід інших країн та ефективно координувати дії з міжнародними партнерами. У статті розглянуто основні виклики, з якими стикається Національна поліція України в

умовах посилення міграційних процесів, можливості співпраці з державними та міжнародними органами, а також перспективи розвитку цієї співпраці для забезпечення правопорядку та захисту прав мігрантів.

Посилення міграційних процесів вимагає від Національної поліції України нових підходів до організації своєї діяльності, зокрема:

1. Збільшення навантаження на правоохоронні органи. Міграційні процеси, спричинені як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками, створюють додатковий тиск на правоохоронну систему. Зокрема, в умовах війни значна кількість громадян переміщується з тимчасово окупованих територій та зони бойових дій, що потребує додаткового контролю, реєстрації та забезпечення їхньої безпеки.

2. Складність забезпечення громадського порядку. Збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО) призводить до зростання навантаження на інфраструктуру та соціальні послуги в приймаючих регіонах. Це створює ризики зростання соціальної напруги, які потребують постійного моніторингу з боку поліції, а також своєчасного реагування на потенційні конфлікти.

3. Запобігання злочинності та незаконній міграції. В умовах посилення міграційних потоків зростає ризик поширення нелегальної міграції, торгівлі людьми та організованої злочинності. Поліція зобов'язана забезпечувати ефективний контроль за пересуванням осіб, а також виявляти та припиняти нелегальні дії, пов'язані з міграційними процесами [2].

Дотримання прав людини та захист вразливих категорій мігрантів. Національна поліція має забезпечити захист прав внутрішньо переміщених осіб, шукачів притулку та інших вразливих категорій мігрантів. Права на безпечне проживання, захист від дискримінації та доступ до соціальних послуг є ключовими аспектами, які потребують уваги з боку правоохоронців.

Для ефективного вирішення викликів, пов'язаних з міграційними процесами, Національна поліція України активно співпрацює з іншими державними установами та міжнародними організаціями. Основні напрямки такої співпраці включають:

1. Співпраця з Державною міграційною службою України (ДМС). Координація дій між НПУ та ДМС є надзвичайно важливою для забезпечення контролю за міграційними процесами. Це передбачає обмін інформацією про міграційні потоки, розробку спільних заходів з виявлення порушень міграційного законодавства, а також проведення спільних заходів з контролю за нелегальною міграцією [3].

2. Взаємодія з органами соціального захисту. Забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій мігрантів потребує тісної співпраці з органами соціального захисту. Така співпраця включає координацію дій щодо розселення, забезпечення соціальної підтримки, реабілітації та адаптації ВПО.

3. Міжнародне співробітництво з Європейським Союзом. ЄС є одним з основних партнерів України у сфері безпеки та захисту прав мігрантів. Зокрема, в рамках співпраці з

Європейським прикордонним та береговим агентством (Frontex) Україна може отримати технічну та експертну підтримку для покращення контролю за міграційними процесами та запобігання нелегальній міграції.

4. Співпраця з міжнародними організаціями. Міжнародна організація з міграції (МОМ), Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) та інші міжнародні організації надають значну підтримку Національній поліції України у питаннях міграції. Спільні проекти з цими організаціями сприяють реалізації програм захисту прав мігрантів, боротьби з торгівлею людьми, а також розвитку інституційної спроможності правоохоронних органів [4].

5. Підтримка міжнародних донорів. Україна отримує значні фінансові ресурси від міжнародних донорів для реалізації проектів, спрямованих на зміцнення правоохоронної системи. Ці проекти спрямовані на підвищення кваліфікації правоохоронців, впровадження новітніх технологій для контролю за міграцією та запобігання злочинності.

Успішне подолання викликів, пов'язаних з посиленням міграційних процесів, вимагає довгострокового підходу до розвитку співпраці між Національною поліцією України, державними органами та міжнародними партнерами.

Необхідно вдосконалити законодавчу базу, щоб підвищити ефективність контролю за міграційними процесами та захисту прав мігрантів. Це передбачає розробку чітких процедур для обробки даних про мігрантів, спрощення процедури надання статусу

ВПО та забезпечення захисту прав осіб, що постраждали від конфліктів.

Підвищення кваліфікації правоохоронців у питаннях міграції є важливим кроком для забезпечення належного реагування на міграційні виклики. Впровадження спеціалізованих навчальних програм, зокрема спільних тренінгів з міжнародними експертами, дозволить поліцейським отримати нові знання та навички у сфері роботи з мігрантами [5].

Використання сучасних інформаційних технологій, таких як біометричний контроль, системи спостереження та аналітичне програмне забезпечення, дозволить НПУ підвищити точність та оперативність в обробці інформації про міграційні потоки.

Для ефективного контролю за міграційними потоками необхідно налагодити тісну співпрацю з прикордонними службами Польщі, Угорщини, Румунії та інших сусідніх країн. Це сприятиме обміну інформацією про переміщення осіб, координації дій щодо виявлення нелегальної міграції та забезпечення безпеки на кордонах.

Залучення громадських організацій до процесу інтеграції та підтримки мігрантів є важливим кроком для забезпечення соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб та інших категорій мігрантів. Спільні проекти поліції та громадських організацій можуть допомогти в реалізації програм соціальної підтримки та реабілітації [6].

Посилення міграційних процесів в Україні створює значні виклики для Національної поліції, яка має забезпечувати громадський порядок, дотримання прав людини та контроль за незаконною

міграцією. Ефективне реагування на ці виклики можливе лише через співпрацю з іншими державними та міжнародними органами. Розвиток цієї співпраці, підвищення професійної підготовки правоохоронців, використання новітніх технологій, а також удосконалення законодавчої бази є ключовими напрямками для покращення роботи поліції в умовах посилення міграційних процесів.

Джерела:

1. Дракохруст Т.В. Правове забезпечення державної міграційної політики України : монографія / Тетяна Вікторівна Дракохруст ; Терноп. нац. екон. ун-т. – Тернопіль : ТНЕУ, 2020. – 415 с.
2. Міністерство внутрішніх справ України. (2023). Діяльність Національної поліції України у сфері забезпечення міграційної безпеки. Київ: МВС України. Доступ: <https://mvs.gov.ua>.
3. Державна міграційна служба України. (2023). Звіт про діяльність ДМС за 2023 рік. Київ: ДМС України. Доступ: <https://dmsu.gov.ua>.
4. Міжнародна організація з міграції. (2022). Звіт про міграційні процеси в Україні. Київ: МОМ. Доступ: <https://iom.org.ua>.
5. Сопільник, Л. І. (2020). Проблеми нелегальної міграції та шляхи їх вирішення в Україні. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ, 2, 53–60.
6. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН). (2021). Річний звіт УВКБ ООН щодо України. Женева: ООН. Доступ: <https://unhcr.org.ua>.

Ключові слова: МОМ, ЄС, співпраця, НПУ.

Козленко Павло Юхимович
*Кандидат філософських наук, директор музею
геноциду «Територія пам'яті»*

ПРАВОВА ЛЮДИНА ЗА ЧАСИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ: НАРАТИВИ ЕМПАТІЇ ТА МОРАЛЬНОСТІ

Сучасна концепція прав людини виходить з того, що людина – це частина суспільства, але вона вступає в певні суспільні відносини як самоцінна особистість. Від визнання і реалізації її прав і свобод безпосередньо залежить характер цих соціальних відносин. У цьому відображається гуманістична спрямованість теорії прав людини.

Права людини характеризуються рядом ознак:

- вони виникають і розвиваються на основі природної і соціальної сутності людини з урахуванням того, що постійно змінюються умов життя суспільства;
- складаються об'єктивно і не залежать від державного визнання;
- належать індивіду від народження;
- мають невідчужуваний, невід'ємний характер, визнаються як природні;
- визнаються вищою соціальною цінністю, виступають необхідною частиною права, певною формою вираження його змісту;
- являють собою принципи і норми взаємовідносин між людьми і державою, що забезпечують індивіду можливість діяти на свій розсуд або отримувати певні блага. Їх визнання, дотримання і захист є обов'язком держави.

Отже, права людини є правами, якими людина наділена в силу приналежності до людського роду. Вони являють собою життєву потребу самовираження особистості. Тільки володіння правами робить людину суб'єктом історичної творчості, унікальною особистістю. Водночас вони обумовлюються соціоекономічними, соціокультурними, соціопсихологічними умовами життя, політичним режимом, природою держави. Інакше кажучи, права людини по своїй сутності – це основні права і свободи, які укладені в самому існуванні людини як людини за її визначенням і поняттям.

Звичайно, за аналогією з аристотелівським положенням про те, що «людина, за своєю природою, - істота політична» [1], можна сказати, що людина, по суті своїй, - держава правова. Але подібні судження зовсім не означають апріорності, природної даності, природженості людині політичної або правової сутності, політичних або правових властивостей і якостей.

Якби людина, як вважав Руссо, народжувався вже вільною [2] (і вже від природи люди були б вільними і рівними), то вона ніде не була б в кайданах, і зі свободою, рівністю, правом, справедливістю у людства взагалі не було б ніяких проблем.

В тому-то й справа, що вектор руху прямо протилежний: людина і людство розвиваються до свободи, права, рівності, справедливості з ситуації їх відсутності. І мова повинна йти лише про те, що людина (і цілі народи) за своєю природою (інтелектуальної і вольової), на відміну від інших

живих істот, може, потенційно здатна шляхом свого вдосконалення і розвитку прийти до політичних і правових форм організації соціального життя.

Саме таке завершення генезису людської природи, відзначав для свого часу Аристотель, досягли лише греки; інші ж народи (варвари) як люди з нерозвиненою (морально і розумово) природою живуть в дополітичних і доправових умовах деспотизму і рабства. Тому, згідно з Аристотелем, «варвар і раб, за своєю природою, поняття тотожні» [1].

І через два з половиною тисячоліття доводиться констатувати, що багато людей і утворені ними народів та держав ще так і не завершили, кажучи словами Аристотеля, генезис своєї політичної і правової природи, не досягли висот того політичного і правового спілкування, яке сучасною мовою називається правовою державою, пануванням права, правами і свободами людини і громадянина. І з минулого і сучасного досвіду нашої країни ми добре знаємо про ті труднощі і величезні зусилля, які потрібні навіть для мінімального просування вперед на шляху від рабства, деспотизму і тоталітаризму до свободи, права і справедливості. Саме за існування в правовій державі, яка імплементує та продукує свободу як природну основу людини і бере на себе зобов'язання захищати права і свободи людини, сьогодні гинуть сотні тисяч українців під гнітом російської шизо-фашистської агресії.

Тому треба розуміти, що українське суспільство повинно будувати правову людину як основу благополуччя кожної конкретної особистості.

І саме успішна реалізація концепції прав і свобод громадянина дає можливість самореалізації творчої особистості.

Необхідно зазначити, що правова людина, з моєї точки зору, – це людина, яка володіє правовою свідомістю, орієнтується на загальнолюдські цінності, категоричний імператив моралі, має емпатіє до всього суцього. Така система навичок, знань і емоційно-вольових характеристик, за допомогою якої людина взаємодіє з суспільством в контексті правової реальності є пріоритетом наряду зусиль сучасного людства.

Нинішня російська агресія руйнує вже сформовану концепцію правової людини. Оскільки в свідомості людей моральні приписи більше не мають належної сили, втрачається і реальна здатність бути за що-небудь відповідальним. Етична значимість вчинку тепер визначається довільними актами вибору індивіда, зумовленими перш за все його смаковими уподобаннями, завдяки чому сьогодні став поширюватися емотивізм як безпосередня реакція на вже сформовану ситуацію без будь-яких загально-правових розумінь. Це зводить мораль до чистої суб'єктивності і загрожує моральним хаосом. Емотивізм став частиною культури російського суспільства. За відсутністю будь-якого узгодженого морального кодексу російське суспільство стало зборами чужих один одному людей, кожен з яких переслідує власні інтереси при мінімальних обмеженнях. Причому дане суспільство знищило не тільки права людини і правової людини. Воно знищує і моральні підстави існування людини і людства. Одночасно з цим у людей зникає і наратив

емпатії.

Емпатія розглядається в сучасному науковому знанні як універсальна категорія, характерна для всієї людської популяції і детермінує основи нашого емоційного і соціального життя. Будучи продуктом біологічного розвитку, вона, тим не менш, проявляє себе диференційовано, в залежності від особливостей культурного контексту та історичного часу, що представляє особливий інтерес для дослідження цього феномену. Найважливішим компонентом розуміння емпатії є усвідомлення і прийняття «Іншого» як відмінного від нашої особи. Продовжуючи логістичний розвиток даного феномену сьогодні досліджується нарративна емпатія як можливість розділити почуття і точку зору іншого, завдяки орієнтації на гуманістичне суспільство та сприйняття нарративів про переживання людини. А це є неможливим без правової людини як основи ціннісного існування людства. Саме наявність нарративів моралі та емпатії допомагає українцям надавати спротив російської агресії.

Джерела:

1. Арістотель. Політика. Київ: Основи, 2000. 239 с.
2. Жан-Жак Руссо. Про суспільну угоду, або принципи політичного права. Київ: Port-Royal, 2001. 349 с.

Ключові слова: права людини, правова держава, емпатія, мораль, агресія.

Шинкарьов Юрій Вікторович
*завідувач кафедри правового регулювання
економіки Харківського національного
економічного університету імені Семена
Кузнеця*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах відсічі збройної агресії - держава вимушена була задіяти і задіяла складні і в тому числі правові механізми для захисту незалежності та суверенітету. Одним із елементів такого механізму – стало введення особливого правового стану, а саме - воєнного. Чинне законодавство України дає легальне визначення цього складного правового режиму у Законі України «Про правовий режим воєнного стану». Як можна побачити із визначення, воєнний стан передбачає тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб. В кримінальному праві інститутом, змістом якого є обмеження прав та свобод особи - є кримінальне покарання. Призначення покарання виступає механізмом обрання його міри, тобто виду та обсягу.

Ідеєю даних тез є виявлення окремих елементів впливу введення воєнного стану як на інститут кримінального покарання, так і на практику його призначення.

Аналіз новел чинного Кримінального кодексу України, які відбулися з моменту введення воєнного

стану показав, що фактично ніяких ярко виражених, концептуальних і ключових змін у інституті як покарання так і призначення покарання нібито не відбулося. Спостерігалось очевидне підсилення саме кримінальної відповідальності за вчинення окремих кримінальних правопорушень, передбачених Особливою частиною КК України чи введення нових складів кримінальних правопорушень, невідомих раніше законодавству про кримінальну відповідальність України. Але підсилення кримінальної відповідальності відбулося і шляхом появи у низці складів кримінальних правопорушень такої кваліфікуючої ознаки як: «вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій» - наявність цієї кваліфікуючої ознаки обумовило відповідно до принципів побудови кримінально-правової норми наявність збільшеного розміру покарання у санкції у порівнянні з основним складом кримінального правопорушення. Але, можна виявити і інші тенденції у зміні законодавства про кримінальну відповідальність. Їх декілька, при чому окремі з них є неочевидними.

Слід зазначити, що вчинення «злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій» як обставина, що є обтяжуючою не тільки знайшла вираження у кваліфікованих складах кримінальних правопорушень, а й отримала своє місце у п.11 ч.1 ст. 67 КК України «Обставини, які обтяжують покарання». Можна побачити, цікавий факт – при наявності цієї обставини, як кваліфікуючої – законодавець лише зазначає, що за певне діяння,

вчинене в цьому стані – передбачена певна санкція. Далі, з огляду на її розмір – можна стверджувати, що дане правопорушення скоріше за все повинно відноситися до категорії злочинів, відповідно до класифікації кримінальних правопорушень, передбачених ст. 12 КК України. Якщо ж аналізувати цю обставину в контексті ст. 67 КК України, то стає зрозумілим, що вчинення діяння під час введення воєнного стану – здатне обтяжувати покарання тільки у разі, коли воно відповідно до ст. 12 КК відноситься до злочинів. При здійсненні буквального тлумачення змісту ст. 67 КК України, можна прийти до висновку – що вчинення проступку в умовах воєнного стану обтяжуючою обставиною визнаватися не може. Таким чином вказана обставина не може обтяжувати покарання за всі види правопорушень. Така градація є цікавою і викликає запитання: невже вчинення проступку під час введення воєнного стану не має підвищеної суспільної небезпечності у порівнянні із його вчиненням без наявності цього особливого правового режиму.

На відміну від обставин, що обтяжують покарання, перелік обставин, що його пом'якшують – залишився без змін. При цьому, суд достатньо часто при призначенні покарання почав ураховувати обставини, яких немає у вказаному переліку, але які пов'язані із воєнним станом та відбиттям збройної агресії. Такими обставинами суд вважав: участь у бойових діях, наявність державних нагород та ін. Безумовно, наявність таких обставин необхідно розцінювати як таких що значно знижує суспільну небезпечність особи засуджуваного.

Ще однією новелою яка істотно вплинула на призначення покарання – стала нормативна заборона призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом за вчинення правопорушень, передбачених статтями 403, 405, 407, 408, 429 КК України, що вчинені в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці. Таким чином законодавець значно обмежив судову дискрецію при призначенні покарання окремим категоріям осіб – військовослужбовцям зокрема. Скоріше за все це пов'язується із тим – що законодавець не вважає за можливе застосовувати абсолютно всю палітру методів індивідуалізації покарання при вчиненні таких правопорушень, оскільки їх базова суспільна небезпека не може нівелюватися навіть при наявності декількох пом'якшуючих покарання обставин і у підсумку втілитися у призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом.

Наступна зміна, яка прямо стосується кримінального покарання – є поява нового його виду – пробаційного нагляду. Цей вид покарання по суті замінив арешт – залишивши можливість його призначення виключно військовослужбовцям.

Обумовленість такої новели особисто у мене – викликає певні сумніви. Введення нового виду покарання, що потребує механізмів реалізації, розвитку служби пробації із її відповідним кадровим забезпеченням у воєнний час викликає думки щодо своєчасності. Арешт, як покарання із достатньо дієвими каральними властивостями мав достатньо високий ефект і працював у якості короткострокової «шокової терапії», про що неодноразово заявляли дослідники. Незважаючи на відсутність арештних

домів, це покарання виконувалося достатньо вдало. Тепер же каральний ефект покарання, виходячи із обов'язків, що покладається на засуджену особу – виглядає достатньо сумнівним. При цьому цей вид покарання виходячи із його позиції в системі покарань повинен володіти достатнім рівнем суворості, оскільки займає місце між конфіскацією майна та власне арештом, який досі може застосовуватися виключно до військовослужбовців.

Аналіз практики призначення покарання за окремі групи правопорушень теж дозволяє прийти до певних висновків. Мною було досліджено значну кількість вироків, коли суд призначав покарання відповідно до угоди про визнання вини. При чому такі угоди укладалися і при вчиненні правопорушень які пов'язані саме із наявністю воєнного стану чи фактом відбиття збройної агресій. Тобто законодавець – в даному випадку не обмежив винних осіб у можливості отримати покарання в межах угоди, яке за звичай є мінімальним в межах санкції або наближеним до цього. Це за звичай не відповідає соціальному запиту, що існує у суспільстві і вимагає якомога більшої відповідальності для осіб, протиправна діяльність яких знижує обороноздатність держави під час відбиття збройної агресії.

Як висновок, можна зазначити, що незважаючи на відсутність чітко і ярко виражених змін у нормативній регламентації покарання та його призначення, що відбулись після початку збройної агресії проти України – тим не менш вони є і значно впливають на правову оцінку правопорушень, вчинених у цей складний період.

Ключові слова: кримінальне покарання, призначення покарання, воєнний стан, обтяжуючі обставини, пом'якшуючі обставини.

Костроміна Олена Георгіївна

*доцент кафедри права та публічного управління
Запорізького інституту економіки та
інформаційних технологій*

**ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ
ПРАВ ПОТЕРПІЛИХ ВІД ВОЄННИХ
ЗЛОЧИНІВ: ВИКЛИКИ
ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ
РОЗСЛІДУВАННЯ**

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України актуалізувала питання ефективного документування та розслідування воєнних злочинів, а також забезпечення процесуальних гарантій захисту прав потерпілих. Особливої уваги потребує розробка дієвих механізмів захисту прав потерпілих з урахуванням міжнародних стандартів і національного законодавства.

Відповідно до статті 55 Кримінального процесуального кодексу України, потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди [1]. У контексті воєнних злочинів особливого значення набуває розширене тлумачення поняття потерпілого, що включає як безпосередніх жертв, так і їхніх

близьких родичів.

Міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них, встановлюють базові стандарти захисту жертв збройних конфліктів [2, 3, 4]. Римський статут Міжнародного кримінального суду визначає воєнні злочини та закріплює права потерпілих у міжнародному кримінальному судочинстві [5].

Процес документування воєнних злочинів характеризується низкою специфічних викликів, зокрема: 1) складність доступу до місць вчинення злочинів через активні бойові дії або окупацію територій; 2) необхідність забезпечення належної фіксації та збереження доказів в умовах збройного конфлікту; 3) потреба у спеціальних знаннях і навичках для документування специфічних видів воєнних злочинів.

Важливим інструментом документування є Стамбульський протокол, який встановлює міжнародні стандарти ефективного документування тортур та інших форм жорстокого поводження [6]. В українських реаліях особливого значення набуває використання цифрових технологій та створення спеціалізованих баз даних для систематизації зібраної інформації.

Основними процесуальними гарантіями прав потерпілих від воєнних злочинів є: право на ефективне розслідування; право на правову допомогу; право на участь у кримінальному провадженні; право на відшкодування завданої шкоди; право на забезпечення безпеки. Особливу увагу слід приділити забезпеченню психологічної

підтримки потерпілих та запобіганню їх повторній віктимізації під час проведення слідчих дій [7].

Розслідування воєнних злочинів має певні особливості, серед яких можна виокремити наступні: необхідність координації дій різних правоохоронних органів та міжнародних інституцій; важливість збереження ланцюга *custody of evidence*; потреба у спеціальних методиках розслідування; необхідність забезпечення безпеки учасників кримінального провадження. Важливим аспектом є налагодження ефективної співпраці з міжнародними організаціями та експертами для забезпечення належної якості розслідування та можливості використання зібраних доказів у міжнародних судових інстанціях [8].

Основними викликами у забезпеченні процесуальних гарантій прав потерпілих є: обмежений доступ до правосуддя в умовах війни; складність забезпечення безпеки потерпілих та свідків; проблеми із встановленням особи злочинців; труднощі у збиранні доказів на окупованих територіях.

З метою подолання зазначених викликів доцільно:

- 1) розробити спеціальні протоколи документування воєнних злочинів;
- 2) забезпечити належну підготовку слідчих та прокурорів;
- 3) створити ефективну систему захисту потерпілих і свідків;
- 4) посилити міжнародну співпрацю у сфері розслідування воєнних злочинів.

Отже, ефективний захист прав потерпілих від воєнних злочинів вимагає комплексного підходу, що

включає вдосконалення нормативно-правової бази, розробку спеціальних методик розслідування, забезпечення належної координації між різними органами та інституціями, а також урахування міжнародного досвіду та стандартів у цій сфері.

Джерела:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text
5. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
6. Стамбульський протокол. Посібник з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання. Нью-Йорк і Женева. 2004. URL:

<https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-06/Istanbul%20Protocol%20in%20Ukrainian.pdf>

7. Керівні принципи ООН щодо судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей-свідків злочинів: Постанова ЕКОСОП 2005/20 від 22 липня 2005 року. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_e54#Text

8. Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту. Основні стандарти належної практики щодо документування сексуального насильства як злочину згідно міжнародного права. Перше видання: червень 2014. URL:

https://www.wicc.net.ua/media/int_protokol.pdf

Ключові слова: права потерпілих, воєнні злочини, захист прав, процесуальні гарантії, документування, розслідування, кримінальне провадження.

Грабинський Михайло Ігорович

*доцент, доцент кафедри міжнародного права
Львівського національного університету імені Івана
Франка*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНЦЕПЦІЇ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ

Перехідне правосуддя є ключовим інструментом захисту прав людини та відновлення справедливості у країнах, які пережили збройні конфлікти чи політичні кризи. Воно спрямоване на

розслідування злочинів, відшкодування шкоди постраждалим і зміцнення довіри до правосуддя. Досвід інших країн дозволяє ідентифікувати основні проблеми, виклики та шляхи їх вирішення, що є особливо актуальним для України.

Нейл Крітц у своєму дослідженні «Перехідне правосуддя: як демократіям, що зароджуються, розквітатися з колишніми режимами» («Transitional Justice: How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes») у 1995 році вперше ввів термін "перехідне правосуддя" [1]. Сьогодні перехідне правосуддя активно вивчається та використовується неурядовими організаціями, науково-дослідними установами та іншими зацікавленими сторонами [2], а також і міжнародними організаціями.

Механізми перехідного правосуддя формувалися через еволюцію практичного застосування у країнах після конфліктів. Їх досвід пропонує Україні ефективні інструменти для подолання наслідків порушень прав людини, воєнних злочинів і злочинів проти людяності, забезпечуючи відповідальність, справедливість та примирення. Україні необхідно створити нормативну базу для впровадження таких елементів, як кримінальне переслідування, репарації, встановлення істини та заходи примирення. Перехідне правосуддя вивчається крізь призму політичних, правових, соціальних і культурних аспектів, що також знаходить відображення в освітньому процесі [2].

Нормативну основу перехідного правосуддя формують чотири основні галузі міжнародного права: міжнародне право прав людини, міжнародне

гуманітарне право, міжнародне кримінальне право та право біженців [3, р. 3].

Право жертв порушень на захист визначено у Керівних принципах і керівних положеннях ООН щодо права на захист і відшкодування жертвам грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права (далі – Керівні принципи) [4].

Термін "жертва" є важливим для визначення суб'єкта, який зазнав збитків, оскільки він ґрунтується на принципі справедливого ставлення. Згідно з Додатком 8 до Керівних принципів, жертвами вважаються особи, що зазнали фізичних, психічних або економічних втрат, а також порушень основних прав через грубі порушення міжнародного права прав людини чи гуманітарного права, включаючи їхніх близьких. Пункт 11 Керівних принципів визначає, що жертви мають право на рівний доступ до правосуддя, інформації про порушення та адекватну компенсацію, яка повинна бути оперативною і пропорційною тяжкості збитків. Окремо зазначено, що важливо розробити процедури для колективних вимог і забезпечити національні програми підтримки у випадку неспроможності винної сторони компенсувати збитки. Ключовим аспектом є також захист приватності жертв і мінімізація ризиків залякування чи помсти [5].

Модель перехідного правосуддя є комплексною системою, що інтегрує договірні принципи захисту прав людини, економічні інтереси в постконфліктний або поставторитарний період та політичну доцільність суспільних трансформацій [6].

Концепція перехідного правосуддя є ключовим

інструментом подолання наслідків збройних конфліктів та масштабних порушень прав людини. Вона включає імплементацію міжнародних норм гуманітарного права, забезпечення відшкодування збитків, реабілітацію та гарантії неповторення порушень. Особливу роль відіграє захист прав людини, що слугує індикатором суспільних змін і стабільності перехідного процесу.

Міжнародне право прав людини є основою цієї моделі, забезпечуючи нормативну базу для практик перехідного правосуддя, які адаптуються до конкретних умов. Для України важливим завданням залишається використання міжнародного досвіду, розробка законодавства та впровадження ефективних механізмів, що гарантують справедливість і підтримку постраждалим [5; 6; 8].

Захист прав людини є основою моделі перехідного правосуддя, оскільки саме ці права часто порушуються в умовах соціальних криз і збройних конфліктів. Міжнародно-правові акти, зокрема Європейська конвенція з прав людини (1950) та Загальна декларація прав людини (1948), відіграють ключову роль у формуванні механізмів відновлення порушених прав.

Європейська конвенція закріплює базові права, такі як право на свободу, справедливий суд і захист від дискримінації, що стають об'єктом захисту у процесі відновлення правового статусу постраждалих. Норми Загальної декларації, зокрема право на відшкодування, справедливий суд і участь у керівництві своєю країною, спрямовані на процедурне забезпечення принципів перехідного правосуддя.

Механізми перехідного правосуддя покликані відновити ці права, акцентуючи на їх фундаментальному значенні для демократичних і постконфліктних держав. Вони слугують інструментом гарантування рівності, справедливості та соціальної інтеграції [6].

Необхідні норми щодо перехідного правосуддя можна відшукати і у нормах *soft law*. Зокрема, у Порядку денному засідання Ради з прав людини Генеральної Асамблеї ООН від 9-27 вересня 2019 року підкреслено, що порушення міжнародного гуманітарного права, такі як геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності, слід розглядати як порушення основних прав людини, що потребують обов'язкового розслідування та покарання винних. Державам рекомендовано розробляти стратегії перехідного правосуддя для досягнення стійкого миру, справедливості, встановлення істини та примирення, зокрема шляхом створення судових та позасудових механізмів для захисту прав жертв конфліктів [6; 9].

Організація Об'єднаних Націй сприяє узгодженню процесів перехідного правосуддя з міжнародними стандартами, використовуючи Статут ООН та основні складові міжнародного права. ООН визначає основні права в перехідний період, зокрема право на справедливий суд, право на правду, відшкодування та запобігання повторення порушень. Договірні органи, судова практика та декларації мають важливе значення для виконання міжнародних зобов'язань держав [10].

Захист прав людини в перехідних та постконфліктних суспільствах, згідно з Доповіддю

Генерального секретаря ООН від 21 серпня 2004 року, має враховувати як правові та інституційні потреби, так і політичні аспекти. Для ефективного вирішення цих питань необхідна консолідація влади, оскільки сама влада може бути сприйнята як загроза правам людини. Рада Безпеки ООН відіграє важливу роль у формуванні правосуддя перехідного періоду, зокрема в контексті порушень прав людини, відповідальності та інституційної реформи. Проте, існує недостатня кількість доказів, які б підтверджували ефективність підходів Ради у впровадженні правосуддя перехідного періоду на місцевому рівні [6].

Тривала окупація українських територій створює серйозні виклики після деокупації, зокрема у сфері захисту прав людини. Це включає збір інформації про масові порушення прав людини, катування, зниклих осіб, а також про арешти і депортації. Крім того, спостерігаються масові виїзди громадян на непідконтрольні території або до країни-агресора з побоюванням перед відповідальністю. Проблемою є також переслідування цивільного населення, що викликає соціальні напруження через підозри в колабораціонізмі. Суспільний запит на "очищення" нації може поглибити внутрішні конфлікти. Попри це, Україна потребує впровадження перехідного правосуддя, що є необхідним для стабілізації і відновлення справедливості в післяконфліктний період [11].

О. Мартиненко, керівник аналітичного напрямку Української Гельсінської спілки з прав людини, наголошує на необхідності розробки

національної моделі перехідного правосуддя для України. Це дозволить встановити діалог з усіма громадянами, постраждалими від конфлікту та окупації, а також забезпечити стійкий мир і дотримання прав людини на звільнених територіях. Перехідне правосуддя може стати основою для розвитку країни в майбутньому. Встановлення істини та досягнення примирення є критичними для українського суспільства через складну історію та воєнні конфлікти. Ретельне розслідування порушень прав людини дозволить з'ясувати причини та наслідки конфліктів, а примирення вимагатиме діалогу між різними соціальними групами з метою побудови мирного суспільства [2; 8].

Адвокація у межах перехідного правосуддя виступає важливим інструментом захисту прав людини та зміцнення громадянського суспільства. Вона сприяє підвищенню обізнаності суспільства про правові механізми впливу на державну політику, забезпечує громадський контроль та просуває практики моніторингу, зокрема у сфері дотримання прав людини.

Ефективне застосування інструментів перехідного правосуддя з акцентом на захисті прав людини може відновити довіру до державних інституцій і сприяти мирній трансформації конфліктів. Використання міжнародного досвіду, заснованого на виконанні правових зобов'язань і визнанні порушень усіма сторонами конфлікту, дозволить Україні побудувати систему справедливого правосуддя та забезпечити належну підтримку постраждалим [5; 6; 7].

Висновки. Захист прав людини є центральним

елементом концепції перехідного правосуддя. Міжнародно-правові акти, такі як Європейська конвенція з прав людини та Загальна декларація прав людини, формують правову основу для реалізації перехідного правосуддя. Механізми перехідного правосуддя сприяють реінтеграції постраждалих у суспільство та зміцнюють довіру до державних інституцій. Громадський контроль і участь суспільства є важливими для процесу відновлення справедливості.

Джерела:

1. Kritz N.J. Transitional Justice: How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes. 1995. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Transitional_Justice.html?id=A2c9E7TZXhEC&redir_esc=y
2. Татаренко Г. В. Перехідне правосуддя: виклики для України. Взаємодія норм міжнародного і національного права крізь призму процесів глобалізації та інтеграції: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції викладачів, співробітників закладів вищої освіти і наукових організацій, юристів-практиків, магістрантів, аспірантів, докторантів, представників громадських організацій, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств та інших установ. м. Київ, 29 березня 2024 р. 2024. С. 93-97. URL: <https://dspace.snu.edu.ua/handle/123456789/1222>
3. Guidance Note of the Secretary-General: United Nations Approach to Transitional Justice, UN, 10 March 2010. URL: https://www.un.org/ruleoflaw/files/TJ_Guidance_Note_March_2010FINAL.pdf
4. Basic Principles and Guidelines on the Right to a

Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law. *UN General Assembly Resolution 60/147*, 16 December 2005. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation>

5. Бортнік О. Г. Значення для цивільного судочинства принципів отримання репарацій в умовах перехідного правосуддя. *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 98-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Вінниця, 19 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України», Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 167-172. URL:

<https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/16994>

6. Філатов, В. В. Міжнародно-правові акти у сфері прав людини як основа механізмів перехідного правосуддя. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 472-477. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.4.68>

7. Герасимчук С. С. Правові засади розвитку громадянського суспільства в Україні в умовах перехідного періоду. *Juris Europensis Scientia*. 2021. Вип. 1. С. 26-30. DOI: <https://doi.org/10.32837/chern.v0i1.165>

8. Грушко М., Мануїлова К. Концепція перехідного правосуддя в умовах збройного конфлікту в Україні. *Підприємство, господарство і право*. 2021. №3. С. 312–316. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.51>

9. Права людини та правосуддя перехідного періоду: Пункт 3 Порядку денного Ради з прав людини Генеральної Асамблеї ООН від 9–27 вересня 2019 року. URL: <https://documents-ddsny.un.org/doc/UNDOC/LTD/G19/282/31/PDF/G1928231.pdf?OpenElement>

10. Теплицька Н. В. Роль ООН та її структур в забезпечені перехідного правосуддя в постконфліктних державах. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 3 (2022). С. 36-39. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.6>

11. Сербіна А. Перехідне правосуддя після збройного конфлікту: як примирити людей після деокупації? 13.09.2023. URL:

<https://www.helsinki.org.ua/articles/perekhidne-pravosuddia-pislia-zbroynoho-konfliktu-iak-prymyryty-liudey-pislia-deokupatsii/>

Ключові слова: перехідне правосуддя, конфлікт, міжнародна практика, амністія, реституція, міжнародні організації, інституційні реформи, громадська підтримка, мирний процес.

Кононець Олена Миколаївна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Державного торговельно-економічного університету, адвокат, керівник адвокатського бюро «Олена Кононець та партнери»

Калінчук Даша Олександрівна

здобувачка вищої освіти Державного торговельно-економічного університету

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття 3 Конституції України закріплює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Звідси слідує, що людина загалом і вищеперераховані категорії повинні підлягати першочерговому захисту з боку держави, оскільки без відповідного захисту стає неможливою реалізація інших прав, які закріплені в Основному Законі. Введення воєнного стану в Україні в 2022 році суттєво вплинуло на права та свободи громадян. Так, у цей період особливого значення набуває забезпечення та захист прав людини.

Вивченням захисту прав людини в Україні під час воєнного стану займалися такі науковці, як О. Буханевець, Л. Демидова, Т. Заворотченко, О. В. Легка, Х. М. Маркович, А. А. Моца, В. В. Моца, Н. М. Раданович, В. В. Пилипенко, А. А. Самойлович, В. Свердліченко та інші. До прикладу, Х. М. Маркович у своєму дослідженні провів теоретико-правовий

аналіз прав, закріплених в Конституції України під призмою воєнного стану. У свою чергу, В. П. Сverdліченко більш вузько досліджувала деякі питання зловживання правом на честь, гідність і ділову репутацію під час дії воєнного стану та можливості їх захисту. О. В. Легка вивчала регулювання захисту прав дітей в умовах воєнного стану в міжнародно-правовому аспекті. Однак не всі питання повністю розкриті. Крім того, дана тема має не лише практичне значення для поточної ситуації в Україні, але й сприяє вдосконаленню правозахисних механізмів та юридичної науки в цілому. Зазначене обумовлює актуальність обраної для дослідження теми.

У першу чергу варто зазначити, що відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2]. Таким чином, згідно з цим визначенням, воєнний стан

слугує основною правовою підставою для введення тимчасових обмежень на конституційні права і свободи кожної людини.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в указі Президента України про введення воєнного стану зазначається вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2]. Слід відмітити, що хоча воєнний стан передбачає обмеження прав і свобод, законодавство України встановлює чіткі рамки для таких обмежень, передбачає певний захист та відповідальність за їх порушення.

Як влучно пише Х. М. Маркович, держава, як учасник соціально-економічних відносин, несе відповідальність перед людиною за свою діяльність, а отже зобов'язана забезпечувати захист прав і свобод громадян, створювати умови для їх розвитку та нести відповідальність перед людиною за свою діяльність [3, с. 97]. Захист прав і свобод людини є невід'ємною функцією держави, яка не припиняється навіть в умовах воєнного стану. Це прямо прописано в статті 3 Конституції України, яку ми згадували вище. Отже, держава зобов'язана забезпечувати та охороняти права людини за будь-яких обставин.

Однак, на нашу думку, під час воєнного стану є певні права людини, які можна віднести до умовної категорії беззахисних. Це, наприклад, право на життя. Оскільки війна неминуче супроводжується грубими

порушеннями міжнародного гуманітарного права, зокрема, вбивствами, катуваннями та іншими формами насильства, що зазіхають на фундаментальне право людини – життя, то такі діяння є злочинами проти людяності і повинні бути суворо засуджені міжнародною спільнотою та покарані всі винні. Держави зобов'язані забезпечити захист цивільного населення від будь-яких форм та проявів насильства.

Війна завдає непоправної шкоди здоров'ю цивільного населення, порушуючи їхнє конституційне право на охорону здоров'я. Руїнування житла, викрадення та привласнення майна та інші форми порушення права власності, обмеження свободи пересування, примусова депортація, розлучення сімей та переривання освітнього процесу – це лише деякі з численних злочинів, які відбуваються на території України зараз. Незважаючи на всю тяжкість цих злочинів, існуючі правові механізми захисту, які дозволяють відновити порушені права та притягнути винних до відповідальності.

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації не тільки внесла певні корективи щодо реалізації прав людини на захист, але й стала наразі практично основним джерелом порушення прав й свобод людини та громадянина, оскільки щоденно завдає матеріальну та моральну шкоду громадянам, порушивши та зруйнувавши звичний спосіб життя громадян України [4, с. 324].

Загальновідомими формами захисту прав, свобод та інтересів людини є: 1) захист органами публічної влади (адміністративна форма);

- 2) захист громадськими організаціями (громадська форма);
- 3) самозахист;
- 4) конституційне право на звернення;
- 5) діяльність органів прокуратури;
- 6) діяльність системи органів внутрішніх справ;
- 7) судовий захист та контроль [4, с. 324].

Даний перелік не є вичерпним.

Особливого значення і уваги під час воєнного стану має захист прав дітей, як особливої категорії громадян. Ми вважаємо, що події, які відбуваються сьогодні, вимагають створення в Україні окремого нового органу, який буде відповідати за захист прав дітей у воєнний час.

Підсумовуючи все вищесказане, можна зробити наступні висновки. Воєнний стан суттєво ускладнює захист прав людини. Хоча Конституція дозволяє обмеження деяких прав, ці обмеження мають бути виправданими, тимчасовими і відповідати демократичним принципам. Війна в Україні стала випробуванням для системи захисту прав людини. Попри численні порушення, українське суспільство демонструє стійкість і прагнення до справедливості. Важливо продовжувати документувати всі злочини, надавати допомогу постраждалим, зміцнювати правову систему та залучати міжнародну спільноту до розслідування воєнних злочинів.

Джерела:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2015. № 28. Ст. 250.
3. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 04. С. 95-99.
4. Дорошенко В. А. Правові механізми захисту прав людини під час війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 323-326.

Ключові слова: права людини, захист прав людини, обмеження прав, Конституція України, воєнні злочини, війна, воєнний стан.

Кононець Олена Миколаївна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Державного торговельно-економічного університету, адвокат, керівник адвокатського бюро «Олена Кононець та партнери»

Мельник Вероніка Іванівна

здобувачка вищої освіти Державного торговельно-економічного університету

**АНАЛІЗ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ:
РЕТРОСПЕКТИВА ВЧЕНИХ ДІЯНЬ ПІСЛЯ
ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ
РОСІЇ В УКРАЇНУ**

Наразі можна спостерігати швидкі темпи глобалізації та інтеграції суспільних процесів, що

супроводжується посиленням взаємозв'язків між державами. Одним з таких взаємозв'язків, а саме негативних, є воєнний конфлікт. Варто зазначити, що воєнні конфлікти завдають значної шкоди не лише національним інтересам держав, на території яких вони відбуваються, але й усій міжнародній спільноті. Найбільш небезпечною формою такого конфлікту є війна, яка може руйнувати цивілізоване життя. Після повномасштабного вторгнення Росії на територію України було задокументовано численні випадки порушень міжнародного гуманітарного права, які можуть бути кваліфіковані як воєнні злочини.

Від початку війни значно зросла кількість досліджень на дану тему. Зокрема, вивченням воєнних злочинів займалися такі вчені як: О. Бурнос, Т. Галицька-Дідух, М. Грига, Л. Демидова, І. Коваль, О. Кучеровський, В. Ліжниченко, І. Ревак, С. Цигульський, Г. Щигельська та інші. До прикладу, І. Коваль та І. Ревак досліджували класифікацію воєнних злочинів та особливості їх розслідування в Україні. У свою чергу Г. Щигельська у своєму дослідженні розглядала конкретні воєнні злочини Росії проти цивільного населення в Київській області у перші місяці повномасштабного вторгнення.

Однак не всі питання залишаються до кінця розкриті, оскільки війна все ще триває. А тому окреслена тема потребує додаткового наукового дослідження для її більш комплексного та повного висвітлення. Вищевикладене зумовлює актуальність обраної теми.

Необхідно зазначити, що термін «воєнний злочин» вперше був використаний в 1945 році,

причиною цьому послугувало завершення Другої світової війни та Нюрнберзький процес після неї.

Відповідно до статті 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі встановлює, що воєнні злочини – це порушення законів і звичаїв війни, що включають вбивства, жорстоке поводження або депортацію цивільного населення на окупованих територіях, вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими, вбивство заручників, розкрадання державної або приватної власності, безглузде руйнування населених пунктів, що не зумовлене військовою необхідністю [1, с. 121].

Кримінальний кодекс України (далі – КК України) не надає дефініції поняття «воєнний злочин». Натомість ч. 1 ст. 401 КК України закріплює те, що військовими кримінальними правопорушеннями визнаються передбачені цим розділом кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів [2].

Крім того, КК України не містить окремого розділу, в якому б були зібрані всі склади воєнних злочинів. Тому варто з'ясувати, які кримінальні правопорушення є воєнними відповідно до чинного КК України.

Так, М. В. Піддубна, відносять до воєнних такі склади кримінальних правопорушень: 1) у Розділі XIX Особливої частини КК України: - мародерство (ст. 432):

- насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433);
 - погане поводження з військовополоненими (ст. 434);
 - незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею (ст. 435);
- 2) у Розділі XX Особливої частини КК України:
- порушення законів та звичаїв війни (ст. 438);
 - застосування зброї масового знищення (ст. 439);
 - розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440) [3, с. 101]. Ми цілком погоджуємося з даною класифікацією.

На нашу думку, окрім перелічених воєнних злочинів, доцільно окремо згадати про діяння, передбачені ст. 441 КК України «Екоцид» та ст. 442 КК України «Геноцид».

Відтак, відповідно до ст. 441 КК України екоцид – це масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу [2]. Відповідно до ч. 1 ст. 442 КК України геноцид – це діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом

насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу [2].

З вищевикладеного можна зробити висновок, що ці злочини відрізняються від інших своєю масштабністю та надзвичайно тяжкими наслідками для довкілля та людства.

За систематизованими даними О. Кучеровського з офіційного сайту Офісу Генерального прокурора та з Єдиного державного реєстру судових рішень, у період з лютого 2022 року по січень 2024 року за вчинення екоциду було обліковано 22 кримінальні правопорушення та 29 випадків вчинення геноциду [4, с. 578-579].

Але до сьогоднішніх днів найбільше було зафіксовано вчинення діянь, передбачених ст. 438 КК України, а саме порушення законів та звичаїв війни. Так, відповідно до згаданої норми кримінального закону порушення законів та звичаїв війни включає в себе жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій [2]. Тобто звідси можна зробити підсумок, що поняття «порушення законів та звичаїв війни» є збірним та охоплює велику кількість кримінально караних діянь.

Прикладами задокументованих кримінальних правопорушень віднесених до одного виду – воєнні

злочини, вже у перші місяці повномасштабного вторгнення Росії на територію України, можна назвати наступні: 1) Буча – одне з найгучніших місць масових вбивств цивільного населення, де були виявлені масові поховання;

2) Маріуполь – тривала облога міста призвела до масштабного гуманітарного лиха, руйнування лікарень та загибелі тисяч людей, у тому числі через авіаудари по цивільних об'єктах, як-от драмтеатр;

3) Ізюм – після визволення міста виявлено численні поховання, включаючи випадки катувань.

Після деокупації Київської області, уряд України оприлюднив дані, згідно з якими у Бучі загинуло 458 мешканців, у Бородянці загинуло 162 особи, 28 – зникли безвісти. Масштаби воєнних злочинів, вчинених російськими окупантами в Бородянці, такі, як і в Бучі, ми бачимо систематичні катування, вбивства цивільних, сексуальне насильство, руйнування житла та мародерство. Всього в Київській області відкрито понад 1300 кримінальних проваджень, що свідчить про масштабність цих злочинів.

Підсумовуючи все вищесказане, можна зробити наступні висновки. Звернення до кримінального права України, міжнародного права та історичних прецедентів дозволяє чітко кваліфікувати вчинені Росією на території України дії як воєнні злочини та злочини проти людяності. Міжнародна спільнота об'єдналася у засудженні цих злочинів та підтримці України у її прагненні до справедливості. Однак, для ефективного притягнення винних до відповідальності необхідно продовжувати зусилля з документування злочинів, збору доказів та

координації дій на національному та міжнародному рівнях. Крім того, для досягнення мети, ми вважаємо, важливим є розвиток наступним напрямів: збереження пам'яті про жертв, психологічна допомога потерпілим, створення нової системи міжнародної безпеки, оскільки наслідки цих воєнних злочинів будуть відчуватися ще протягом десятиліть після їх завершення.

Джерела:

1. Репецький В. М., Лисик В. М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. *Альманах міжнародного права*. 2009. Вип. 1. С. 120–125.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341- III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
3. Піддубна М. В. Воєнні злочини в кримінальному праві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2016. Вип. 40 (2). С. 98–101.
4. Кучеровський О. Деякі аспекти реалізації кримінальної відповідальності за воєнні злочини, що вчиняють російські військові в Україні. *Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції: міжнародна та національна безпека: теоретичні та прикладні аспекти*. 15.03.2024 р. ДДУВС. С. 578-579.

Ключові слова: воєнні злочини, повномасштабне вторгнення, порушення законів та звичаїв війни, Кримінальний кодекс України, геноцид, екоцид, Буча, Маріуполь, Ізюм, Міжнародна спільнота, справедливість, пам'ять про жертв, психологічна допомога.

Невара Лілія Михайлівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Державного торговельно-економічного університету

Поляниця Софія Євгенівна

здобувачка вищої освіти Державного торговельно-економічного університету

ЗЛОЧИНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В АСПЕКТІ ПОРУШЕННЯ ЗАБОРОНИ КАТУВАНЬ

Не дивлячись на прогресуючий розвиток людства у всіх можливих сферах життя, у технологічних звершеннях та у популяризації поваги до прав та свобод людини, ми маємо знову повертатися до питання гідного поводження до людини та питання заборони катувань, оскільки, нажаль, дії російського терору зробили це питання вкрай гострим для нашої країни.

Відповідно до статті 5 Загальної декларації прав людини 1948 року: «Ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання.» [1]. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, 1984 року розкриває поняття «катування», закріпивши в статті 1: «...термін «катування» означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати

від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди» [2].

Питання катувань у період російської збройної агресії проти України стосується як цивільного населення, так і військовополонених.

Кількість задокументованих злочинів вражає – близько 50 000 злочинів було вчинено армією рф проти українського народу з початку повномасштабного вторгнення [3]. Одним з найпоказовіших актів масових катувань цивільного населення та одним з найжахливіших та найкривавіших епізодів в історії України є події, які мали місце в місті Буча в 2022 році, на початку повномасштабного вторгнення рф на територію України. У певному переліку новинних стрічок та наукових виданнях дані події отримали назву «Бучанська різанина» або «ґеноцид у Бучі» [4].

Звісно, аналізуючи дані події, обмежитися лише питанням «катувань», неможливо. Тому, вважаємо за необхідне зазначити, що дані події охоплюють ще й, зокрема, злочин ґеноциду, воєнні злочини тощо.

Повертаючись до питання катувань, 2 квітня 2022 року було опубліковано перші відеозаписи того, в якому стані знаходилося місто Буча та його жителі

після виходу окупаційних військ рф. Війська рф безжалісно вбивали, розстрілювали, гвалтували та заживо відрізали людям частини тіла. В засобах масової інформації поширювалися історії, як деяких жінок заставляли споглядати як катують та вбивають їхніх чоловіків та навпаки [5, 6].

Після відходу російських окупаційних військ із Бучі наприкінці березня з'явилися докази численних звірств, вчинених росіянами під час окупації міста. Головні вулиці міста були всіяні загиблими цивільними населенням [5].

Що ж стосується питання поведження з військовополоненими, загальновідомою є історія снайпера 163 батальйону 119 окремої бригади ТРО Чернігівської області 42-річного Мацієвського Олександра Ігоровича [6]. Випадки жорстоких страт українських військовополонених солдатами рф, на жаль, не є поодинокими.

Злочинні дії солдат рф вражають своєю жорстокістю та доводять усьому світу той факт, що рф нехтує всіма можливими моральними цінностями та засадами, нехтує повагою до прав та свобод людини і громадянина та людським життям. Злочини, які фіксують на відео та які поширюються через соціальні мережі – це лише мала частка того, що насправді вчиняють з українським народом у зонах бойових дій, на окупованих територіях солдати рф.

Не менш актуальним питанням поряд з самими фактами вчинення злочинів є питання притягнення до відповідальності винних осіб.

При формуванні кожної окремої кримінальної справи, важливим аспектом є доведення всіх елементів конкретного злочину та встановлення

системності злочинів, оскільки при відсутності такого встановлення вкрай важко буде вести в суді таку справу та встановлювати покарання.

Отже, з огляду на збройну агресію рф проти України та українського народу у тій формі, в якій вона її веде, питання порушення основоположних прав людини та відповідальності за злочини залишається нагальним і надзвичайно актуальним. Жодні виключні обставини не можуть бути виправданням катуванням. Україна має вживати всіх ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів для запобігання актам катувань на своїй території, відповідно статті 2 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. З боку пересічних громадян вкрай важливим є розповсюдження інформації про злочини рф проти народу України, оскільки саме так, на нашу думку, є можливим притягнути до відповідальності осіб, які безпосередньо чи опосередковано причетні до геноциду українського народу.

Джерела:

1. Загальна декларація прав людини 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 20.10.2024).
2. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#o15 (дата звернення: 20.10.2024).
3. Задokumentовані воєнні злочини у лютому 2024 року: огляд. Українська Гельсінська спілка з прав

людини

<https://www.helsinki.org.ua/articles/zadokumentovani-voenni-zlochyny-u-liutomu-2024-roku-ohliad/>

4. Демчук А. Вербалізація концепту «BUCHA MASSACRE» в англomовному новинному дискурсі. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. Філологія, № 2 (12). 2024 р. С. 27-36.

5. Розстрілювали цивільних у Бучі — встановлено ще сімох військовослужбовців зс рф, причетних до воєнних злочинів під час окупації міста. Офіс генерального прокурора URL:

<https://gp.gov.ua/ua/posts/rozstrilyuvali-civilnix-u-buci-vstanovleno-shhe-simox-viiskovosluzbovciv-zs-rf-pricetnix-do-vojennix-zlociniv-pid-cas-okupaciyi-mista>

6. REPORT ON THE HUMAN RIGHTS SITUATION IN UKRAINE. 1 February – 31 July 2023. United nations human rights office of the high commissioner. 2023. 44

P. URL:<https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/23-10-04-OHCHR-36th-periodic-report-ukraine-en.pdf>

Ключові слова: права людини, катування, порушення, злочинні дії, Загальна декларація прав людини.

Большакова Ольга Віталіївна

*кандидат філософських наук, викладач вищої
категорії ВСП Фахового коледжу вимірювань
ДУІТЗ*

Кічук Ганна

*здобувачка вищої освіти ВСП Фахового коледжу
вимірювань ДУІТЗ*

ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

24 березня 2021 року Указом Президента України була затверджена Національна стратегія у сфері прав людини. Результатом прийняття означеної Стратегії повинно було стати впровадження системного підходу до забезпечення прав і свобод людини, узгодженості дій органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, суб'єктів господарювання, створення в Україні ефективного механізму реалізації та захисту прав і свобод людини, усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі порушень, виявлених Європейським судом [1]. Однак, повномасштабне вторгнення на територію України, введення режиму воєнного стану внесли свої негативні корективи та наслідки щодо реалізації конституційних прав і свобод людини.

Згідно з діючим законодавством воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії, а також в інших, передбачених законом випадках, та передбачає надання

відповідним органам повноважень, необхідних для відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки. У зв'язку з цим, можливим є також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина із зазначенням строку дії цих обмежень [3].

Обмеження реалізації прав і свобод людини і громадянина допустиме лише за умови, якщо це прямо передбачено Основним законом держави і не суперечить нормам міжнародного права. При дотриманні вказаних вимог обмеження прав і свобод вважаються правомірними. Так, ст. 3 Указу Президента України від 24.02 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України від 24.02 2022 р. № 2102-IX встановлюються, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України [2], а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3]. Однак, не дивлячись на ці обмеження, у період воєнного стану права людини все ще повинні бути забезпечені та захищені. Введення правового режиму воєнного стану не означає легітимний дозвіл державі у особі посадових осіб на порушення прав людини, навпаки – на державу покладається підвищена

відповідальність щодо забезпечення прав людини за таких складних умов, а також щодо удосконалення Національної стратегії у сфері прав людини.

Зазначимо, що у ч. 2 ст. 64 Конституції України вказано вичерпний перелік прав і свобод людини та громадянина, обмежувати які забороняється, навіть за умови введення воєнного стану. Це є конституційною гарантією прав людини і громадянина. Відповідно, всі інші конституційні права та свободи людини і громадянина, які не зазначені в вищеозначеному переліку та передбачені Конституцією України (це такі права як: право особи на свободу пересування, вільний вибір місця проживання; право власності; право на проведення страйків; свобода думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань тощо), можуть бути обмежені у період дії воєнного стану, але тільки в тій мірі, в якій це необхідно для забезпечення оборони країни і безпеки держави, і в тих межах, яких вимагає наявний стан. Прийняті у зв'язку з цим заходи з урахуванням міжнародно-правових норм не повинні спричинити яку-небудь дискримінацію окремих осіб чи груп населення за ознакою статі, раси, національності, мови, походження, майнового і посадового положення, місця проживання, відношення до релігії, переконань, приналежності до громадських об'єднань, а також за іншими ознаками.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає цілу низку заходів щодо забезпечення цього адміністративно-правового режиму, серед яких є перелік обмежень прав і свобод людини і громадянина, зокрема: 1) запроваджувати трудову повинність для працездатних осіб, не

залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також до суспільно корисних робіт, що виконуються для задоволення потреб Збройних Сил України. За працівниками, залученими до виконання суспільно корисних робіт, на час виконання таких робіт зберігається попереднє місце роботи (посада); 2) примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучати майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави та видавати про це відповідні документи встановленого зразка; 3) запроваджувати комендантську годину (заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень), а також встановлювати спеціальний режим світломаскування; 4) встановлювати особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, а також рух транспортних засобів; 5) перевіряти документи у осіб, а в разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України; 6) забороняти проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів; 7) порушувати питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об'єднань, якщо вона спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності

держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення; 8) встановлювати заборону або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан; 9) забороняти громадянам, які перебувають на військовому або спеціальному обліку у Міністерстві оборони України, Службі безпеки України чи Службі зовнішньої розвідки України, змінювати місце проживання (місце перебування) без дозволу військового комісара чи керівника відповідного органу тощо [3].

Слід наголосити на тому, що воєнний стан є складним та непростим періодом для будь-якої держави. При прийнятті рішень держава повинна дотримуватись принципу верховенства права, як пріоритетного принципу демократичної держави, а також правового балансу при обмежені конституційних справ і свобод людини, задля унеможливлення зменшення або звуження прав громадян. Для незалежної, правової держави захист прав людини є фундаментальним принципом, які необхідно дотримуватися в будь-який час, включаючи період воєнного стану.

Джерела:

1. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення: 30.10.2024).
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р.

URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 1.11.2024).

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/389-19>. (дата звернення: 30.10.2024).

Ключові слова: обмеження прав людини, права людини, свободи людини, воєнний стан, особливий режим.

Nevara Liliya Mykhaylivna

*candidate of legal sciences, associate professor of
the department of international, civil and
commercial law of the State University of Trade
and Economics*

Zhyla Iryna

*graduate of the State University of Trade and
Economics*

**LEGALITY OF HUMAN RIGHTS
RESTRICTIONS ACCORDING TO THE
EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN
RIGHTS DURING THE STATE OF
MARTIAL ON THE TERRITORY OF
UKRAINE**

Limitation of human rights during martial law is an important and relevant topic, especially in the context of modern challenges facing Ukraine. Martial law, as a special legal regime, is introduced in conditions of a threat to national security, which requires the state to

temporarily restrict certain rights and freedoms of citizens to ensure stability and security.

According to the Constitution of Ukraine and the Law "On the Legal Regime of Martial Law", restrictions on rights and freedoms can be introduced only on the basis of legislation. Article 64 of the Constitution states that such restrictions must have clear time limits and cannot refer to an exhaustive list of rights that are not subject to restrictions, such as the right to life and the prohibition of torture. This means that any actions of the state regarding the restriction of rights must be proportionate and meet the requirements of legality [1].

As previously mentioned, the restriction of human rights during an armed conflict is a complex and multifaceted topic that encompasses various aspects of international humanitarian law and human rights. In the context of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter referred to as the ECHR), it is important to understand how these norms interact in situations of war.

The ECHR contains the norm that in conditions of war, state of emergency or other public danger, which is capable of creating a threat to the life of the nation, any High Contracting Party has the right to take measures only within the limits of which the situation requires, and if such measures will not conflict with other obligations of this state under international law [2].

Based on the content of the ECHR, two forms of restrictions can be defined: those contained in the content of the article or arising from it (for example, paragraph 3 of article 4 specifies that the prohibition of compulsory labor will not apply to certain types of work or service); and those that are clearly defined in a

specific clause of the article enshrining a certain right or freedom (for example, clause 2 of each of Articles 8-11 of the ECHR provides that state authorities in the exercise of the rights and freedoms of a person, except for cases where such interference stipulated by law and is necessary to preserve public order and in the interests of public society) [3].

It is also worth adding that Articles 17 and 18 of the ECHR also directly provide provisions on the issue of human rights. Thus, Article 17 states that no provision of this Convention may be interpreted as giving any State, group or person the right to engage in any activity or to take any action aimed at the abolition of any rights and freedoms , recognized by this Convention, or to limit them to a greater extent than is provided for in the Convention. However, Article 18 of the ECHR specifies that the restrictions allowed under this Convention regarding the specified rights and freedoms shall not be applied for any purpose other than those for which they are established.

In the context of the ECHR, it is worth noting that there are a number of rights and freedoms that are not subject to restrictions during martial law. These include: the right to life (Article 2), the right to dignity and the prohibition of torture (Article 3), the prohibition of punishment without law (*nullum crimen*), the prohibition of slavery (Article 4) and the right not to be tried and punished twice for the same and the same offense (Clause 1 of Article 4 of Protocol No. 7), etc. These provisions ensure that even in critical conditions, basic human rights remain protected.

In addition, the norms of any legislation can be supplemented by the judicial practice of the European

Court of Human Rights (hereinafter referred to as the ECtHR) and the practice of national courts, which is provided for by the legislation of Ukraine in Part 1 of Article 17 of the Law of Ukraine "On the Implementation of Decisions and Application of the Practice of the European Court of Human Rights of a person" [4].

Regarding the precedent of such provisions, *Witzsch v. Germany* is a vivid example. In this case, the question arose about the legality of Holocaust denial. The court expressed the opinion that the interests of society in the issue of preventing the commission of genocide and protecting the interests of victims from the Nazi regime represent the majority in a democratic society, rather than the interests of the complainant, who claimed the right to express an opinion about the absence of gas chambers [5].

Today, Ukraine faces the issue of limiting human rights. The introduction of martial law affected all spheres of life. The Constitution of Ukraine directly defines a number of rights that, even during martial law, cannot be limited. According to the state rights that are not subject to restrictions during martial law include: the right to dignity (Article 28), the right to freedom and personal integrity (Article 29), the right to professional legal assistance (Article 59), etc.

It is worth noting that the rights that are violated most often in such conditions. In the conditions of war, the most defenseless right is the human right to life. However, next to them is the violation of the right to dignity and inviolability, as a rule, it is: torture and inhuman treatment, deportation, rape and a number of other forms of violence. Also, the human right to health

protection is not infrequently violated. This violation can be divided into two categories: the task of physical harm and the impossibility of access to medicine. Also, during the war, the rights of such a category of population as children are most often violated. After all, they can be deprived of their parents, they can lose access to both medicine and education, which is a violation of the child's rights.

Limitation of human rights during an armed conflict is a serious problem that requires a comprehensive approach to ensure their maintenance. Regardless of any existing norms, the reality of military operations often supports the principle of protecting human rights. Therefore, it is important to continue to work on improving the mechanisms of protection and ensuring liability for violations. Also, restrictions on human rights during martial law in Ukraine are legal and necessary to ensure national security. However, it is important that these restrictions are temporary and proportionate to the threat to the sufferer.

References:

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.10.2024).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р.: станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n265 (дата звернення: 24.10.2024)
3. Greer S. The exceptions to Articles 8 to 11 of the European Convention on Human Rights. Human rights files No. 15. Council of Europe Publishing. 1997

4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV : станом на 2 груд. 2012 р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

5. Witzsch v. Germany, no. 41448/98, від 20.04.1999. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-4868> (дата звернення: 24.10.2024).

Key words: human rights, martial law, restrictions, European Convention, security.

Мурзановська Аліна Владиславівна

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри кримінального процесу Національного
університету «Одеська юридична академія»*

Циник Анастасія Іванівна

*здобувачка вищої освіти Національного
університету «Одеська юридична академія»*

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ МАЛОЛІТНЬОЇ АБО НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ

Від початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, діти зазнають страждань через воєнні злочини. Це включає викрадення, вербування, вбивства, зґвалтування та напади. Наразі всі злочини проти дітей ретельно фіксуються та документуються відповідними органами. Для встановлення обставин подій необхідно проводити допити або опитування дітей. Відповідно, Кримінальний процесуальний

кодекс України (далі – КПК України) ¹⁵¹ [1], встановлює особливі вимоги до проведення допиту таких категорій осіб. Це пов'язано з особливостями психологічного розвитку дітей та підлітків, а також з необхідністю забезпечення їх прав і законних інтересів під час проведення слідчих дій.

Під час дії воєнного стану допит дитини має відповідати міжнародним стандартам, оскільки такі свідчення можуть бути використані в національних та міжнародних судах. Злочини, скоєні в цей час, розслідуються за національним законодавством, а також можуть класифікуватися як воєнні злочини, злочини проти людяності або геноцид відповідно до Римського статуту. Важливо дотримуватися міжнародних процедур збору доказів, зокрема при використанні відеозапису допиту, щоб уникнути повторної травматизації дитини. В судовій практиці вже існують прецеденти, коли замість повторного допиту переглядається відеозапис [7, с. 15-16].

Згідно з ч. 1 п. 11 ст. 3 КПК України, малолітньою особою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, а відповідно до ч. 1 п. 12 ст. 3 КПК України, неповнолітньою особою вважається малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Слід підкреслити, що при набутті неповнолітнім повної цивільної дієздатності внаслідок реєстрації шлюбу (ст. 34 ЦК України), здійснення трудової діяльності за трудовим договором, заняття підприємницькою діяльністю або в разі запису як матері чи батька дитини (ст. 35 ЦК України), така особа не позбавляється права на застосування особливостей

допиту, передбачених ст. 226 КПК України [2, с. 178].

Однією з особливостей допиту малолітньої чи неповнолітньої особи, зазначається у ч. 1 ст. 226 КПК України, де вказано, що обов'язковою умовою при допиті є присутність законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Відповідно до ч. 2 ст. 44 КПК України, законними представниками можуть бути батьки (усиновлювачі), а за їх відсутності – опікуни, піклувальники, інші повнолітні близькі родичі або члени сім'ї. Також до представників можуть належати працівники органів опіки і піклування, установ чи організацій, під опікою або піклуванням яких перебуває неповнолітня, недієздатна або обмежено дієздатна особа.

Участь законного представника неповнолітніх сприяє налагодженню контакту з дитиною, отриманню від неї достовірних свідчень та захисту її прав та законних інтересів, оскільки вони мають авторитет та довіру в очах дитини. Однак, якщо є підстави вважати, що батьки чи інші законні представники зацікавлені в тому, щоб дитина давала неправдиві свідчення, здійснюють на неї негативний вплив або їхні інтереси суперечать інтересам дитини, слідчий чи прокурор можуть за клопотанням дитини або з власної ініціативи обмежити їхню участь, відсторонити або замінити таких представників іншими [4, с. 14]. Рішення про обмеження участі законного представника неповнолітнього в окремих слідчих діях або про його усунення з кримінального провадження має бути обґрунтованим. Як зазначають С. В. Карпюк та А. Б. Ялдак у своїй

науковій праці, це рішення слід оформити у вигляді постанови, складеної відповідно до вимог КПК України [2, с. 181].

На відміну від чіткого визначення ролі законного представника, участь педагога під час допиту неповнолітніх і малолітніх осіб не регламентується, що, на думку багатьох науковців, є значною помилкою. Аналіз різних поглядів дозволяє визначити основну мету і значення присутності педагога під час допиту таких осіб, а саме: 1) допомога у виборі найбільш ефективних методів впливу, формулюванні відповідних запитань та встановленні психологічного контакту з дитиною; 2) забезпечення отримання достатніх показань та необхідної інформації для досудового розслідування [6, с. 2-3].

При виборі педагога слід звертати увагу на його спеціалізацію, оскільки не кожен фахівець здатен надати необхідну підтримку під час опитування неповнолітніх або малолітніх.

Залучення психолога до допиту є логічно виправданим, оскільки опитування дитини одразу після травматичної події або через короткий час може мати негативні наслідки та знижувати цінність отриманої інформації. Це може посилювати негативні емоції, пов'язані з пережитою кривдою, підсилювати відчуття загрози, поглиблювати страх і провокувати захисні реакції. Важливо планувати процесуальні дії за участю дитини, коли вона перебуває у безпечних, стабільних умовах та ізольована від осіб, які можуть загрожувати або маніпулювати нею. Участь психолога з

використанням відповідних методик значно покращує емоційний стан дитини [4].

Перед проведенням слідчої (розшукової) дії законному представнику, педагогу, психологу чи лікарю роз'яснюється їхнє право, за дозволом, ставити уточнюючі запитання дитині чи підлітку. У випадку судового провадження слідчий, дізнавач або прокурор також мають право відхилити запитання, але таке запитання має бути зафіксоване в протоколі. Перед початком допиту зазначеним особам роз'яснюється обов'язок бути присутніми під час допиту, оскільки діти є особливо чутливими до психологічного впливу, і допит може спричинити їм моральну шкоду. Також їм пояснюється право заперечувати проти запитань і ставити свої запитання. Це надається для захисту дитини від незаконних або необґрунтованих запитань, а також для отримання додаткової інформації, яка може бути корисною для розслідування.

Наступною особливістю є те, що зазвичай допит не може продовжуватися без перерви понад 2 години, а в цілому 8 годин на день. Однак при допиті малолітньої чи неповнолітньої особи, така слідча (розшукова) дія не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день (ч. 2 ст. 226 КПК України). Ця особливість пов'язана з тим, що допит є стресовою ситуацією для дітей, вони швидко втомлюються і втрачають увагу. Тривалість перерв під час допиту неповнолітніх залежить від багатьох чинників. Слідчий має враховувати вік дитини, її психічний стан, психологічні особливості, схильність до швидкої втоми та здатність концентруватися. У

цьому йому можуть допомогти законні представники, педагог, психолог або лікар, які присутні під час допиту.

Інша особливість полягає в тому, що зазвичай осіб, яких допитують, попереджають про кримінальну відповідальність за відмову давати показання та за свідомо неправдиві свідчення. Однак, згідно ч. 3 ст. 226 КПК України, коли допитується особа, яка не досягла 16 років, їй пояснюють лише обов'язок надавати правдиві показання.

Також потрібно зазначити, що в Україні використовують методику «Зеленої кімнати» та моделі «Барнахус» при допиті малолітніх та неповнолітніх осіб. «Барнахус» (від ісландського «barna hús» — «дім для дітей») - це місце, де багатопрофільна міжвідомча команда, яка включає правоохоронців, представників судової системи, служб захисту дітей, а також медичних і психологічних фахівців, співпрацює для забезпечення комплексного захисту, послуг і правосуддя для дітей, які стали жертвами або свідками насильства [5, с. 7; 10]. Методика «Зелена кімната» передбачає допит дітей з урахуванням їхніх вікових та психологічних особливостей, створюючи умови, що знижують ризик повторної травми. Кімната облаштована як звичайна дитяча ігрова – з іграшками, м'якими меблями, книгами тощо. Процес допиту автоматично записується за допомогою вбудованих мікрофонів і камер [3, с. 19].

Таким чином, допит малолітніх та неповнолітніх осіб у кримінальному процесі є важливим і потребує дотримання специфічних процедур для захисту їхніх прав. Обов'язковою

умовою при допиті є присутність законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря, що сприяє встановленню психологічного контакту та зменшенню негативного впливу стресової ситуації.

Отже, комплексний підхід до проведення допиту неповнолітніх, що включає участь фахівців та врахування індивідуальних особливостей дитини, є ключовим для забезпечення їхніх прав та отримання достовірних показань.

Джерела:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 25 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> .
2. Карпюк С. В., Ялдак А. Б. Процесуальні особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи під час досудового розслідування у кримінальному процесі. 2021 р. С. 178–182. URL: <XXVIII-ConferenceJune-01-042021.pdf> .
3. Методичні рекомендації для суддів щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната». Київ, 2022. 54 с. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/16966/fileGreen%20Room%20Methodology%20for%20Judges.pdf> .
4. Методичні рекомендації щодо опитування дітей у межах розслідування: Метод. посіб. / Автори-упоряд.: Г. Попов, І. Урумова, Т. Цюман; за заг. ред. Т. Цюман. К., 2021. 112 с.
5. Міжвідомча координаційна рада з питань правосуддя щодо неповнолітніх. МОДЕЛЬ «БАРНАХУС». Загальна характеристика і впровадження в Україні. Збірка матеріалів із

впровадження моделі «Барнахус» в Україні. 2022. 52¹⁵⁷
с. URL:
https://www.unicef.org/ukraine/media/21316/file/BARNANUS_web_2.pdf.

6. Носенко М. А. Особливості допиту неповнолітньої особи. 2021. С. 1-4. URL:
<https://er.dduvs.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6523/20.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

7. Проведення допиту/опитування дитини в умовах збройного конфлікту та/або воєнного стану: методичні рекомендації у запитаннях та відповідях. Київ, 2022. ФО-П Буря О.Д. 2022. 64 с.

Ключові слова: допит, малолітні та неповнолітні особи, права і законні інтереси, законний представник, показання, стрес, довіра.

Цибульська Ольга Юріївна
*кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська
юридична академія»*

ЩОДО ПИТАННЯ ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СФЕРІ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБІВ ГРОМАДЯНАМИ УКРАЇНИ З ІНОЗЕМЦЯМИ ТА ЇХ РОЗІРВАННЯ

З початком повномасштабного вторгнення РФ на територію нашої держави в житті практично кожного громадянина України відбулися трансформації внаслідок значних міграційних

процесів за їх участі. В таких умовах, сімейні правовідносини не стали виключенням. І можна з впевненістю стверджувати, що вони, в першу чергу, зазнали змін у зв'язку із зростанням випадків укладення шлюбів громадянами України з іноземцями.

При здійсненні правозахисної діяльності в сфері укладення шлюбів громадянами України з іноземцями адвокати мають надавати роз'яснення своїм клієнтам, що правові реалії життя створюють можливість укладення таких шлюбів в наступних випадках:

1. В Україні в порядку та з дотриманням умов, передбачених законодавством нашої держави.

2. За межами України, але в її консульських/дипломатичних установах в порядку та з дотриманням умов, передбачених законодавством нашої держави.

➤ Умови та порядок укладення шлюбів громадян України з іноземцями в Україні регулюються нормами Сімейного кодексу України (гл. 3 та гл. 4), далі - СК України [1]. Окрім зазначеного нормативно-правового акту необхідним є також звернути особливу увагу на норми ЗУ «Про міжнародне приватне право» (розділ 9, ст. ст. 55, 56, ч.1 ст. 57) [2].

3. В іноземній державі, якщо законодавство цієї держави дозволяє укладати такі шлюби.

Як свідчить адвокатська практика, значна кількість таких шлюбів припиняється шляхом їх розірвання в судовому порядку внаслідок подання позову одним із подружжя. Така тенденція є зрозумілою, адже різниця в поглядах, релігійних

переконаннях, культурних традиціях тощо між подружжям з іноземним елементом відіграє свою роль, в більшості випадків, для неможливості знайти спільну мову в шлюбі в таких життєвих ситуаціях.

В цей момент у адвоката та його клієнта виникає одне і головне питання, яке полягає в тому, що потрібно визначити суд держави, якому буде підсудний розгляд такої справи. Так, згідно з п. 7 ч. 1 ст. 76 ЗУ «Про міжнародне приватне право» реєстрацію шлюбу в Україні або за її межами, але в консульських/дипломатичних установах України можна розцінювати як дію, що мала місце на території України і стала підставою для подання позову. В цих випадках, керуючись правилами підсудності, визначеними нормами Цивільного процесуального кодексу України (§ 3 гл. 2) [3], можна звертатись в суди України за захистом своїх прав. При цьому суд буде застосовувати норми матеріального права нашої держави (гл. 11 СК України) відповідно до ст.ст. 63, 60 ЗУ «Про міжнародне приватне право».

За умови, якщо шлюб було укладено громадянами України з іноземцями в іноземній державі за законодавством цієї держави, то відповідно, в Україні розірвання такого шлюбу буде не можливим. Виключенням може стати міжнародний договір між нашою державою та державою, де було укладено шлюб, норми якого будуть передбачати таку можливість.

З огляду на викладений вище матеріал можна стверджувати, що правозахисна діяльність в сфері укладення шлюбів громадянами України з іноземцями та їх розірвання є можливою в тих

випадках, коли такі шлюби укладаються або розриваються на території нашої держави.

Джерела:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002р. № 2947-III: станом на 01.01.2024р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n506> (дата звернення: 20.10.2024).
2. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005р. № 2709-IV: станом на 23.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#n354> (дата звернення: 20.10.2024).
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004р. №1618-IV: станом на 19.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 20.10.2024).

Ключові слова: правозахисна діяльність, укладення шлюбу з іноземцями, розірвання шлюбу з іноземцями, громадяни України.

Закаленко Олена Василівна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
адміністративного та фінансового права
Національного університету «Одеська
юридична академія»*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВА ЗВЕРНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Однією з найважливіших характеристик

правової держави є її здатність нести відповідальність за свої рішення і дії перед суспільством і громадянином. Серед форм забезпечення такої відповідальності називається судовий контроль. Створення в Україні системи адміністративних судів як невід'ємної складової національної системи судів та механізму захисту забезпечення прав і свобод громадян.

Право на звернення до адміністративного суду є механізмом захисту прав та свобод громадян, особливо в умовах воєнного стану, коли багато прав та волі можуть бути обмежені з надання національної безпеки. Українське законодавство та система адміністративного судочинства забезпечує громадянам можливість оскаржувати дії чи рішення органів державної влади, навіть в умовах підвищених ризиків та обмежень, що супроводжують воєнний стан.

Право на звернення до адміністративного суду з позовом є складовою права на судовий захист, яке передбачено ст. 55 Конституції України. Відповідно до цієї статті права і свободи людини і громадянина захищаються судом і кожному гарантується право на оскарження в суді дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1].

Право на судовий захист є комплексним поняттям, яке може бути визначене як гарантоване міжнародними стандартами щодо захисту прав людини та Конституцією України право на звернення до суду у разі порушення прав, законних інтересів чи свобод уповноваженої особи, яке конкретизується в матеріальних галузях права.

Процесуальний аспект права на судовий захист включає встановлення процедури реалізації такого права та дозволяє визначити його як право на звернення до судових органів, на ініціацію судового процесу, а також право на винесення судового рішення. Матеріальний аспект права на судовий захист це право на задоволення вимог, тобто право на судовий захист охоронюваних законом прав, свобод чи інтересів. Таким чином, з порушенням матеріального суб'єктивного права у особи з'являється право на судовий захист, як одне з правомочностей самого суб'єктивного матеріального права. Способом реалізації цього права є звернення особи до суду, який у визначеному законом порядку розглядає вимогу зацікавленої особи і дає відповідь у вигляді судового рішення.

Отже, право на судовий захист входить до переліку тих прав, що гарантується та захищаються міжнародно-правовими стандартами прав людини, зокрема Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, а також закріплюється і в Конституції України.

Відповідне процесуальне законодавство – КАС України, визначає механізм реалізації права на судовий захист в адміністративному судочинстві. Право на судовий захист є конституційним правом, що закріплюється у Конституції України, а відповідно процесуальне законодавство – КАС України, визначає механізм реалізації права на судовий захист.

Право на судовий захист входить до переліку тих прав, що захищаються Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Виходячи із

цього, слід проаналізувати, які елементи цього права з позиції практики Європейського суду з прав людини є обов'язковими та яке тлумачення цим елементам надає Європейський суд з прав людини. Відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод можна виокремити такі елементи права на судовий захист: 1) право на розгляд справи; 2) право на справедливість судового розгляду; 3) право на публічність розгляду справи та проголошення рішення; 4) право на розумний строк розгляду справи; 5) право на розгляд справи судом, установленим законом; 6) право на незалежність і безсторонність суду.

Право на розгляд справи означає право особи звернутися до суду та право на те, що його справа буде розглянуто та вирішено судом. При цьому, особі має бути забезпечена можливість реалізувати вказані права без будь-яких перепон чи ускладнень. Здатність особи безперешкодно отримати судовий захист є змістом поняття доступу до правосуддя.

Відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод доступність правосуддя є невід'ємним елементом права на справедливий суд, хоча сама категорія «доступність» у наведеній статті не вживається. У справі Белле проти Франції від 4 грудня 1995 р. Європейський суд з прав людини зазначив, що «стаття 6 § 1 Конвенції містить гарантії справедливого судочинства, одним з аспектів яких є доступ до суду. Рівень доступу, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення права особи на суд з огляду на принцип верховенства права в демократичному суспільстві. Для того, щоб доступ

був ефективним, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити дії, які становлять втручання у її права» [2].

Вінцем нормативного забезпечення прав осіб на судовий захист у справах адміністративної юрисдикції є Кодекс адміністративного судочинства

України, який набрав чинності 1 вересня 2005 р. Відповідно до ст. 5 КАС України, яка так і називається: «Право на звернення до суду та способи судового захисту», закріплено, що кожному гарантується право на захист його прав, свобод та інтересів незалежним і неупередженим судом [3]. Важливими елементами цієї норми закону є заборона позбавлення права особи на судовий розгляд її справи з додержанням правил підсудності та гарантування права на участь у розгляді своєї справи.

З урахуванням універсальних найбільш загальних елементів права на судовий захист, що виокремленні практикою Європейського суду з прав людини, з огляду на нормативну модель адміністративного судочинства, що визначена КАС України до елементів права на судовий захист у позовному провадженні адміністративного судочинства можна віднести: право на незалежний і неупереджений суд; право на пред'явлення адміністративного позову; право на участь у судовому розгляді; право на задоволення позову, право на оскарження судових рішень в апеляційному та касаційному порядку, а також право на виконання остаточних та обов'язкових судових рішень. Отже, категорія «право на звернення до адміністративного суду» нерозривно пов'язана з правом на судовий захист в адміністративному судочинстві,

опосередковуючи його елементи, окреслені можливістю реалізації цього права саме у позовному провадженні адміністративного судочинства.

Джерела:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР Дата оновлення 27.10.2024. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
2. Белле проти Франції від 4 грудня 1995 р. Практичний посібник зі статті 6. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_civil_ukr
3. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV Дата оновлення 27.10.2024. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

Ключові слова: правова держава, судовий захист, адміністративне судочинство, права громадян, Європейський суд.

Бодирєв Дмитро Анатолійович

*старший викладач кафедри вогневої підготовки
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ*

Пристинський Богдан Олександрович

*здобувач вищої освіти Дніпровського державного
університету внутрішніх справ*

СУЧАСНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ДЛЯ СТРІЛЬБИ З ПІСТОЛЕТА СЛАБКОЮ РУКОЮ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ КРАЇН НАТО

В стрільбі з пістолета важливу роль відіграє володіння зброєю обома руками, оскільки це підвищує ефективність у різних бойових та спортивних ситуаціях. Однак часто недооцінюється значення стрільби слабкою рукою, яка може стати вирішальною в умовах втрати домінуючої руки або в нестандартних обставинах. Це вміння може бути критично важливим у випадках, коли домінуюча рука поранена або зайнята іншими завданнями. Володіння технікою стрільби слабкою рукою дозволяє стрільцю зберігати бойову готовність та точність, що може бути вирішальним фактором у екстремальних умовах. Ця теза розглядає методи та техніки стрільби з пістолета слабкою рукою, їх практичну цінність для стрільців, а також аналізує фізіологічні й психологічні аспекти, що впливають на влучність та безпеку під час виконання таких вправ.

Якщо стрілець правша, його праву руку називають сильною, ліву – слабкою, а у стрільця

шульги навпаки його ліву руку називають сильною, праву – слабкою [2, с. 200]. Під час опанування техніки стрільби зі слабкої руки ви можете відчувати певну нескоординованість. Важливо не поспішати та поступово долати цей дискомфорт. Ймовірно, що кобура залишатиметься на вашій домінуючій стороні, що може ускладнювати процес доставання та повернення пістолета. Крім того, цей аспект може бути досить небезпечним, тому настійно рекомендується не виконувати ці вправи з зарядженою зброєю та бойовими патронами.

Навчання використанню слабкою руки підвищує рівень спритності під час/у процесі маніпулювання предметами, що використовуються одночасно зі зброєю. Наприклад, у ситуації, коли охоронець використовує тактичний ліхтар і зброю одночасно. Тренування слабкою руки дозволить уникнути мимовільних рухів, коли потрібно виконувати всі рухи лише однією сильною рукою, на той час, як інша має залишатися інертною. Насамперед, в умовах стресової ситуації може статися так, що, натиснувши на кнопку включення ліхтаря, слабка рука автоматично натисне на спусковий гачок пістолета [1, с. 50].

Для доставання пістолета необхідно витягнути руки впоперек тіла та обхопити його всіма пальцями, утримуючи їх навколо руків'я. Після цього слід витягнути пістолет із кобури. На цьому етапі він буде в перевернутому положенні, тому його потрібно перевернути правильним боком догори, щоб привести в готовність до використання. Існують два популярних і безпечних методи виконання цього завдання.

Перший і найшвидший метод полягає в тому, щоб залишитися в положенні стоячи та зафіксувати пістолет між колінами руків'ям догори, тримаючи ствол на безпечній відстані від частин тіла. Потім, утримуючи пістолет колінами, слід перевернути руку та взяти пістолет зручним хватом.

Другий метод передбачає присідання та затискання пістолета у згині ноги, після чого його необхідно перевернути руків'ям догори.

Існує ймовірність виникнення несправності вогнепальної зброї, що є одним із найгірших можливих сценаріїв. Найефективніший метод усунення цієї проблеми полягає в наступному: необхідно вдарити стегном або коліном по нижній частині магазину, щоб переконатися в його правильному встановленні. Потім, використовуючи мушку або коліматорний приціл, слід пересмикнути затвор об пояс, каблук або інший твердий предмет. Це дозволить усунути застряглий патрон.

Однак, у процесі стрільби може виникнути ситуація подвійної подачі набоїв. У такому випадку необхідно, як вже зазначалося, за допомогою мушки або коліматорного прицілу перемістити затвор у крайнє заднє положення та зафіксувати його затворною затримкою. Потім слід витягнути магазин, зняти пістолет із затворної затримки та зафіксувати його між колінами. Після цього потрібно потягнути за затвор, щоб вилучити набій. Далі можна зафіксувати пістолет у згині ноги, встановити магазин та звести його. Виконання цієї процедури однією рукою є складним але можливим процесом.

Отже, узагальнюючи дослідження на тему стрільби з пістолета слабкою рукою, можна зробити

висновок, що опанування цієї навички є важливим елементом підготовки стрільця. Вона не лише підвищує загальну впевненість у володінні зброєю, а й забезпечує ефективність в умовах, коли використання домінуючої руки неможливе. Регулярне тренування слабкої руки допомагає покращити координацію, рівновагу та влучність. Це є невід'ємною частиною підготовки як у спортивній стрільбі, так і в тактичних ситуаціях, де гнучкість і адаптивність можуть мати вирішальне значення. Практичні навички, такі як безпечне витягування пістолета з кобури, перезарядження та усунення несправностей, також є ключовими для забезпечення надійності та безпеки під час стрільби. Таким чином, розвиток цієї навички сприяє підвищенню загальної бойової готовності та безпеки стрільця.

Джерела:

1. Вогнева підготовка : навч. посіб. / кол. авт. ; ред. В.Я. Покайчук. – 2-е вид., перероб. і доп. – Дніпро : ДДУВС, 2021. – 264 с. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/7376>
2. Скрипченко І.Т. Вогнева підготовка правоохоронця: навч. посіб. / І.Т. Скрипченко, О.Т. Скрипченко, К.А. Маркечко. – Дніпро: ДДУВС, 2022. – 168 с. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/7934/5/%d0%bc%d0%b0%d0%ba%d0%b5%d1%82_%d0%a1%d0%ba%d1%80%d0%b8%d0%bf%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be_%d0%b2%d0%be%d0%b3%d0%bd%d0%b5%d0%b2%d0%b0.pdf

Ключові слова: НАТО, стрільба, пістолет, хват, тримання навички, слабка рука.

Підгородинська Анастасія Вікторівна
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська
юридична академія»*

ДО ПИТАННЯ ПРО ГАРАНТІЇ ЗДІЙСНЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Ефективне і повноцінне функціонування інституту адвокатури в державі сприяє її визнанню і подальшому розвитку як правової і демократичної.

Адвокатура, відповідно до норм профільного законодавства, представляє собою недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в установленому Законом України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» порядку [1].

Такий правовий статус вказаного інституту орієнтує законодавчий орган надати належні правові положення і встановити механізм реалізації останніх, щоб гарантувати реальність втілення в життя законодавчих приписів.

«Гарантія» представляє собою поруку в чомусь, забезпечення чого-небудь; умова, що забезпечує успіх чогось [2].

Правові гарантії представляють собою встановлені законом засоби безпосереднього

забезпечення, використання, додержання, виконання і правильного застосування норм права [3]. Вказана категорія широко застосовується в юриспруденції в цілому і залежно від галузевих особливостей може набувати специфічних ознак і мати власну вибудовану систему, передбачену нормами відповідного процесуального закону.

Правові гарантії є ефективними в тому випадку, коли наявні і системно реалізуються з різних боків, тобто законодавчо повинна бути вибудована така система останніх, яка здатна сприяти і захищати здійснення адвокатської діяльності в усіх сферах і від усіх можливих сторонніх посягань.

Статтею 131-2 Конституції України передбачено, що для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура, засади організації і діяльності якої, здійснення адвокатської діяльності визначені законом [4]. Слід звернути увагу на те, що законодавець абсолютно некоректно вніс самоврядівний та самостійний інститут до Розділу VIII «Правосуддя», чим сформував неузгодженість у праворозумінні (в зазначений Розділ Основного закону також попала прокуратура, хоча ст. 124 передбачається, що правосуддя здійснюється виключно судами). Правовий статус вказаних інституцій є абсолютно і кардинально різним, визначається профільними законами, вплив останніх одна на одну не допускається, в іншому випадку не можливо забезпечити реально ефективну діяльність для виконання покладених завдань.

Статтею двадцять третьою Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»

сформовано систему гарантій здійснення адвокатської діяльності, зокрема:

1) забороняються будь-які втручання і перешкоди здійсненню адвокатської діяльності;

2) забороняється вимагати від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею. З цих питань зазначені особи не можуть бути допитані, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила цих осіб від обов'язку зберігати таємницю в порядку, передбаченому законом;

3) проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя;

4) забороняється проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності;

5) адвокату гарантується рівність прав з іншими учасниками провадження, дотримання засад змагальності і свободи в наданні доказів та доведенні їх переконливості;

6) життя, здоров'я, честь і гідність адвоката та членів його сім'ї, їх майно перебуває під охороною держави, а посягання на них тягнуть

відповідальність, передбачену законом;

7) адвокату гарантується право на забезпечення безпеки під час участі у кримінальному судочинстві в порядку, встановленому законом;

8) забороняється залучати адвоката до конфіденційного співробітництва під час проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, якщо таке співробітництво буде пов'язане або може призвести до розкриття адвокатської таємниці;

9) забороняється втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом;

10) забороняється внесення подання слідчим, прокурором, а також винесення окремої ухвали (постанови) суду щодо правової позиції адвоката у справі;

11) забороняється втручання у правову позицію адвоката;

12) орган або посадові особи, які затримали адвоката або застосували до нього запобіжний захід, зобов'язані негайно повідомити про це відповідну раду адвокатів регіону;

13) повідомлення про підозру адвоката у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене виключно Генеральним прокурором, його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя;

14) забороняється притягати до кримінальної чи іншої відповідальності адвоката (особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю) або погрожувати застосуванням відповідальності у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності згідно із законом;

15) не можуть бути підставою для притягнення адвоката до відповідальності його висловлювання у справі, у тому числі ті, що відображають позицію клієнта, заяви у медіа, якщо при цьому не порушуються професійні обов'язки адвоката;

16) забороняється ототожнення адвоката з клієнтом;

17) дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється в особливому порядку.

Цією ж статтею передбачено особливості проведення огляду і обшуку житла або іншого володіння адвоката, приміщення, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів зобов'язує слідчого суддю в своєму рішенні зазначати перелік речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити; обов'язок службової особи, яка буде проводити відповідну слідчу дію чи захід забезпечення кримінального провадження, завчасно повідомляти ради адвокатів регіону за місцем проведення такої слідчої дії.

Сфера кримінального провадження є специфічною і детермінує необхідність закріплення в нормах кримінального процесуального законодавства особливих засобів, умов для ефективного виконання процесуальної функції захисту, які проявляються у виді кримінальних процесуальних гарантій (які більшою мірою вже враховані профільним законом, однак закріплені у зв'язку із специфічними правилами участі у кримінальному провадженні захисника).

Кримінальні процесуальні гарантії представляють собою передбачені кримінальним

процесуальним правом способи та засоби забезпечення здійснення правосуддя, захисту прав та законних інтересів особи, що, по суті, включає в себе можливість реалізації прав та обов'язків усіма суб'єктами кримінального провадження для досягнення його мети та ефективного вирішення завдань кримінального провадження [5, с. 59].

Указана категорія в кримінальному процесуальному праві відноситься до доктринальних і включає, зокрема такі гарантії: систему засад кримінального провадження; кримінальну процесуальну форму; процесуальні права і обов'язки суб'єктів кримінального провадження; заходи забезпечення кримінального провадження; судовий контроль; прокурорський нагляд; процесуальний відомчий контроль; необхідність обґрунтування процесуальних рішень; право оскарження процесуальних рішень, дій та бездіяльності органів, які здійснюють кримінальне провадження; юридичну відповідальність тощо [6, с. 18].

Кожна із зазначених кримінальних процесуальних гарантій на певному етапі здійснення кримінального провадження може бути засобом чи (або) способом, запорукою ефективного виконання адвокатської діяльності у виді захисту.

Ситуація в сфері реальної реалізації гарантій прав адвокатів, передбачених міжнародними стандартами і законодавчими актами України, завжди була складною і неоднозначною і продовжує такою залишатися, набуваючи нових форм.

Найпоширенішими порушеннями гарантій прав адвокатів, зокрема, й тих, які здійснюють захист підозрюваних, обвинувачених, є, наприклад,

вилучення технічних засобів (мобільних телефонів, комп'ютерів), які містять інформацію щодо адвокатської таємниці; здійснення обшуків і вилучень майна у помешканні адвокатів без повноважень і дозволів, неповідомлення відповідної ради адвокатів своєчасно про процесуальні дії; вилучення речей, які не належать особисто адвокату; створення перешкод для надання захисту (та інших видів правової допомоги) під час мобілізаційних заходів ТЦК та СП, органів поліції, які фактично виходять за межі повноважень і призводять до грубих порушень закону, прав людини. Зазначені проблеми набули системного й практично неконтрольованого характеру, при цьому військовозобов'язані громадяни є незахищеними і не можуть належним чином скористатися допомогою адвоката, водночас незахищеними в багатьох випадках залишаються й самі адвокати, мають місце грубе втручання в адвокатську діяльність, насильство проти захисників, незаконне позбавлення волі, відібрання особистих речей тощо.

До НААУ постійно надходять численні звернення адвокатів про вищевказані порушення гарантій адвокатської діяльності, що потребує негайної реакції.

Однією з законодавчо передбачених державних гарантій прав осіб є встановлення порядку надання безоплатної правової допомоги (первинної та вторинної), зокрема, й організація здійснення захисту через центи БПД. Моніторинг порушень прав і гарантій дозволяє виявляти, своєчасно реагувати, систематизувати і надавати рекомендації щодо їх усунення. Серед найбільш актуальних

порушень прав і гарантій здійснення адвокатської діяльності у вказаній сфері наступні: затримки в оплаті роботи, виконаної адвокатом; відмова від укладання з адвокатом договорів про надання безоплатної вторинної правничої допомоги; нав'язування стандартів, алгоритмів, форм тощо, розроблених системою БПД; (що набуває форм втручання у правову позицію адвоката); розкриття адвокатської таємниці (наприклад, при розгляді скарг на адвоката і поданні ним звітності); надмірна бюрократизація процесу - вимоги складання документів, що не передбачені законами (наприклад, доповідних записок), що є фактично порушенням незалежності адвокатської діяльності; оцінка якості надання адвокатом правничої допомоги працівниками центрів з надання БПД, а не комісіями, створеними радами регіонів, як це передбачено законом (порушення незалежності адвокатури) [7].

Отже, законодавчі приписи щодо гарантій адвокатської діяльності в цілому і при здійсненні захисту зокрема реалізуються не завжди, з численними порушеннями, порушення, як правило, стосуються авіть держави, яка через систему власних органів, повинна їх забезпечувати.

Джерела:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
2. Словник: портал української мови та культури
URL:<https://slovnyk.ua/index.php?swrd=гарантія>
3. Правові гарантії.
URL:[https://ips.ligazakon.net/document\(TS1531\)](https://ips.ligazakon.net/document(TS1531))
4. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-

ВР URL:[https:// zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua)

5. Кримінальний процес України: підручник/за ред. С.В. Ківалова та М.С. Цуцкірідзе. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023, 1104 с.

6. Лобойко Л.М. Кримінальний процес: підручник: К.: Істина, 2014, 432 с.

7. Звіт НААУ з актуальних питань функціонування системи безоплатної правничої допомоги в Україні за 2023 рік

URL:https://unba.org.ua/assets/unloads/publications/звіт%20БПД_2023_pdf

Ключові слова: адвокатська діяльність, гарантії адвокатської діяльності, незалежність адвокатури, захист, адвокатська таємниця.

Секція № 3**МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ
ПРАВ ЛЮДИНИ****Кононець Олена Миколаївна**

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного
університету, адвокат, керівник адвокатського
бюро «Олена Кононець та партнери»*

Тимошенко Євгенія Михайлівна

*здобувачка вищої освіти Державного торговельно-
економічного університету*

**МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ
ПРАВ ЛЮДИНИ**

Європейська система захисту прав людини є найбільш розвинутою та ефективною, а для України вона має особливе значення, оскільки країна є членом Ради Європи з 1995 року. Система базується на Європейській конвенції з прав людини та низці інших документів, таких як Європейська соціальна хартія, Конвенція з прав меншин і Конвенція про запобігання катуванням. Ключовим органом є Європейський суд з прав людини, рішення якого обов'язкові для виконання всіма державами-членами. Це надає його діяльності значний вплив не лише на європейські, але й на світові стандарти у сфері прав людини. Крім Суду, у Раді Європи працюють Європейський комітет з прав меншин, Комітет із соціальних і економічних прав, а також Комітет із запобігання катуванням.

Міжнародні організації поділяються на універсальні та регіональні, а також за типами прав, які вони захищають: громадянські, політичні, економічні та соціальні. Організації, що захищають громадянські та політичні права, мають ширші повноваження, зокрема можливість розгляду індивідуальних скарг. У випадках соціальних і економічних прав можливості міжнародних організацій часто обмежені рекомендаціями та висновками. Громадянські та політичні права легше захищати, оскільки для цього від держави вимагається лише не порушувати їх. У випадку соціальних прав, для їх реалізації потрібні додаткові ресурси, тому їх виконання залежить від можливостей конкретної країни.

Міжнародні механізми захисту прав людини відіграють ключову роль у забезпеченні дотримання основоположних прав і свобод на глобальному рівні. В умовах зростання кількості конфліктів, порушень прав людини та викликів для правових систем, міжнародні інституції стають важливим інструментом захисту як для окремих осіб, так і для цілих держав. До таких механізмів належать діяльність Організації Об'єднаних Націй, Європейського суду з прав людини, Ради Європи, а також міжнародні конвенції, такі як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Ці механізми забезпечують правові рамки для реагування на порушення прав людини, дають змогу окремим громадянам і групам осіб звертатися по допомогу, а також забезпечують відповідальність держав за порушення міжнародних норм. Дослідження міжнародних механізмів захисту прав

людини є актуальним, оскільки вони продовжують розвиватися, реагуючи на нові виклики та потреби сучасного суспільства.

Міжнародні механізми захисту прав людини — це система органів і організацій, спрямована на дотримання міжнародних стандартів прав людини або їх відновлення у випадку порушення. До них належать як міждержавні інституції, створені угодами між державами, так і неурядові правозахисні організації, що мають вплив на уряди. Важливо зазначити, що Конституція України (ст. 55) передбачає право громадян звертатися до міжнародних механізмів захисту прав людини, зосереджуючись переважно на міждержавних органах, рішення яких часто є обов'язковими до виконання [1].

Класифікація міжнародних механізмів захисту прав людини

Міжнародні механізми можна поділити на кілька категорій залежно від їхнього рівня дії та форми реалізації:

1. Універсальні механізми:

Організація Об'єднаних Націй (ООН): Найважливіший міжнародний орган у сфері прав людини. Основні органи ООН, які займаються захистом прав людини:

- Рада з прав людини — контролює дотримання прав людини у світі та здійснює універсальний періодичний огляд (UPR).
- Комітет ООН з прав людини — контролює виконання Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

- Верховний комісар ООН з прав людини — здійснює моніторинг порушень прав людини та сприяє їхньому захисту.

Пов'язані з ООН і мають глобальне охоплення. Наприклад, Генеральна Асамблея ООН та її органи прийняли низку важливих документів, таких як Всезагальна декларація прав людини. Спеціалізовані органи ООН, як-от Комітет ООН з прав людини та Верховний комісар ООН з прав людини, відіграють ключову роль у моніторингу та реагуванні на порушення прав людини [2].

2. Регіональні механізми:

- Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ): Найважливіший орган в рамках Ради Європи. Розглядає скарги фізичних і юридичних осіб на порушення Європейської конвенції з прав людини. Рішення ЄСПЛ є обов'язковими для виконання державами-членами Ради Європи.
- Американська комісія і суд з прав людини: Органи, що діють у рамках Організації американських держав (ОАД) і розглядають порушення прав людини в державах Американського континенту.
- Африканська комісія і суд з прав людини і народів: Механізм захисту прав людини на африканському континенті.

Діють у межах конкретних регіонів, таких як Європа (Європейський суд з прав людини), Америка (Міжамериканський суд з прав людини) та Африка (Африканська комісія з прав людини) [2].

Договірні механізми:

3. Договірні механізми:

- Механізми, створені на основі міжнародних договорів і конвенцій. Наприклад:
- Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації.
- Конвенція ООН про права дитини.
- Конвенція проти катувань.

4. Спеціальні процедури:

- Механізми, створені для реагування на конкретні порушення прав людини або проблеми. Наприклад, спеціальні доповідачі ООН з різних питань (тортури, права жінок, права меншин).

Ключові механізми та їх функції

Ми представляємо інформацію у вигляді таблиці для більш наочного та структурованого подання матеріалу. Це дозволяє чітко показати рівень дії кожного механізму захисту прав людини та їхні ключові функції.

Механізм	Рівень дії	Функції
Рада ООН з прав людини	Універсальний	Універсальний періодичний огляд, моніторинг, резолюції
Європейський суд	Регіональний (Європа)	Розгляд скарг, винесення рішень, контроль за виконанням
Комітет ООН з прав людини	Універсальний	Контроль за виконанням Міжнародного пакту про права людини
Американський суд з прав людини	Регіональний (Америка)	Розгляд порушень прав людини в країнах

		Американського континенту
Африканська комісія з прав людини	Регіональний (Африка)	Моніторинг, розслідування порушень на африканському континенті
Спеціальні доповідачі ООН	Універсальний	Розслідування порушень прав людини в конкретних сферах

Висновок

Міжнародні механізми захисту прав людини є важливою частиною глобальної правової системи, що забезпечує контроль за дотриманням прав людини в усіх країнах світу. Їхня роль полягає в підтримці миру, правопорядку та справедливості, а також у наданні інструментів для захисту індивідуальних прав у випадках порушень. Завдяки багаторівневому підходу — від універсальних до регіональних механізмів — міжнародне співтовариство забезпечує ефективний захист прав людини в усьому світі. Міжнародні механізми захисту прав людини розвивалися не системно, а як відповідь на порушення прав після Другої світової війни. Універсальні механізми ООН доповнюються регіональними системами, що допомагає забезпечити захист прав людини на глобальному рівні. Дуже важливі міжнародні механізми захисту прав людини після відкритого воєнного нападу російської федерації на Україну, який почався 24 лютого 2022 року. Для українців ця війна принесла

масові порушення прав людини: вбивства цивільних, бомбардування житлових районів, катування, депортацію людей, зокрема дітей, та багато інших злочинів, що вимагають міжнародної уваги та втручання.

Джерела:

1. Конституція України від 1996, № 30, ст. 55. Редакція від 01.01.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Реферат на тему: «Міжнародна практика та механізми захисту прав людини і громадянина» URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/law/9528/#:~:text=захисту%20прав%20людини,Під%20терміном%20“механізми%20міжнародного%20захисту%20Оправ%20людини”%20розуміють%20систему%20міжнародних,їх%20відновлення%20у%20випадку%20порушення.>
3. Сайт Офісу Президента України URL: <https://www.president.gov.ua>.

Ключові слова: Європейська система захисту прав людини, Рада Європи, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), ООН, універсальні механізми, регіональні механізми, права, міжнародні конвенції, Україна.

Кононець Олена Миколаївна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Державного торговельно-економічного університету, адвокат, керівник адвокатського бюро «Олена Кононець та партнери»

Глушко Катерина Вадимівна

здобувачка вищої освіти Державного торговельно-економічного університету

**МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ БІЖЕНЦІВ
В ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ**

Захист прав біженців під час збройних конфліктів є не лише моральним та гуманітарним обов'язком, а й важливим фактором, що сприяє збереженню міжнародного миру, безпеки та стабільності. Люди, які змушені тікати через загрозу життю, військові дії або утиски, є однією з найбільш незахищених груп, оскільки втрачають не тільки житло, але й доступ до основних ресурсів, як-от медична допомога, освіта, соціальні послуги та базові права на захист. Забезпечення прав цієї вразливої категорії населення сприяє зменшенню гуманітарних катастроф, підтримує їх інтеграцію у нові громади та створює умови для безпечного і гідного життя. Зважаючи на численні випадки масових переміщень через міжнародні та внутрішні збройні конфлікти, а також політичні переслідування, міжнародна спільнота, державні органи влади та гуманітарні організації мають надавати особливу увагу захисту прав біженців та забезпеченню їхніх свобод.

Механізми захисту прав біженців відіграють важливу роль у забезпеченні їхньої безпеки та гідних умов життя, особливо для тих, хто змушений залишити свою країну. Вони включають правові, інституційні та практичні заходи, які надають біженцям необхідний захист і підтримку. Головне завдання таких механізмів — створення правової основи, яка гарантує дотримання прав біженців. Зокрема, слід згадати **Конвенцію ООН про статус біженців 1951 року** та **Протокол 1967 року** які заклали основу для визначення статусу біженців і їхніх прав. Країни, що ратифікували ці документи, зобов'язані захищати біженців від депортації в держави, де їхнє життя або свобода під загрозою, а також гарантувати їм основні права. Конвенція ООН про статус біженців у статтях 13-19 детально описує економічні права біженців та їх право на працю, оскільки реалізація цих прав є важливою умовою для їх гідного існування в країні, де вони перебувають. У цих статтях визначені такі права біженців: право на власність, право на інтелектуальну власність, право на свободу асоціацій, право на доступ до суду, право на працю та право на свободу підприємницької діяльності. [1, с. 61]. Результати дослідження свідчать про те що, взаємозв'язок між принципами міжнародного права і правами біженців у контексті збройних конфліктів є надзвичайно важливим для забезпечення їхнього ефективного захисту та безпеки. Через імплементацію міжнародних норм у внутрішнє законодавство, принципи інтегруються в правову систему держав, зберігаючи свою міжнародно-правову природу. Основи захисту прав біженців закріплені в ключових міжнародних

документах: Конвенції ООН про статус біженців 1951 року, Протоколі 1967 року, Загальній декларації прав людини 1948 року та Женевських конвенціях 1949 року.

1. Принцип невислання затверджений статтею 32 Конвенції 1951 р. Цей принцип зазвичай застосовується до тих осіб, які шукають притулку, принаймні в початковий період і за відповідних обставин. Тільки особи з обґрунтованими клопотаннями можуть розраховувати на захист. Принцип невислання діє незалежно від юридичного статусу особи, що звертається за притулком, і не залежить від способу її потрапляння на територію держави [2, с. 4,12].

2. Принцип невидачі (non-expulsion). Міжнародне право забороняє екстрадицію біженців, але Конвенція 1951 року не містить окремих положень щодо цього, оскільки її формувальники не вважали за потрібне дублювати заборону видачі переслідуваних осіб на вимогу інших держав. Однак стаття 33 Конвенції допускає примусове повернення біженців до країни походження, якщо вони становлять загрозу безпеці держави перебування або були засуджені за тяжкий злочин.

3. Принцип добровільної репатріації. Ця норма є однією з основоположних у захисті прав біженців і закріплена в міжнародних та національних правових актах. Вона передбачає, що репатріація може відбуватися лише за умови добровільної згоди біженців, з обов'язковим забезпеченням їх безпеки. Процес повернення має бути індивідуальним і здійснюватися лише за умов гарантій безпеки для тих, хто повертається.

4. Принцип тимчасового захисту. Концепція тимчасового притулку або захисту відіграє важливу роль у міжнародному праві як альтернатива примусовому поверненню. Вона відповідає положенням Конвенції 1951 року та Протоколу 1967 року й застосовується у випадках масового напливу біженців до держави.

Конвенція 1951 року створила фундаментальні принципи захисту біженців, однак її обмеження стали помітними в процесі розширення повноважень **Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН)**. УВКБ ООН відіграє ключову роль у захисті прав біженців під час збройних конфліктів. УВКБ ООН надає гуманітарну допомогу, співпрацює з урядами для забезпечення безпеки та притулку. Це охоплює забезпечення тимчасовим житлом, продовольством, медичною допомогою та іншими життєво необхідними ресурсами. Також виступає посередником у врегулюванні конфліктів. Крім того, організація шукає довгострокові рішення для біженців, такі як добровільна репатріація, інтеграція або переселення до третьої країни. Україна співпрацює з Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) з 1996 року, коли було підписано двосторонню з урядом угоду, що дозволила створити представництво УВКБ ООН в Україні та визначила його діяльність. Цей крок сприяв інтеграції України в міжнародну систему захисту біженців та внутрішньо переміщених осіб, відповідно до норм Конвенції 1951 року. Після повномасштабного вторгнення російської федерації у 2022 році співпраця з УВКБ ООН значно посилилася, зокрема

у сфері надання допомоги мільйонам внутрішньо переміщених осіб. УВКБ ООН забезпечує правовий та гуманітарний захист, а також координує підтримку в питаннях житла, правової допомоги та психологічної реабілітації.

Загальна декларація прав людини, прийнята 10 грудня 1948 року, відіграє важливу роль як нормативно-правовий акт у сфері правового захисту прав біженців в міжнародному праві. Хоча Декларація не містить конкретних положень щодо біженців, вона встановлює ключові принципи, які лежать в основі міжнародної системи захисту прав біженців. Декларація закріплює фундаментальні права людини, такі як право на життя, захист від катувань, право на громадянство, свободу пересування, можливість залишати будь-яку країну і повертатися в свою, а також захист від примусового повернення. Ці та інші громадянські, політичні, економічні та соціальні права закріплені у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, що разом складають Міжнародний білль про права людини.[3, с. 50]

Можна зробити висновок, що захист прав біженців під час збройних конфліктів є ключовим елементом міжнародного гуманітарного права, сприяючи миру і стабільності. Міжнародне співтовариство має забезпечувати права та безпеку біженців, керуючись принципами невидворення, добровільної репатріації та тимчасового захисту. Нині захист прав біженців в Україні базується на активній співпраці з УВКБ ООН. Ця співпраця

спрямована на удосконалення національного законодавства, навчання працівників Державної міграційної служби та надання юридичної допомоги біженцям. Ініціативи з інтеграції передбачають підтримку в питаннях працевлаштування, громадянства та соціальної допомоги. Крім того, у межах проектів із підвищення якості притулку забезпечується дотримання міжнародних стандартів у процесах надання статусу біженця, що сприяє стабільності та соціальній адаптації цих осіб у нових громадах.[5]

Джерела:

1. Краснов В.І. Міграційні процеси в Україні. Вісник Держкомнацміграції України. 2003. № 2. С. 60–63.
2. Stenberg G. Non-expulsion and nonrefoulement: The prohibition against removal of refugees. 1994. Vol. 9. Uppsala. P. 4, 12.
3. Котляр, О. І. (2017). Інститут захисту прав біженців у системі міжнародноправового захисту прав людини. In Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб: матер. Міжнар. наук.-практ. конф.(20 квіт. 2017 р., м. Ужгород)/Ужгородський нац. ун-т (pp. 46-54).
4. Загальна декларація прав людини ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948.
5. Державна міграційна служба України. (н.д.). Співробітництво з УВКБ ООН. URL:<https://dmsu.gov.ua/diyalnist/mizhnarodnespivrobotnicztvo/spivrobotnicztvo-z-uvkb-oon.html>

Ключові слова: біженці, збройні конфлікти, Конвенція ООН про статус біженців, принцип невислання, тимчасовий захист, Управління

Верховного комісара ООН у справа біженців, правовий захист, гуманітарна допомога, права людини, Загальна декларація прав людини.

Кононець Олена Миколаївна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Державного торговельно-економічного університету, адвокат, керівник адвокатського бюро «Олена Кононець та партнери»

Коберник Дмитро Богданович

здобувач вищої освіти Державного торговельно-економічного університету

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Захист прав людини є основоположним принципом будь-якої демократичної держави, адже саме ці права визначають цінність і гідність особи. Цей принцип стає особливо актуальним в умовах воєнного стану, коли екстраординарні обставини можуть створювати загрозу для прав і свобод громадян. В Україні, яка прагне інтегруватися в європейське співтовариство, забезпечення прав людини є не лише моральним, але й юридичним обов'язком держави. Введення воєнного стану у відповідь на збройну агресію з боку Російської Федерації вимагає особливої уваги до дотримання прав людини, адже навіть у найскладніших ситуаціях необхідно зберігати баланс між національною безпекою та основними правами

особи. Правовий режим воєнного стану передбачає введення тимчасових обмежень на деякі права та свободи громадян, що обґрунтовується потребою захисту національної безпеки та громадського порядку. Однак, навіть в умовах війни та надзвичайного стану, держава повинна дотримуватися базових принципів захисту прав людини, таких як право на життя, заборона тортур, право на справедливий судовий розгляд та інші основоположні свободи. Ці права є невід'ємними, і їх недотримання може призвести до серйозних наслідків не лише для окремих осіб, а й для суспільства в цілому.

Нормативно-правова база для захисту прав людини в Україні складається з Конституції України та міжнародних договорів, які ратифіковані нашою країною. Відповідно до статті 64 Конституції України, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися обмеження прав і свобод, але такі обмеження не повинні порушувати основні права, такі як право на життя, заборона тортур, право на справедливий суд тощо [1]. Це положення підкреслює, що навіть у найскладніших обставинах, коли країна перебуває під загрозою, основні права людини залишаються недоторканими. Важливо, щоб усі обмеження були обґрунтованими і пропорційними до реальних загроз. Одним із ключових нормативно-правових актів, що регулюють питання захисту прав людини під час воєнного стану, є Закон України "Про правовий режим воєнного стану". Цей закон визначає порядок введення, зміст та правові наслідки воєнного стану, а також зобов'язання державних органів щодо

забезпечення прав і свобод громадян навіть в умовах воєнного стану [2]. Хоча закон надає можливість обмеження деяких прав, він також акцентує увагу на необхідності дотримання основоположних прав людини, що свідчить про баланс між безпекою та свободами. Крім того, важливу роль у забезпеченні прав людини під час воєнного стану відіграють міжнародні нормативно-правові акти. До них відносяться Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Європейська конвенція з прав людини та інші документи, що встановлюють стандартні вимоги до державних зобов'язань щодо захисту прав людини. Як державі-члену ООН та Ради Європи, Україні покладено обов'язок дотримуватися норм міжнародного права та забезпечувати їх імплементацію в національне законодавство. Це означає, що навіть у складних ситуаціях, держава повинна діяти відповідно до міжнародних зобов'язань, виконуючи свої обов'язки перед світовою спільнотою.

У контексті збройного конфлікту на сході України та анексії Криму Російською Федерацією, а згодом і повномасштабного вторгнення питання захисту прав людини набули особливої актуальності. Моніторингові місії Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи постійно фіксують випадки порушень прав людини в зонах конфлікту [3]. Ці порушення охоплюють широкий спектр прав: від права на свободу особистості до права на безпечне середовище. Права цивільного населення в зоні конфлікту систематично порушуються: зафіксовані випадки незаконних арештів, зникнень безвісти,

катувань та нелюдського поводження. Моніторингові місії повідомляють про численні порушення прав людини з боку як українських, так і проросійських сил. Треба зазначити, що гостро стоїть питання забезпечення права на справедливий судовий розгляд, оскільки військові трибунали не завжди дотримуються необхідних правових стандартів, що може призводити до грубих порушень прав людини. Важливо підкреслити, що всі дії держави повинні ґрунтуватися на принципах законності та прозорості, щоб уникнути зловживань і забезпечити справедливість.

Зокрема, питання свободи слова та права на інформацію під час воєнного стану є надзвичайно важливими. В умовах інформаційної війни, що ведеться, держава повинна забезпечити громадянам доступ до правдивої інформації, захистити журналістів та боротися з пропагандою [4]. Засоби масової інформації повинні мати можливість працювати без страху репресій, а громадяни повинні мати доступ до різноманітних джерел інформації, щоб формувати власну думку та усвідомлювати реальність. Підтримка незалежних ЗМІ є ключовою для збереження плюралізму думок та забезпечення відкритого діалогу в суспільстві.

Крім того, під час воєнного стану особлива увага приділяється захисту прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО). За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, в Україні налічується понад 1,4 мільйона ВПО, які потребують захисту своїх прав на житло, освіту, медичну допомогу та соціальне забезпечення [5]. ВПО часто стикаються з дискримінацією,

труднощами у доступі до соціальних послуг та працевлаштуванні, що додатково ускладнює їхнє становище. Важливо, щоб держава розробила програми підтримки для ВПО, які б враховували їхні особливі потреби, забезпечуючи доступ до базових послуг, таких як освіта, медична допомога та психологічна підтримка. Особливу увагу слід приділити питанням захисту прав дітей під час воєнного стану. Діти, які проживають у зоні конфлікту або стали внутрішньо переміщеними особами, є особливо вразливими до порушень їхніх прав. Важливо забезпечити їм доступ до освіти, медичної допомоги, а також психосоціальної підтримки. Органи влади повинні вживати всіх можливих заходів для захисту дітей від насильства, експлуатації та інших форм жорстокого поводження. Програми з реабілітації та підтримки дітей можуть суттєво полегшити їхнє становище та допомогти у відновленні нормального життя. Забезпечення безпеки дітей є пріоритетом, який не може бути відкладений на потім.

Отже, в умовах воєнного стану держава повинна докладати максимальних зусиль для забезпечення захисту прав людини. Законодавча база України містить необхідні положення для захисту прав громадян, але їх реалізація потребує постійного контролю та моніторингу. Важливою складовою є міжнародна співпраця та допомога з боку міжнародних організацій у забезпеченні прав і свобод людини під час воєнного стану. Тільки спільними зусиллями можна досягти ефективного захисту прав людини. Забезпечення захисту прав людини в умовах воєнного стану вимагає

систематичної роботи органів державної влади, правозахисних організацій та громадськості. Необхідно створювати ефективні механізми моніторингу та реагування на порушення прав людини, а також забезпечувати доступ постраждалих осіб до правосуддя та необхідної допомоги. Важливим є також залучення громадянського суспільства до процесів контролю за дотриманням прав людини, оскільки активність громадськості може стати потужним фактором впливу на державні органи в питаннях захисту прав і свобод особи.

Джерела:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
2. Закон України "Про правовий режим воєнного стану" від 12 травня 2015 року № 389-VIII.
3. Доповідь Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні (лютий 2022).
4. Постанова Верховної Ради України "Про забезпечення свободи слова та захисту прав журналістів під час воєнного стану" від 16 березня 2022 року № 2126-VIII.
5. Офіційний сайт Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. Дані станом на 2023 рік.

Ключові слова: захист прав людини, воєнний стан, основні права, національна безпека, Конституція України, міжнародні договори, збройний конфлікт, порушення прав людини, міжнародне право.

Кононець Олена Миколаївна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Державного торговельно-економічного університету, адвокат, керівник адвокатського бюро «Олена Кононець та партнери»

Гоняна Катерина Володимирівна

здобувачка вищої освіти Державного торговельно-економічного університету

**ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ЯК
БАЗОВА МІЖНАРОДНО- ПРАВОВА
ГАРАНТІЯ В ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ
СУДОЧИНСТВА**

Право на справедливий суд є однією з основних міжнародно-правових гарантій у сфері захисту прав людини в судовому процесі. Мета роботи здійснити аналіз нормативно-правових актів, що розкривають зміст такої правової категорії як «справедливий суд» та наголосити на важливості практичного втілення цього принципу в процесі здійснення судочинства, який є основною міжнародно-правовою гарантією, що забезпечує захист прав людини. У рамках даної роботи, ми також маєм намір звернути увагу на таку проблему, як затягування судового процесу, яке негативно впливає на належне виконання судами покладених на них обов'язків та підриває довіру громадян до системи правосуддя і ускладнює отримання своєчасного захисту їх законних прав.

Вищезазначене право закріплено, зокрема, у Європейській конвенції з прав людини (далі - ЄКПЛ). Відповідно до статті 6 зазначеної Конвенції кожен

має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [1]. Так, за загальним правилом, судові рішення проголошується публічно, але пресу і вільних слухачів можуть не допустити на засідання протягом судового розгляду та/або його частини в нормативно окреслених випадках. Право на справедливий суд також передбачає, що обвинувачені у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку (призумція невинуватості). «Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права: бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього; мати час і можливість, необхідні для підготовки свого захисту; захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або - за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника - одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя; допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення; якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або

не розмовляє нею, - одержувати безоплатну допомогу перекладача»[1].

Слід також звернути увагу, що аналогічні за змістом правові гарантії проголошено статтею 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Пунктом 4 згаданої статті також передбачено, що «щодо неповнолітніх процес повинен бути таким, щоб враховувались їх вік і бажаність сприйняття їх перевихованню. Кожен, кого засуджено за будь-який злочин, має право на те, щоб його засудження і вирок були переглянуті вищестоящою судовою інстанцією згідно з законом (п. 5 ст. 14). Коли будь-яку особу остаточним рішенням було засуджено за кримінальний злочин і коли винесений їй вирок був потім скасований або їй було даровано помилування на тій підставі, що якась нова чи нововиявлена обставина незаперечно доводить наявність судової помилки, то ця особа, котра зазнала покарання в результаті такого засудження, одержує компенсацію гідно з законом, коли не буде доведено, що зазначена невідома обставина не була свого часу виявлена виключно або частково з її вини. Ніхто не повинен бути вдруге засуджений чи покараний за злочин, за який він уже був остаточним засуджений або виправданий відповідно до закону і кримінально-процесуального права кожної країни» [2]. Основна суть даного права полягає у забезпеченні захисту особи від неправомірного або несправедливого судочинства. Це право включає гарантії, що кожен отримає доступ до правосуддя та матиме можливість захищати свої права в незалежному суді, отримає рівні можливості незалежно від свого економічного чи соціального статусу, а також, що суд розгляне

справу в розумний строк і винесе обґрунтоване та вмотивоване рішення.

Право на справедливий суд також передбачає, що суд повинен бути «встановлений законом», а судді неупереджені. Відповідно необхідне існування закону, який роз'яснює, як функціонує суд і яких правил і процесуальних норм він дотримується. Варто відмітити, що ЄСПЛ у власних рішеннях до суду відносить не лише традиційні судові інститути трьох інстанцій, а й арбітражі тощо [4]. «Незалежність суддів» вказує на те що суддям слід керуватися виключно законом та бути незалежними. Крім того, «неупередженість» передбачає відсутність, особистої зацікавленості суддів у результаті справи, вони не можуть бути упередженими або необ'єктивними [5].

У науковій праці Орини Курилової згадано справу «Голдер проти Великої Британії», у якій ЄСПЛ підкреслив, що право на справедливий суд було б фактично недолугим і позбавленим сенсу, якби не забезпечувало б гарантії фактичного розгляду справи судом. У цьому рішенні також наголошено на тому, що право на справедливість – це багатогранне поняття, яке передусім передбачає надання людям безперешкодного доступу до суду для захисту своїх прав, без необхідності проходження додаткових процедур, сплати зборів чи отримання спеціальних дозволів [3, с. 382].

Разом з тим, судова система стикається з певними проблемами, зокрема з тривалістю розгляду справ. Незважаючи на те, що право на справедливий суд передбачає розгляд справ у межах «розумного строку», на практиці судові процеси часто

затягуються. Дана обставина суттєво підриває довіру до правосуддя та створює загрозу для своєчасного захисту прав громадян. Затримка може бути пов'язаною як з навантаженням на судову систему, так і з недостатньою організацією здійснення правових процедур. Затягування судового процесу є поширеною проблемою навіть в Україні - до прикладу можна навести справу Гавриленко проти України, згідно з матеріалами якої було порушено пункт 1 статті- 6 ЄКПЛ, а саме мало місце тривале та неналежне проведення судового розгляду, що стало причиною його незаконного затримання.

Таким чином, право на справедливий суд є надзвичайно важливим, оскільки його належна реалізація забезпечує захист, а отже й можливість практичного здійснення основних прав людини під час судових процесів і дає змогу кожному індивіду захистити свої законні інтереси від свавільних дій з боку держави або інших суб'єктів тих чи інших правовідносин, забезпечуючи рівність перед законом і справедливий результат.

Джерела:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікована Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 11.10.2024).
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р., ратифікований Законом України від 19.10.1973 р. № 2148-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#o72 (дата звернення: 12.10.2024).

3. Курило О. Право на справедливий суд у практиці Європейського суду з прав людини. Підприємництво господарство і право. 2020. № 4. С. 382.
4. Справа «компанія «Регент» проти України» (CASE OF REGENT COMPANY v. UKRAINE) URL:<https://minjust.gov.ua/files/general/2024/09/03/20240903124213-89.pdf>(дата звернення: 16.10.2024).
5. Путівник з прав людини: Право на справедливий суд URL: <https://www.rights.in.ua/rights/pravo-na-spravjedlivij-j-sud> (дата звернення: 12.10.2024).

Ключові слова: ЄКПЛ, ЄСПЛ, право на справедливий суд, права людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Конвенція, правосуддя.

Борщевська Олена Миколаївна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри національного та міжнародного права Одеського національного морського університету, член комітету конституційного правосуддя та прав людини Ради адвокатів Одеської області

МЕЖІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ВИДОЗМІНИ ГЕНОМУ ЛЮДИНИ

Питання відозміни геному людини почали підніматися у середині 20 століття, а вже у 90-х роках 20 століття була запроваджена міжнародна програма «Геном людини». Внаслідок кропіткої роботи до початку 2003 р. геном людини повністю секвенований, тобто повністю прочитана

послідовність трьох мільярдів пар основ, з яких побудована ДНК всіх 23 пар хромосом людини. Запуск програми «Геном людини» сприяло створенню генетичної карти, відтворенню цитогенетичної карти геному і власне секвенсу [1]. Але без належного правового регулювання цього питання в рамках біоетики це питання могло стати не дослідженням на користь суспільству, а відродженням хибних ідей так званої «євгеніки», яку просували у третьому рейху.

Тому, цілком логічно, що будь яке дослідження, що торкається прав людини, зокрема в сфері біомедицини, повинно бути унормовано на законодавчому рівні для забезпечення механізму правового регулювання та забезпечення охорони та захисту прав людини за допомогою санкції юридичної відповідальності.

Стаття 28 Конституції України прямо закріплює положення про те, що жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам [2]. за недотримання такої заборони в українському законодавстві у статті 142 Кримінального кодексу України [3] передбачено кримінальну відповідальність за незаконне проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною, якщо це створювало небезпеку для її життя чи здоров'я.

В 1997 році була прийнята Конвенція про захист прав та гідність людини щодо застосування біології та медицини: конвенція про права людини та біомедицину (Ов'єдо) в ній викладаються основні позиції з питань біомедицини [4], яка мала стати по суті поштовхом для розробки та прийняття низки

нормативних актів національного законодавства в цій сфері. А в 2005 році була прийнята Загальна декларація про біоетику та права людини [5]. Загальновідомо, що міжнародні документи є в більшості своїй декларативними та містять багато оціночних суджень, що не дає змогу в повному обсязі застосовувати ті чи інші санкції при порушенні прописаних норм. Наприклад, стаття 4 «Благо і шкода» цієї Конвенції зазначає, що у процесі застосування та розвитку наукових знань, медичної практики та пов'язаних з ними технологій слід домагатися отримання максимальних прямих і непрямих благ для пацієнтів, учасників досліджень та інших осіб, що зачіпаються, і зводити до мінімуму будь-яку можливу для них шкоду. Залишається відкритим питання, що в розумінні міжнародної спільноти є шкода і що є благо. Бо таке поняття повинно бути розтлумачене на рівні як міжнародного так і національного законодавства.

По суті за період до сьогоднішнього єдиним профільним законом в цій царині на рівні українського законодавства став Закон України «Про заборону репродуктивного клонування людини» [6], який був прийнятий в грудні 2004 року. В цьому Законі прописується, що в Україні забороняється репродуктивне клонування людини, але дія цього Закону не поширюється на клонування інших організмів. Але вже 29 грудня 2021 року на офіційному сайті Президента України була подана петиція про скасування заборони клонування людини та інших організмів на території України [7]. Обґрунтуванням до неї виступила теза про те, що з 2004 року пройшло багато часу, й на даний час є

набагато більше досліджень стосовно клонування живих організмів, дана сфера є більш вивченою, накопичено більшу кількість емпіричних та теоретичних знань. Підкреслювалося, що Закон України «Про заборону репродуктивного клонування людини» гальмує науковий прогрес та блокує утворення в Україні повноцінної наукової галузі, спрямованої на роботу по клонуванню живих організмів. Прохання скасувати заборону та створити необхідну законодавчу базу та регуляторні механізми для того, щоб сфера клонування живих організмів почала розвиватися в Україні. Але ця петиція не була підтримана широким загалом, оскільки набрала лише 50 голосів з 25 000 необхідних голосів для її розгляду. Що підтверджує негативне ставлення української спільноти щодо втручання у геном людини з метою її клонування.

Інші нормативні акти України лише опосередковано торкаються питань біоетики та біомедицини. Звісно очікувалося, що євроінтеграційний вектор України, закріплений в Конституції України стане ключовим напрямком до імплементації міжнародного законодавства в цій сфері щодо прийняття низки нормативних документів про застосування принципів біоетики, зокрема, принципів дотримання доброчесності при дослідженнях з використанням геному людини. Але воєнний стан не дозволяє в повному обсязі ґрунтовно підійти до цього питання.

Наразі питання щодо меж дотримання прав людини при видозміні геному людини на рівні національного законодавства залишається врегульованим не в повному обсязі.

Існують окремі додаткові документи підзаконного характеру, якими намагаються врегулювати проведення певних досліджень. Так, згідно Постанови Президії НАНУ «Дослідження генів найпоширеніших в Україні спадкових захворювань» [8], в Інституті молекулярної біології і генетики НАН України здійснюються пріоритетні дослідження в галузі геноміки людини та медичної генетики, спрямовані на становлення нового напрямку - генетичної медицини. Також, Наказом міністерства охорони здоров'я України «Про удосконалення медико-генетичної допомоги в Україні» [9] затверджені методичні рекомендації щодо організації надання медико-генетичної допомоги, які мали б сприяти поліпшенню допомоги хворим зі спадковою патологією. Розробка молекулярно-діагностичних технологій мала б на меті підвищити можливість ранньої, доклінічної діагностики спадкової патології, а також хвороб зі спадковою схильністю. Здається, що наразі складаються сприятливі умови з точки зору наукового підходу до питань біоетики щодо геному людини. Але, слід мати на увазі, що цей процес повинен спиратися на повагу до людської гідності, дотримання основоположних прав та свобод людини. Так як, використання новітніх технологій в біомедицині та не врегулювання їх на законодавчому рівні із детальним визначенням всіх понять щодо дозволів, а особливо заборон, може призводити до виникнення нового складу злочину як біотероризм. Непоодинокі спроби, наприклад у Китаї щодо експериментів над геномом людини та клонуванням ембріонів вже проводилися, але дістали лише

суворого засудження на рівні світової спільноти [10]. Проте засудження, навіть суворе, не є тією мірою покарання, на яке заслуговують особи, які вдаються до злочинних дій спрямованих на загрозу життя та інших основоположних прав всього людства.

Отже, з огляду на вищевикладене вважається за необхідне:

1. детально визначити на рівні міжнародних конвенцій з обов'язковим імплементуванням в національне законодавство правових позицій щодо детального визначення понять меж дотримання біоетичних прав людини щодо втручання в її геном для запобігання злочинних дій аж до визначення нового складу кримінального правопорушення «біотероризм»;

2. встановити відповідні санкції кримінальної відповідальності на рівні санкцій, які застосовуються при вчиненні кримінальних правопорушень за будь-які дії пов'язані з тероризмом, як на міжнародному рівні так і на національному рівні;

3. впроваджувати на міжнародному рівні юридичні санкції, які дозволяють притягати до кримінальної відповідальності на міжнародному рівні осіб, які є громадянами тих країн, які навіть не ратифікували міжнародний документ, який забороняє певні дослідження та дії з геномом людини;

4. застосовувати суворі санкції до тих країн, які не дотримуються міжнародних прав людини щодо біоетичних прав людини щодо втручання в її геном.

Джерела:

1. Офіційний сайт Буковинського медичного університету. URL:

<https://www.bsmu.edu.ua/blog/4465-doslidzhennya-genomu-neobhidnist-ta-perspektivi/>

2. Конституція України від 28 червня 1996 року. Зі змінами та доповненнями. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року. Зі змінами та доповненнями. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

4. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину (ов'єдо, 4 квітня 1997 року). URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text

5. Загальна декларація про біоетику та права людини (19 жовтня 2005 року). URL:

https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/bioethics_and_hr.shtml

6. Про заборону репродуктивного клонування людини: Закон України від 14 грудня 2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2231-15#Text>

7. Петиція про скасування заборони клонування людини та інших організмів на території України. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/130426>

8. Дослідження генів найпоширеніших в Україні спадкових захворювань: Постанова Президії НАНУ від 06 жовтня 2010 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0288550-10#Text>

9. Про удосконалення медико-генетичної допомоги в Україні: Наказ міністерства охорони здоров'я України.

URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MOZ3428>

10. Фешина М.О., Беспалова О.Я., Бесараб О.Б. Біобезпека та біоетика як елементи професійного світогляду. Біомедична інженерія і технологія. 2020.№4.

URL:<http://biomedtech.kpi.ua/article/view/221853>

Ключові слова: права людини, геном людини, біоетика, Конвенція Ов'єдо.

Іванова Наталія Георгіївна

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Національного університету «Одеська юридична академія»

Басюк Вікторія Вікторівна

здобувачка вищої освіти Національного університету «Одеська юридична академія»

З УКРАЇНОЮ ЄВРОПА ЗМУШЕНА РЕФОРМУВАТИСЯ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФРАНЦУЗЬКОЇ ГАЗЕТИ LE MONDE)

В сучасній Європі нові геополітичні виклики вимагають переосмислення підходів до інтеграції та реформування Європейського Союзу. Війна в Україні та її прагнення стати частиною європейської спільноти змусили ЄС не лише переглянути власні пріоритети, але й розпочати процеси внутрішніх змін. Водночас Україна поступово адаптується до європейських стандартів, що відкриває перспективи для офіційного початку переговорів про вступ. Взаємодія між Україною та ЄС стає не лише

політичним процесом, а й каталізатором для внутрішньої трансформації обох сторін.

Стаття Лоран Маршан (Laurent Marchand) «*Avec l'Ukraine, l'Europe contrainte de se réformer*» («З Україною Європа змушена реформуватися») опублікована 16 грудня 2023 року у французькій щоденній газеті *LE MONDE* досліджує виклики, які постають перед Європейським Союзом (ЄС) у контексті розширення, зокрема внаслідок переговорів щодо вступу України та Молдови. Приєднання цих країн вимагає значної модернізації сільськогосподарської політики, єврофондів і управлінських структур Союзу. Україна продемонструвала рішучу відданість європейському курсу, що виявляється не лише у воєнному спротиві, а й у прийнятті реформ, націлених на відповідність стандартам Євросоюзу. У таких сферах, як боротьба з корупцією, судова система, енергетика та права людини, Україна зробила значні кроки вперед. Цей прогрес, хоч і супроводжується викликами, вже отримав позитивну оцінку європейських інституцій. Для ЄС підтримка України стала не лише етичним обов'язком, але й питанням зміцнення власної безпеки та стабільності в регіоні. Європейський Союз, у свою чергу, стоїть перед необхідністю адаптації до нових реалій. Розширення на схід, включаючи Україну, змінює політичний ландшафт Європи, створюючи потребу у нових інструментах управління та координації. Виникає питання готовності ЄС інтегрувати настільки велику та стратегічно важливу державу, що потребуватиме додаткових ресурсів і перегляду процедур ухвалення рішень. Це може стосуватися не лише реформ у

бюджетній сфері та політиці розширення, але й більш глибокої інтеграції у питаннях оборони та енергетичної безпеки [1].

Друга частина статті фокусується на ухваленні «Закону про свободу ЗМІ» в ЄС. Закон покликаний захищати плюралізм та незалежність медіа в умовах погіршення ситуації зі свободою преси в окремих країнах ЄС, таких як Угорщина та Польща. Обговорюється компроміс щодо права держав стежити за журналістами в ім'я національної безпеки, проте такий виняток не було включено до остаточного тексту закону.

Стаття Філіппа Жаке, Вирджинни Малингр (Philippe Jacque, Virginie Malingre) «L'UE ouvre des négociations avec l'Ukraine» («ЄС починає переговори з Україною») розкриває саме як політична воля до початку переговорів з Україною є яскравим сигналом, що ЄС готовий змінюватися разом з новими реаліями. Президент Європейської ради Шарль Мішель окреслив можливий горизонт вступу України до ЄС до 2030 року, хоча цей термін залишається умовним. Реформування правил прийняття рішень в ЄС, зокрема можливе скасування права вето в певних сферах, також стало предметом активних дискусій. Раніше консервативні підходи до розширення сьогодні поступаються місцем більш гнучким і прагматичним рішенням. Ситуація навколо України примушує Європу діяти швидше та рішучіше, ніж у попередніх випадках розширення. Підтримка України набуває особливого значення не лише як прояв солідарності, але й як сигнал для інших потенційних членів. Процес приєднання України до ЄС стане випробуванням на

спроможність Союзу забезпечити інтеграцію за нових політичних умов. Однак це також надасть Європі унікальний шанс продемонструвати здатність розвиватися, адаптуватися та зберігати єдність. Зусилля України у впровадженні реформ та готовність ЄС змінювати внутрішні правила на користь нових членів створюють платформу для плідної співпраці та формування нової архітектури безпеки і стабільності в Європі [2].

Отже, партнерство між Україною та ЄС вже виходить за межі звичайних переговорів і набуває стратегічного значення для обох сторін. Європа змушена реформуватися не лише задля інтеграції України, але й для збереження власної актуальності в новій геополітичній реальності. Водночас Україна отримує унікальну можливість не лише стати частиною європейської спільноти, але й зробити свій внесок у розвиток і зміцнення Союзу, який відкриває для неї двері.

Джерела:

1. Laurent M. Avec l'Ukraine, l'Europe contrainte de se réformer. *LE MONDE*. 16 Decembre 2023. P. 2.
2. Philippe J., Virginie M. L'UE ouvre des négociations avec l'Ukraine. *LE MONDE*. 17 Octobre 2023. P. 123.

Ключові слова: французька щоденна газета *LE MONDE*, ЄС, Україна, європейські стандарти, адаптація, інтеграція, реформи, європейська спільнота.

Мануїлова Катерина Вікторівна
*кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська
юридична академія»*

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ У РОЗСЛІДУВАННІ ТА ПРИТЯГНЕННІ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

Міжнародний кримінальний суд (МКС) є ключовою інституцією у світовій системі правосуддя, створеною для боротьби з найбільш серйозними злочинами, що загрожують міжнародному миру та безпеці. Заснований на основі Римського статуту в 2002 році, МКС став першим постійним міжнародним судом, уповноваженим притягувати до відповідальності фізичних осіб за воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид та агресію. У сучасному світі, де збройні конфлікти та порушення прав людини продовжують мати руйнівні наслідки, роль Міжнародного кримінального суду у забезпеченні справедливості набуває особливої ваги.

МКС діє як суд останньої інстанції, коли національні суди не здатні або не бажають здійснювати правосуддя. Це означає, що суд не втручається в національні системи правосуддя, якщо ті самі можуть ефективно переслідувати злочинців. Однак, коли національні судові органи не здатні або відмовляються діяти через корупцію, політичний тиск чи інші обставини, МКС має право розпочати

розслідування і судовий процес.

Суд може розпочати розслідування можливих злочинів одним із трьох способів: країна-член може передати прокурору ситуацію, що виникла де завгодно, якщо це входить до юрисдикції суду, Рада Безпеки ООН може передати ситуацію, що склалася в будь-якій точці світу, або, зі схвалення суддів досудового суду МКС, прокурор може почати розслідування ситуації *proprio motu*, або «за власною ініціативою». Суд може проводити розслідування щодо осіб з держав, що не є членами, якщо ймовірні правопорушення сталися на території держави-члена, якщо держава, що не є членом, визнає юрисдикцію суду, або з дозволу Ради Безпеки. МКС має на меті доповнити, а не замінити національні суди. Крім того, він здійснює юрисдикцію лише щодо злочинів, які сталися після того, як його статут набув чинності в 2002 році. Суд також повністю покладається на співпрацю з органами влади держав-членів щодо затримання підозрюваних, оскільки він не має власної поліції. Вона не може судити осіб заочно, і держава-член зобов'язана заарештувати будь-яку особу за ордером на арешт МКС, яка перебуває на її території [1].

Цей орган грає важливу роль у боротьбі з безкарністю, надаючи жертвам військових злочинів можливість побачити винних перед обличчям правосуддя та отримати справедливість. Міжнародний кримінальний суд має юрисдикцію щодо чотирьох видів злочинів: військових злочинів, злочинів проти людяності, геноциду та злочину агресії. Роль МКС у міжнародній системі правосуддя також має важливий стримуючий ефект. Він посиляє

потужний сигнал потенційним злочинцям, що вони не зможуть уникнути відповідальності, навіть якщо вони мають значну політичну чи військову владу. МКС також сприяє зміцненню принципу верховенства права на глобальному рівні, встановлюючи міжнародні стандарти правосуддя.

Основна роль Міжнародного кримінального суду у розслідуванні та притягненні до відповідальності за військові злочини полягає в забезпеченні справедливості та підзвітності за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права. МКС працює над тим, щоб особи, винні в найтяжчих злочинах, таких як умисні вбивства, тортури, депортація цивільних осіб, сексуальне насильство та інші акти насилля, понесли відповідальність за свої дії. Це створює важливий прецедент на міжнародному рівні, який вказує, що жодна особа, незалежно від її статусу чи рангу, не може залишитися безкарною за військові злочини. МКС також відіграє важливу роль у стримуванні потенційних злочинців шляхом демонстрації рішучості міжнародного співтовариства у боротьбі з безкарністю.

Завдяки співпраці з державами-членами та міжнародними організаціями МКС також сприяє зміцненню національних систем правосуддя, що посилює загальну ефективність міжнародного правового порядку. Суд підтримує та доповнює зусилля національних правових систем, допомагаючи їм вести розслідування та переслідування за військові злочини, коли вони не мають достатніх ресурсів або політичної волі.

Попри свою значну роль, МКС стикається з

низкою викликів. До них належать обмеженість його юрисдикції, політичні тиски з боку держав, що не визнають його повноваження, такі як Сполучені Штати та Китай, а також складнощі, пов'язані з виконанням ордерів на арешт і співпрацею з національними урядами. Крім того, часто критикується обмеженість ресурсів суду, яка впливає на швидкість розслідувань і судових процесів. Такі обмеження послаблюють можливості МКС втілювати свої мандати в життя і можуть призводити до затягування процесів правосуддя, що іноді викликає розчарування серед жертв та їхніх родин. Відмова деяких держав співпрацювати або навіть визнавати юрисдикцію МКС значно ускладнює арешт обвинувачених, особливо коли ті переховуються в країнах, які не є членами МКС або відмовляються їх видавати.

Незважаючи на ці виклики, МКС залишається ключовим інструментом у забезпеченні глобальної справедливості та боротьбі з безкарністю. Його рішення й судові процеси встановлюють важливі прецеденти в міжнародному праві та зміцнюють принципи гуманності, справедливості та відповідальності, надаючи жертвам важких злочинів надію на правду та відновлення справедливості. Ще одна вагома проблема полягає у відсутності зобов'язальної сили судових рішень, що інколи знижує авторитет МКС. Якщо уряди не хочуть виконувати рішення Суду або забезпечувати доступ до доказів, МКС має обмежені можливості змусити їх до співпраці, оскільки не має власного механізму примусу.

Отже, Міжнародний кримінальний суд відіграє

ключову роль у розслідуванні та притягненні до відповідальності за воєнні злочини, забезпечуючи справедливість у випадках, коли національні суди не можуть або не бажають виконувати ці функції. Він є важливим інструментом у боротьбі з безкарністю, надаючи жертвам військових злочинів можливість отримати правосуддя, незалежно від політичних чи правових обмежень у їхніх країнах. МКС не лише сприяє встановленню відповідальності винних, але й слугує потужним стримуючим чинником для майбутніх злочинців, зміцнюючи міжнародну систему правосуддя та верховенство права. Попри виклики, з якими стикається суд, його діяльність залишається критично важливою для глобальної боротьби з воєнними злочинами і захисту прав людини.

Джерела:

1. The Role of the ICC. URL: <https://www.cfr.org/background/role-icc>

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, Римський статут, міжнародне гуманітарне право, відповідальність, захист прав людини, права людини.

Мінченко Дар'я Анатоліївна

Кандидат юридичних наук, магістр Лондонського університету Queen Mary, адвокат, доцент кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», начальник відділу міжнародних зв'язків

**ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄСПЛ В АНГЛІЇ:
ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ**

Одним з ключових викликів, які постають перед Україною на шляху до євроінтеграції, є забезпечення ефективного виконання рішень Європейського суду з прав людини, винесених у справах проти України. У цьому контексті варто звернути увагу на досвід інших держав-членів Ради Європи, зокрема Великої Британії, яка має тривалу репутацію «good complier» рішень ЄСПЛ.

Досвід Великої Британії в реалізації рішень ЄСПЛ може слугувати корисним прикладом, зокрема через свій дуалістичний підхід до міжнародного права та механізми, що забезпечують виконання рішень Суду.

Особливістю правової системи Великої Британії є те, що в Сполученому Королівстві, на відміну від України, не діє принцип пріоритету норм міжнародного права над національним законодавством. Правова система Великої Британії надає пріоритет національному праву, у зв'язку з чим міжнародні норми мають бути імплементовані в національне законодавство, і не мають пріоритету над внутрішніми нормами. Якщо національне законодавство суперечить міжнародним

зобов'язанням, британські суди зобов'язані дотримуватися національних норм, навіть якщо це суперечить міжнародним угодам. Проте, у разі, якщо норми національного законодавства є неоднозначними, суди можуть використовувати інтерпретаційні принципи, щоб забезпечити сумісність національних норм з міжнародними зобов'язаннями. Цей підхід дозволяє зберігати суверенітет держави, проте він також створює певні виклики у реалізації міжнародних стандартів.

Ще до того, як Європейська конвенція з прав людини стала частиною внутрішнього законодавства Великої Британії, лорд Бінгем стверджував, що вона відігравала певну роль у тлумаченні неоднозначних законодавчих положень, керуючи реалізацією дискреційних повноважень, та впливаючи на розвиток загального права [1]. Тобто ще до того, як права, що захищаються Європейською конвенцією з прав людини, були включені до законодавства Великої Британії шляхом прийняття Акту про права людини 1998 року (Human Rights Act 1998) [2], вплив Конвенції вже був значним, судді не тільки демонстрували готовність тлумачити національне законодавство у світлі міжнародних договорів з прав людини, але й часто вважали себе зобов'язаними робити це» [3]. Значною мірою цей розвиток був також зумовлений дискурсом між судами Великої Британії та ЄСПЛ. Приймаючи рішення з питань британського права Європейський суд з прав людини надавав британським судам можливість використовувати рішення Страсбурзького суду для розробки власної аргументації [4].

Ефективність Європейського суду з прав людини як з правової, так і з політичної точки зору у виявленні порушень індивідуальних прав у Великій Британії стала основним фактором у рішенні перенести основну відповідальність за захист індивідуальних прав у внутрішню сферу шляхом ухвалення Акту про права людини 1998 року. Занепокоєння тим, що традиційні методи захисту прав людини у Великій Британії були неефективними, було «підкріплене сприйняттям того, що Європейський суд з прав людини з тривожною частотою визнає Сполучене Королівство порушником [ЄСПЛ]» [5].

Акт про права людини 1998 року, який набув чинності в жовтні 2000 року, вперше зробив доступним засіб захисту від порушення норм Європейської конвенції з прав людини в судах Великої Британії. Цей акт зобов'язує всі органи державної влади діяти у відповідності до Конвенції та тлумачити національне законодавство так, щоб уникати конфліктів з міжнародними зобов'язаннями. Крім того, суди мають право використовувати рішення ЄСПЛ як прецеденти, що зобов'язує їх враховувати ці рішення при ухваленні власних рішень. Це забезпечує послідовність у застосуванні норм прав людини в судовій практиці [2].

З моменту набуття чинності Актом про права людини 1998 р. кількість заяв у ЄСПЛ до Великої Британії стала дедалі меншою. За чисельністю населення Велика Британія має найнижчий показник кількості заяв серед усіх держав-членів: у 2022 році він становив 3,6 на мільйон, тоді як для всіх держав-учасниць Конвенції разом він становив 54,4 на

мільйон. Кількість судових рішень і негативних рішень залишається низькою. Наприкінці 2022 року Велика Британія була відповідальною за 14 (0,23%) із 6 112 справ, що перебували на розгляді Комітету міністрів [6].

Хоча найбільшою рушійною силою підвищення рівня дотримання прав людини у Великій Британії вважається Акт про права людини 1998 року та втілення прав, передбачених Європейською конвенцією з прав людини, у національне законодавство, слід зазначити кілька моментів.

По-перше, той факт, що суди Великої Британії тепер зобов'язані розглядати питання прав людини через призму прав, захищених Конвенцією, означає, що в національних судах з'явилося більше можливостей для розгляду скарг за Конвенцією. Це, в свою чергу, також дозволяє національним судам розвивати діалог з Страсбурзьким судом [7].

Також для ефективної імплементації рішень ЄСПЛ у Великій Британії створюються консультативні комітети та робочі групи. Ці органи складаються з експертів у сфері прав людини, юристів і представників громадськості. Вони аналізують рішення ЄСПЛ і надають рекомендації щодо внесення необхідних змін до законодавства або практики.

По-друге, не слід недооцінювати політичну важливість і силу рішень Європейського суду з прав людини, що підлягають виконанню. Як показала суперечка між Парламентом Великої Британії та Європейським судом з прав людини щодо голосування ув'язнених у справі *Hirst v United Kingdom (No.2)* (заява 74025/01), дуже важко

протистояти юридичному та політичному тиску негативного рішення Суду, навіть якщо політичні «червоні лінії» вже проведені [8].

У цій справі ЄСПЛ постановив, що Британія порушила права ув'язнених на участь у виборах, забороняючи голосування. Рішення ЄСПЛ викликало дискусії в британському суспільстві та політиці, а також спричинило неоднозначні реакції щодо внесення змін до виборчого законодавства. У 2017 році право голосувати на виборах було надано ув'язненим, яких звільнено на підставі тимчасового дозволу, та ув'язненим, які очікують судового розгляду, цивільним ув'язненим і правопорушникам, які перебувають під домашнім арештом [9].

Ця справа стала важливим прикладом того, як Велика Британія підходить до імплементації рішень ЄСПЛ: навіть за відсутності автоматичного виконання, уряд Британії розглядає та обговорює шляхи досягнення компромісів. Але незважаючи на тиск з боку Ради Європи, британський парламент все ще обережно підходить до внесення змін до законодавства, що підкреслює автономність у питаннях імплементації.

Окрім того, існує механізм внесення змін до законодавства, шляхом прийняття відповідних наказів – remedial orders згідно ст. 10 Акту про права людини 1998 року. Цей механізм дозволяє уряду оперативно виправляти прогалини у законодавстві, що суперечать вимогам Конвенції. Якщо суд встановлює, що певна норма є неправомірною з точки зору прав людини, уряд може видати Наказ про внесення змін, щоб усунути цю несумісність. Такі накази можуть бути використані для внесення

змін як до первинного, так і до вторинного законодавства, і можуть стосуватися будь-яких дій, необхідних для усунення несумісності з правами, передбаченими Конвенцією. Проекти таких наказів розглядаються Спільним комітетом з прав людини, а потім повинні бути схвалені обома палатами парламенту, щоб стати законом. Термінові накази можуть видаватися без попереднього розгляду, але вони втрачають силу закону, якщо не будуть схвалені обома палатами протягом 120 днів з моменту внесення до розгляд Парламенту [2]. У випадках, коли рішення ЄСПЛ вимагають термінового реагування, цей механізм забезпечує швидке приведення законодавства у відповідність до міжнародних стандартів.

Таким чином, очевидно, що розробка механізму виконання рішень ЄСПЛ відіграє важливу роль у високому рівні дотримання прав людини у Великій Британії. Держава розробила свої внутрішні механізми захисту прав людини відповідно до тих, що передбачені Конвенцією, а характер рішень ЄСПЛ дозволив національним судам взаємодіяти зі своїми колегами в ЄСПЛ з питань права.

Нещодавно Верховний суд Великої Британії продемонстрував свою готовність тримати британську судову практику у прив'язці до тлумачення Конвенції [10], що ще раз підкреслило незмінну актуальність ЄСПЛ як орієнтира для національних судів. Науковці та судді вказують на відносно широкий вплив ЄСПЛ на цілу низку сфер, у тому числі на «тлумачення неоднозначних законодавчих положень, що визначають здійснення

дискреційних повноважень та впливають на розвиток загального права» [1].

Вивчаючи досвід Великої Британії, можна зробити висновок, що сильні судові або квазісудові механізми дотримання прав людини є важливими для забезпечення ефективності міжнародних договорів з прав людини.

Для України, яка також стоїть перед викликом виконання рішень ЄСПЛ, британський досвід може бути прикладом гнучкої системи імплементації. Використання спеціальних декларацій про несумісність або наказів про внесення змін, як у Британії, могло б стати ефективним механізмом для України. Це дозволить зберегти суверенітет та, водночас, підтримувати високі стандарти захисту прав людини. Законодавець може розглянути модель, за якої рішення ЄСПЛ виконуються не через автоматичну імплементацію, а через відповідні законодавчі акти, що враховують особливості національної правової системи, адже в Україні є низка системних проблем, які висвітлює Європейський суд з прав людини у своїх пілотних рішеннях.

Джерела:

1. R v Lyons [2003] 1 AC 976. URL: <https://www.casemine.com/judgement/uk/5a8ff8cb60d03e7f57ecd802>
2. Human Rights Acts 1998 c.42. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/42>
3. Hunt M. Using Human Rights Law in English Courts. 1st ed. Hart Publishing, 1997. 464 p.
4. White S. The UK's Compliance with the ICCPR and ECHR: A Tale of Two Treaties. *International Courts*

versus Non-Compliance Mechanisms: Comparative Advantages in Strengthening Treaty Implementation / ed. by C. Voigt, C. Foster. Cambridge: Cambridge University Press, 2024. P. 314–333.

5. Vick D.W. The Human Rights Act and the British Constitution. *Texas International Law Journal*. 2002. Vol. 37, 2nd ed. P. 329-372.

6. Responding to human rights judgments. Report to the Joint Committee on Human Rights on the Government's response to human rights judgments 2022–2023. UK Ministry of Justice. November 2023. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/654cf01c014cc9000d677371/responding-human-rights-judgments-2022_2023.pdf

7. Amos M. The Dialogue between United Kingdom Courts and the European Court of Human Rights. *International and Comparative Law Quarterly*. 2012. Vol. 61(3). P. 557-584.

8. European Court of Human Rights. Case of Hirst v United Kingdom (no 2) (Application no. 74025/01). 2005. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-70442>

9. Oral Statement to Parliament: Secretary of State's Oral Statement on Sentencing. UK Government, 2 November 2017. URL: www.gov.uk/government/speeches/secretary-of-states-oral-statement-on-sentencing

10. R (AB) v Secretary of State for Justice [2021] UKSC 28. URL: <http://www.bailii.org/uk/cases/UKSC/2021/28.html>

Ключові слова: права, людини, захист прав людини, Європейська конвенція з прав людини, Європейський суд з прав людини.

Смирнов Максим Іванович

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінального процесу Національного університету
«Одеська юридична академія»*

**МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ
ПРАВ ЛЮДИНИ В ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ
КОНФЛІКТІВ (В КОНТЕКСТІ
СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З
МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ
СУДОМ**

Міжнародні механізми захисту прав людини під час збройних конфліктів є важливими для забезпечення справедливості та запобігання безкарності за серйозні порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права. У контексті збройного конфлікту в Україні співпраця з Міжнародним кримінальним судом (далі – МКС) стає актуальною та нагальною, оскільки предметною сферою діяльності МКС є розслідування найтяжчих міжнародних злочинів, вчинених країною-агресором.

У своїй діяльності МКС повністю покладається на співробітництво з державами. Таке співробітництво з МКС здійснюється у порядку, визначеному КПК та Римським статутом Міжнародного кримінального суду (далі – РС), з урахуванням особливостей, передбачених розділом IX² КПК, яким серед іншого, передбачено центральні органи України щодо співробітництва з МКС. Саме центральні органи України застосовують, передбачені КПК та РС різні форми та процедури співробітництва України з МКС з метою сприяння

здійсненню розслідування, кримінального переслідування, притягненні до кримінальної відповідальності та покаранні осіб, які вчинили найтяжчі міжнародні злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС.

КПК безпосередньо визначає центральні органи України з питань міжнародного співробітництва в ст.ст. 545, 574, 618 КПК. Предметний аналіз зазначених та інших статей дозволяє нам зробити висновок, що в ст. 618 КПК по-різному визначаються предметна сфера діяльності, повноваження, функції центрального органу України та хто саме може бути віднесений до нього. Відмінність полягає в наступному:

1) на відміну від розділу IX КПК, в розділі розділу IX² КПК використовується лише термін «центральный орган України», що пояснюється тим, що співробітництво з МКС детально регламентовано КПК та РС та здійснюється на рівні вже визначених державою центральних органів без можливості залучення додатково уповноважених органів;

2) співробітництво центральних органів України з МКС здійснюється у порядку та з урахуванням особливостей, передбачених в першу чергу, розділом IX² КПК, норми якого детально регламентують порядок та особливості взаємодії правоохоронних та судових органів України з МКС у питаннях здійснення розслідування, судового розгляду та виконання рішень МКС. Крім того, під час співробітництва з МКС центральні органи України, у випадках визначених в КПК звертаються до норм розділу IX КПК;

3) співробітництво центральних органів України з МКС не може ґрунтуватися на засаді взаємності, а може здійснюватися на підставі КПК та багатостороннього міжнародного договору – РС, в якому кодифіковано матеріальні та процесуальні норми, встановлюється структура, функції та юрисдикція суду;

4) стаття 618 КПК та розділ IX² КПК обмежує предметну сферу діяльності центральних органів України лише питаннями співробітництва з МКС під час здійснення розслідування, судового розгляду та виконання рішень МКС. Деякі із перерахованих розділом IX КПК напрямів взаємодії можуть входити до предметної сфери діяльності центральних органів України, але всі вони обов'язково, так або інакше будуть пов'язані з МКС. Зокрема, надання правової допомоги МКС шляхом проведення процесуальних дій на території України; отримання правової допомоги від МКС шляхом проведення процесуальних дій; передання кримінального провадження до МКС; перейняти кримінального провадження від МКС щодо злочинів проти відправлення ним правосуддя; затримання, тимчасовий арешт, арешт і передача; тимчасова передача особи до МКС для проведення процесуальних дій; передача особи до МКС у спрощеному порядку; виконання вироків та рішень МКС;

5) повноваження та функції центральних органів України відповідно до ст. 618 КПК обумовлені особливою правовою природою співробітництва з МКС та поширюється виключно на співробітництво з МКС;

6) відповідно до ст. 618 КПК центральними органами України щодо співробітництва з МКС є Офіс Генерального прокурора – під час розслідування та судового розгляду, а також виконання інших повноважень, що випливають із зобов'язань України у зв'язку з визнанням Україною юрисдикції МКС та Міністерство юстиції України – під час виконання вироків чи інших рішень МКС, ухвалених за результатами розгляду справи;

7) співробітництво з МКС безпосередньо пов'язано з його предметною юрисдикцією (*ratione materiae*) та охоплює найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства, а саме злочин агресії, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин геноциду (ст.ст. 5-8 PC). Співробітництво з МКС здійснюється лише щодо найтяжчих міжнародних злочинів. Окремо слід зазначити, що МКС має юрисдикцію щодо злочинів проти відправлення ним правосуддя (ст. 70 PC);

8) центральні органи України зазначені у ст. 618 КПК здійснюють співробітництво з МКС з метою сприяння здійсненню розслідування, кримінального переслідування, притягненні до кримінальної відповідальності та покаранні осіб, які вчинили найтяжчі міжнародні злочини, що підпадають під його юрисдикцію. Крім того, метою такого співробітництва може бути виконання прохань МКС щодо розслідування злочинів проти відправлення ним правосуддя.

Повноваження центрального органу України з питань співробітництва з МКС передбачені ст. 618 КПК. Проте зазначена стаття не передбачає вичерпного переліку таких повноважень

центрального органу України. В залежності від форм та процедур співробітництва з МКС центральні органи України можуть здійснювати інші повноваження, які передбачені КПК та РС.

Крім того, необхідно розрізняти функції та повноваження центральних органів України, які передбачені розділом IX та IX² КПК. Повноваження центрального органу України передбачені ст. 618 КПК та розділом IX² КПК обмежуються предметною сферою діяльності, яка пов'язана питаннями співробітництва з МКС під час здійснення розслідування, судового розгляду та виконання рішень МКС.

Отже, функції та повноваження центрального органу України з питань співробітництва з МКС мають особливості, які обумовлені нормативно-правовим регулюванням та правовими підставами здійснення співробітництва, а також предметною сферою діяльності.

Також важливо визначити особливості та порядок виконання МКС функцій на території України. Тим більше, що в КПК цьому питанню присвячена лише одна стаття, яка визначає загальні положення такої взаємодії.

МКС має обмежену юрисдикцію здійснювати свої функції і повноваження на території держави. РС та ст. 624 КПК передбачають можливість виконання МКС функцій на території України, зокрема, процесуальні дії на території України, що виконуються на підставі прохання МКС можуть здійснюватися Прокурором МКС або уповноваженими ним працівниками, зазначеними у відповідному проханні.

Слід зауважити, що ст. 624 КПК у своїй назві передбачає виконання функцій на території України. Однак у самій статті йдеться про проведення процесуальних дій Прокурором МКС та засідань МКС на території України, на відміну від РС, в якому йдеться про розслідування та вжиття спеціальних слідчих дій у межах території держави. Крім того, не вказуються які саме процесуальні дії може проводити Прокурор МКС на території України.

Можна визначити певні особливості виконання МКС функцій та повноважень на території України, зокрема: 1) Прокурор МКС або уповноважені ним працівники можуть проводити процесуальні дії на території України лише на підставі прохання МКС. Тільки після отримання прохання МКС про надання допомоги у проведенні процесуальних дій, центральний орган України вживає необхідні заходи спрямовані на його виконання; 2) Прокурор МКС може проводити на території України процесуальні дії, передбачені КПК або РС, крім тих, виконання яких в Україні здійснюється за погодженням із прокурором або з дозволу слідчого судді, суду; 3) процесуальні дії, проводяться Прокурором МКС або уповноваженими ним працівниками; 4) якщо Прокурор МКС уповноважує інших працівників МКС на проведення процесуальних дій в Україні, такі дії можуть бути проведені лише за погодженням з Генеральним прокурором або виконувачем його обов'язків; 5) Прокурор МКС або уповноважені ним працівники можуть проводити процесуальні дії на території України з дотриманням порядку їх проведення, який передбачений КПК; 6)

центральний орган України зобов'язаний сприяти МКС у реалізації його функцій та повноважень шляхом вжиття необхідних заходів з метою полегшення виконання МКС його функцій та повноважень на території України.

На прохання МКС центральний орган України має обов'язок вживати заходи, спрямовані на сприяння виконанню МКС його функцій на території України. Сприяння виконанню МКС функцій може включати: 1) проведення засідань (центральний орган України може допомагати в організації та проведенні засідань МКС, надаючи необхідні приміщення, обладнання та іншу підтримку); 2) забезпечення доступу до свідків, потерпілих та матеріалів (центральний орган України може сприяти доступу до свідків, потерпілих, інших осіб та документів необхідних МКС); 3) консультації з питань права (центральний орган України може надати правову допомогу та консультації щодо законодавства України пов'язаного із діяльністю МКС); 4) забезпечення координації між правоохоронними та судовими органами України з МКС (для забезпечення ефективного співробітництва центральний орган України відповідає за координацію між національними інституціями та МКС); 5) логістична підтримка (може включати забезпечення транспорту, охорони та інших ресурсів, необхідних для проведення засідань та інших процесуальних дій).

Такі заходи є важливими для забезпечення ефективної роботи МКС в Україні, особливо у контексті розслідувань, пов'язаних із міжнародними злочинами, що відбуваються під час військових дій

на її території, а також допомагають забезпечити доступ до правосуддя для жертв таких злочинів.

Ключові слова: Міжнародні механізми, захист прав людини, збройний конфлікт, Міжнародний кримінальний суд, юрисдикція.

Федорова Тетяна Сергіївна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

Галімска Поліна Віталіївна

здобувачка вищої освіти Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Головним напрямком діяльності правоохоронних органів є наближення стандартів фахової підготовки і здійснення службових обов'язків до загальновідомих у міжнародних правовідносинах норм та стандартів прав та свобод людини.

У той же час у національному та міжнародному законодавстві не має єдиного розуміння змісту і форми існування стандартів правоохоронних органів. Під “міжнародно-правовими стандартами правоохоронної діяльності” потрібно розуміти принципи і правила для посадових та службових осіб, які є уніфікованими та

знаходять своє відображення у міжнародно-правових актах, рішеннях міжнародних правозахисних інституцій, їхнє єдине використання є важливим не тільки на національному, а й на міжнародному рівні з метою вирішення функцій правоохоронної діяльності.

Більшість із таких міжнародно-правових стандартів закріплена у багатосторонніх міжнародних конвенціях, рекомендаціях та резолюціях під егідою Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Організації з безпеки та співробітництва в Європі. Найбільш відомими серед яких є: Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками 1964 року; Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 року; Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року; Конвенція про кіберзлочинність 2001 року; Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції 2003 року; Резолюція восьмого Конгресу ООН щодо запобігання злочинності та поведження з правопорушниками “Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку” 1990 року; Керівництво Організації з безпеки та співробітництва в Європі з демократичних основ поліцейської діяльності 2008 року; Рішення Постійної ради Організації з безпеки та співробітництва в Європі “Діяльність, пов’язана з поліцейськими функціями” 2012 року та інші.

Варто виділити, що у 1998 році правозахисна міжнародна неурядова організація “Amnesty International”, працюючи разом із поліцейськими та експертами з права із різних країн, розробила “Десять основних правозахисних стандартів поведінки для правоохоронних органів” (POL 30.04.98). Дані положення призначені для покращення компетенції урядовців, журналістів, поліцейських та неурядових організацій стосовно базових правил та принципів, які потрібно вирощувати в будь-якому поліцейському освітньому процесі та використовувати їх на практиці.

Буде доречно детальніше розглянути та проаналізувати вищезгадані десять стандартів:

1. Перший стандарт полягає у тому, що кожна людина, громадянин має право на рівний захист з боку закону, без дискримінації за будь-якими ознаками, насамперед стосовно насильства або погроз його застосування. Особливого захисту потребують найменш захищені верстви населення: діти, пенсіонери, жінки, біженці, переселенці, представники національних меншин.
2. Другий стандарт полягає у тому, що він націлений на співчуття і повагу до всіх потерпілих від злочину, на охорону та безпеку їхнього приватного життя.
3. Третій стандарт стосується незастосування сили, крім випадків суворої необхідності і таке застосування повинно здійснюватись у мінімальному обсязі.
4. Четвертий стандарт зумовлюється на уникненні застосування сили стосовно незаконних мирних зібрань, застосування сили можливе тільки у мінімальному обсязі.

5. П'ятий стандарт націлений на те, що застосування смертоносної сили можливо лише у тих випадках, де це є абсолютно неминучим для врятування свого життя або життя інших осіб.
6. Шостий стандарт відноситься арешту, який необхідно проводити з достатніх підстав та відповідно до закону.
7. Сьомий стандарт закріплює, що усі затримані повинні мати можливість на надання правової допомоги кваліфікованим юристом, на телефонний дзвінок до родичів та отримання необхідної медичної допомоги.
8. Восьмий стандарт стосується гуманного поводження щодо затриманих.
9. Дев'ятий полягає у забороні вчиняти, підбурювати або приховувати “самосуд”, “позасудові страти”, “зникнення”.
10. У десятому стандарті зазначається, що у разі будь-якого порушення даних стандартів потрібно обов'язково повідомляти керівництво і органи прокуратури [1].

У висновку слід зазначити, що діяльність правоохоронних органів відповідно до зазначених міжнародних актів повинна розумітись із врахуванням постійних змін, які наразі відбуваються у нашому глобалізованому світі. Вони пов'язуються із проявами нових видів злочинності та стосуються визначення місця та ролі правоохоронних органів у правовій системі держави, і така діяльність полягає у захисті прав та свобод людини. Тому професійна та компетентна діяльність правоохоронців повинна відповідати міжнародним стандартам у галузі прав

людини, тому що це є одним із головних елементів демократичної держави [2].

Джерела:

1. Вітик Ю. Міжнародно-правові стандарти поліцейської діяльності у сфері забезпечення дотримання прав і свобод людини. Knowledge, Education, Law, Management. 2020. 39-45 с.
2. Права людини у міжнародному праві: підручник/ за заг. ред. Войціховського А. В.: ООО “Планета-Принт”, 2021. 404 с.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950. База даних “Законодавство України” Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

Ключові слова: міжнародні стандарти, правоохоронна діяльність, правоохоронні органи, міжнародний документ, національний рівень, міжнародний рівень, права та свободи людини.

Щербак Геннадій Ростиславович

асистент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права

Рашківська Мирослава Валентинівна

здобувачка вищої освіти Державного торговельно-економічного університету

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Сучасний етап розвитку правозахисних інструментів суттєво збагатився завдяки інтеграції

міжнародних правових механізмів у внутрішньодержавні структури захисту прав і свобод людини. Це зокрема стосується міжнародно-правових гарантій захисту прав людини, які закріплені у міжнародних актах загального та регіонального рівня. Важливо зазначити, що реальне забезпечення та захист основних прав кожної людини залежать передусім від правових засобів, які функціонують у конкретній країні.

Історія становлення міжнародних відносин у сфері захисту прав людини починалася з базового формулювання прав і свобод у спеціальних конвенціях, деклараціях та угодах. У цих документах було визначено обов'язок держав запровадити основний перелік прав у своє національне законодавство та забезпечити їхній захист на рівні державних механізмів. Це стало важливим кроком для розвитку міжнародного співробітництва, дозволяючи провести межу між класичним та сучасним етапами розвитку міжнародного права. Подальший розвиток призвів до розуміння необхідності створення міжнародних органів та організацій, що мали б чітко визначену автономію від держав. Завдяки цьому їм можна було наділити окремими функціями, які передбачають застосування санкцій у випадку порушень, тим самим підвищуючи ефективність захисту прав людини на міжнародному рівні.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) відіграє провідну роль у створенні глобальних правозахисних механізмів, що діють на міжнародному рівні. Оскільки ООН об'єднує більшість країн світу, які представляють різні регіони, можна вважати її

систему захисту прав людини універсальною. Попри критику, яка часто звучить на адресу ООН протягом десятиліть, саме в рамках цієї організації були ухвалені ключові міжнародні документи, що нині є основоположними у сфері прав людини. Одним із найважливіших документів у правозахисній системі ООН є Всесвітня декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю в 1948 році [1]. Вона проголошує базові права, такі як право на життя, свободу совісті, думки та релігії, а також свободу від дискримінації та насильства. Ця декларація є основою для національних і міжнародних нормативних актів, спрямованих на захист прав людини. Ще одним вагомим правовим документом є Європейська конвенція з прав людини, прийнята в 1950 році, яка діє з 1953 року. Вона забезпечує права на життя, свободу та безпеку, свободу думки, совісті та релігії, а також на справедливий судовий процес. Кожна держава, яка ратифікувала цю конвенцію, зобов'язана виконувати її положення на своїй території [2].

Також ключову роль у захисті прав людини виконує Міжнародний кримінальний суд, створений у 2002 році. Суд розглядає злочини проти міжнародного права, включаючи злочини проти людяності, воєнні злочини та агресію. Його компетенція охоплює держави-учасниці, які неспроможні або не бажають самостійно здійснювати правосуддя щодо осіб, звинувачених у таких злочинах. Крім ООН, існує низка інших міжнародних органів, таких як Європейський суд з прав людини та Міжамериканська комісія з прав людини, які забезпечують додаткові механізми

правового захисту. В межах міжнародних угод у сфері прав людини були створені конвенційні органи, зокрема Комітет з ліквідації расової дискримінації, який виник на основі Міжнародної конвенції 1969 року [3]. Зараз існує значна кількість таких комітетів, які контролюють виконання державами зобов'язань у сфері захисту прав людини.

Міжнародні механізми захисту прав і свобод людини можна розділити за кількома критеріями:

1. За суб'єктами, що їх створюють та застосовують: існують універсальні механізми, які запроваджуються усіма державами-членами ООН, та регіональні, що діють у межах окремих регіонів і реалізуються державами-членами відповідних об'єднань.

2. За сферою охоплення: універсальні, застосовні до всіх держав-членів, і спеціалізовані, які орієнтовані на певні аспекти прав людини.

3. За методами дії: превентивні, що спрямовані на запобігання порушенням прав, та репресивні, які мають на меті відновлення вже порушених прав і свобод [4, с. 599].

Результативність міжнародних механізмів у захисті прав і свобод залежить від кількох чинників: політичної волі держав щодо дотримання прав людини, здатності міжнародних органів ефективно виконувати свої функції та активної участі громадянського суспільства.

До переваг міжнародних механізмів належить їхня неупередженість та незалежність, що дозволяє об'єктивно розглядати порушення прав людини. Оскільки міжнародні органи не представляють інтереси жодної країни, вони дотримуються

міжнародних стандартів прав людини. Також рішення цих органів можуть суттєво вплинути на держави, що порушують права своїх громадян. Важливою перевагою є і те, що робота міжнародних структур підвищує глобальну обізнаність щодо прав людини, сприяючи поширенню знань про них по всьому світу.

Висновок. Механізми захисту прав людини на міжнародному рівні відіграють важливу роль у забезпеченні цих прав, особливо для людей у країнах, де права часто порушуються. Забезпечення прав людини є необхідною умовою для створення справедливого та гармонійного світу, де кожна людина може розвиватися і жити гідно. Відсутність чітких норм у національному та міжнародному праві, що встановлюють вимоги до виконання рішень міжнародних комітетів, не є підставою для їх ігнорування. Попри всі труднощі, міжнародні механізми захисту прав людини залишаються невід'ємною частиною міжнародного права, сприяючи зростанню обізнаності та захисту прав по всьому світу. Досягнення справедливого і гармонійного суспільства можливе лише тоді, коли кожна людина має свободу, гідність та право на розвиток. Забезпечення прав людини — це важливе завдання сьогодення, яке потребує спільної праці всіх держав і громадян світу.

Джерела:

1. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами)

(Європейська конвенція з прав людини). URL: ²⁴³
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм
расової дискримінації. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text

4. Романова А. А. Система забезпечення прав і
свобод людини та громадянина в Україні. *Форум
права*. 2012. № 2. С. 599–603.

Ключові слова: механізми захисту прав
людини, ООН, декларація, правові засоби,
міжнародне право, конвенції, Генеральна Асамблея
ООН.

Ахмад Зубайр

*доктор філософії в галузі міжнародного права,
доцент кафедри менеджменту Міжнародного
гуманітарного університету*

ДІЯЛЬНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ООН З ПРАВ ЛЮДИНИ В СФЕРІ МЕНЕДЖМЕНТУ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ

Менеджмент міжнародного бізнесу – це діяльність, яка пов’язана із управлінням бізнесу, що включає в себе планування, організацію, координацію та контроль діяльності в міжнародному середовищі. Під міжнародним середовищем розуміється управління бізнесом, що може працювати у двох або більше країнах, що ускладнює процес дотримання прав людини.

Складність захисту прав людини в

міжнародному бізнесі полягає в тому, що фірма або компанія може працювати в багатьох країнах, де можуть бути різні стандарти в галузі захисту прав людини. Саме міжнародне право створює стандарти у багатьох галузях, в тому числі і в галузі захисту прав людини. Наприклад, Загальна декларація з прав людини 1948 року стала основою у питанні захисту прав людини для всієї міжнародної спільноти. Саме міжнародне право створює стандарти, яких дотримуються держави і мають дотримуватись представники менеджменту міжнародного бізнесу для того, щоб були захищені права людей.

Організація Об'єднаних Націй є важливою організацією, яка працює в багатьох галузях міжнародного права, в тому числі і в галузі захисту прав людини. В 1993 році було створено Управління верховного комісара з прав людини, головною місією якого є забезпечення захисту прав людини по всіх сферах життя.

Резолюція 48/141 Генеральної асамблеї Організації Об'єднаних Націй встановила, що Верховний комісар діє на основі статуту Організації Об'єднаних Націй, Загальної декларації з прав людини, інших міжнародних актів, визнає всі громадянські, економічні, соціальні, політичні права, які є універсальними, неподільними та взаємопов'язаними, а також зобов'язується заохочувати та захищати всі права людини та основні свободи [3].

Управління верховного комісара з прав людини, виходячи з вищевказаного, є частиною структури Організації Об'єднаних Націй, яка координує міжнародну діяльність в сфері захисту

прав людини, контролює процеси, створює стандарти та рекомендації для захисту прав та основних свобод людей.

Менеджмент міжнародного бізнесу – це діяльність яка прямо пов’язана із людиною. Управління міжнародною компанією або фірмою - це важкий процес підприємницької діяльності, який включає в себе управління людьми, які працюють на компанію.

Держави мають захищати людей від порушення їх прав і основних свобод з боку міжнародних компаній, але іноді держави не діють ефективно. Міжнародні компанії також можуть нести відповідальність за дотримання прав людини.

Для прикладу, Загальна декларація з прав людини в 23 статті встановила, що кожна людина має право на труд, на вільний вибір роботи, справедливі та сприятливі умови праці, а також на захист від безробіття. Також ця стаття встановила, що кожна людина має право на рівну оплату без будь-якої дискримінації, на справедливу винагороду за виконану роботу, яка зможе забезпечити гідне існування працівника і його сім’ї [1].

Саме цих стандартів повинні дотримуватись держави, а також міжнародні компанії. Але бувають випадки коли порушуються права людини і саме для цього в міжнародній сфері мають бути міжнародні механізми, до яких могли би звертатись люди, права яких порушуються і на які не активно реагують державні органи.

Саме таким механізмом захисту прав людини є Управління верховного комісара ООН з прав людини. Управління є надважливим органом в структурі

Організації Об'єднаних Націй, який розробляє стандарти і рекомендації в сфері захисту прав людини під час підприємницької діяльності міжнародного бізнесу. Саме для таких цілей, наприклад, управлінням було встановлено Керівні принципи підприємницької діяльності в аспекті прав людини.

Цим документом було встановлено принципи підприємницької діяльності, які застосовуються до всіх держав і до всіх компаній, незважаючи на їх розмір та структуру. Документ встановив принципи як для держав, так і для компаній, тобто відповідно до документу встановлено принципи, за якими має діяти держава та її органи в питанні захисту прав людини. Відповідно до документу, саме держава має забезпечувати захист прав людини під час діяльності представників бізнесу. Держава має встановити законодавчі норми, які будуть встановлені у відповідності до міжнародних стандартів і слідкувати за дотриманням цих норм компаніями, які діють на території держави.

Як вказано вище, Керівні принципи підприємницької діяльності в аспекті прав людини встановили також принципи, за якими мають діяти представники міжнародного бізнесу. Відповідно до цього документу, підприємства мають дотримуватись прав людини. Менеджмент міжнародного бізнесу має уникати порушень прав людини, а також встановлено, що відповідальність підприємств за дотриманням прав людини поширюється на міжнародно визнані права людини, під якими розуміються, як мінімум, права, закріплені у Міжнародному біллі про права людини та

принципи, що стосуються основоположних прав, які викладено у Декларації Міжнародної організації праці про основоположних засадах та правах у сфері праці [2].

Також вищевказаним документом встановлено принципи щодо державних і недержавних механізмів захисту прав людини, до яких можуть звертатись люди для відновлення порушених прав в сфері менеджменту міжнародного бізнесу.

В цілому Управління Верховного комісара ООН з прав людини може реагувати на порушення прав людини під час діяльності в сфері менеджменту міжнародного бізнесу, також займається захистом прав людини, особливо найбільш вразливих груп.

Управління Верховного комісара ООН з прав людини співпрацює з владою держав, законодавчими органами, судовими органами, національними інститутами, громадянським суспільством, регіональними та міжнародними організаціями, а також системою Організації Об'єднаних Націй з метою розвитку та зміцнення можливостей, зокрема, на національному рівні, щодо забезпечення захисту прав людини в сфері менеджменту міжнародного бізнесу відповідно до міжнародних стандартів.

Підводячи підсумки важливо вказати, що менеджмент міжнародного бізнесу - це вагома сфера діяльності, яка впливає на економічний розвиток держав і багато інших сфер, а також прямо пов'язане із діяльністю людей, де важливо захищати права людей, а також створити механізми для захисту прав та основних свобод. Саме міжнародне право є базою, яке створює стандарти та принципи в галузі захисту прав людини в цілому, а також в сфері менеджменту

міжнародного бізнесу. Саме для цього було створено Загальну декларацію прав людини, в 1948 році, яка встановила норми щодо заборони дискримінації працівників, встановила норми щодо рівної та гідної системи винагороди людей під час роботи, та багато інших прав і свобод, які мають захищатись. Структурним підрозділом Організації Об'єднаних Націй, який напряду відповідає за дотримання прав людини та основних свобод, а також створює принципи і механізми для захисту прав людей є Управління верховного комісару з прав людини, в рамках якого було створено Керівні принципи підприємницької діяльності в аспекті прав людини, які встановили відповідальність держав та компаній в сфері захисту прав людини під час підприємницької діяльності.

Джерела:

1. Загальна декларація прав людини 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Керівні принципи підприємницької діяльності в аспекті прав людини 2011 року. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_ru.pdf
3. Резолюція 48/141 Генеральної асамблеї ООН 1993 року. URL: <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/716/91/img/nr071691.pdf>

Ключові слова: міжнародне право, менеджмент, менеджмент міжнародного бізнесу, ООН, права людини, підприємницька діяльність, Управління ООН з захисту прав людини.

Гончарук Дмитро Романович

аспірант кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Державного торговельно-економічного університету

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ВІЙСЬКОВИХ ЦІЛЯХ

У сучасному військовому контексті штучний інтелект (ШІ) став однією з ключових технологій, що трансформують способи ведення бойових дій. Однак із зростанням можливостей ШІ виникають значні питання щодо дотримання прав людини, зокрема права на життя, конфіденційність, належний правовий процес та заборону на нелюдське чи принизливе поводження.

Метою цього дослідження є критичний аналіз впливу автономної зброї та систем прийняття рішень на права людини. Особливу увагу буде приділено рішенням Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) та положенням Хартії Європейського Союзу з фундаментальних прав.

Автономна зброя (LAWS - Lethal Autonomous Weapon Systems) — це системи, що можуть виявляти, відслідковувати та знищувати цілі без безпосереднього втручання оператора в момент прийняття рішення [1]. Такі системи використовують штучний інтелект для аналізу ситуацій у режимі реального часу та прийняття рішень на основі запрограмованих алгоритмів. Окрім LAWS, військові системи прийняття рішень, що використовують ШІ, можуть функціонувати в ролі

допоміжного засобу для командного складу, забезпечуючи швидкий аналіз даних та рекомендації для прийняття стратегічних рішень [2].

Використання автономних систем ставить під сумнів питання відповідальності за порушення прав людини, особливо в контексті права на життя. Автономні системи можуть діяти з високою швидкістю, що унеможливорює негайне людське втручання, що є однією з основних вимог для дотримання принципу гуманності. Зокрема, такі системи можуть здійснювати дії, що порушують заборону на нелюдське або принизливе поводження з особами, котрі не беруть участь у бойових діях [3]. У цьому контексті ключове значення має збереження контролю людини над військовими рішеннями, що вимагає міжнародного правового регулювання.

Важливим також є питання відповідальності у випадку помилкових дій автономної системи. Якщо автономна зброя завдає шкоди цивільному населенню або порушує міжнародні гуманітарні стандарти, залишається невизначеним, хто нестиме відповідальність за ці дії — держава, яка розробила технологію, компанія-виробник, чи особи, що керують системою [4].

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у своїх рішеннях встановлює, що держави зобов'язані захищати право на життя навіть під час збройних конфліктів, дотримуючись принципів необхідності та пропорційності [5]. Якщо автоматизовані системи обирають цілі або вражають їх без здатності оцінити людські обставини, це може призвести до морально та етично неприпустимих ситуацій [8]. ЄСПЛ визнає заборону нелюдського та принизливого поводження

як абсолютне право, що повинно дотримуватися навіть в умовах збройного конфлікту [9]. Проте це зобов'язання не завжди можливо виконати при використанні автономної зброї, що ставить під сумнів дотримання цього права в умовах сучасних бойових дій.

Європейський Союз розробив Хартію про основоположні права, що встановлює основоположні стандарти щодо захисту прав людини в умовах цифровізації та використання передових технологій. Хартія ЄС зобов'язує держави-члени дотримуватись прав на життя, конфіденційності та права на належний правовий процес, навіть при застосуванні нових технологій у військових цілях [10]. Статті Хартії зокрема зосереджуються на збереженні людської гідності та забороні нелюдського поводження, що є критично важливими у контексті використання автономних систем, які можуть приймати життєво важливі рішення незалежно від людини.

У військовому контексті ШІ здатний збирати та аналізувати величезну кількість даних, що може порушувати право на конфіденційність. Розвідувальні системи на основі ШІ здатні виявляти осіб, проводити обробку їхніх персональних даних, здійснювати моніторинг пересування, що, у свою чергу, може призвести до порушення основоположних прав на захист даних та приватність [6]. Хартія ЄС з основоположних прав надає пріоритет захисту персональних даних, обмежуючи можливості їхнього збору та використання у випадках, які не відповідають законним цілям [7].

Рішення Європейського суду з прав людини та положення Хартії ЄС надають міцну основу для захисту основоположних прав, однак ці механізми були розроблені для випадків із участю людей, а не автономних систем. Більше того, недостатній рівень підзвітності і правової відповідальності за дії автономних систем створює додаткові ризики для правового регулювання в умовах збройного конфлікту [11].

Перспективним підходом є розробка спеціальної міжнародної конвенції, яка б встановлювала чіткі обмеження для використання автономної зброї, враховуючи вимоги збереження контролю людини та відповідальності за наслідки дій ШІ-систем [12]. Така конвенція має базуватися на принципах, визначених у Хартії ЄС з основоположних прав та рішеннях ЄСПЛ, що підкреслюють неприпустимість нелюдського поводження та захист права на життя.

Застосування штучного інтелекту у військових цілях, зокрема автономних систем, створює серйозні виклики для дотримання прав людини. Збереження людського контролю є критичним елементом для захисту цивільного населення, але на практиці його забезпечення часто ускладнюється [13].

Міжнародні регуляторні рамки, представлені ініціативами НАТО, ООН і ЄС, демонструють прогрес у розробці стандартів для військових ШІ-систем. Проте, сучасні регуляції є фрагментарними і не завжди враховують унікальні особливості автономних технологій. Відсутність єдиної міжнародної конвенції, яка б регулювала використання автономної зброї та військових ШІ-

систем, залишає відкритими питання щодо відповідальності та захисту прав людини [14].

Джерела:

1. United Nations Office for Disarmament Affairs. (2023). Recommendations on the Use of Lethal Autonomous Weapons Systems (LAWS). UNODA Reports. Retrieved from [https://www.un.org/...](https://www.un.org/)
2. European Union Agency for Fundamental Rights. (2022). Human Rights Implications of Artificial Intelligence in Military Applications. European Union Publications. Retrieved from [https://fra.europa.eu/...](https://fra.europa.eu/)
3. European Court of Human Rights. (2023). Case Law on Right to Life and Privacy in AI Applications. Strasbourg: ECHR.
4. Charter of Fundamental Rights of the European Union. (2022). Legal Aspects of Privacy and Human Dignity in AI. European Commission Official Documents.
5. UN Convention on Certain Conventional Weapons (CCW). (2023). Annual Report on Lethal Autonomous Weapons and Human Rights. Retrieved from [https://www.un.org/...](https://www.un.org/)
6. Smith, L., & Garcia, P. (2023). Accountability and Human Control in AI-Driven Military Technologies. *International Journal of Human Rights*, 28(1), 45-67.
7. Brown, K., & Yang, H. (2022). Autonomous Weapons and Human Rights: Challenges for International Law. *Journal of Armed Conflict Studies*, 17(2), 101-120.
8. United Nations Human Rights Council. (2023). Report on Privacy Rights in the Age of Artificial Intelligence. UNHRC Reports. Retrieved from [https://www.ohchr.org/...](https://www.ohchr.org/)
9. International Committee of the Red Cross. (2022). Ethical and Legal Issues in the Use of Autonomous

Weapons. ICRC Reports. Retrieved from [https://www.icrc.org/...](https://www.icrc.org/)

10. Organization for Security and Co-operation in Europe. (2023). AI and Human Rights in Conflict Zones. OSCE Reports. Retrieved from [https://www.osce.org/...](https://www.osce.org/)

11. Langford, M., & Zhou, F. (2023). Legal Accountability for Autonomous Systems in Military Operations. *Human Rights Journal*, 48(4), 309-327.

12. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2022). *Ethics of Artificial Intelligence: Military Applications and Human Rights*. UNESCO Publications.

13. United Nations Security Council. (2023). Resolution on Autonomous Weapons and Human Rights Protection. Retrieved from [https://www.un.org/securitycouncil/...](https://www.un.org/securitycouncil/)

14. Schmitt, M. N., & Thiel, B. (2022). Autonomous Systems and International Humanitarian Law: The Need for Regulation. *Military Law Review*, 52(3), 215-234.

Ключові слова: ЄСПЛ, штучний інтелект, автономна зброя, Хартія Європейського Союзу про основні права.

Науковий керівник: доцент, к.ю.н.
Мельниченко Н.О.

Фасій Анастасія Володимирівна

*аспірант кафедри міжнародного та європейського
права Національного університету «Одеська
юридична академія»*

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ПРАВА НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Захист права на психічне здоров'я в умовах надзвичайних ситуацій є одним із найбільш гострих і недостатньо розроблених питань міжнародного права. Збройні конфлікти мають руйнівний вплив не лише на фізичне здоров'я, але й на психоемоційний стан населення, особливо вразливих груп, таких як діти, жінки, люди похилого віку та особи з інвалідністю. В умовах постійної загрози для життя, втрат близьких, дестабілізації соціальної структури та економічних криз, люди масово стикаються з посттравматичними стресовими розладами, депресією та іншими психічними захворюваннями. Попередні дослідження та сумний досвід інших країн, які зазнали збройних конфліктів, свідчать про те, що щонайменше кожна п'ята людина зіштовхується з негативними наслідками для психічного здоров'я [1].

В період збройних конфліктів, національні правові системи не можуть впоратись із викликами, які стоять перед ними, що призводить до погіршення стану психічного здоров'я населення та нездатності держав гарантувати ефективний захист.

Україна, яка наразі перебуває в умовах повномасштабної війни, є яскравим прикладом країни, що стикається з серйозними викликами щодо захисту психічного здоров'я своїх громадян. Це питання набуває ще більшої гостроти через масштабність конфлікту та його вплив на всі сфери життя. Актуальність цієї теми підтверджується зростаючою кількістю наукових досліджень, програм міжнародної допомоги та гуманітарних ініціатив, спрямованих на підтримку психічного здоров'я в Україні та інших постраждалих від війни країнах.

Психічне здоров'я, як комплексний стан, що поєднує емоційні, психологічні та соціальні аспекти, визначає здатність людини адаптуватися до стресів, продуктивно працювати та робити внесок у життя суспільства [2]. В умовах збройних конфліктів, де психосоціальні ризики зростають через втрати, травми, переміщення та постійне відчуття небезпеки, забезпечення цього права стає складним.

Право на психічне здоров'я є складовою загального права на здоров'я, що забезпечується низкою міжнародних актів, таких як Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р., Європейська конвенція з прав людини 1950 року, Конвенція про права дитини, ратифікована постановою Верховної Ради Української РСР від 27 лютого 1991 р. № 789-XII, Конвенція про права осіб з інвалідністю, ратифікована Законом України від 16 грудня 2009 р. № 1767-VI35; Європейська соціальна хартія (переглянута), ратифікована Законом України від 14

вересня 2006 р. № 137-V. Ці акти підкреслюють, що кожна людина має право на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я. Проте, впродовж багатьох років психічне здоров'я залишалося на периферії уваги міжнародних правозахисних ініціатив, поступаючись місцем фізичному здоров'ю, що створювало суттєвий дисбаланс у розумінні та захисті прав людини.

Попри наявність вищезазначених міжнародних стандартів, захист права на психічне здоров'я на практиці стикається з численними викликами, серед яких: замовчування проблем с сфері психічного здоров'я, недостатнє фінансування забезпечення послуг у сфері охорони психічного здоров'я, відсутність довгострокових програм реабілітації, недооцінка важливості психічного здоров'я, нестача кваліфікованих фахівців [3, с.11]. Всі вказані фактори в сукупності впливають на розвиток ефективної та комплексної системи захисту права на психічне здоров'я.

Психічне здоров'я українців під час війни страждає через низку факторів. По – перше війна призводить до значних змін у повсякденному житті: люди втрачають відчуття безпеки, контроль над своїм майбутнім, а також соціальні зв'язки. По – друге, значна частина військовослужбовців, цивільні особи, що перебувають під обстрілами або окупацією, і внутрішньо переміщені особи, стикаються з посттравматичними стресовими розладами (ПТСР), депресіями, тривожними станами та іншими психічними розладами.

Держава зобов'язана забезпечити адекватний рівень захисту прав громадян, включаючи право на

психічне здоров'я в умовах воєнного стану. Сьогодні в Україні, як державі, на території якої відбувається збройний конфлікт вже впроваджує окремі механізми охорони та захисту права на психічне здоров'я. Заходами, направленими на забезпечення цього права є: організація створення мультидисциплінарних мобільних команд і груп, що відповідають за контроль бойового стресу, розробка матеріали для бойових командирів для подолання стресових ситуацій у військових підрозділах, формування мобілізаційний резерв психологів, модернізація психологічних служб складових СБО України, забезпечення їх організаційною, кадровою і матеріальною підтримкою, запуск системи «СпівДія», яка надає психологічну допомогу через молодіжні центри, простори та інші організації, впровадження електронного кейс-менеджменту у роботу надавачів соціальних послуг, впровадження нових комплексних соціальних послуг, спрямованих на формування життєстійкості та психосоціальну підтримку військовослужбовців і їхніх сімей у військових частинах Збройних Сил, затверджено Державний стандарт соціальної послуги для соціальної адаптації ветеранів, фахівцями соціальної сфери проходиться навчання за програмами «Самодопомога +», «Перша психологічна допомога», створення онлайн-сервіси та гарячі лінії психологічної допомоги, проведення тренінгу для фахівців, які працюють на передовій, реформа система психологічного забезпечення складових СБО, яка перетворюється на незалежну професійну вертикаль, забезпечено міжвідомча сумісність

психологічних служб, як у складі СБО України, так і з колегами з країн-партнерів [3, с.11].

Війна в Україні, що триває з 2014 року і перейшла в більш гостру фазу в 2022 році, привела до масового переміщення населення, втрати інфраструктури, та масових психологічних травм. Реагуючи на ці виклики, держава, міжнародні організації та громадянське суспільство розгорнули низку ініціатив, які мають вагоме значення для підтримки психічного здоров'я населення України. Напрямами таких ініціатив є Національна програма психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, що фокусується на таких аспектах, як профілактика психічних розладів, лікування ПТСР, підтримка найбільш уразливих груп, а також інтеграція психічного здоров'я в загальну систему охорони здоров'я; психологічні гарячі лінії, які реалізуються за підтримки міжнародних партнерів, таких як UNICEF, та полягають в безкоштовних дзвінках та психологічну допомогу в телефонному режимі [4]; центри реабілітації військових і цивільних відкриті в різних регіонах країни та пропонують комплексну допомогу особам, що зазнали травматичних подій під час війни; робота з дітьми та підлітками здійснюється за підтримки UNICEF та інших міжнародних організацій, які запустили програми психологічної реабілітації та підтримки дітей та підлітків, що постраждали внаслідок війни. запустили програми психологічної підтримки для дітей, які постраждали внаслідок війни.

Окремо необхідно звернути увагу на проблемні питання охорони права на психічне здоров'я, що

викликано громадянською війною в Сирії, яка триває з 2011 року, та яка створила одну з найважливіших гуманітарних криз у сучасному світі. Окрім фізичних руйнувань, війна призвела до масових психічних травм серед населення, яке живе в постійній небезпеці. Сирійський досвід показує, що в умовах відсутності доступу до медичної інфраструктури, міжнародні організації стають основним джерелом підтримки для людей з психічними розладами. Так, Міжнародна організація з міграції (ІОМ) здійснює програми психосоціальної підтримки для внутрішньо переміщених осіб та тих, хто залишився в країні [5]. Médecins Sans Frontières (MSF) - лікарі без кордонів відкрили мобільні клініки, які працюють в зоні бойових дій, надаючи допомогу людям, які не мають доступу до стаціонарних медичних установ.

Військові конфлікти в Афганістані та Іраку також призвели до масштабних психічних травм серед населення. В умовах обмеженого доступу до медичних послуг, психічна допомога часто стає пріоритетним напрямом міжнародної гуманітарної діяльності, так були запроваджені програми ПТСР для військових. Чисельність військових зростає, тому були запроваджені нові системи оцінки психічного стану та психологічної допомоги. Програма PDHA, запущена після війни у Перській затоці, допомагає оцінювати стан військовослужбовців після повернення з війни, а з 2005 року її доповнили повторним оцінюванням через 3 та 6 місяців [6, с.56].

Україна, Сирія, Афганістан та Ірак демонструють різні підходи до вирішення цієї

проблеми, що включають залучення міжнародних партнерів, створення національних програм та розвиток місцевих ініціатив. При цьому охорона та захист права на психічне здоров'я є одним із першочергових напрямків забезпечення як з боку держави, так із з боку міжнародних організацій.

Охорона та захист права на психічне здоров'я в умовах збройних конфліктів є критично важливим аспектом міжнародного права, який вимагає від держав дотримання зобов'язань, що впливають з міжнародних норм і стандартів прав людини. Усі держави зобов'язані забезпечувати захист прав осіб, які постраждали внаслідок збройних конфліктів, і гарантувати доступ до адекватних послуг психосоціальної підтримки. Це в свою чергу, вимагає інтеграції питань психіатричного здоров'я в загальні гуманітарні програми та стратегії відновлення.

На основі вищезазначеного можемо зробити висновок, що міжнародні стандарти захисту права на психічне здоров'я під час війни включають обов'язок держав забезпечити доступ до медичних та психологічних послуг для постраждалих, що включає доступ до негайної психосоціальної підтримки для всіх постраждалих, особливу увагу до вразливих груп, таких як діти, жінки, особи з інвалідністю, створення та реалізація програм та ініціатив, які допомагають у відновленні психологічного благополуччя в період збройних конфліктів. Дотримання цих стандартів є невід'ємною частиною захисту прав людини та гарантує гуманність навіть у найбільш важких умовах, таких як війна.

Джерела:

1. Ляшко В. Вплив війни на психічне здоров'я — колосальний. / URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vpliv-vijni-na-psihichne-zdorovya-kolosalnij-viktor-lyashko>
2. Зливков В.Л., Лукомська С.О., Федан О.В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях / В.Л.Зливков, С.О. Лукомська, О.В. Федан. К.: Педагогічна думка, 2016. 219 с. / URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/77241343.pdf>
3. Система у сфері психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні: модель 2.0. / URL: <https://howareu.com/storage/app/media/Posibnuki/2024-06-06%20ЦМ%20версія%202.0.pdf>
4. Психічне здоров'я в умовах війни: як громадські організації, підтримувані ПРООН, надають психологічну допомогу українцям / URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/news/psykhichne-zdorovya-v-umovakh-viynu-yak-hromadski-orhanizatsiyi-pidtrymuvani-proon-nadayut-psykholohichnu-dopomohu-ukrayintsyam>
5. Міжнародна організація з міграції: посібник із психічного здоров'я і психосоціальної підтримки на рівні громад в умовах надзвичайної ситуації та переміщення населення МОМ, 2021. Женева / URL: https://cerebrolysin.com.ua/fileadmin/user_upload/dementia/addition/iom-mental-health.pdf
6. Лукашенко М.Ю. Актуальні напрями психосоціальної роботи з учасниками бойових дій: зарубіжний досвід. *Ûridiçna psihologiâ*. 2017. № 2 (21) *Юридична психологія* 2018, С. 48-58 / URL:

Ключові слова: психічне здоров'я, збройний конфлікт, міжнародні стандарти, психосоціальна підтримка, посттравматичний стрес.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного та європейського права Андрійченко Світлана Сергіївна.

Чернявський Марк Віталійович
аспірант кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

РОЛЬ МИРОТВОРЧИХ ОПЕРАЦІЙ ООН У ЗАБЕЗПЕЧЕНІ БЕЗПЕКИ ТА ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

У сучасному світі, що стикається з різноманітними викликами, такими як внутрішні та міжнародні збройні конфлікти, терористичні загрози, та кризи прав людини, миротворчі місії Організації Об'єднаних Націй (ООН) відіграють важливу роль не лише у стабілізації ситуації, але й у захисті прав людини на територіях, охоплених конфліктами. Саме вони стали невід'ємним інструментом забезпечення міжнародної безпеки та підтримки миру з моменту їхньої появи у другій половині ХХ століття.

Захист прав людини є ключовим аспектом

миротворчих операцій, особливо у період війни, оскільки збройні конфлікти створюють серйозні загрози для життя, свободи, фізичної та психічної недоторканності людей [1]. Під час бойових дій цивільне населення стає особливо вразливим до насильства, примусового переселення, порушень прав на здоров'я, освіти та гідне існування. Миротворчі операції ООН надають можливість оперативно втручатися в конфліктні ситуації, щоб зменшити масштаб людських страждань та забезпечити дотримання основних прав людини.

Миротворча діяльність виявилася одним із найефективніших інструментів, доступних ООН, щоб допомогти приймаючим країнам пройти важкий шлях від конфлікту до миру [2]. Вона сприяє не тільки припиненню збройних конфліктів, але й закладає основи для тривалого миру, допомагаючи стабілізувати суспільство та відновити його інституції. Завдяки миротворчим місіям здійснюється роззброєння, демобілізація та реінтеграція колишніх комбатантів, що є критично важливим для запобігання повторенню конфлікту. Також, миротворці підтримують проведення виборів, допомагають встановити верховенство права та відновлюють державні інститути, що дозволяє створити стабільне середовище для відновлення та розвитку країни.

Миротворчі операції виконують важливу функцію стабілізації конфліктних зон, своїми діями сприяючи зниженню насильства, запобіганню ескалації та захисту цивільного населення у період збройних конфліктів. У рамках своєї діяльності, миротворчі місії здійснюють широкий спектр заходів,

що спрямовані на забезпечення безпеки, відновлення миру та захист прав людини.

Миротворці ООН під час своїх місій допомагають забезпечити фізичну безпеку населення, патрулюючи конфліктні зони, охороняючи табори для переміщених осіб та створюючи безпечні зони для цивільного населення. Миротворчі операції виступають як буфер між сторонами конфлікту, що допомагає зменшити ризик прямого зіткнення та забезпечити припинення вогню. Завдяки цьому, миротворчі операції часто стають тимчасовим захистом для людей, які не мають змоги виїхати із зони конфлікту.

Проте, задля надання допомоги та роботи миротворчим операціям ООН необхідна згода основних сторін конфлікту. Для цього потрібна відданість сторін політичному процесу. Їхня згода на миротворчу операцію надає ООН необхідну свободу дій, як політичну, так і фізичну, для виконання покладених на неї завдань. За відсутності такої згоди миротворча операція ризикує стати стороною конфлікту; і тягнеться до примусових дій і відходить від своєї фундаментальної ролі підтримання миру. Той факт, що основні сторони конфлікту погодилися на проведення миротворчої операції ООН, не обов'язково гарантує підтримку на місцевому рівні. Це особливо актуально, коли головні учасники конфлікту внутрішньо розділені або мають слабкі структури командування та контролю. У таких умовах забезпечити універсальну згоду стає ще складніше, особливо в ситуаціях, де існує значна нестабільність, зокрема через активність озброєних груп, які не підконтрольні жодній зі сторін

конфлікту , які можуть перешкоджати процесу мирного врегулювання [3].

Сучасні миротворчі операції ООН стикаються з новими викликами, які відображають зміни в характері конфліктів. Все частіше конфлікти стають багатосторонніми, з участю не тільки державних акторів, але й недержавних збройних угруповань, що діють незалежно та часто мають власні інтереси. Це суттєво ускладнює забезпечення згоди та співпраці на місцевому рівні, оскільки недержавні актори можуть бути ворожими до будь-яких зовнішніх миротворчих зусиль і не визнавати легітимність ООН.

Крім того, нові технології та методи ведення збройних конфліктів впливають на безпеку миротворчих сил. Використання дронів, кіберзброї та інших технологій дає збройним групам можливість завдавати шкоди миротворцям дистанційно та уникати відповідальності. Що також ускладнює моніторинг ситуації та прогнозування загроз, що вимагає від миротворчих місій постійного оновлення технічних засобів та відповідних навичок.

Дедалі важливішою стає робота з місцевими громадами, яка виходить за межі звичайного військового втручання. Це передбачає проведення громадських консультацій, підтримку економічного розвитку та відбудови інфраструктури, а також створення програмреінтеграції для колишніх бойовиків. Успіх місії залежить від здатності миротворців створити довготривалі рішення, які враховують місцеві потреби.

Миротворчі операції ООН також потребують більшої політичної та фінансової підтримки з боку

держав-членів, щоб мати можливість ефективно реагувати на нові виклики. Це означає необхідність зміцнення глобальної солідарності та підвищення рівня координації між ООН, регіональними організаціями та окремими країнами для забезпечення тривалої стабільності в зонах конфлікту.

Отже, миротворчі операції ООН є важливим елементом системи міжнародної безпеки та захисту прав людини в умовах збройних конфліктів. Вони відіграють ключову роль у стабілізації регіонів, постраждалих від конфліктів, допомагаючи знизити рівень насильства, запобігти новим ескалаціям та створити умови для політичного врегулювання. Завдяки своїй універсальній легітимності та здатності об'єднувати зусилля держав, миротворчі місії сприяють не лише безпеці, але й зміцненню міжнародного правопорядку.

У той же час, миротворчі операції стикаються зі складними викликами, такими як необхідність забезпечення згоди місцевих акторів, боротьба з нестабільністю та адаптація до сучасних форм конфліктів. Ефективність цих операцій часто залежить від гнучкості, технічної оснащеності та наявності достатньої підтримки з боку міжнародної спільноти. Лише за умови інтегрованого підходу, який враховує потреби місцевого населення та специфіку конфлікту, миротворчі операції можуть виконувати свою місію із забезпечення миру і безпеки, одночасно захищаючи права людини навіть у найважчих умовах.

Джерела:

1. Human Rights and Peacekeeping. University of peace.
URL: <https://www.peaceopstraining.org/courses/human-rights-and-peacekeeping/preview/>
2. What is peacekeeping. URL:
<https://peacekeeping.un.org/en/what-is-peacekeeping>
3. Principles of peacekeeping. URL:
<https://peacekeeping.un.org/en/principles-of-peacekeeping>.

Ключові слова: ООН, миротворчі операції, збройні конфлікти, права людини, захист прав людини.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Ківалова Тетяна Сергіївна.

Редченко Ярослав Олександрович
аспірант кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМАТИКА ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ВАЛЮТ В МІЖНАРОДНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ АРБІТРАЖАХ

У сучасному світі, де цифрові технології швидко впроваджуються у всі сфери економічної діяльності, питання використання цифрових валют набуло важливості в контексті міжнародних

інвестиційних арбітражів. Ці арбітражі, що традиційно вирішують спори між інвесторами та державами, тепер мають адаптуватися до нових викликів, які виникають через застосування цифрових валют та цифрових активів. Це створює як нові можливості для інвесторів, так і правові ризики, з якими міжнародне арбітражне право поки що стикається вперше.

Використання цифрових валют у міжнародних інвестиційних арбітражах стало предметом численних правових дискусій через зростаючу роль цифрових валют у світовій економіці. Цифрові валюти, наприклад, такі як Bitcoin, Ethereum, активно використовуються не лише в особистих інвестиціях, але й у міждержавних транзакціях і міжнародних інвестиційних проєктах. Проте відсутність єдиного правового статусу цифрових валют у різних країнах створює низку правових викликів у сфері міжнародного інвестиційного арбітражу. Це змушує звертатися до аналізу існуючого законодавства, судових рішень і нормативних актів для вивчення цієї проблематики та пошуку ефективних рішень.

Одна з ключових проблем у використанні цифрових валют у міжнародних інвестиційних арбітражах полягає в невизначеності їхнього правового статусу на міжнародному рівні. Наприклад, у Сполучених Штатах криптовалюти були визнані товаром (commodity) на рівні Комісії з торгівлі товарними ф'ючерсами (CFTC) [1], що відображено у рішеннях щодо регулювання криптовалютних бірж і транзакцій. У Європейському Союзі законодавство щодо цифрових валют ще

розвивається, та формується єдина законодавча база, завдяки закону MiCA (Markets in Crypto Assets) [2], водночас у Китаї використання криптовалют для фінансових операцій заборонено, що підкреслює значну різницю в підходах до регулювання в різних юрисдикціях.

Юрисдикційні питання також викликають складності у випадках арбітражів за участю цифрових валют. Цифрові валюти є децентралізованими та не прив'язані до конкретної держави, що створює правову невизначеність щодо того, яке право застосовувати в разі спору. Наприклад, арбітражні інституції можуть стикатися з проблемою визначення, яка юрисдикція має компетенцію щодо спору, якщо інвестор з однієї країни використовує криптовалюту для інвестування в проєкт в іншій країні. Це питання було частково висвітлено в арбітражних рішеннях Міжнародного центру з урегулювання інвестиційних спорів (ICSID) [3], де розглядалися випадки транскордонних інвестицій, пов'язаних із цифровими активами.

Проблема ідентифікації сторін також стає ключовим викликом у використанні цифрових валюту міжнародних арбітражах. Оскільки транзакції в них часто є анонімними або псевдоанонімними, це ускладнює процес встановлення фактичних власників активів. Наприклад, у ряді справ, пов'язаних із відмиванням грошей через цифрові валюти, національні суди США та Європейського Союзу стикалися з труднощами в ідентифікації сторін через використання анонімних криптовалютних гаманців. Це викликає проблеми не лише у кримінальних

справах, але й у цивільних і арбітражних спорах, де важливо ідентифікувати інвесторів і підтвердити їхні права власності на цифрові активи.

Регуляторна невизначеність щодо цифрових валют також є значним бар'єром у використанні криптовалют у міжнародних арбітражах. Країни по-різному підходять до питання регулювання криптовалютних транзакцій і активів. Наприклад, у Швейцарії створено сприятливе середовище для розвитку криптоактивів через прийняття Закону про технології розподіленого реєстру (DLT), який забезпечує правову визначеність для інвесторів, що використовують криптовалюту. Водночас у таких країнах, як Індія, регулювання криптовалют залишається невизначеним, що ускладнює вирішення спорів за участю інвесторів, які використовують цифрові активи.

Технологічні аспекти, такі як захист і безпека блокчейн-технологій, також стають важливим питанням у міжнародних інвестиційних арбітражах. Хоча блокчейн-технології забезпечують високу ступінь прозорості та захисту даних, існують ризики хакерських атак або втрати доступу до криптовалют через втрату приватних ключів. Це питання стало предметом дискусій у справі Mt. Gox, де в результаті хакерської атаки було втрачено значну кількість Bitcoin.. У контексті арбітражних спорів технологічні збої можуть ускладнити виконання рішень, оскільки сторони можуть втратити доступ до своїх цифрових активів або не мати можливості підтвердити право власності.

Ще однією проблемою є питання законності використання цифрових валют у міжнародних

транзакціях. Деякі країни та регулятори висловлюють побоювання, що криптовалюти можуть використовуватися для незаконної діяльності, зокрема відмивання грошей або фінансування тероризму. Наприклад, у Сполучених Штатах діє Закон про боротьбу з відмиванням грошей (AML), який зобов'язує фінансові установи відслідковувати транзакції, що проводяться в криптовалютах. Це створює додаткові зобов'язання для сторін у міжнародних арбітражах, які повинні підтвердити законність походження своїх криптовалютних активів.

Захист прав інвесторів також є важливим питанням у використанні криптовалют у міжнародних арбітражах. Відсутність чітких нормативних актів може обмежити можливості інвесторів захищати свої права у випадках, коли їхні цифрові активи піддаються ризикам. Наприклад, у випадку банкрутства бірж криптовалют, як це сталося з QuadrigaCX у Канаді, інвестори не змогли повернути свої цифрові активи через відсутність чіткого регулювання захисту прав на криптоактиви [4]. Це підкреслює необхідність розробки спеціальних механізмів захисту інвесторів у сфері цифрових активів.

Іншою складністю є виконання арбітражних рішень, що стосуються криптовалют. У традиційних арбітражних спорах існують механізми виконання рішень через національні суди та інші органи. Однак у випадку з криптовалютами, які зберігаються на децентралізованих гаманцях, арешт або конфіскація активів може бути практично неможливою. Це питання стало актуальним у справі Bitfinex, коли

регулятори не змогли арештувати активи через їхнє зберігання на приватних гаманцях. Це підкреслює необхідність розробки нових правових механізмів для забезпечення виконання арбітражних рішень, пов'язаних із криптовалютами.

Ураховуючи вищезазначені проблеми, важливо звернути увагу на можливі шляхи вирішення цих питань. Перш за все, гармонізація регулювання криптовалют на міжнародному рівні могла б забезпечити більшу передбачуваність для сторін у міжнародних інвестиційних арбітражах. Такі організації, як Міжнародний валютний фонд та Організація економічного співробітництва та розвитку, можуть відігравати ключову роль у розробці міжнародних стандартів щодо використання криптовалют у транскордонних інвестиціях. Це також дозволить зменшити ризики, пов'язані з юрисдикційними питаннями та ідентифікацією сторін.

Освіта арбітрів у сфері криптовалют і блокчейн-технологій є ще одним важливим кроком. Арбітри, які розглядають спори, пов'язані з цифровими активами, повинні мати глибокі знання не тільки в галузі права, але й у технологічних аспектах криптовалют. Це дозволить ефективно вирішувати спори і враховувати специфіку цифрових активів, зокрема питання волатильності та безпеки блокчейн-транзакцій. Навчальні програми для арбітрів можуть сприяти підвищенню їхньої компетентності у вирішенні спорів, пов'язаних з криптовалютами.

Окремої уваги заслуговує питання правової визначеності смарт-контрактів, які активно

використовуються у сфері криптовалютних транзакцій. Смарт-контракти є автоматизованими програмами, які виконуються на основі блокчейн-технологій і можуть використовуватися для виконання договірних зобов'язань у рамках міжнародних арбітражів. Проте їхній правовий статус ще не повністю визначений у багатьох юрисдикціях, що створює правову невизначеність. Наприклад, у Європейському Союзі питання смарт-контрактів поки що розглядається в рамках регуляторних ініціатив щодо ринку криптоактивів. [5]

Ще однією важливою проблемою є питання конфіскації цифрових активів у процесі виконання арбітражних рішень. У випадку з криптовалютами конфіскація може бути технічно складною через відсутність централізованого контролю над активами. Наприклад, у справі Bitgrail італійські регулятори зіткнулися з труднощами в арешті криптоактивів через технічні обмеження блокчейн-системи. Це підкреслює необхідність розробки нових правових механізмів для забезпечення ефективного виконання рішень, пов'язаних з криптовалютами.

Таким чином, використання цифрових валют у міжнародних інвестиційних арбітражах супроводжується численними викликами, що потребують комплексного підходу до їхнього вирішення. Юрисдикційні питання, проблеми ідентифікації, економічна волатильність, технологічні ризики та відсутність правових механізмів виконання рішень є лише частиною проблем, що постають перед сторонами у таких спорах. Однак розвиток міжнародного законодавства, освітні програми для арбітрів і створення єдиних

правових стандартів можуть сприяти ефективному вирішенню спорів у сфері цифрових активів і забезпечити захист прав інвесторів у цьому новому, швидкозмінному економічному середовищі.

Джерела:

1. В США створили управління для контролю над криптовалютами

URL:<https://www.ukr.net/ru/news/details/technologies/92451592.html>

2. Technical Standards specifying certain requirements of Markets in Crypto Assets Regulation(MiCA)

URL:[https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/2024-01/ESMA35-](https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/2024-01/ESMA35-18723302761619_Consultation_Paper_on_the_draft_guidelines_on_reverse_solicitation_under_MiCA.pdf?utm_source=coinspaidmedia&utm_medium=referral&utm_campaign=crypto-may-be-recognized-financial-instruments-eu)

[18723302761619_Consultation_Paper_on_the_draft_guidelines_on_reverse_solicitation_under_MiCA.pdf?utm_source=coinspaidmedia&utm_medium=referral&utm_campaign=crypto-may-be-recognized-financial-instruments-eu](https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/2024-01/ESMA35-18723302761619_Consultation_Paper_on_the_draft_guidelines_on_reverse_solicitation_under_MiCA.pdf?utm_source=coinspaidmedia&utm_medium=referral&utm_campaign=crypto-may-be-recognized-financial-instruments-eu)

3. Cryptocurrencies in International Investment Law: The Dawn of a New Era of Protected Investments under Article 25 of the ICSID Convention? URL:

<https://www.electronicpublications.org/stuff/952>

4. Канадська провінція просить співзасновника QuadrigaCX пояснити своє багатство в New Order

URL:<https://www.coindesk.com/uk/policy/2024/03/28/canadian-province-asks-quadrigacx-co-founder-to-explain-his-wealth-in-new-order/>

5. Що таке смарт-контракт у блокчейні та як він працює? URL: <https://blog.whitebit.com/uk/about-smart-contracts/>

Ключові слова: цифрові валюти, міжнародний арбітраж, правова невизначеність, криптоактиви, юрисдикція.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Бехруз Хаїматулла Набієвич.

Джевага-Третьякова Світлана Юріївна
аспірант кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ ВІДМИВАННЮ ГРОШЕЙ: : ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Проблема відмивання грошей становить один з найнебезпечніших викликів сталому розвитку світового співтовариства та серйозну загрозу стабільності та цілісності світової економіки та фінансових систем, оскільки дозволяє злочинним організаціям та окремим особам отримувати прибуток від незаконної діяльності, не ризикуючи бути викритим чи покараним. Глобалізація зіграла значну роль у сприянні діяльності з відмивання грошей, надаючи нові можливості для злочинної діяльності шляхом використання лазівок у світовій фінансовій системі. Одним із найважливіших способів, якими

глобалізація сприяла відмиванню грошей, є зростання транскордонного руху коштів. Глобалізація створила взаємопов'язаний світ, у якому капітал можна легко та швидко переміщувати через кордони. Злочинці можуть використовувати це у своїх інтересах, переказуючи незаконні кошти через кордони, щоб скористатися перевагами різних правових рамок і уникнути виявлення в країні походження. Розширення міжнародної торгівлі також створило можливості для відмивання грошей. Розвиток офшорних фінансових центрів був ще одним суттєвим фактором сприяння відмиванню грошей. Ці центри часто слабо регулюються та є безпечним притулком для злочинців, щоб приховати свої незаконно отримані доходи. Вони можуть створювати підставні компанії, відкривати банківські рахунки і, отже, можуть здійснювати транзакції, не залишаючись поміченими владою. Не менш важливі цифрові валюти. Їх використання створило нові виклики для правоохоронних органів та боротьби з відмиванням грошей. Цифрові валюти часто працюють поза традиційною банківською системою, що ускладнює відстеження транзакцій. Злочинці можуть використовувати цифрові валюти для переміщення коштів через кордони та приховування джерела та призначення коштів. Через незаконний характер відмивання грошей важко дати точні оцінки його масштабам. Відмивання грошей, хоча за приблизними оцінками це понад 500 мільярдів доларів щорічно у всьому світі [1].

Визначення «відмивання коштів» вперше було використано в юридичному контексті в 1982 році в справі Округного суду Південного округу Флориди

(США) «Сполучені штати проти \$4,255,625.39, 551» [2]. та згодом стало предметом інтересу значної кількості фахівців, які досліджували цю категорію, використовуючи різноманітні підходи для її характеристики, але досі не дійшли згоди щодо її розуміння. Так відмивання грошей розуміється як обробка злочинних доходів для приховування їх незаконного походження, як процес приховування походження незаконно отриманих доходів таким чином, щоб здавалося, що вони походять із законних джерел [3], як поняття, яке використовується для позначення дій, спрямованих на маскування джерела походження коштів і майна, одержаних злочинним шляхом, та переведення їх з кримінального у легальний обіг [4].

Відсутній також єдиний підхід в міжнародно-правових актах. Так Міжнародна група з протидії відмиванню коштів характеризує цю категорію як «обробку незаконних прибутків з метою приховування їхнього походження» [5]. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 16.05.2005 у ст. 9 зобов'язує кожну сторону вжити законодавчих та інших заходів, з метою визнання злочинними відповідно до її внутрішнього законодавства а) умисного вчинення перетворення або передачі майна, з усвідомленням того, що таке майно є доходом, з метою приховування або маскування незаконного походження майна або з метою сприяння будь-якій особі, причетній до вчинення предикатного злочину, в

уникненні правових наслідків її дій; b)
приховування або маскуванню справжнього характеру, джерела, місцезнаходження, стану, переміщення, прав стосовно майна або власності на нього, з усвідомленням того, що таке майно є доходом; та, з урахуванням її конституційних принципів і основних засад її правової системи, тощо [6].

Цікавий підхід пропонувала Директива (ЄС) 2015/849 Європейського Парламенту та Ради, яка на сьогодні є основним правовим інструментом для запобігання використанню фінансової системи Союзу для цілей відмивання грошей і фінансування тероризму. Визначення «відмивання грошей» міститься у ст. 3 Директиви, зокрема це перетворення або передача майна, якщо відомо, що таке майно отримано від злочинної діяльності, з метою приховування чи маскуванню незаконного походження майна або надання допомоги будь-якій особі, яка бере участь у вчиненні такої діяльності, щоб уникнути правових наслідків дії цієї особи; придбання, володіння або використання майна, знаючи на момент отримання, що таке майно було отримано в результаті злочинної діяльності [7]. Ця Директива встановлює всеохоплюючу правову базу, яку Директива (ЄС) 2018/843 Європейського Парламенту та Ради додатково посилила шляхом усунення нових ризиків відмивання грошей і фінансування тероризму та підвищення прозорості бенефіціарної власності. Незважаючи на досягнення, слід запроваджувати подальші вдосконалення для належного пом'якшення ризиків відмивання грошей і фінансування тероризму та ефективного виявлення

злочинних спроб неправомірного використання фінансової системи Союзу в злочинних цілях.

Основною проблемою, визначеною щодо застосування положень Директиви (ЄС) 2015/849, є відсутність прямого застосування правил, викладених у цих положеннях, і фрагментований підхід за національними ознаками. Незважаючи на те, що ці правила існували та розвивалися протягом трьох десятиліть, вони все ще впроваджуються у спосіб, який не повністю відповідає вимогам інтегрованого внутрішнього ринку.

Відмивання грошей включає три ключові етапи: розміщення, розподілення та інтеграція. Розміщення – це перший етап відмивання грошей, який передбачає фізичне введення незаконних коштів у фінансову систему. Зазвичай суб'єкти злочину намагаються внести великі суми готівки на банківські рахунки, використовуючи грошові перекази, ваучери та вимоги про відрядження або банківські перекази, щоб перевести гроші на офшорні рахунки. Іншим способом є придбання цінних активів, таких як нерухомість або предмети розкоші. Мета полягає в тому, щоб розділити гроші на менші суми та розмістити їх на рахунках або в різних юрисдикціях, що ускладнить правоохоронним органам відстеження незаконного походження коштів. Розподілення – це другий етап відмивання грошей, який передбачає використання складних фінансових операцій, спрямованих на приховування походження незаконних коштів. Злочинці можуть використовувати підставні компанії, офшорні рахунки та хитрощі, як-от складні інвестиції, щоб віддалити кошти від їх незаконного походження.

Метою такого збігу є створення складної мережі транзакцій, яка унеможливує для органів влади відстеження джерела незаконно отриманих коштів. Інтеграція — це третій етап відмивання грошей, на якому шахрай направляє «чисті» гроші назад на свої рахунки, щоб коштами можна було вільно розпоряджатися, оскільки вони більше не можуть бути пов'язані з незаконною діяльністю, в результаті якої вони були отримані. Однак вони все одно не хочуть виглядати надто підозрілими для команд протидії відмиванню коштів, правоохоронних органів, фінансових регуляторів або державних органів, тому часто незаконні гроші інтегрують через низку транзакцій з обмеженою вартістю, які, ймовірно, будуть звичайними для фізичної особи чи підприємства.

Використання таких складних схем значно знижує ефективність міжнародних та європейських механізмів боротьби з відмиванням грошей, що було враховано при прийнятті Регламенту (ЄС) 2024/1624 від 31 травня 2024 року щодо запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання коштів або фінансування тероризму[8]. Регламент вступає в дію з 10 липня 2027 року та встановлює правила щодо заходів, які повинні застосовуватися зобов'язаними суб'єктами для запобігання відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, вимоги щодо прозорості бенефіціарного володіння для юридичних осіб, експрес-трастів та подібних правових угод, а також заходи щодо обмеження неправомірного використання анонімних інструментів. Регламент гармонізує вимоги щодо боротьби з відмиванням грошей в ЄС та враховує те,

що відмивання грошей і фінансування тероризму часто здійснюються в міжнародному контексті. Заходи, прийняті на рівні Союзу, без урахування міжнародної координації та співпраці, мали б дуже обмежений ефект. Заходи, прийняті Союзом у цій сфері, повинні бути сумісними з діями, що здійснюються на міжнародному рівні.

Джерела:

1. Кривонос Л.В. Міжнародний досвід державних механізмів запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=730>
2. United States v. \$4,255,625.39, 551 F. Supp. 314 (S.D. Fla. 1982) US District Court for the Southern District of Florida - 551 F. Supp. 314 (S.D. Fla. 1982) November 10, 1982 URL: <https://law.justia.com/cases>
3. Money Laundering and the Laws that Apply URL: <https://www.whistleblowers.org/money-laundering-and-the-laws-that->
4. Енциклопедія сучасної України Відмивання грошей URL: <https://esu.com.ua/article-34391>
5. FATF, Money Laundering FAQ, What is money laundering? URL: <http://www.fatf-gafi.org> (дата звернення: 03.01.2024).
6. Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism (CETS No. 198) Conference of the Parties URL: <https://rm.coe.int/168008371f>
7. Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money

laundrying or terrorist financing URL: <https://eur-lex.europa.eu>

8. Regulation (EU) 2024/1624 of 31 May 2024 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024R162>

Ключові слова: відмивання коштів; FATF; фінансування тероризму.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Сурілова Олена Олексіївна.

Секція № 4
**РЕГІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ
ЛЮДИНИ**

Сурілова Олена Олексіївна

*доктор юридичних наук, професор, професор
кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична
академія»*

**ПРОСТІР СВОБОДИ, БЕЗПЕКИ,
ПРАВОСУДДЯ ЄС:
ДВАДЦЯТИП'ЯТИРІЧНИЙ ДОСВІД ТА НОВІ
ВИКЛИКИ**

Мета перетворення ЄС у простір свободи, безпеки та правосуддя сягає була сформульована більш ніж 25 років тому. За цей час було прийнято сотні законодавчих заходів, політичних стратегій та оперативних заходів, однак навіть після набрання чинності Лісабонським договором який усунув більшість інституційних та правових перешкод, досі не забезпечений баланс між трьома його складниками - свободою, безпекою та правосуддям які є нероздільними. Повна реалізація одного передбачає реалізацію двох інших. Так, свобода значною мірою втрачає своє значення, якщо не можна жити в безпечному середовищі, заснованому на судовій системі, якій можуть довіряти всі громадяни та мешканці Європейського Союзу [1]. Баланс, який необхідно підтримувати між ними, є лейтмотивом дій Союзу.

Простір свободи, безпеки правосуддя (ПСБП) заслуговує на особливу увагу фахівців через те, що його розвиток на сьогоднішній день підняв деякі з найбільш важливих і суперечливих питань у законодавстві ЄС. Дослідження цієї проблематики є своєчасним оскільки ПСБП стає все більше і більше переплетеним з іншими напрямками розвитку ЄС та іншими політиками ЄС, а також з різноманітними викликами, з якими зараз стикається ЄС (міграційна криза у зв'язку з агресією РФ проти України, терористична загроза, тощо). Безпрецедентний рух міждержавної солідарності проявився у наданні прихистку мільйонам громадян України, адже принцип солідарності є одним із фундаментальних принципів права Союзу, що лежить в основі всієї його правової системи. Цей прецедент, як зазначив Е. Капітані висвітив шлях до посилення виміру свободи в ПСБП [2], тим більш, що Лісабонським договором повноваження у сфері судової та поліцейської співпраці були повністю інтегровані в рамки спільної політики ЄС. Європейському парламенту було надано право спільного прийняття рішень і визнано повну юрисдикцію Суду. Повноваження ЄС в цій сфері варіюються від механізму контролю за дотриманням фундаментальних цінностей ЄС відповідно ст. 7.1 ДЄС до прозорості та доступу до документів, боротьби з дискримінацією, захисту даних і політики щодо кордонів, міграції, притулку, і поліцейської та судової співпраці у кримінальних справах (Розділ V ДФЄС).

Свобода в розумінні вільного пересування людей в межах Європейського Союзу залишається фундаментальною метою Договору, і в досягнення цієї мети мають зробити істотний внесок супутні заходи, пов'язані з концепціями безпеки та справедливості. Це також свобода жити в правовому середовищі, з усвідомленням того, що на національному рівні, рівні ЄС та за його межами Союзом вживаються всі заходи щодо боротьби з тими, хто заперечує концепцію правової держави, верховенства права та загальні принципи права ЄС. Свобода також передбачає гарантування основних прав людини, зокрема захист від будь-якої форми дискримінації. При цьому в сучасному інформаційному суспільстві важливо знайти правильний баланс між громадською безпекою та захистом приватного життя та персональних даних громадян. Особливий пріоритет необхідно приділити боротьбі з нелегальною імміграцією, з одного боку, а з іншого — забезпеченню інтеграції та прав тих громадян третіх країн, які законно перебувають у Союзі, а також необхідного захисту для тих, хто цього потребує.

В ЄС на протязі всього існування розгортався потужний і всепроникний дискурс безпеки, де зростаюча увага приділялася забезпеченню функціонування або безперебійної роботи внутрішнього ринку. Однак ПСБП має бути побудований як автономний простір.

Свобода може бути реалізована при умові синергії з другою складовою ПСБП – безпекою, що передбачає створення європейської зони безпеки в розумінні спільної території, де скоординовані

процедури виявлення та розслідування правопорушень застосовувалися б до всіх правоохоронних органів у Європі при вирішенні питань безпеки та створення інституційної основи для розвитку спільних дій між державами-членами у сферах співпраці поліції та судової співпраці у кримінальних справах і, таким чином, не лише для забезпечення підвищеної безпеки своїм громадянам, але й для захисту інтересів Союзу, включаючи його фінансові інтереси. Безпека означає також ефективну боротьбу зі злочинністю, зокрема тероризмом, торгівлею людьми та злочинами проти дітей, незаконним обігом наркотиків та незаконним обігом зброї, корупцією та шахрайством та іншими злочинними діяннями, передбаченими Рішенням про Європол [3].

Складова «правосуддя» включає як доступ до правосуддя, так і повну судову співпрацю між державами-членами, незважаючи на те, що судові системи суттєво відрізняються між державами-членами. Мета полягає в тому, щоб дати громадянам загальне почуття справедливості в усьому Союзі на основі принципів взаємного визнання, правової визначеності, рівного доступу до правосуддя, справедливого розгляду справ та ефективних процедур виконання рішень. Запроваджені адекватні процесуальні правила, які гарантуються Європейською конвенцією з прав людини та основоположних свобод та їх тлумаченням Європейським судом з прав людини та Судом Європейського Союзу. Простір свободи, безпеки, правосуддя має також зовнішній аспект, який передбачає співпрацю у сфері юстиції

з третіми країнами та міжнародними організаціями. Так у транскордонних судових процесах, як у цивільних, так і в кримінальних справах слід запровадити спрощену передачу документів та інформації, використання багатомовних форм, створення механізмів або мереж для надання допомоги та консультацій у транснаціональних справах та можливі схеми правової допомоги в таких випадках.

Існує важливий зв'язок між ПСБП із процесом розширення, зокрема зі стратегією вступу до ЄС. Країни, які претендують на членство в Європейському Союзі, усвідомлюють, що юстиція та внутрішні справи матимуть особливе значення для позитивного вирішення питання. Для України, яка потерпає від збройного конфлікту з РФ процес європейської інтеграції є складним та водночас унікальним. Новий кластеризований підхід щодо приєднання до ПСБП означає посилення умов щодо верховенства права та проведення реформи судової системи, як основи впровадження інших галузевих реформ, зокрема реформи державного управління, правосуддя та антикорупційну реформу. Цей кластер, як зазначає В. Мельник, є одними з найскладніших для будь-якої країни-кандидата [4]. Україна стає на цей шлях у воєнний час, тому доведеться враховувати виклики та вплив війни.

Разом з цим Україна вливається у ПСБП ЄС, оскільки останній передбачає свободу, безпеку та захист для мігрантів з України. В рамках ЄПСБП для українців в ЄС гарантуються права та свободи, зокрема доступ до правосуддя. Водночас, громадяни

нашої держави повинні додержуватися приписів законодавства ЄС в рамках ПСБП.

Джерела:

1. Action Plan of the Council and the Commission on how best to implement the provisions of the Treaty of Amsterdam on an area of freedom, security and justice - Text adopted by the Justice and Home Affairs Council of 3 December 1998 URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/>
2. Emilio De Capitani Back to the future: Twenty-five years later, relaunching the project of transforming the EU into an Area of Freedom, Security and Justice? URL: <https://www.tandfonline.com/doi>
3. Council Decision of 6 April 2009 establishing the European Police Office (Europol) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content>
4. Мельник А., Матюк Л. Імплементация кластерного підходу в практику територіальної організації охорони здоров'я: теоретико-інституціональні та практичні аспекти. Вісник економіки. 2023. Вип. 4. С. 29–51 URL: <https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.029>

Ключові слова: простір свободи, безпеки, правосуддя; Європейський Союз; кластер; Україна.

Калашлінська Марина Вікторівна
Центр Міжнародної Співпраці Адміністрації
м. Люблін, Польща

ДОСВІД ЛЮБЛІНА У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС КРИЗИ БІЖЕНЦІВ: ПОВЕДІНКОВІ ЧИННИКИ

Сучасні глобальні кризи, такі як повномасштабне вторгнення росії в Україну, поставили безпрецедентні виклики для традиційних механізмів захисту прав людини. Існуюча міжнародна система часто виявляється інертною та перевантаженою бюрократичними процедурами, що обмежує її здатність швидко реагувати на раптові та масштабні потоки біженців. У таких обставинах ключову роль у наданні термінової допомоги та захисті прав людини беруть на себе локальні громади та інституції, які безпосередньо стикаються з кризою – прикордонні міста, волонтерські та гуманітарні організації.

Поведенковий підхід до вивчення цих процесів дозволяє зрозуміти, як швидка адаптація місцевих ініціатив стає вирішальним фактором для ефективного виходу з кризи. Миттєві рішення, прийняті під впливом термінових потреб, є не лише корисними, але й життєво необхідними, щоб запобігти гуманітарному колапсу та зберегти гідність та права постраждалих. Така оперативність забезпечує базову підтримку та захист до моменту, коли міжнародні та державні структури зможуть взяти на себе довгострокові обов'язки.

Досвід Любліна, який став важливим

гуманітарним центром для українських біженців, є показовим прикладом того, як локальні ініціативи та адаптивність у прийнятті рішень сприяють підвищенню ефективності захисту прав людини в умовах кризи. Після початку повномасштабної війни в Україні Люблін опинився в епіцентрі гуманітарної кризи. Перші ж години після перших бомб засвідчили унікальну здатність суспільства та місцевих інституцій до негайної, ірраціональної на перший погляд, мобілізації, де поведінковий підхід відіграв вирішальну роль. Відсутність часу для планування спонукала до швидких дій, заснованих на синергії локальних ініціатив і підтримці місцевої влади. Так, створення Люблінського Соціального Комітету Допомоги Україні вже в перші години 24 лютого 2022 року [1], дозволили за короткий час організувати масштабну підтримку Спільні дії волонтерів, місцевих органів влади, суспільних організацій, бізнесу та звичайних громадян дозволили скерувати зусилля десятків тисяч людей, кожен з яких вносив свій внесок, формуючи гнучкий і багатокомпонентний механізм підтримки.

Завдяки діям Комітету, що став ядром швидкої гуманітарної відповіді та відкритості місцевої влади, яка, замість очікування централізованих вказівок, підтримувала будь-які ініціативи знизу, відбулося відкриття прихистків у громадських просторах, організація транспортних коридорів, розподіл їжі та необхідних речей [2].

Місцеві громадські організації разом з приватними компаніями зуміли оперативно організувати перевезення людей від кордону до тимчасових місць проживання в Любліні [3, 11]. Це

допомагало розвантажувати транспортні системи, а також реагувати на надмірне скупчення людей на державному кордоні, реагуючи на постійні зміни в потоках мігрантів.

Перші 16 пунктів розміщення біженців в Любліні були відкриті у спортзалах, навчальних закладах та академічних гуртожитках, а постійно діюча гаряча лінія надавала інформацію п'ятьма мовами. Упродовж лютого–квітня 2022 року понад 1,2 млн громадян України отримали підтримку в Любліні, і частина з них — 138 тисяч осіб — залишалася в місті як мінімум на одну ніч [1].

Також були створені тимчасові інформаційні пункти для швидкої допомоги з легалізацією перебування, працевлаштуванням та наданням базової інформації. Ці пункти стали важливими для координації допомоги, спрямовуючи новоприбулих до відповідних послуг та консультуючи щодо подальших дій, надаючи також послуги з денної опіки над дітьми, щоб батьки могли займатися оформленням документів та вирішенням термінових справ.

Люблін став першим місцев в Польщі, де почала діяти програма працевлаштування вчителів «Cash for Work» [5], що дозволило швидко налагодити системи інтеграції через залучення українських фахівців у місцеві школи, щоб сприяти максимально безболісній адаптації польської системи освіти. Завдяки цій програмі українські діти зуміли швидше адаптуватися в новій країні завдяки підтримці вчителів з України.

Завдяки налагодженій системі міжнародної співпраці та розвиненій мережі міст-партнерів

(зокрема Нансі, Мюнстер, Віндзор тощо) Люблін став важливим ланцюгом в організації постраждалим. В результаті, гуманітарні вантажі з найнеобхіднішими товарами – харчовими продуктами, ліками, засобами гігієни – доставлялися через Люблін до України, забезпечуючи базові потреби постраждалих у районах конфлікту [4].

В умовах великої кількості новоприбулих, що швидко перевищила прогнозовану кількість, важливу роль відіграли відгук і підтримка місцевих громад [6-10, 12]. Завдяки високому рівню довіри і згуртованості, жителі Любліна активно долучилися до допомоги біженцям: надавали тимчасове житло, забезпечували необхідними речами і навіть долучалися до волонтерської праці в пунктах розміщення. Така поведінка дозволила місту швидко мобілізувати ресурси на локальному рівні і витримати початковий кризовий тиск, надавши гуманітарну допомогу до підключення національних та міжнародних організацій.

Досвід міста Люблін у підтримці біженців із України під час гуманітарної кризи демонструє, як поведінковий підхід може стати ключовим елементом захисту прав людини на місцевому рівні. В умовах, коли традиційні міжнародні механізми захисту прав людини можуть не встигати з реагуванням через свою інертність і бюрократичність, саме локальні ініціативи, гнучкість і швидка адаптація здатні забезпечити негайну підтримку. Як показує приклад Любліна, інституційні ресурси й міжміська співпраця можуть бути надзвичайно ефективними лише тоді, коли базуються на місцевій згуртованості, швидкому

реагуванні та прагненні до підтримки.

Люблін продемонстрував важливість інтеграції поведінкових чинників, таких як солідарність, мобілізація місцевих громад та швидка організація базової інфраструктури, для досягнення стійких результатів у підтримці прав людини. Локальна взаємодія з громадою та волонтерськими організаціями забезпечила місту можливість ефективно реагувати на виклики, пов'язані зі стрімким напливом біженців, і стала прикладом того, як через горизонтальні зв'язки можна мобілізувати ресурси для подолання гуманітарної кризи.

Цей досвід підкреслює, що поведінковий підхід у кризових умовах може слугувати надійним інструментом не лише для швидкої допомоги, але й для підтримки міжнародних цінностей прав людини. Участь міста у гуманітарній підтримці та його партнерства з іншими містами дозволили побудувати мережу солідарності, здатну забезпечити стійкість у подоланні кризи. Це підтверджує, що інтервенції місцевого рівня, доповнені співпрацею з міжнародними партнерами, є ефективною моделлю захисту прав людини в умовах глобальних криз.

Джерела:

1. Departament Strategii i Rozwoju Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego w Lublinie (2022). Raport o pomocy udzielonej Ukrainie przez Województwo Lubelskie. Departament Strategii i Rozwoju UMWL. URL: <https://strategia.lubelskie.pl/rot/opracowania/raport.wsparcie.ua.pdf>
2. ISAP – Internetowy System Aktów Prawnych (2022). Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z

konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 583 ze zm.) URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20220000583/T/D20220583L.pdf>

3. Lubelski Urząd Wojewódzki w Lublinie (2023). Bezpłatny transport. URL: https://arc.lublin.uw.gov.pl/bezpłatny_transport

4. Lubelski Urząd Wojewódzki w Lublinie (2023). Pomoc humanitarna na Ukrainie. URL: https://arc.lublin.uw.gov.pl/pomoc_humanitarna_na_Ukrainie

5. Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej (2022). PCPM wdraża program zatrudnienia interwencyjnego uchodźców z Ukrainy (Cash for Work). URL: <https://pcpm.org.pl/program-zatrudnienianterwencyjnego-uchodzcow-cash-for-work.html#:~:text=Stawka%20dla%20osób%20zatrudnionych%20w,Mińsku%20Mazowieckim%2C%20Starkowie%20i%20Goleniowie>

6. Pomagam Ukrainie (2023). Strona główna. URL: <http://pomagamukrainie.gov.pl>

7. Powiatowy Urząd Pracy w Biłgoraju (2022). Rynek pracy – pomoc dla obywateli Ukrainy. URL: <https://bilgoraj.praca.gov.pl/pomocdlaukrainy>

8. Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej (2022). Projekt pt. „Lubelskie pomaga Ukrainie”. URL: <https://rops.lubelskie.pl/projekt-pt-lubelskie-pomaga-ukrainie/>

9. Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej (2023). „Lubelskie pomaga Ukrainie- utworzenie tymczasowego miejsca pobytu. URL: <https://rops.lubelskie.pl/lubelskie-pomaga-ukrainie-utworzenie-tymczasowego-miejsca-pobytu-w-zamosciu-przyul-zagloby-8-roboty-buwolane/>

10. Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego w Lublinie (2022). Lubelskie pomaga Ukrainie – nauka języka polskiego. URL: <https://www.lubelskie.pl/lubelskie-pomaga-ukrainie-nauka-jezyka-polskiego/>
11. Wikipedia (2023). Polsko-ukrayinskyu kordon. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Польсько-український_кордон
12. Wójewództki Urząd Pracy w Lublinie (2022). Zapytaj o pracę. URL: <https://zapytajoprace.wup.lublin.pl>

Ключові слова: біженці, права людини, гуманітарна допомога, локальні ініціативи, криза.

Бірюков Руслан Миколайович
*кандидат юридичних наук, заступник
департаменту начальника Національної поліції
України*

ЄВРОПОЛ ЯК СТРУКТУРА ОБМІНУ ДАНИМИ В РАМКАХ МІЖНАРОДНОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ

Відповідно до Конвенції про Європол, він був створений для двостороннього та багатостороннього обміну даними, та в якості куратора та централізованої європейської бази даних. ЄС також ухвалив ряд угод про співробітництво, які дозволять 23 агенціям держав, що не є учасницями ЄС, обмінюватися даними з Європолом. Зв'язки Європолу з іншими існуючими та запланованими

правоохоронними органами та базами даних ЄС дозволить і надалі розширити його повноваження [1].

Поліцейські органи європейських держав через національні підрозділи Європолу можуть робити запити до Європолу щодо надання розвідувальних даних, практичної інформації щодо розслідувань чи операційної підтримки. Європол почав роботу з розвідувальними даними як тільки в 1994 році був сформований ЄПБОН та до кінця 2000 року розглянув понад 60 тисяч запитів про співробітництво. Більшість з них стосувалися інформації, що забезпечує підтримку в розслідуваннях. У щорічному звіті Європолу за 1999 рік відзначається, що один запит призвів до 40 додаткових запитів, на які було надано 227 відповідей, було проведено дві контрольних поставки, 5 спостережних операцій та оброблено 20 запитів про допомогу в кримінальних провадженнях [2].

Такий обмін інформацією індексується в центральній базі даних, що була переведена в електронний онлайн формат в 2002 році, надавши Європолу динамічну, постійно зростаючу базу даних підозрюваних та поліцейської розвідки. Поліцейські підрозділи держав-учасниць не зобов'язані використовувати Європол для обміну розвідувальними даними. Можуть використовуватися також канали двостороннього обміну (утворені за неформальними угодами, такими як меморандуми про взаєморозуміння) та міжнародні системи, наприклад, утворені в рамках Шенгенської угоди. Для боротьби зі злочинами, що не потрапляють під

мандат Європолу (наприклад, футбольним хуліганством чи кіберзлочинністю) використовуються європейські мережі зв'язку чи Інтерпол. Сам Європол має парасолькову структуру, спрямовану на надання поліцейським підрозділам держав-учасниць ЄС будь-яких розвідувальних даних, які вони вважають необхідними.

Після початку роботи в 1999 році Європол почав створювати обширні бази розвідувальних даних щодо окремих тем чи розслідувань, що зберігаються в комп'ютерній системі Європолу. Аналітичні файли можуть містити інформацію щодо фактичних чи потенційних підозрюваних, свідків, жертв, контакті, пов'язаних осіб та інформаторів, підозрюваних в членстві в злочинних організаціях, засуджень та посилах на розслідування національних поліцейських органів. Регламенти щодо аналітичних робочих файлів, ухвалені через два роки після набуття чинності Конвенцією, дозволяють Європолу збирати 53 конкретних типи персональних даних, зокрема чутливу інформацію, опису якої Конвенція уникає через політичні розбіжності, такі як дані про расове походження, релігійні та інші переконання, статеве життя, політичні позиції, участь в організаціях чи рухах, що не є забороненими законом. Відповідні категорії включають персональні дані (чотирнадцять типів даних), зовнішність (два типи), засоби ідентифікації (п'ять типів, включно з ДНК та відбитками пальців), рід зайнять (п'ять типів), фінансову інформацію (вісім типів) та дані про поведінку (вісім типів) [3].

Обсяг, в якому Європол може збирати персональні дані поряд з дискрецією щодо того, хто

може бути включеним в файли, означає, що зберігання такої інформації ґрунтується не на правових категоріях, а скоріше на поліцейських рішеннях щодо потреби та ефективності застосування відповідної інформації. За Конвенцією держави-учасниці можуть утримуватися від надання інформації через широке коло підстав (національна безпека, захист розслідувань, особиста безпека чи специфічні міркування збирання інформації) [4]. В щорічному звіті за 2000 рік відзначається, що «в одному аналітичному робочому файлі офіцерам може надаватися до 100 000 елементів інформації» [5]. Поряд з тим, ряд файлів є неповними через ненадання інформації державами-учасницями.

Технічний розвиток комп'ютерної системи Європолу відбувається з 1996 року. Ця система складається з трьох взаємопов'язаних систем: центральної інформаційної системи, аналітичних робочих файлів Європолу та центральної системи індексації. Центральна інформаційна система містить дані щодо фактичних та можливих злочинів, осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів та будь-якого пов'язаного змісту запитів та відповідей, надісланих Європолом. Доступ до даних надається на підставі запитів та підлягає дії положень про захист персональних даних. До них мають доступ лише Європол та пов'язані офіцери.

Конвенція про Європол також дозволяє запити на інформацію від третіх держав, інших агенцій ЄС, двосторонніх та багатосторонніх організацій всередині ЄС, міжнародних організацій та органів, а також Інтерполу, тобто цілій міжнародній мережі правоохоронних органів. Це співробітництво є

двостороннім, оскільки Європол також може направляти запити про надання розвідувальної інформації, якщо запитувана держава чи орган мають адекватний рівень захисту даних.

Джерела:

1. Hayes B. The Activities and Development of Europol: Towards an Accountable FBI of Europe. URL: <https://www.statewatch.org/media/documents/analyses/activities-development-of-europol.pdf> (дата звернення: 14.08.2024).
2. Europol Annual Report 1999. URL: <https://data.europa.eu/data/datasets/europol-annual-report-1999?locale=en> (дата звернення: 14.08.2024).
3. Europol. New AWF Concept Guide for MS and Third Parties. URL: <https://www.statewatch.org/media/documents/news/2013/jan/europol-awf-new-concept.pdf> (дата звернення: 14.08.2024).
4. Convention based on Article K.3 of the Treaty on European Union, on the establishment of a European Police Office (Europol Convention), 1995. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A41995A1127%2801%29> (дата звернення: 04.08.2024). Art. 4(5).
5. Europol Annual Report 2000 Content. URL: <https://www.europol.europa.eu/publications-events/main-reports/europol-annual-report-2000> (дата звернення: 04.08.2024).

Ключові слова: Європол, обмін даними, розвідувальна інформація, персональні дані, правоохоронні органи.

Міщенко Ілона Володимирівна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри морського та митного права Національного університету «Одеська юридична академія»

**ДІЯ ПРАВА ЄС У ЧАСІ: РЕГЛАМЕНТАЦІЯ
ТА ПРЕЦЕДЕНТНА ПРАКТИКА**

Право Європейського Союзу (ЄС) є багаторівневою правовою системою, яка, завдяки своєму специфічному правовому статусу та механізмам імплементації, має безпосередній вплив на національні правові системи країн-членів. Однією з важливих характеристик права, в тому числі ЄС, є його дія в часі, яка визначає, коли та як норми права набувають чинності, а також умови їхнього застосування та припинення. Питання дії права ЄС у часі охоплює декілька аспектів: момент набрання чинності, принципи зворотної сили, забезпечення правової визначеності та вплив нових норм на попередні. Ми зупинимося більш детально саме на зворотній силі актів права ЄС.

Одним з основоположних принципів права ЄС є принцип правової визначеності. Він вимагає, щоб норми права були чіткими, точними та передбачуваними для громадян та бізнесу у своїй дії, особливо якщо вони можуть мати негативні наслідки для осіб і підприємств, щоб особи могли однозначно визначити свої права та обов'язки та могли вжити відповідних заходів.

Живучи та діючи в певний момент часу, особа знає або принаймні повинна знати про певний набір правових норм, які можуть застосовуватися до неї та

її поведінки. Вона усвідомлює наслідки своєї поведінки відповідно до права, яке є чинним в даний момент часу. В цей момент ніхто не знає та не може знати, як ці норми зміняться у майбутньому. Відповідно поведінка особи обумовлюється саме рамками чинного на поточний момент законодавства.

Саме тому принцип правової визначеності 1) виключає застосування нової правової норми в зворотній силі, тобто до ситуації, що склалася до набрання нею чинності, 2) вимагає, щоб будь-яка фактична ситуація, як правило, за відсутності прямої вказівки про протилежне, розглядалася у світлі правових норм, що діяли на момент, коли ця ситуація набула чинності [1].

Варто зазначити, що Суд ЄС (Court of Justice of the European Union) відіграє ключову роль у встановленні підходів до дії права ЄС у часі, адже багато аспектів цього питання не повністю регулюються первинним правом ЄС, і Суду доводиться розвивати правові принципи через свою практику. Суд ЄС неодноразово підтверджував принцип правової визначеності, стверджуючи, що норми права ЄС не повинні застосовуватися зворотно, якщо це не передбачено актом чи не є необхідним для захисту прав сторін.

Одним із таких рішень у цьому контексті є справа C-181/20 *Vysočina Wind* (2022). В ній зазначено, що згідно з усталеною прецедентною практикою, у той час як принцип правової визначеності не допускає застосування нової правової норми зворотною силою, а саме до ситуації, яка склалася до набрання нею чинності, цей самий принцип вимагає, щоб будь-яка фактична ситуація,

як правило, відсутність будь-якого явного протилежного положення розглядається у світлі правових норм, що існували на момент виникнення ситуації [1].

Також важливим є рішення у справі Kühne & Heitz (2004), де Суд зобов'язав національні органи переглядати адміністративні рішення, що набули законної сили, якщо це необхідно для забезпечення ефективності норм права ЄС [2].

Цікавим є нещодавнє рішення Суду ЄС C-412/22 *Autoridade Tributária e Aduaneira* (2024), в якому з'ясувалась зворотна дія регламенту, що скасовував антидемпінгові мита на певні товари китайського походження. Заявники стверджували, що оскільки такі мита були скасовані, їх ретроспективне застосування в результаті митного пост-аудиту до імпортних операцій, які мали місце до такого скасування, неможливе. Наразі Суд ЄС підтвердив тезу, що кожна ситуація має бути оцінена у світлі права, яке діяло на момент її виникнення. Таким чином, відповідно до цього рішення Суду ЄС регламент ЄС не має зворотної сили, а заходи, які він скасовує можуть застосовуватися ретроспективно [3].

Незважаючи на загальне правило про незастосування зворотної сили, Суд ЄС визнає певні винятки. Дійсно, зворотна сила норм права ЄС є доволі обмеженою і застосовується лише у виняткових випадках, наприклад, коли це необхідно для забезпечення правової певності чи захисту прав осіб. Так, ретроспективне застосування права ЄС є можливим, коли про це чітко зазначено в самому акті [4] або якщо цього вимагає мета суспільних інтересів і якщо законні очікування зацікавлених

осіб належним чином забезпечуються [5].

Дія права ЄС у часі є багатограним питанням, що охоплює не лише питання набрання чинності правових норм, але й принципи зворотної сили та правової визначеності. Регламентация дії права ЄС у часі базується на положеннях Договору про функціонування ЄС, а прецедентна практика Суду ЄС забезпечує розвиток правових принципів, які уточнюють та доповнюють ці положення. Принцип правової визначеності виступає як основоположна цінність у регулюванні дії норм права ЄС, забезпечуючи стабільність і передбачуваність правових відносин у межах Союзу.

Джерела:

1. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 25 January 2022 in Case C-181/20, VYSOČINA WIND a.s. v Česká republika – Ministerstvo životního prostředí. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62020CJ0181>
2. Judgment of the Court of 13 January 2004 in Case C-453/00 Kühne & Heitz NV v Produktschap voor Pluimvee en Eieren. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=ecli%3AECLI%3AEU%3AC%3A2004%3A17>
3. Judgment of the Court (Ninth Chamber) of 4 October 2024 in Case C-412/22, Autoridade Tributária e Aduaneira v NT. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=290681&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=3733800>
4. Judgment of the Court (Fourth Chamber) of 16 December 2010 in Case C-266/09, Stichting Natuur en

Milieu and Others. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=ecli%3AECLI%3AEU%3AC%3A2010%3A779>

5. Opinion of Advocate General Kokott delivered on 15 July 2021 in Case C-181/20. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62020CC0181>

Ключові слова: зворотна сила закону, право ЄС, Суд ЄС, правова визначеність, принципи права ЄС, прецедент, практика Суд.

Славко Анна Сергіївна

доцент кафедри міжнародного, європейського права та порівняльного правознавства Сумського державного університету

РАДА ЄВРОПИ І ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ: У ПОШУКАХ СТАНДАРТІВ

Імплементация елементів перехідного правосуддя до вітчизняної правової системи наразі стала одним із важливих напрямків реформ, адже потребує внесення як законодавчих змін, так і певного «перевороту» в інформаційній політиці держави. Наразі прогрес України у зазначеній царині можна оцінити як помірний і навіть незначний, хоча проблема видається нагальною. Грунтом для розробки національних інструментів перехідного правосуддя, на наш погляд, може слугувати не тільки досвід інших держав, а і загальні рамки і

стандарти, напрацьовані у рамках певних міжнародних організацій.

Однією з таких організацій є Рада Європи. З часу свого заснування ця міжнародна організація послідовно працює над зміцненням демократії та гарантій прав людини у державах-членах. Україна приєдналася до Ради Європи у 1995 році, а в 1997 році ратифікувала Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, поширивши тим самим на себе юрисдикцію Європейського суду з прав людини. Відтак, доробок Ради Європи у царині перехідного правосуддя є орієнтиром для впровадження власної моделі перехідного правосуддя.

Аналізуючи згаданий доробок, можна зауважити що саме існування Ради Європи великою мірою є присвятою перехідному правосуддю. Як стверджують дослідники, прагнення до встановлення перехідного правосуддя (хоч цього поняття на той момент ще не існувало), було закладено у фундаментальних цінностях Ради Європи. У створенні Статуту ради Європи і розробці ЄКПЛ в першу чергу брали участь ті держави, які щойно пережили глибоко травматичну війну на своїх територіях і найбільше постраждали від руйнувань і жахливості Другої світової війни. Ці держави також мали дуже явну зацікавленість у визначенні та відповідальності за звірства, про що свідчить їхня відданість Нюрнберзькому трибуналу. Ці країни мали справу не лише з історією масових звірств, але й боролися з практичне завдання, як запобігти виникненню подібних подій у майбутньому [1]. Відтак, серед цілей Ради Європи у статті 1 Статуту

визначено

«досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу», а в преамбулі висловлюється певність, що «зміцнення миру на засадах справедливості та міжнародного співробітництва є життєво важливим для збереження людського суспільства та цивілізації» [2].

Рада Європи у царині перехідного правосуддя працювала за кількома напрямками:

- 1) Встановлення через свої рішення та рекомендації стандартів примирення, демократичного врядування та поваги до прав людини, які опосередковано впливають на правові системи держав-членів і формують загальну рамку для встановлення перехідного правосуддя якщо у ньому виникне потреба;
- 2) Посередництво та врегулювання у конкретних випадках;
- 3) Формування стандартів поваги до прав людини (наприклад, до релігійної свободи, свободи вираження поглядів, доступу до правосуддя тощо) через рішення Європейського суду з прав людини, які перешкоджають безкарності.

Не вдаючись до широкого опису актів Ради Європи, визначених у першому пункті, вкажемо, що загалом майже вся діяльність Ради Європи спрямована на встановлення та дотримання високих демократичних стандартів та поваги до прав людини.

Так само варто відзначити зусилля Ради Європи для врегулювання на території колишньої Югославії [3].

Натомість, у рамках діяльності Ради Європи за третім пунктом варто зазначити низку справ, в яких ЄСПЛ сформував свої підходи до постконфліктного врегулювання. Зокрема, справа *Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina* стосувалася наслідків постконфліктного врегулювання на території колишньої Югославії. Дейтонські угоди передбачали формування органів влади за квотним принципом, дозволяючи балотуватися на посади у виборних органах влади боснякам, хорватам і сербам, як представникам «державотворчих» народів. Заявники у справі були євреєм та ромом і не бажали відмовлятися від свого етнічного походження.

При цьому ЄСПЛ мав врахувати, що Дейтонські угоди були перехідним документом, який дозволяв досягнути постконфліктного врегулювання на території колишньої Югославії. Описуючи цей документ, ЄСПЛ зауважив, що «...це правило переслідувало принаймні одну мету, яка в цілому сумісна із загальними цілями Конвенції, як це відображено в преамбулі до Конвенції, а саме відновлення миру. Коли оскаржувані конституційні положення були введені в дію, діяло дуже крихке припинення вогню. Положення були спрямовані на припинення жорстокого конфлікту, позначеного геноцидом і «етнічними чистками». Природа конфлікту була такою, що для забезпечення миру була необхідна згода «державотворчих народів» (а саме босняків, хорватів і сербів). Це могло б пояснити, не обов'язково виправдовуючи, відсутність представників інших громад (таких як

місцеві ромські та єврейські громади) на мирних переговорах та стурбованість учасників справжньою рівністю між «державотворчими народами» в постконфліктному суспільстві» (§ 45) [4]. Проте, незважаючи на особливу цінність документа для постконфліктного врегулювання, Суд визнав його положення дискримінаційними, обґрунтовуючи своє рішення значним прогресом, якого досягла Боснія і Герцеговина з часу укладення Дейтонської угоди.

Про необхідність враховувати наслідки збройного конфлікту при вирішенні справ Суд згадував у справі *Chiragov and Others v. Armenia*. Заявники скаржилися на неможливість отримати доступ до свого нерухомого майна, яке залишилося на де-факто контрольованій Вірменією території Нагірного Карабаху. ЄСПЛ підкреслив, що «прецедентне право Суду розробило гнучкий підхід щодо доказів, які повинні надаватися заявниками, які стверджують, що втратили своє майно та житло в ситуаціях міжнародного чи внутрішнього збройного конфлікту» (§ 136) [5]. Відповідно, незважаючи на заперечення російського уряду, за заявниками було визнано статус потерпілих.

На попередньо згадану справу Суд посилався також у справі *Mamasakhlisi and Others v. Georgia and Russia*. Заявники скаржилися на тортури, незаконне ув'язнення та відмову у доступі до судочинства, яких зазнали на території Абхазії. Російський уряд оскаржував юрисдикцію ЄСПЛ у цій справі з огляду на невичерпання всіх національних засобів юридичного захисту та вплив чинного тоді шестимісячного строку. Суд зауважив, що «ситуації у справах *«Varnava and Others v. Turkey»* та

«Chiragov and Others v. Armenia» стосувалися скарг на триваючі порушення у складній постконфліктній ситуації, яка торкається великих груп осіб. У таких ситуаціях часто не було б адекватних національних засобів правового захисту, або якщо б вони були, їх доступність або функціонування могли б ускладнюватися практичними труднощами. Тому для заявників може бути доцільним чекати результатів політичних процесів, таких як мирні переговори, які, з огляду на такі обставини, можуть дати єдину реалістичну надію на досягнення рішення» (§263) [6]. Відтак, Суд поширив свою часову юрисдикцію на справу заявників.

У справі *Baljak and Others v. Croatia* Суд окремо вказав на необхідність постконфліктного врегулювання, а також на право потерпілих і суспільства загалом знати правду про конфлікт. У цій справі заявник скаржився на відсутність ефективного розслідування вбивств його рідних у Хорватії у 1995 році. Цивільно-правове провадження на національному рівні теж не дало належного результату. На думку Суду, «висновок, якого дійшли національні суди, відхиляючи позов, – що заявники не змогли довести, що хорватські солдати вбили С.Б. і те, що його вбивство не становило воєнної шкоди – був явно необґрунтованим, беручи до уваги конкретні обставини справи та прецедентне право Суду відповідно до статті 2 Конвенції. Прийшовши до такого висновку, національні суди фактично нав'язали заявникам недосяжний стандарт доказування, що було особливо неприйнятним з огляду на серйозність відповідних дій» (§ 41) [7]. На думку ЄСПЛ, національні суди зобов'язані

враховувати контекст збройного конфлікту та забезпечувати потерпілим найширші можливості для встановлення правди.

Підсумовуючи, можемо зауважити, що Рада Європи реалізує низку заходів для підтримання заходів перехідного правосуддя – як і через загальні рамки щодо підтримки демократії, поваги до прав людини і подолання безкарності, так і через зусилля, спрямовані безпосередньо на постконфліктні території. Проте це дослідження переважно сфокусоване на стандартах Європейського суду з прав людини щодо постконфліктного врегулювання. Аналіз практики ЄСПЛ у загаданій царині дає змогу виділити такі основні тези:

1. Європейський суд з прав людини прагне враховувати контекст справи: як існування збройного конфлікту в минулому, так і поточну ситуацію і прогрес якого досягла чи не досягла держава у постконфліктному врегулюванні;
2. Суд спрощує вимоги щодо прийнятності заяв щодо скарг, які стосуються постконфліктного врегулювання. Наприклад, вважає обгрунтованим пропуск шестимісячного строку в обставинах, де заявники могли сподіватися на політичне врегулювання, або припускає, що національні засоби захисту могли виявитися повністю неефективними;
3. ЄСПЛ вважає, що національні суди повинні враховувати контекст збройного конфлікту і тому не встановлювати надто високих вимог до доказів у справах щодо з'ясування долі потерпілих від збройного конфлікту, розкриття правди тощо.

Джерела:

1. Aoláin F.N. Transitional Justice and the European Convention on Human Rights. The Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, 2017. 26 p.
2. Статут Ради Європи. Верховна рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text
3. Post-war justice and durable peace in the former Yugoslavia. Issue Paper by the Council of Europe Commissioner for Human Rights. Council of Europe, 2012. 50 p.
4. Case of Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina, judgment of 22 December 2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96491>
5. Case of Chiragov and Others v. Armenia, judgment of 16 June 2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155353>
6. Case of Mamasakhlisi and Others v. Georgia and Russia, judgment of 7 March 2023. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-223361>
7. Case of Baljak and Others v. Croatia, judgment of 25 November 2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-213855>

Ключові слова: перехідне правосуддя, постконфліктне врегулювання, Рада Європи, практика Європейського суду з прав людини.

Акіменко Юлія Юріївна

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична
академія»*

РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ЄС

Внутрішній ринок ЄС є унікальним явищем у економіко-соціальному житті всіх країн континенту та зазвичай є яскравою вітриною для демонстрації досягнень європейської економічної інтеграції, реалізуються свободи вільного руху товарів, осіб, капіталу та послуг. Проте з плином часу європейська економіка зазнала глибоких структурних змін: економіка трансформувалась від економіки виробництва до економіки сфери послуг, що є підґрунтям до сприйняття Внутрішнього ринку ЄС не тільки як площини для реалізації амбітних транскордонних правовідносин, а й зміну підходів та переосмислення нормативного регулювання реалізацію економічних та соціальних прав осіб, їхнього захисту та тлумачення. Внутрішній ринок ЄС, який може сприйматись як модель регіональної інтеграції, що сфокусована, перш за все, на безперешкодному перетину кордонів для товарів, сьогодні має своїм наслідком вибірковість у нормативному регулюванні вказаних чотирьох свобод. Результатом такої вибірковості є непослідовність економічної та соціальної

лібералізації, оскільки обсяг і глибина інтеграції різняться між чотирма свободами.

Існування аксіоми недискримінації щодо доступу до ринку не виключає виникнення інших проблем з правами людини у зв'язку з транскордонною економічною діяльністю в Європейському Союзі та у Внутрішньому ринку ЄС. Сьогодні така нерівномірність, або диспропорція, може бути предметом розгляду у Суді ЄС, який базує використання принципів прав людини при застосуванні та тлумаченні економічного права Європейського Союзу.

Положення про те, що захист економічних прав людини є частиною *acquis communautaire* ЄС, вперше з'явилося в 1969 році в рішенні Європейського суду у справі *Stauder*. Пан Штаудер подав позов до німецьких судів, де він оскаржував схему надання надлишку масла, згідно з якою одержувачі соціального страхування мали право отримувати субсидоване масло від національних торговців проте за однієї умови. Вимога, згідно з якою бенефіціари повинні розкривати свої імена та адреси, на думку заявника є порушенням основного права на гідність, захищеного конституційним правом Німеччини, і німецький суд направив цю скаргу до Суду ЄС для вирішення цього питання. Суд ЄС у своєму рішенні зокрема зазначив, що потреба в ідентифікації одержувача субсидованого масла відсутня і її треба прибрати, щоб можна було уникнути будь-якого потенційного порушення права на людську гідність. [1] Можна стверджувати, що Суд ЄС започаткував підхід вирішення відповідних спорів, де його основною метою було не

притягнення до відповідальності чи ретроспективне покарання, а тлумачення правової природи обмежень, що оскаржуються, або характер влади чи правова природа організації (юридичної особи), яка регулюючи на національному рівні економічні або соціальні права, обмежила їх будь-яким чином чи безпідставно зашкодила вільній конкуренції.

Таким чином, Суд ЄС дав дуже широке тлумачення свободам внутрішнього ринку, визначивши як обмеження в основному будь-яке національне правило, яке перешкоджає, фактично чи потенційно, транскордонній економічній діяльності. Такі обмеження можуть залишатися в силі, якщо вони вважаються виправданими з огляду на законний суспільний інтерес, але лише тоді, коли вони обмежені тим, що необхідно для досягнення цієї мети. У цьому контексті економічна свобода розглядається як правило, а будь-які інші суспільні інтереси, включаючи основні соціальні права, як виняток.

Чим ширше охоплення свобод внутрішнього ринку, тим ширшим стає конфлікт, оскільки вони потенційно «захоплюють» будь-яке національне правило, що захищає працівників. Такі конфлікти, звичайно, не завжди вирішуються на користь економічних прав. Багато національних заходів, які переслідують соціальні цілі, були та залишаються підтвердженими як виправдані. Але кардинальні рішення Суду ЄС у справах Viking, Laval і Rüffert докорінно змінили баланс на шкоду соціальним правам.

Справа латвійської будівельної фірми Laval, яка виграла державний контракт на реконструкцію

школи в Швеції, куди вона відрядила деяких своїх латвійських робітників. Шведська профспілка будівельників розпочала переговори зі шведською дочірньою компанією Laval щодо поширення галузевої колективної угоди на відряджених працівників та узгодження їхніх зарплат. Коли Laval відмовився погодитися, профспілка заблокувала будівельні майданчики Laval, що призвело до банкрутства дочірньої компанії. Суд ЄС постановив, що дії профспілки були неправомірними щодо примусу до переговорів, однак Суд зазначив, що хоча право на страйк є загальним принципом законодавства ЄС, його використання може бути предметом обмежень для стандартів ЄС. [2]

У справі Viking спір був щодо фінською компанією Viking, яка володіла поромом Rosella, який курсував між Фінляндією та Естонією під фінським прапором. Viking працював зі збитками, що було пов'язано з тим, що Viking повинен був платити фінській заробітну плату, тоді як конкуруючі естонські пороми мали нижчі витрати на оплату праці. Viking хотів змінити прапор на поромі до Естонії, щоб мати можливість платити нижчу зарплату, однак профспілка моряків Фінляндії, членами якої є екіпаж Rosella, об'єднала зусилля з Міжнародною федерацією працівників транспорту, яка, виступаючи проти зручних прапорів, видала документ із наказом усім своїм філіям не вести переговори з Viking, таким чином запобігаючи компанії від придбання естонського екіпажу. У своєму рішенні Суд ЄС підтвердив свою позицію у справі Laval про те, що *acquis* Внутрішнього ринку (цього разу про свободу заснування) можуть бути

застосовані безпосередньо проти приватної сторони, такої як профспілка.[3]

Однак поки залишається не вирішеною фундаментальна проблема, яка виникла в правовому порядку ЄС щодо економічних та соціальних прав, а саме питання про те, як збалансувати свободи Внутрішнього ринку ЄС з економічними правами у випадках, коли вони суперечать. Напруженість між свободами внутрішнього ринку, з одного боку, та соціальними правами, з іншого, стала головною дійовою особою в історії соціальної Європи останнього десятиліття, причому рішення у справах Viking і Laval, що виходить далеко за межі традиційного права ЄС.

Джерела:

1. Case 29-69, Erich Stauder v City of Ulm – Sozialamt, Verwaltungsgericht Stuttgart – Germany. URL: <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61969CJ0029>
2. Case C-341/05, Laval un Partneri Ltd v Svenska Byggnadsarbetareförbundet, Svenska Byggnadsarbetareförbundets avdelning, Byggettan and Svenska Elektrikerförbundet – Sweden. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62005CJ0341>
3. Case C-438/05, International Transport Workers’ Federation and Finnish Seamen’s Union v Viking Line ABP and OÜ Viking Line Eesti – Finland. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62005CJ0438>
4. Case C-346/06, Dirk Ruffert v Land Niedersachsen – Germany URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?uri=CELEX:62006CJ0346>

Ключові слова: Європейський Союз, право ЄС, Суд справедливості ЄС, економічні права, соціальні права, права людини.

Бєлогубова Оксана Олександрівна
кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська
юридична академія»

ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ЄС У ВІДПОВІДЬ НА СЕРЙОЗНІ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Міжнародні санкції до кінця ХХ століття використовувалися здебільшого ООН, однак разом із Маастрихтським договором у 1992 р. про заснування Європейського Союзу як політико-економічного об'єднання з'явився новий актор на міжнародній арені санкцій – ЄС. Санкції (обмежувальні заходи) стають все більш центральним елементом спільної та зовнішньої політики безпеки ЄС і разом з новою правосуб'єктністю ЄС настає ера застосування цих заходів автономно від санкцій ЄС. Заявленою метою санкцій ЄС є підтримка міжнародного порядку безпеки, а також захист прав людини та стандартів демократії шляхом заохочення країн змінити свою поведінку.

Європейський Союз запровадив санкції проти росії з 2014 року у відповідь на незаконну анексію Криму. [1] Надалі ЄС продовжував застосовувати

санкції, які передусім мали на меті заборонити економічні відносини та торгівлю з територією Криму та Севастополя, але також передбачали більш широкі дипломатичні заходи, такі як призупинення політичного та торговельного діалогу згідно з Угодою про партнерство та співпрацю ЄС-росія, укладеною ще в 1994 році, та виключення росії з G8. ЄС почав застосовувати індивідуальні обмежувальні заходи та економічні санкції, такі як обмеження торгівлі зброєю та товарами подвійного використання для військових цілей, а також заборона на експорт товарів і технологій у транспортній та космічній галузі.

Починаючи з лютого 2022 року ЄС ініціював вже чотирнадцять пакетів [2] санкцій проти росії ЄС, які включають індивідуальні санкції щодо фізичних та юридичних осіб, обмеження доступу до капіталу та фінансових ринків ЄС, доступу до багатосторонніх фінансових інститутів, інвестиції, зокрема в енергетичний сектор, окрім того були введені дипломатичні санкції у вигляді призупинення спрощення візового режиму між ЄС та росією, відмова від режиму найбільшого сприяння для російських товарів і послуг на ринках ЄС, тощо.

Санкції стають все більш центральним елементом спільної та зовнішньої політики безпеки ЄС у відповідь на серйозні порушення прав людини. На цій підставі ЄС прийняв нову Директиву від 29.04.2024 р., яка встановлює загальноєвропейські правила визначення кримінальних злочинів і покарань, пов'язаних із порушенням санкцій ЄС. Відповідно до положень Директиви передбачається чітке нормативне визначення та ретельніший

контроль виконання обмежувальних заходів країнами-членами, оскільки країни-члени прийматимуть ці вимоги до своїх місцевих законів. Країни-члени зобов'язані імплементувати Директиву в національне законодавство до 20 травня 2025 року.

[3] Директива визначає характерні риси порушення режиму санкцій ЄС фізичними чи юридичними особами, включаючи приклади навмисного порушення та спроби обходу режиму санкцій, як для фізичних, так і для юридичних осіб, з додатковими положеннями щодо обтяжуючих і пом'якшувальних обставин. Директива також охоплює низку правопорушень, у тому числі: неможливість заморозити кошти, невиконання заборон на поїздки, а також проведення фінансових операцій і торгівлю товарами та супутніми послугами з порушенням санкцій. Директива також стосується юрисдикції держав-членів щодо порушень санкцій, співпраці між державами-членами у сфері правозастосування цієї Директиви, захисту осіб, які повідомляють про порушення.

Директива вимагає від держав-членів забезпечити розширення діапазону покарань за певні правопорушення:

- Злочини, пов'язані з наданням фінансових послуг, торгівлею товарами або дозволом призначеним особам в'їхати до держав-членів, повинні каратися максимальним терміном позбавлення волі не менше п'яти років;

- Злочини, пов'язані з коштами чи економічними ресурсами на суму 100 000 євро або більше, можуть призвести до позбавлення волі на строк від одного року до п'яти років;

- Злочини, пов'язані з окремими предметами військового призначення або предметами подвійного використання, передбачають максимальний термін позбавлення волі не менше п'яти років.

Додаткові покарання для фізичних осіб можуть включати штрафи, позбавлення права займатися певною корпоративною діяльністю або тимчасову заборону балотуватися на державні посади. Цікаво, що багато з цих покарань для фізичних осіб застосовуються лише тоді, коли вартість відповідних заморожених активів або товарів чи послуг становить мінімум 100 000 євро. Нижче цього порогу держави-члени мають право приймати закони на свій розсуд.

Застосування обмежувальних заходів ЄС пропри скептичне ставлення щодо ефективності цього інструменту залишається унікальним засобом у зовнішньо-політичній сфері співробітництва країн, адже ЄС до своєї санкційної політики залучає партнерів (США, Великобританія, Канада, Японія, тощо). Окрім цього консолідація країн-членів ЄС у застосуванні відповідного механізму є динамічною, з огляду на прийняття Директиви про правила визначення кримінальних злочинів і покарань, пов'язаних із порушенням санкцій ЄС.

Джерела:

1. Council Decision 2014/145/CFSP of 17 March 2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine, Official Journal, L 78, 17.3.2014, p. 16–21.
2. Council Decision (CFSP) 2024/1843 of 28 June 2024 amending Decision 2014/145/CFSP concerning

restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine, Official Journal, L 2024/1843, 28.06.2024.

3. Directive (EU) 2024/1226 of the European Parliament and of the Council of 24 April 2024 on the definition of criminal offences and penalties for the violation of Union restrictive measures and amending Directive (EU) 2018/1673. Official Journal, L, 2024/1226, 29.4.2024

Ключові слова: Європейський Союз, обмежувальні заходи, санкції, зовнішня політика ЄС, права людини.

Дронов Владислав Юрійович

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична
академія»*

ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО ТА СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ В АФРИКАНСЬКІЙ СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Раніше нами досліджувались інформаційні права в африканській системі захисту прав людини [1]. Було розглянуто статтю 9 Африканської хартії прав людини та народів 1981 року, яка стосується права отримувати інформацію, висловлювати та поширювати свою думку [2]. На прикладі європейської системи захисту прав людини можна зробити висновок про зв'язок інформаційних прав,

зокрема, права на доступ до інформації, з правом на повагу до приватного та сімейного життя [3]. Такий зв'язок є цілком логічним, оскільки право на доступ до інформації надає громадянськості, зокрема, журналістам, можливість отримувати та розповсюджувати інформацію, що є важливою для суспільства. Право ж на повагу приватного та сімейного життя, в свою чергу, гарантує людині захист від неправомірного втручання в особисті аспекти її життя, включаючи захист даних, недоторканність листування та сімейні стосунки. Отже, публікація даних в медіа може порушити приватне життя особи. В той же час втручання у приватне життя має бути законним та пропорційним, що означає, що право на доступ до інформації не повинно використовуватись для надмірного порушення приватного життя.

Окремо розглядається ситуація, коли інформація пов'язана з громадськими діями. В таких випадках право на доступ до інформації часто переважає, але й неможливо повністю нехтувати приватним життям. Розкриття відомостей може торкнутися особистих меж існування. У таких випадках важливо враховувати принципи справедливості та пропорційності. Публікацію даних виправдано, якщо вона відповідає суспільним інтересам і сприяє підтримці демократії, однак має бути передбачений захист, щоб не допустити надмірної шкоди особистій сфері.

Право на повагу до приватного і сімейного життя передбачено статтею 8 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [4]. Задля дослідження цього права в африканській

системі захисту прав людини необхідно звернутись до Африканської хартії прав людини та народів 1981 року (далі - Хартія) [2]. Цей документ прямо не встановлює таке право, але аналіз хартії дозволяє виділити норми, що встановлюють права із ним пов'язані. Так, стаття 9 Хартії гарантує свободу совісті, вибору віросповідання та вільного відправлення релігійних обрядів. Для порівняння, стаття 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод стосується свободи думки, совісті і релігії.

Стаття 18 Хартії присвячена охороні сім'ї, визнаючи її основою суспільства. При цьому велика увага приділена питанням моралі.

Також слід звернутись до практики Африканської комісії з прав людини та народів. Проаналізуємо справу "The Media Rights Agenda v. Nigeria" (2000) [5]. Комісія встановила порушення права на свободу вираження поглядів Нірана Малаолу, редактора незалежної нігерійської газети. Він був незаконно ув'язнений за передбачувану участь у перевороті, але, на думку комісії єдиною причиною затримання були його публікації. В одній з них, зокрема, повідомлялось про оголошення «про передбачувану змову з метою перевороту, який, як стверджується, було розкрито». Комісія вирішила, що не було жодних доказів, що дозволяли б припустити інше мотивування. Отже, на думку Комісії Нігерія статтю 9, оскільки мало місце зловживання владним становищем задля обмеження висловлення думки [6].

Африканська комісія з прав людини та народів встановила, що Нігерія порушила статті 3(2), 5, 6,

7(1)(a), (b), (c), (d), 9 та 26 Африканської хартії та принцип 5 Основні принципи ООН, що стосуються незалежності судових органів.

Ці норми відповідно стосуються, зокрема, права на рівний захист перед законом; права на повагу гідності; права на свободу та особисту недоторканість; права на розгляд справи; права отримувати інформацію, висловлювати та розповсюджувати свою думку.

Джерела:

1. Дронов В. Ю. Інформаційні права в африканській системі захисту прав людини. *Proceedings of the scientific and pedagogical internship*, February 5 – March 17, 2024. Wloclawek, Republic of Poland. Cuiavian University in Wloclawek. 128 pages. P. 12-14.
2. African Charter on Human and Peoples' Rights ("Banjul Charter"). Organization of African Unity (OAU). CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982), 27 June 1981. URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/36390-treaty-0011_-_african_charter_on_human_and_peoples_rights_e.pdf (дата звернення: 11.10.2024.).
3. Дронов В. Ю. Міжнародно-правові стандарти доступу до інформації у сучасних міжнародних відносинах. *Міжнародне право та євроінтеграційні перспективи України: сучасні виклики* : колективна монографія / М. Р. Аракелян, Х. Н. Бехруз, Ю. Ю. Акіменко [та ін.] за ред.: М. Р. Аракеяна, Х. Н. Бехруза, Ю. Ю. Акіменко. Одеса : Фенікс, 2023. С. 183-216. URL: <https://hdl.handle.net/11300/26023>. ISBN 978-966-928-975-9/ (дата звернення: 10.10.2024).

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.10.2024.)
5. Media Rights Agenda v. Nigeria. The African Commission on Human and People's Rights. 2000. URL: <https://achpr.au.int/index.php/en/decisions-communications/media-rights-agenda-nigeria-22498> (дата звернення: 11.10.2024.)
6. Media Rights Agenda and Others v. Nigeria. Columbia Global Freedom of Expression. URL: <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/media-rights-agenda-and-others-v-nigeria> (дата звернення: 11.10.2024.)

Ключові слова: інформація, приватність, права, пропорційність, демократія, Хартія, свобода.

Voitovych Pavlo Petrovich

Associate Professor of the Department of International and European law National University "Odesa academy of law"

WAYS TO IMPROVE MECHANISMS FOR REALIZATION OF STATE POLICY IN THE FIELD OF INFORMATIONAL RIGHTS PROTECTION

The current state of development of statehood and law shows that universal international legal norms have been adopted on many issues of international security,

basic human rights and freedoms, regulation of vital spheres of human existence, the observance of which has become the basis for the existence of civilization. Respect for human rights and freedoms, the peculiarities of culture of individual regions and nations, has become one of the defining features of a legal democratic state. Human rights have acquired such a value that belongs to the entire community of states, they have received justification in law as a minimum legal standard to which all people and states should strive.

In the conditions of constant development of digital technologies and globalization of the information space, informational rights are becoming more and more relevant. Today, a significant part of a person's life takes place in the online space, which accordingly determines the importance of information protection, confidentiality and privacy. At the same time, the role of the state is to ensure adequate protection of human rights in the information sphere, maintaining a balance between freedom of speech, the right to information, security and innovation in the field of digital technologies. State policy in the field of protection of informational rights of a person is extremely important in the conditions of the digital revolution. Its purpose is, on the one hand, to protect citizens from abuses and violations of their rights, and on the other hand, to promote the development of technology and the preservation of freedom of speech. Achieving such a balance between security and freedom is the main challenge for states to formulate an effective policy in this area.

Taking into account the latest technological achievements, today's state policy in the field of

protection of informational rights should be based on some key provisions.

First and foremost, a state is obliged to ensure every person's right to access to information and freedom of speech and information. This right is one of the fundamental rights in democratic societies, but its implementation must be balanced with other rights and freedoms.

Secondly, one of the main informational rights is the right to privacy and protection of personal data. States should develop regulations governing the collection, storage and use of personal data. Thus, in Ukraine, the law “On the protection of personal data” was adopted, which defines the basis of legal regulation as for this issue.

Thirdly, modern threats in the field of information security, such as cyber-attacks, data leaks, require active actions of a state, in particular, the development and implementation of national cyber security programs, which include measures to protect critical information infrastructure and systematic monitoring of cyber threats.

States also should regulate the activities of Internet platforms. Large technology companies, such as Google, Facebook, Amazon, play a significant role in the modern information space, which calls for their proper regulation.

States seek to develop legal mechanisms to ensure that these companies do not violate the rights of users, in particular, the right to privacy, and freedom of speech.

Finally, state policy in the field of informational rights protection should guarantee the right to be forgotten and self-determination in the digital space. This right includes the possibility for users to request the removal of their personal data from Internet resources or

the restriction of their distribution, which is especially important in the context of the right to privacy and protection of reputation.

Modern public administration plays a critical role in ensuring the protection of informational rights. States must implement effective policies and regulatory mechanisms aimed at protecting the rights of citizens in the information environment.

One of the first steps to improve the protection of informational rights is the development of comprehensive and modern legislation. This legislation should cover all aspects of processing and protection of personal data, taking into account the specifics of the digital environment and providing for severe sanctions for human rights violations.

It is important to create independent state bodies or to give additional powers for the existing state bodies to control compliance with the legislation in the field of informational rights. Such bodies should have real tools for monitoring the activities of both public and private structures that process personal data. It is also necessary to develop clear mechanisms for challenging the actions of organizations that violate informational rights of citizens.

A state should actively invest in the development of cyber security and the protection of critical infrastructure, in particular information systems that process personal data of citizens. An important element of state policy is the creation and support of national cyber security centers that will be able to respond to cyber threats in a timely manner and protect information systems from external attacks.

State policy should also be aimed at raising the level of legal awareness of the population regarding the protection of their informational rights. This can be achieved by organizing educational campaigns that will explain to citizens how to protect their data on the Internet, how to correctly give consent to their processing and which authorities to contact in case of violations.

Since threats to informational rights are often international by their nature, a state should actively cooperate with other countries and international organizations in order to develop common standards and practices for the protection of human rights in the digital environment. This includes the exchange of experience and technologies, as well as participation in the development of international agreements aimed at strengthening the protection of informational rights.

Protection of informational rights is a complex task that requires a comprehensive approach and constant improvement of state policy. In today's digital world, where information technologies are developing rapidly, states must not only respond to new challenges, but also proactively implement innovative solutions to protect their citizens.

In Ukraine the intensive process of adapting domestic legislation to relevant international standards continues. In general, the legislation of Ukraine regarding informational rights meets the main international standards, however, non-implementation of this legislation, ignorance of it by both citizens and officials prevents the effective implementation of the right of citizens to access information as the most

important element of civil society participation in the management of state affairs.

It is important that in Ukraine there is a special institution whose activities are aimed exclusively at the protection of human rights and freedoms. It is the Human Rights Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine. It is even proposed to initiate the position of a specialized informational ombudsman, which we consider correct and necessary, as it will contribute to the guarantee and protection of informational rights.

It should also be stressed that informational ombudsman is a consequence of the political will of the authorities to have freedom of information, to ensure the informational rights of citizens. In particular, the initiation of the position of informational ombudsman will provide an opportunity to assist people in restoring violated informational rights; this ombudsman should perform the functions of a mediator between society and the government, carry out extrajudicial investigations into violations of citizens' informational rights. The institution of the informational ombudsman has a specific nature, that's why entrusting its functions to someone else will be ineffective. The informational ombudsman should have the right to intervene in the activities of state structures, i.e. be a certain quasi-judicial body, since, if necessary, he should intervene and demand the provision of information requested by a citizen.

Thereby the development of modern legislation, ensuring cyber security, increasing legal awareness of the population and international cooperation are key elements of effective state policy in the field of informational rights protection. And the special position

of informational ombudsman can essentially contribute to the guaranteeing and protection of informational human rights.

Key words: human rights, informational rights, information, state policy, international cooperation, freedoms, mechanisms of human rights protection.

Бурдюжа Олександр Миколайович
*аспірант кафедри міжнародного та європейського
права Національного університету «Одеська
юридична академія»*

МЕХАНІЗМИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЄС: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ

На початку XXI століття об'єднана Європа, а разом із нею увесь цивілізований світ опинився в кризовій гуманітарній ситуації, пов'язаній з низкою природних та антропогенних катастроф. Пандемія Covid-19, лісові пожежі на півдні Європи 2021р., катастрофічні повені в Німеччині та Центральній Європі, 2024р., агресія РФ проти України призвели до величезної кількості постраждалих та привернули увагу громадськості до зростаючої потреби у більш ефективному та надійному європейському механізмі цивільного захисту. Такий механізм має підвищити стійкість суспільства перед обличчям серйозних криз та надати допомогу національним державам в їхніх зусиллях подолати природні або антропогенні катастрофи безпрецедентного масштабу.

Механізм цивільного захисту Союзу, має на меті подальше зміцнення співпраці між ЄС та державами-членами та сприяння координації у сфері цивільного захисту щодо запобігання, готовності та реагування на природні та техногенні катастрофи. Він зосереджений на можливостях прямого реагування на кризу з метою надання допомоги в надзвичайно складних ситуаціях, коли існуючі механізми на національному рівні не в змозі забезпечити ефективну відповідь на різні види катастроф. Фахівці також акцентують увагу на «потрійному зв'язку» між гуманітарною допомогою, розбудовою миру та розвитком, який став критично важливим компонентом міжнародних зусиль [1].

Історія створення Механізму цивільного захисту ЄС веде відлік з 1985 р., коли у структурі Генерального директорату з навколишнього середовища Європейської Комісії було створено підрозділ цивільного захисту. Через два роки у 1987 р. з метою кращої співпраці та координації була створена Постійна мережа (PNNC) у складі національних експертів, мета якої була визначена як збір інформації та допомога у швидкій активації Механізму цивільного захисту. Це була одна з перших транс урядових мереж у сфері безпеки в рамках європейської інтеграції. До 1990-х років було запроваджено кілька форм міжурядової співпраці, більшість з яких були зосереджені на обміні інформацією та даними та на ініціативах щодо посилення співпраці всередині Співтовариства у випадку природних або техногенних катастроф. Однак у 1996 р. Велика Британія та

Нідерланди проголосували проти ухвалення Програми дій у сфері цивільного захисту, оскільки були стурбовані тим, що ЄС вторгається без потреби у сферу формування внутрішньої політики і тим самим порушує принцип субсидіарності [2].

Згода була досягнута в 1997 р, коли було засновано Програму дій Співтовариства (САР) у сфері цивільного захисту [3]. Протистояння Британії та Голландії було подолано лише тоді, коли були зроблені чіткі заяви про те, що САР буде розвиватися відповідно до принципу субсидіарності та лише щодо підтримки та доповнення національних зусиль. Таким чином зусилля з модернізації цивільного захисту стикнулися зі значними політичними викликами, незважаючи на те, що представлялися як гуманітарний та аполітичний процес. Перша САР діяла з 1998 по 1999 рік; друга був активована у 2000 р. та діяла до 2004 р. Обидві програми включали проекти, спрямовані на підтримку громадян, механізми захисту держав-членів та обмін інформацією між державами.

Каталізатором розширення співпраці були зруйнівні землетруси у Греції та Туреччині у 1999 р., забруднення Дунаю у 2000 р. та терористичні атаки в США в 2001 р. Ці природні та антропогенні лиха викликали додаткові занепокоєння щодо спроможності національних систем поодинці справлятися з такими кризами. У результаті Європейська рада наголосила на необхідності посилення співробітництва у сфері цивільного захисту та запропонувала Раді та Комісії підготувати цільовий план співпраці. У

жовтні 2001 р. Механізм цивільного захисту Співтовариства було запроваджено. Згідно з Рішенням Ради 2001/792/ЕС [4], держави-члени повинні завчасно визначити групи втручання, які можуть бути готові для розгортання протягом 12 годин після надходження запиту про допомогу у випадку масштабної надзвичайної ситуації, що сталася в іншій державі-члені або в третіх країнах. Прагнучи розробити ефективну відповідь на втручання, Комісія створила Моніторингово-інформаційний центр (МІЦ) для прийому запитів на допомогу та Загальну систему зв'язку та інформації в надзвичайних ситуаціях (SECIS). Наднаціональні структури Комісії були відповідальними за мобілізацію груп експертів для оцінки ситуації на місцях і, разом з національними органами влади, за координацію роботи груп допомоги в осередку катастрофи. Комісія запустила навчальні програми для покращення сумісності та координації цивільного захисту держав-учасниць.

Смертоносний землетрус і цунамі в Індійському океані в 2004 році дали зрозуміти, що для протидії тяжким наслідкам таких екстремальних ситуацій необхідний ще більш надійний механізм цивільного захисту. Установам Європейського Союзу в травні 2006 р. був представлений звіт Барньє, двома ключовими елементами якого було створення оперативного центру для планування та підготовки до надзвичайних ситуацій, а також Ради цивільної безпеки для планування та ефективної координації зусиль. У доповіді Барньє був використаний децентралізований підхід і

підкреслено, що країни-члени збережуть контроль над своїми внесками у вигляді спеціалізованого обладнання та персоналу, поки вони не знадобляться для вирішення кризових ситуацій [5]. Однак деякі матеріали, необхідні для задоволення нагальних гуманітарних потреб, наприклад, польові госпіталі, медикаменти та комплекти для очищення води, можуть зберігатися в стратегічних місцях по всьому світу та готові до швидкого транспортування в кризові зони.

Підписання Лісабонського договору дало новий поштовх співпраці у сфері цивільного захисту. Зокрема, юридичне зобов'язання надавати допомогу державам-членам, які постраждали від катастроф, створило нове інституційне та політичне середовище, сприятливе для досягнення більш тісної взаємодії. Створення Європейської служби зовнішніх дій (EEAS) у поєднанні з постійно зростаючою міжнародною роллю Союзу стимулювало синергію цивільного захисту з посиленням глобального впливу Союзу.

З огляду на всі вищезазначені причини було підготовлено документ із суттєвими нововведеннями у 2008р. [6], який закликав до більш інтегрованої та узгодженої координації та посилення ролі Центру моніторингу та інформації, який мав бути перетворений на Оперативний центр ЄС - добровільне об'єднання ключових модулів цивільного захисту, які можуть бути розгорнуті в будь-який час.

Ще раз було підкреслено національну власність на активи та їх добровільне об'єднання.

У грудні 2011 року Комісія випустила офіційну пропозицію щодо Рішення щодо механізму цивільного захисту Союзу (UCPM), яке супроводжуватиметься значним збільшенням бюджету, виділеного на цивільний захист як усередині ЄС, так і за його межами. Запроваджений у 2013 р. механізм розширив сферу дії ЄС, оскільки його можна було активувати у разі будь-якої серйозної катастрофи, яка загрожує людям, навколишньому середовищу чи культурній спадщині [7].

Нові кризи поставили під сумнів достатність UCPM як механізму для ротидії постійно зростаючим потребам цивільного захисту ЄС. Кілька держав-членів постраждали від кількох одночасних криз, які завадили їм внести свій національний внесок активів у загальний добровільний пул.

З метою посилення готовності та потенціалу реагування ЄС було ініційовано розвиток можливостей ЄС в цій сфері - так званий rescEU. Наразі rescEU охоплює такі сфери, як лісові пожежі, екстрена медицина, CBRNE (Collective protection against Nuclear, Biological and Chemical agents), транспорт і логістика, енергопостачання та укриття. Цей пул включає в себе протипожежні літаки, гелікоптер і літаки для медичної евакуації держав-членів, а також запаси медичного обладнання та польові госпіталі, які можуть реагувати на надзвичайні ситуації (хімічні, біологічні, радіологічні та ядерні інциденти).

Пріоритетами rescEU є такі: Забезпечити високий рівень захисту від катастроф шляхом запобігання або зменшення їх можливих наслідків та

покращення співпраці між цивільним захистом та іншими відповідними службами; Поліпшити готовність на рівні держав-членів і ЄС до боротьби зі стихійними лихами; Сприяти впровадженню швидкого та ефективного реагування, коли катастрофа сталася або є неминучою, у тому числі шляхом вжиття заходів для пом'якшення безпосередніх наслідків катастрофи; Посилити обізнаність громадян щодо готовності до катастроф; Забезпечити доступність наукових знань про катастрофи; Активізувати співпрацю та координацію діяльності на транскордонному рівні між державами-членами, які зазнають подібних типів катастроф; Немає жодних сумнівів, що створення Механізму цивільного захисту та оновлення RescEU є значними кроками вперед, особливо актуальними з огляду на масштаб проблеми.

Джерела:

1. Pauline Veron Volker Hauck Connecting the pieces of the puzzle: the eu's implementation of the humanitarian-development-peace nexus URL: <https://ecdpm.org/application/files/8816/5546/8571/Connecting-Pieces-Puzzle>
2. Ferreira Nunes Isabel Comprehensive Approach in Crisis Management: A Literature Review. The EU Comprehensive Approach: Concepts and Practices URL: <https://www.idn.gov.pt/pt/publicacoes/nacao/Documents/NeD144/NeD144>.
3. Community action programme in the field of civil protection URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=LEGISSUM:l28047>
4. 2001/792/EC, Euratom: Council Decision of 23 October 2001 establishing a Community mechanism to

facilitate reinforced cooperation in civil protection assistance interventions URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content>

5. Barnier, M. For a European civil protection force: europe aid : Brussels, May 2006. https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv

6. Council Conclusions of 27 November 2008 on European disaster management training arrangements. PRESS RELEASE 2908th meeting of the Council Justice and Home Affairs <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/>

7. Decision No 1313/2013/EU of 17.12. 2013 on a Union Civil Protection Mechanism Text with EEA relevance <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2013/1313/oj>

Ключові слова: ЄС, цивільний захист, rescEU.

Науковий керівник: д.ю.н., професор, професор кафедри міжнародного та європейського права НУ «ОЮА» Сурілова Олена Олексіївна.

Секція № 5**ЗАХИСТ ПРАВ НАЙБІЛЬШ ВРАЗЛИВИХ
ГРУП НАСЕЛЕННЯ****Дракохруст Тетяна Вікторівна***доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри
теорії права та конституціоналізму**Західноукраїнського національного університету***Камінська Катерина***здобувачка вищої освіти Західноукраїнського
національного університету***ЗАХИСТ ПРАВ ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ
НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО
КОНФЛІКТУ: ВИКЛИКИ, СТРАТЕГІЇ
ПЕРСПЕКТИВИ**

Збройний конфлікт між Росією та Україною, який розпочався в 2014 році та загострився у 2022 році, має катастрофічні наслідки для населення обох країн, зокрема для вразливих груп, таких як діти, люди похилого віку, жінки, особи з інвалідністю та внутрішньо переміщені особи (ВПО). Захист їхніх прав у таких складних умовах є вкрай важливим, але також надзвичайно складним завданням [1].

Під час збройного конфлікту права вразливих категорій населення часто порушуються через такі фактори:

Фізична небезпека та загроза життю. Цивільне населення, включно з дітьми, жінками та людьми похилого віку, опиняється під постійною загрозою через артилерійські обстріли, бомбардування та бойові дії. Відсутність безпеки змушує багатьох людей залишати свої домівки та ставати внутрішньо

переміщеними особами, що ще більше ускладнює їхній захист і доступ до основних ресурсів.

Економічна нестабільність і бідність. Конфлікт серйозно впливає на економіку, призводячи до зниження рівня зайнятості, підвищення рівня бідності та обмеження доступу до необхідних товарів і послуг. Вразливі категорії особливо страждають від економічних наслідків війни, адже вони мають обмежені ресурси та можливості для відновлення після втрат.

Обмежений доступ до медичної допомоги та соціальних послуг. В умовах збройного конфлікту доступ до медичних послуг є обмеженим, що створює додаткові труднощі для людей з інвалідністю, людей похилого віку та дітей. Знищення медичної інфраструктури, відсутність медичних працівників і ліків є значними перешкодами для отримання належної медичної допомоги.

Відсутність правової захищеності. Порушення прав людини, такі як викрадення, незаконне ув'язнення, тортури та зґвалтування, стають поширеними під час війни. Вразливі категорії часто не мають можливості ефективно захистити себе в правовому полі, особливо в умовах руйнування судової системи та правової інфраструктури на тимчасово окупованих територіях [2].

У таких екстремальних умовах, як збройний конфлікт, особливого значення набувають стратегії захисту прав вразливих груп населення.

Однією з ключових стратегій є організація гуманітарної допомоги, яка включає забезпечення населення продуктами харчування, медикаментами

та предметами першої необхідності. Гуманітарна допомога повинна бути цілеспрямованою та оперативною, щоб забезпечити підтримку саме тих, хто найбільше її потребує [3].

Для захисту прав вразливих груп важливо надавати правову допомогу та документувати випадки порушень прав людини. Це є необхідною умовою для подальшого розслідування воєнних злочинів та притягнення винних до відповідальності.

Психологічна та фізична реабілітація є важливою частиною допомоги жертвам війни, зокрема дітям, які стали свідками насильства, та людям, які зазнали травм. Розробка спеціалізованих програм реабілітації для вразливих категорій є важливим напрямом для відновлення психічного та фізичного здоров'я постраждалих.

Міжнародне співтовариство відіграє значну роль у забезпеченні захисту прав вразливих груп через накладення санкцій на агресора, фінансову та технічну підтримку, а також надання політичного тиску на державу-агресора для припинення насильства.

Важливо створювати програми соціальної інтеграції для ВПО та інших вразливих категорій, які дозволять їм успішно адаптуватися до нових умов життя. Це включає доступ до освіти, працевлаштування та житла.

Для ефективного захисту прав вразливих категорій населення в умовах збройного конфлікту необхідно забезпечити розвиток національних і міжнародних механізмів захисту прав людини [4].

Необхідно вдосконалити національну систему реагування на кризові ситуації, що дозволить швидко

надавати допомогу населенню в разі загрози їхньому життю або здоров'ю. Це передбачає налагодження співпраці між державними інституціями, місцевими громадами та громадськими організаціями.

Для захисту прав вразливих груп необхідно посилити співпрацю з міжнародними організаціями, такими як ООН, Міжнародний комітет Червоного Хреста та інші. Це дозволить залучити ресурси, експертизу та підтримку для вирішення складних ситуацій.

Важливим аспектом є забезпечення відповідальності за воєнні злочини через розширення юрисдикції міжнародних судів або створення спеціалізованих трибуналів для розгляду злочинів, пов'язаних з конфліктом між Росією та Україною.

Після завершення конфлікту важливим аспектом стане відновлення інфраструктури на постраждалих територіях, що дозволить забезпечити нормальні умови для життя та доступ до медичних, соціальних і правових послуг.

Освіта населення щодо прав людини, важливості захисту вразливих категорій та недопустимості дискримінації є важливим кроком для формування більш толерантного суспільства [5].

Захист прав вразливих категорій населення під час збройного конфлікту вимагає комплексного підходу, який охоплює гуманітарну допомогу, правову підтримку, міжнародний тиск та розбудову національних інституцій. Проте справжній захист прав людини може бути досягнутий лише через закінчення війни та встановлення стабільного миру. Перспективи покращення захисту прав вразливих

категорій залежать від зусиль як державних органів, так і міжнародної спільноти, спрямованих на запобігання новим конфліктам, відбудову постраждалих територій та посилення правових гарантій для кожного громадянина України.

Джерела:

1. Міжнародна організація з міграції. (2023). Звіт про ситуацію з мігрантами в Україні під час конфлікту. Київ: MOM. URL: iom.org.ua.
2. Міжнародний комітет Червоного Хреста. (2022). Захист прав осіб, які постраждали від конфлікту: рекомендації для України. Женева: МКЧХ. URL: icrc.org.
3. Офіс Омбудсмана України. (2023). Звіт про дотримання прав людини в умовах збройного конфлікту. Київ: Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. URL: ombudsman.gov.ua.
4. Петренко, В. А. (2023). Правова підтримка вразливих груп під час війни: проблеми та рішення. Юридичний вісник України, 1(12), С. 77-85.
5. Савчук, Н. В. (2023). Виклики для жінок в умовах збройного конфлікту в Україні. Феміністична юриспруденція, 4(1), С.101-115.

Ключові слова: збройний конфлікт, вразливі групи, гуманітарна допомога, правова захищеність, міжнародна підтримка.

Семенова Марина Володимирівна

*кандидат юридичних наук PhD, лектор
дисципліни «Міжнародне право та право ЄС» в
L'Institut Catholique de Lille (Lille, France) адвокат,
Представник НААУ у Франції (м.Лілль) Cabinet
Semenova Maryna (Lille, France), адвокатське бюро
«ЮФ «Семенова і Партнери» (м. Київ, Україна)*

Бсжанова Анна Володимирівна

*доктор філософії в галузі права. Начальник відділу
юридичного супроводу та договірної роботи
Комплексу спеціальних об'єктів «Фортеця»
Міністерства внутрішніх справ України, адвокат*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗГЛЯДУ СПОРІВ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ДІТЕЙ ПІД ЧАС ДІЇ В УКРАЇНІ ВОЄННОГО СТАНУ

З 24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації Україну покинули понад 11 мільйонів людей. Більшість з них – жінки з дітьми, батьки яких залишилися в Україні. Ті хто досі не повернувся в Україну, залишаються за кордоном більш ніж два с половиною року. Тому, нажаль, наразі юристами констатується зростання кількості розлучень, як за ініціативою жінок, так і чоловіків. Слід констатувати, що більшість жінок після розлучення бажають залишитися з кордоном з дитиною. Водночас зростає кількість чоловіків які не згодні з рішенням жінки залишити дитину закордоном. В зв'язку з чим, наразі, можна визначити декілька основних категорій спорів пов'язаних з захистом прав дитини під час дії в

Україні воєнного стану:

- 1) повернення дітей, вивезених на територію іноземної держави, до держави їх постійного місця проживання у рамках Гаазької Конвенції 1980 року [1] та Гаазької Конвенції 1996 року [2], яка доповнює та посилює Гаазьку конвенцію 1980 року стосовно деяких аспектів;
- 2) визначення місця проживання дитини;
- 3) вирішення питань щодо опіки над дитиною;
- 4) установлення порядку спілкування з дитиною.

Справи щодо повернення до місця постійного проживання дитини – громадянина України, якого було вивезено за кордон після 24.02.2022 р. в умовах воєнного стану, мають певну специфіку, а саме: ці спори виникають щодо дітей, які знаходяться в країнах ЄС та мають статус тимчасового захисту.

Нині справи щодо повернення дитини здебільшого розглядають у тій країні, у якій наразі перебуває дитина. Це пов'язано з тим, що за правилами статей 8-11 Гаазької конвенції 1980 року заявник має право обрати один із шляхів пред'явлення вимоги про повернення дитини до звичайного місця проживання: 1) подання заяви до Центрального органу держави (в Україні – до Міністерства юстиції України) за місцем постійного проживання дитини; 2) подання заяви до Центрального органу держави, до якої дитину вивезено та в якій її утримують; 3) подання відповідної заяви до суду. Найчастіше заявники обирають звернутися до Центрального органу України. У разі подання заяви до Міністерства юстиції України воно передає справу в країну, в якій на даний час імовірно знаходиться дитина.

Основними питаннями, які варто з'ясувати й обґрунтувати під час підготовки документів та розгляду справи в суді, є такі: 1) чи підлягає вирішенню спір про відібрання (повернення) дітей до країни постійного проживання в Україну національними судами країни перебування дитини; 2) чи є переміщення та утримування дитини у країні, у якій вона опинилася, незаконним з точки зору Гаазької конвенції; 3) чи стосується ситуація, яка розглядається в конкретній справі, винятку, передбаченого у статті 13, першого пункту (b) Гаазької конвенції, а саме існує серйозний ризик того, що повернення поставить дитину під загрозу заподіяння фізичної або психічної шкоди або іншим шляхом створить для дитини нетерпиму обстановку; 4) чи спроможна служба захисту дітей в країні перебування дитини оцінити дійсний стан та правильно встановити, що саме насправді відповідає інтересам дитини, яка має іншій менталітет та не розуміє місцевої мови; 5) наскільки служба захисту дітей в країні перебування дитини є неупередженою та незалежною під час надання висновку до суду.

Варто констатувати, що наразі судова практика стосовно повернення дитини в Україну неоднорідна та суперечлива. Основними аргументами, якими суди обґрунтовують свою позицію щодо неможливості повернення дитини до України, зазвичай є те, що не було незаконного викрадення в розумінні Гаазької Конвенції. Якщо встановлено, що дитина була вивезена з України незаконно, суди використовують такі аргументи: постійним місцем проживання дитини є країна, яка надала тимчасовий захист; Гаазька Конвенція не може бути використана

та не діє під час ведення бойових дій в Україні; дитину не можна повернути в Україну, на підставі винятку, передбаченого у статті 13, першого пункту (b) Гаазької конвенції, а саме існує серйозний ризик того, що повернення поставить дитину під загрозу заподіяння фізичної або психічної шкоди або іншим шляхом створить для дитини нетерпиму обстановку. Якщо батько, який подав заяву щодо повернення дитини, не є громадянином України, суди, не звертаючи увагу на те, громадянином якої країни він є, вказують, що дитина повинна залишатися в країні, яка надала тимчасовий захист, оскільки існує ризик, що дитина буде вивезена в країну громадянства батька. Суди використовують також інші аргументи, але, на наш погляд, найцікавішою є позиція естонського суду (справа № 2-22-12716, Pärnu Maakohtu Rapla kohtumaja, суддя Agle Elmik), який дійшов висновку про те, що мало місце викрадення дитини, але відмовив у задоволенні вимоги про повернення дитини в Україну у зв'язку з наявністю кримінальних справ, які розслідуються відносно матері дитини в Україні, та вказав, що, якщо мати дитини не зможе повернутися з дитиною, це спричинить їй психічні страждання та поставить її в нестерпну ситуацію. Завважимо, що: по-перше, така підстава у відмові не передбачена Гаазькою конвенцією; по-друге, це перший відомий нам випадок, коли суд країни ЄС вирішив залишити дитину в країні, у якій вона опинилася в результаті незаконного переміщення, керуючись інтересами особи, яка здійснила викрадення цієї дитини та створила перешкоди для ефективного досудового розслідування в Україні.

Щодо розгляду справ стосовно визначення місця проживання дитини, вирішення питань щодо опіки над дитиною та встановлення порядку спілкування з дитиною, необхідно зазначити, що найпроблемнішими є справи, коли позовну заяву щодо визначення місця проживання дитини, вирішення питань стосовно опіки над дитиною та встановлення порядку спілкування з дитиною подають до суду країни перебування дитини.

Основною проблемою під час надання правової допомоги в таких справах є те, що суди країн ЄС не вбачають відмінності між іноземцями, які знаходяться в країні з метою залишитися назавжди, та громадянами України зі статусом тимчасового захисту та не враховують те, що вони не мають відповідної юрисдикції щодо розгляду такої категорії спорів. Тому для ефективного захисту прав та інтересів дитини під час розгляду такої категорії справ потрібно насамперед переконати суд у тому, що справу повинно бути закрито у зв'язку з відсутністю юрисдикції суду.

Варто зазначити, що аналіз судової практики свідчить про те, що це не завжди вдається, але можливо. Зокрема, під час розгляду справи щодо позбавлення опіки матері – громадянки України над дитиною – громадянкою України судом Королівства Данія була використана наступна правова позиція, яку, ми вважаємо, можна застосовувати під час розгляду аналогічних справ у будь-якій країні Європи:

Так, загальне правило щодо юрисдикції міститься у ст. 5 Гаазької конвенції 1996 року. Воно полягає в тому, що заходи захисту дітей мають бути

вжиті судовими або адміністративними органами держави місця постійного проживання дитини. Гаазька конвенція забороняє вирішувати по суті спір щодо піклування про дитину або визначення її місця проживання. При цьому звичайне місце проживання дитини варто розуміти як таке місце, існування якого доводить певний ступінь прив'язаності дитини до соціального та сімейного її оточення. Із цією метою важливо враховувати тривалість, регулярність, умови та причини перебування дитини і сім'ї в тій чи іншій державі, місце й умови відвідування освітніх закладів, знання мови, соціальні та сімейні відносини дитини в такій державі.

Діти, які були вивезені в країни ЄС після 24.02.2022 р., як правило, народилися та все своє життя до початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну проживали в Україні та мають постійне місце реєстрації в Україні. На території країн ЄС вони знаходяться тимчасово відповідно до вимог до Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof [3]. Постійного місця реєстрації в країні перебування такі діти не мають. Більшість дітей за час перебування за межами України не змогли повною мірою адаптуватися до соціального середовища, до зміни мови та відмінностей освітнього процесу, клімату й менталітету. Як правило, усі сімейні та соціальні зв'язки дітей (родичі та друзі) залишилися в Україні. Тому з огляду на всі обставини, зокрема тривалість,

регулярність, умови та причини перебування, місце й умови відвідування освітніх закладів, знання мови, соціальні та сімейні відносини дитини в такій державі, звичайним місцем проживання таких дітей є Україна.

Вирішення по суті спору щодо піклування про дитину або визначення її місця проживання чи питання про опіку в країні, відмінній від країни постійного проживання дитини (у даному випадку це Україна) заборонено Гаазької конвенцією. Тому слід зауважити, що державні органи країн ЄС не мають повноважень вирішувати питання щодо права опіки, у т. ч. права стосовно піклування про дитину та, зокрема, право визначати місце проживання дитини – громадянина України, яка отримала статус тимчасового захисту в країні ЄС відповідно до вимог Директиви Ради ЄС № 2001/55/ЄС у супроводі одного з батьків – громадянина України.

Наша позиція повністю співпадає з позицією, яку викладено у Resolution 2529 (2024) Situation of the children of Ukraine [4]. А саме: у п. 13 вказано, що Асамблея наголошує, що українські діти покидають Україну через збройну агресію Російської Федерації. Україна не створила небезпечних умов життя для своїх дітей. Їм надається лише тимчасовий захист на територіях іноземних держав. Отже, положення статті 6 Гаазької конвенції від 19 жовтня 1996 року про юрисдикцію, застосовне право, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів щодо захисту дітей не застосовуються до українських дітей. Водночас застосування статті 5 цієї ж конвенції є доречним. Керуючись статтею 5 конвенції, судові чи

адміністративні органи України мають юрисдикцію вживати заходів, спрямованих на захист особистості чи власності дитини.

У разі якщо суд країни перебування дитини починає вирішувати справу, це буде порушенням норм міжнародного права, зокрема, але не виключно: 1) Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (ст. ст. 2, 3 Протоколу 4); 2) Загальної декларації прав людини (ст. 13); 3) Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року (ст. ст. 9 – 12); 4) Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (ст. 5); 5) Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 "On minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof" (ст. 21); 6) Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25.10.1980 р.; 7) Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19.10.1996 р.

Джерела:

1. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25.10.1980. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU80314?hide=true> (Дата звернення – 25.10.2024).
2. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19/10/1996. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU96478?an=235&h>

ide=true (дата звернення – 25.10.2024).

3. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj> (дата звернення – 25.10.2024).

4. Resolution 2529 (2024) Situation of the children of Ukraine. URL: <https://pace.coe.int/en/files/33348/html> (дата звернення – 25.10.2024).

Ключові слова: міжнародне право, Гаазька конвенція, тимчасовий захист, права дитини, юрисдикція.

Кононець Олена Миколаївна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету, адвокат, керівник адвокатського бюро «Олена Кононець та партнери»*

Рашківська Мирослава Валентинівна

здобувачка вищої освіти Державного торговельно-економічного університету

ЗАХИСТ ПРАВ ЖІНОК В ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Численні дослідження різних авторів показують, що під час війни, збройних конфліктів і

воєнних заворушень першими страждають жінки. Насильство, побиття та згвалтування місцевих жінок нерідко використовуються як символічний акт панування над окупованим суспільством. У нестабільних умовах конфлікту та насильства загострюються існуючі моделі дискримінації, що ставлять жінок під великий ризик стати жертвами порушень їхніх прав. Збройні конфлікти чи політичні заворушення призводять до особливо жорстоких форм насильства щодо жінок. За останнє десятиліття міжнародне співтовариство приділяє все більше уваги питанням насильства, яке обумовлено статевою приналежністю, і його зв'язку з конфліктами. Такі ситуації мають довготривалі наслідки для здатності жінок реалізовувати свої права, включаючи громадянські, політичні та соціально-економічні права [1, ст. 98]. Тому питання гендерного насильства в умовах конфлікту потребує ретельного дослідження як у межах міжнародного права, так і у суміжних дисциплінах.

Захист прав і свобод жінок під час збройних конфліктів забезпечується через систему норм, принципів і правових механізмів, що включають процедури та організаційні заходи, спрямовані на створення умов для реалізації прав людини навіть у складних умовах війни. Особливу увагу привертають міжнародні правові документи, які стосуються прав жінок під час воєнних дій. Ключовими серед них є: Загальна декларація прав людини (1948 р.), Конвенція ООН щодо протидії торгівлі людьми і проституції (1949 р.), Женевська конвенція про захист цивільного населення у воєнний час (1949 р.), Декларація ООН про захист жінок і дітей у

надзвичайних обставинах (1974 р.), Конвенція ООН про ліквідацію дискримінації щодо жінок (CEDAW, 1979 р.), Декларація ООН про викорінення насильства щодо жінок (1993 р.), Пекінська платформа дій (1995 р.) та інші.

Документи, що безпосередньо регулюють питання безпеки жінок у збройних конфліктах, включають Резолюцію Ради Безпеки ООН 1325 (2000 р.), яка закликає до підвищення участі жінок у миротворчих процесах та їх захисту, Резолюцію 1820 (2008 р.), яка розглядає сексуальне насильство в конфлікті як військовий злочин, та інші резолюції, як-от Резолюція 1888 (2009 р.), 1889 (2009 р.) та 1960 (2010 р.), що спрямовані на боротьбу з сексуальним насильством і підтримку жінок в умовах конфліктів. Ці документи встановлюють, що випадки гендерного та сексуального насильства можуть використовуватися як тактика тероризму (резолюція 2242, 2015 р.) і пов'язують такі акти з торгівлею людьми та транснаціональною організованою злочинністю (резолюція 2331, 2016 р.).

20 липня 2018 р. було підписано Концептуальні рамки співпраці між Спеціальним представником ООН з питань сексуального насильства та Комітетом з ліквідації дискримінації щодо жінок, що підкреслило зобов'язання щодо підтримки прав жінок і дівчат, які постраждали від насильства у збройних конфліктах. Жінки в умовах війни особливо вразливі перед наслідками конфлікту, що лише підсилює актуальність цих міжнародних ініціатив і механізмів, покликаних забезпечити їхній правовий і соціальний захист.

Щодо теперішньої ситуації в Україні, варто звернути увагу на Резолюцію Європарламенту від 5 травня 2022 року [2], присвячену впливу війни проти України на жінок. У цій резолюції Європарламент рішуче засудив агресію Росії проти України, наголосивши на серйозному впливі війни на жінок і навівши конкретні приклади наслідків. У документі зазначено, що війна створила складні умови й порушення прав як для жінок, які прибули до ЄС як біженки, так і для тих, хто залишився в Україні. Засуджено воєнні злочини проти цивільних осіб, особливо жінок і дівчат, наголошено на необхідності переслідування випадків гендерного та сексуального насильства відповідно до міжнародного права.

Європарламент також акцентував на тому, що торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації та інших форм експлуатації є значним ризиком для жінок і дітей, які змушені залишити Україну через війну [3]. Резолюція, хоч і є актом «м'якого права» з рекомендаційним характером, вказує на необхідність захисту і підтримки жінок, які страждають від впливу війни, та шляхи забезпечення цього захисту. Документ підкреслює прогалини в реалізації «жорстких» актів ЄС, таких як Директива про тимчасовий захист, і може бути стимулом для держав ЄС заповнити ці прогалини в національному законодавстві. Ця резолюція містить рекомендації, які закликають європейську спільноту до активної співпраці в боротьбі з явищами, як-от торгівля жінками та дітьми, сексуальне й гендерне насильство, а також комплексна дискримінація. Вона рекомендує надавати Україні підтримку у фіксації воєнних злочинів проти цивільного населення, особливо

щодо жінок і дітей, та притягати винних до відповідальності як на національному, так і на міжнародному рівні.

На жаль, в Україні поки що не існує дієвих і всеохопних механізмів для документування та фіксації випадків сексуального насильства, пов'язаних із війною. Крім того, працівники правоохоронних органів і прокуратури не завжди знайомі з принципами та стандартами роботи з постраждалими від такого насильства. Тому важливо, щоб відповідні органи влади систематично збирали дані про випадки сексуального насильства в умовах війни для передачі їх до Міжнародного кримінального суду [4]. На жаль, відсутні точні статистичні дані про кількість жінок, які стали жертвами гендерного насильства, і цьому є чимало причин. Жінки часто не повідомляють про насильство через недовіру до можливості отримати допомогу від держави та через страх; на окупованих територіях також може не бути доступу до органів, до яких можна звернутися. Крім того, жінки, які потрапили в полон або перебувають у рабстві, можуть залишатися під владою тих, хто спричинив це насильство [5]. Варто пам'ятати, що сьогодні жінки — це не лише матері й дружини, які зазнали втрат через конфлікт, але й представниці сектору безпеки й оборони країни. Жінки — це потужний ресурс для захисту країни та встановлення миру. Згідно з висновками вчених Інституту інклюзивної безпеки України, які дослідили 182 мирні угоди, підписані протягом 1989–2011 рр., участь жінок як переговорників, медіаторів та підписантів на 35 % підвищує ймовірність того, що мирна угода буде

підписана швидше та діятиме щонайменше 15 років (середній статистичний показник) [6].

Висновок. Захист прав жінок у воєнних конфліктах — це проблема, яка потребує як загальних, так і конкретних підходів, включаючи ефективні міжнародні законодавчі акти, що можуть бути втілені з чіткими рішеннями. Незважаючи на значний розвиток законодавства для захисту жінок у збройних конфліктах, залишаються певні труднощі щодо його виконання державами, залученими у конфлікти, через різні невизначеності, які супроводжують ці конфлікти. Також важливою залишається проблема, яка потребує міжнародної уваги, — участь самих жінок у збройних діях. Питання захисту жінок-військовополонених із урахуванням особливостей їхнього становища заслуговує на особливий розгляд. На основі вищевикладеного можна зробити висновок, що жінки виконують різноманітні соціальні ролі під час воєнних конфліктів. Вони виступають не лише як жертви та військовополонені, але й як учасниці бойових дій, члени громадських організацій і правозахисники, учасниці рухів опору, а також активні учасниці миротворчих процесів.

Джерела:

1. Niamh Reilly. Women's Human Rights. Polity Press, 2009. P. 93–98.
2. Мелеш Є. Резолюція Європарламенту «Вплив війни проти України на жінок» 2022 року : огляд. URL: <https://jurfem.com.ua/resoluitsia-evroparlamentu-vplyv-viyny-proty-ukrainy-na-zhinok/>
3. Желтуха М. Попередження сексуального насильства під час війни та покарання за нього:

рекомендації для України. URL:
<https://jurfem.com.ua/poperedzennya-seksualnogo-nasyilstva-pid-chas-viyny-ta-pokarannya-za-nyogo-rekomendacii-dlya-ukrainy/>

4. Гнатівський М. М., Короткий Т. Р., Хендель Н. В. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів. 2-ге вид., доповн. Одеса : Фенікс, 2015. 92 с.

5. Резолюція про вплив війни проти України на жінок від 5 травня 2022. URL:
https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/249219/0109_T_The%20impact%20of%20the%20war%20against%20Ukraine%20on%20women%20UA.pdf

6. Інформаційний портал Цензор.Нет: Насильство щодо жінок в умовах військового конфлікту на сході України. URL:
https://censor.net/ua/blogs/1101351/nasilstvo_schodo_jnok_v_umovah_vyiskovogo_konflktu_na_shod_ukrani

Ключові слова: захист прав жінок, резолюція, міжнародні збройні конфлікти, гендерне насильство.

Большакова Ольга Віталіївна

кандидат філософських наук, викладач вищої категорії ВСП Фахового коледжу вимірювань ДУІТЗ

ЗМІНИ УМОВ ОХОРОНИ ПРАЦІ ЖІНОК В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ЗГІДНО ДІЮЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Запровадження воєнного стану відіграло неабияку роль у регулюванні трудових відносин

взагалі та відносин у галузі охорони праці зокрема. Так, було прийнято спеціальний закон «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 № 2136-ІХ. Положення вказаного закону дозволяють більш оперативно та мобільно регулювати трудові відносини, відносини з приводу охорони праці, запроваджено нові норми (призупинення дії трудового договору), передбачено ряд гарантій для працівника (можливість розірвати договір у строк, який вказаний у заяві тощо) та роботодавця (можливість звільнення працівника навіть у період його тимчасової непрацездатності тощо) [4]. Тож на теперішній час саме цим законом регулюються основні засади охорони праці жінок щодо відпусток, роботи у нічний час та залучення до суспільно-корисних робіт.

Підкреслимо, що норми законодавства про працю, які суперечать положенням вищевказаного закону, на період дії воєнного стану не застосовуються. Це зумовлено тим, що до гл. ХІХ КЗпП внесено зміни, якими передбачено, що під час дії воєнного стану діють обмеження й особливості організації трудових відносин [1], установлені Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 р. № 2136-ІХ.

Водночас, інші норми законодавства про працю, що не суперечать положенням Закону України «Про правовий режим воєнного стану», також можуть/повинні застосовуватися у відносинах між працівником та роботодавцем. Це означає, що Закон України «Про правовий режим воєнного стану» діятиме протягом воєнного стану і втратить

чинність з дня припинення або скасування воєнного стану.

Аналізуючи далі Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 р. № 2136-IX, вбачаємо, що згідно з ст. 9 у період дії воєнного стану дозволяється застосування праці жінок (крім вагітних жінок і жінок, які мають дитину віком до одного року) за їхньою згодою на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах. Тобто цією нормою вносяться виключення до ст. 174 КЗпП, якою, зокрема, передбачено повну заборону застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт по санітарному та побутовому обслуговуванню).

Частина 2 ст. 9 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 р. № 2136-IX встановлює, що працівники, які мають дітей, у період дії воєнного стану можуть залучатися за їхньою згодою до нічних і надурочних робіт, робіт у вихідні, святкові і неробочі дні, направлятися у відрядження [4]. Виключення становлять вагітні жінки і жінки, які мають дитину віком до одного року, особи з інвалідністю, яким за медичними рекомендаціями протипоказана така робота. На період дії воєнного стану такі категорії осіб не залучаються до роботи в нічний час без їх згоди.

Отже, незважаючи на те, що ч.6 ст. 6 вказаного Закону знімається заборона на залучення до робіт у

вихідні, святкові і неробочі дні, нормою статті встановлюються гарантії щодо залучення працівників, які мають дітей до нічних і надурочних робіт, робіт у вихідні, святкові і неробочі дні, направлення у відрядження. Для залучення таких працівників до нічних і надурочних робіт, робіт у вихідні, святкові і неробочі дні, направлення у відрядження необхідно отримати їх згоду. Зазначимо, що нічним вважається час з 10 години вечора до 6 години ранку.

Окрему увагу треба приділити питанню залучення жінок під час воєнного стану до суспільно корисних робіт. Порядок залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 13 липня 2011 року № 753 (далі – Порядок) [3]. Відповідно до Порядку суспільно корисні роботи - види тимчасової трудової діяльності працездатних осіб в умовах воєнного стану, які провадяться для виконання робіт, що мають оборонний характер, ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного характеру, що виникли в період воєнного стану, та їх наслідків, задоволення потреб Збройних Сил, інших військових формувань і сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки та системи забезпечення життєдіяльності населення, а також не можуть бути пов'язані з підприємництвом або іншою діяльністю, спрямованою на одержання прибутку, та до яких належать роботи і послуги, що не потребують, як правило, спеціальної професійної підготовки.

До суспільно корисних робіт залучаються

працездатні особи, у тому числі особи, що не підлягають призову на військову службу, які за віком і станом здоров'я не мають обмежень до роботи в умовах воєнного стану (крім працездатних осіб, що залучені до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і заброньовані за підприємствами на період мобілізації та воєнного часу з метою виконання робіт, що мають оборонний характер).

Надання відпусток також становить одну з головних засад охорони праці. Зазначимо, що у період дії воєнного стану роботодавець може відмовити працівнику у наданні будь-якого виду відпусток, якщо такий працівник залучений до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури. Виключення становлять відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. У свою чергу, якщо працівник не залучений до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури, необхідно врахувати положення Закону України «Про відпустки» [2].

Окрім того під час воєнного стану роботодавець має право збільшити тривалість робочого часу на тиждень до 60 годин. Окрім цього, роботодавець може змінити робочий графік, встановити 6-тижневий робочий тиждень, скоротити відпочинок (тривалість щотижневого відпочинку – не менше ніж 24 години). Відпустка становить 24 дні, проте роботодавець може відмовити в її наданні, якщо працівник працює на підприємстві критичної інфраструктури.

Законодавством закріплено можливість

переведення працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (крім переведення на роботу в іншу місцевість, на території якої тривають активні бойові дії), хоча й лише для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій, а також інших обставин, що становлять або можуть становити загрозу життю чи нормальним умовам життя людей, з оплатою праці за виконану роботу не нижче середньої заробітної плати за попередньою роботою. Єдиною вимогою є відсутність протипоказань у працівника за станом здоров'я. Таким чином, переведення може бути застосовано абсолютно для всіх працівників, включаючи жінок з дітьми.

Отже, на період воєнного часу роботодавець відповідно до ст. ст. 6, 8, 9 і 12 Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 р. № 2136-IX має право, проте не зобов'язаний: по-перше, не дотримуватися вимог ст. 54 КЗпП щодо тривалості роботи в нічний час. Водночас не можна залучати до роботи в нічний час без їхньої згоди: вагітних жінок і жінок, які мають дитину віком до одного року, осіб з інвалідністю, яким за медичними рекомендаціями протипоказана така робота. При цьому вагітні жінки і жінки, які мають дитину віком до одного року можуть бути залучені до роботи в нічний час лише після отримання їх згоди: по-друге, застосовувати працю жінок за їхньою згодою на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах. Водночас, як і раніше, діє заборона на залучення вагітних жінок і жінок, які мають дитину віком до одного року.

Таким чином, впроваджені обмеження більшості трудових прав, закріплених у Конституції України, можливість трудової повинності для працездатних осіб та інші зміни впливають також на працю та права в галузі охорони праці вразливих категорій осіб. Так, відповідно до законодавства України у довоєнний період заборонялося залучати до роботи у нічний час вагітних жінок, жінок з дітьми до трьох років, осіб з інвалідністю дозволялося залучати тільки у разі відсутності медичних протипоказань та за їхньою згодою. Внесеними змінами залишено заборону на залучення вагітних жінок та жінок з дитиною до одного року. Також, передбачена можливість застосування праці жінок на шкідливих, небезпечних, важких роботах, підземних роботах за їхньою згодою. Виключення становлять, як і у випадку з нічною роботою, вагітні жінки та жінки з дітьми до одного року.

Джерела:

1. Кодекс законів про працю: Затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.71 ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375
2. Про відпустки: Закон України від 15 листопада 1996 року № 504/96-ВР (в редакція від 29.07.2023 р.). Відомості Верховної Ради України. 1997. № 2. Ст. 4
3. Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 липня 2011 р. № 753. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#Text>
4. Про організацію трудових відносин в умовах

воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 року № 2136-IX [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

Ключові слова: охорона праці, умови охорони праці, охорона праці жінок, охорона праці вразливих груп населення.

Іванова Наталія Георгіївна

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Національного університету «Одеська юридична академія»

Скакун Вікторія Олександрівна

здобувачка вищої освіти Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФРАНЦУЗЬКОГО ЧАСОПISY LE NOUVEL OBSERVATEUR)

Права дитини — це основа будь-якої цивілізованої системи, особливо в часи збройних конфліктів, коли діти стають одними з найбільш уразливих груп. Згідно з міжнародними нормами, діти мають право на захист, освіту, здоров'я і сімейне життя. Однак, коли починається війна, ці права часто стають недосяжними.

Стаття Марі Ватон (Marie Vaton) "Guerre en Ukraine: Le cauchemar des enfants déportés par la Russie" ("Війна в Україні: Кошмар депортованих дітей") у французькому часописі *LE NOUVEL*

OBSERVATEUR розкриває складну ситуацію з правами дітей в Україні в умовах війни та висвітлює жахливі наслідки примусової депортації дітей в контексті сучасних конфліктів. Згідно з наведеними даними, приблизно 20 000 дітей були насильно переміщені, з яких лише близько 400 повернулися на батьківщину. За свідченнями правозахисних організацій, цей процес відбувався під виглядом гуманітарних місій, але насправді є воєнним злочином, спрямованим на руйнування української національної ідентичності через примусову асиміляцію дітей. Саме це стало основою для видачі ордеру на арешт президента росії Володимира Путіна Міжнародним кримінальним судом (МКС) у 2023 році [5].

. З погляду міжнародного права, примусове переселення цивільного населення з окупованих територій є чітким порушенням положень Четвертої Женевської конвенції 1949 року. У статті Марі Ватон відзначено, що діти стали "воєнною здобиччю", яку намагаються русифікувати [5]. Стаття 49 зазначеної Конвенції чітко забороняє насильницьке переміщення осіб, за винятком тимчасової евакуації, що може бути виправдана виключно військовою необхідністю або гуманітарними міркуваннями, пов'язаними із захистом цивільного населення. Депортація дітей з окупованих територій України не підпадає під ці винятки, і тому є явним порушенням. Насильницьке переміщення дітей до країни-агресора несе не лише порушення їхніх прав, але й становить частину стратегії, спрямованої на демографічну та культурну асиміляцію, що є грубим порушенням міжнародних правових норм [2]. *LE NOUVEL OBSERVATEUR* висвітлює жорстокі реалії, з якими

стикаються українські діти під час конфлікту (історії Насті, Дарії, Ксенії, Влада і Сергія, які зазнали психологічних та фізичних тортур), та описує, як діти стають жертвами психологічних маніпуляцій, фальшивих наративів та насильства, що веде до їхнього зникнення або ізоляції [5]. Депортація українських дітей до росії також є порушенням положень Конвенції ООН про права дитини 1989 року, зокрема статей 7 і 8, які гарантують кожній дитині право на збереження своєї національної, культурної ідентичності, а також родинних зв'язків. Відрив дітей від їхніх сімей та насильницька зміна їхньої культурної приналежності є прямим порушенням цих фундаментальних прав. Росія, переміщуючи дітей з окупованих територій України, не лише порушує право дітей на збереження ідентичності, але й вдається до системного процесу їхньої асиміляції в російське суспільство, що має на меті знищення їхньої української національної свідомості [3].

Зображені у статті дії також суперечать Римському статуту МКС, що визначає воєнні злочини як серйозні порушення Женевських конвенцій, включаючи насильницьке переміщення дітей. Стаття 8(2)(a)(vii) Римського статуту забороняє "незаконне депортування або переміщення", що дає підставу розглядати дії Росії як воєнний злочин. МКС вперше в історії видала ордер на арешт чинного президента держави, і цей прецедент є показовим для міжнародної спільноти, що закликає до посилення відповідальності за подібні злочини [4].

Депортація дітей може бути кваліфікована як складова більш широкої політики етнічного чищення або геноциду, спрямованої на стирання національної ідентичності. Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього (1948 р.) у статті 2(е) визначає, що насильницьке переселення дітей з однієї групи в іншу з метою знищення цієї групи, є формою геноциду. Вказана політика спрямована не лише на асиміляцію дітей, але й на довгострокове ослаблення національної ідентичності українського народу, що порушує основоположні міжнародні норми захисту прав людини [1].

З огляду на ці факти, міжнародна спільнота має активно реагувати на всі порушення. Важливо, щоб організації, як-от ООН, МКС, та інші правозахисні інституції, забезпечили виконання положень міжнародного права та притягнули до відповідальності осіб, винних у порушеннях прав дітей. У статті Марі Ватон прояснюються дії організації "Save Ukraine", яка намагається репатріювати дітей, але зіштовхується з труднощами, включаючи затримання і відмови у поверненні [5]. Ефективні механізми притягнення до відповідальності та реституції мають бути невід'ємною частиною стратегії міжнародної спільноти для боротьби із показаними злочинами.

Примусова депортація українських дітей є не лише воєнним злочином, але й одним із найгрубших порушень міжнародних правових норм. У французькому часопису підкреслюється необхідність термінових дій з боку міжнародних інституцій для захисту прав дітей в Україні, а також забезпечення їхньої реінтеграції та відновлення у безпечному

середовищі [5]. Захист прав дітей у контексті збройних конфліктів має бути пріоритетним завданням для міжнародної спільноти, яка повинна забезпечити притягнення винних до відповідальності та створення механізмів для запобігання подібним злочинам у майбутньому.

Джерела:

1. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 09.12.1948 : станом на 18 берез. 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення: 5.10.2024).
2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (укр/рос) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 : станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 5.10.2024).
3. Конвенція про права дитини : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1989 : станом на 16 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 5.10.2024).
4. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 : станом на 21 серп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 5.10.2024).
5. Vatou M. Guerre en Ukraine: Le cauchemar des enfants déportés par la Russie. *Le Nouvel Obs (Le Nouvel Observateur)*. 17 Novembre 2023. P. 33-37.

Ключові слова: права дитини, збройний конфлікт, примусова депортація, воєнні злочини, міжнародні норми.

Федорова Тетяна Сергіївна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична
академія»*

Кардєва Олександра Володимирівна

*здобувачка вищої освіти Національного
університету «Одеська юридична академія»*

РОЛЬ МИРОТВОРЧИХ СИЛ ООН У ЗАХИСТІ ПРАВ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

На сьогоднішній день одним із головних викликів світовій спільноті є збільшення кількості збройних конфліктів у світі, а разом з цим і численні порушення прав дітей, чия роль у майбутньому розвитку суспільства є визначальною.

Збройні конфлікти деструктивно впливають на дітей, які безумовно є однією з найбільш вразливих груп населення. Цей вплив в майбутньому може породжувати нескінченне коло насилля, розладжувати мирне життя, як всередині країни, так і дестабілізувати ситуацію за її межами, викликаючи реваншистські настрої, оскільки травмоване війною молоде покоління буде дивитись на світ саме через призму цього травматичного досвіду.

Внаслідок бойових дій діти залишаються без батьків, опікунів та основних соціальних послуг, охорони здоров'я та освіти. Вимушено стають переміщеними особами та біженцями. Утримуються у якості заручників, викрадаються, стають інструментом для ведення війни, залучаються до виготовлення військового спорядження, або безпосередньо для виконання бойових завдань, дітям відмовляється у наданні гуманітарної допомоги. Відбуваються вбивства та каліцтва дітей, сексуальне насилля над ними, напади на школи та лікарні.

Дуже часто при веденні великих збройних конфліктах ці порушення прав дітей неможливо виправити лише національними засобами і виникає необхідність втручання світового товариства. І головна роль в цьому відводиться саме миротворчим силам ООН, на які покладається зобов'язання дотримуватись принципів закріплених у Статуті ООН [3].

Основними напрямками миротворчих сил ООН у сфері захисту прав дітей у перший час були такі заходи як: надання гуманітарної допомоги; забезпечення безпеки дітей; забезпечення проведення належного правосуддя стосовно осіб, які скоїли протиправні дії стосовно дітей під час збройних конфліктів, тощо. Тобто спочатку сили ООН провадили саме силовий контроль над територією забезпечуючи безпеку і мінімальні гуманітарні потреби, надаючи можливість саме національними силами вирішувати проблемні питання.

З часом для покращення ефективності до складу миротворчих місій ООН почали включати

спеціалістів із питань захисту дітей, які мали проводити систематичну роботу з миротворцями та безпосередньо з дітьми, документуючи випадки порушення прав дітей. Миротворці ведуть діалог зі сторонами конфлікту, щоб зупинити та запобігти грубим порушенням прав дітей. Вони відіграють вирішальну роль у підтримці моніторингу та звітності про серйозні порушення проти прав дітей, за допомогою «Monitoring and Reporting Mechanism», а також у забезпеченні того, щоб захист дітей був включений у мирні переговори та угоди. Запобігання насильству проти дітей має важливе значення для досягнення міцного миру, оскільки, як мною вже було зазначено, саме запобігання травмування і реабілітація широкого кола дітей допоможе уникнути внутрішньої дестабілізації країни та можливих реваншистських настроїв нового покоління. У контексті переходу між місіями миротворчий персонал володіє інструментами для збереження та передачі знань, даних і можливостей із захисту дітей наступним організаціям і гарантує, що здобутки, досягнуті в запобіганні та реагуванні на проблеми захисту дітей, триватимуть у довгостроковій перспективі. Протягом багатьох років тисячі військових і цивільних миротворців пройшли підготовку з прав дитини та її захисту. Також вони працюють над посиленням спроможності миротворчого персоналу ООН вчасно зупиняти та запобігати серйозним порушенням щодо прав дітей, у тому числі шляхом постійного самовдосконалення. Також важливим аспектом є розбудова потенціалу національних партнерів, щоб допомогти їм виконувати свої

обов'язки щодо захисту дітей без допомоги миротворчого контингенту ООН. Щоб посилити підзвітність перед населенням, миротворчі операції збільшують свою здатність оцінювати ефективність захисту дітей і вплив своєї роботи на всі цивільні та військові компоненти. Це гарантує, що миротворчі операції можуть адаптуватися до нових викликів, що виникають.[4]

Оскільки я розглядаю захист прав дітей підчас військових конфліктів то потрібно згадати і про досвід України в цьому питанні. Нажаль ми маємо констатувати, що національні можливості захисту прав дітей не є достатніми, тому актуальність використання миротворчих сил ООН є високою, оскільки країна агресор використовує тактику терору проти мирного населення, зокрема удари по дитячим лікарням [1] та викрадення українських дітей[2].

У висновку хочу зазначити, що роль миротворчих сил ООН є однозначно позитивним напрацюванням міжнародного товариства, однак часто стикається з неможливістю разюче впливати на ситуацію, намагаючись вирішити наслідок, а не причину. Адже наразі найбільше залежить саме від бажання урядів держав та конфліктуючих сторін, а миротворчі сили можуть бути проігноровані, як і їх ініціативи та старання з мирного врегулювання та захисту прав людини.

Джерела:

1. BBC News. Останні новини з усього світу // Офіційний сайт BBC News. URL: Удар по Охматдиту в Києві: що це було - BBC News Україна (дата звернення: 15 жовтня 2024 р.).

2. Міжнародний кримінальний суд. Ситуація в Україні // Офіційний сайт Міжнародного кримінального суду. URL: [Ukraine | International Criminal Court \(icc-cri.int\)](https://www.icc-cri.org/)(дата звернення: 15 жовтня 2024 р.).
3. Організація Об'єднаних Націй. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р. // Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй. URL: [UNCharter_Ukrainian.pdf](#). (дата звернення: 15 жовтня 2024 р.).
4. United Nations Peacekeeping. “The protection of children is at the heart of UN peacekeeping.”. URL: [Child protection | United Nations Peacekeeping](#).

Ключові слова: порушення прав дітей, вразлива група населення, збройний конфлікт, використання дітей у війні, гуманітерна допомога, миротворчі сили ООН, захист прав дітей, запобігання насильству.

Федорова Тетяна Сергіївна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична
академія»*

Філевська Єлизавета

*здобувачка вищої освіти Національного
університету «Одеська юридична академія»*

ЗАХИСТ ПРАВ ЖІНОК ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ

Міжнародне гуманітарне право прагне запобігти і полегшити страждання людей, завдані

війною, без дискримінації за ознакою статі. Але воно визнає, що жінки стикаються з особливими проблемами у збройних конфліктах, такими як сексуальне насильство та загроза здоров'ю. Міжнародне гуманітарне право з часу появи надавало жінкам такий самий загальний захист, як і чоловікам. Водночас, договори гуманітарного права визнають необхідність надання жінкам особливого захисту з урахуванням їх особливих потреб. Цей захист закріплений у чотирьох Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 р. про захист жертв війни та у двох Додаткових протоколах до них від 8 червня 1977 р. Конвенції та Протоколи захищають жінок (і чоловіків) як представників цивільного населення, які не беруть участь у збройному конфлікті.

Жінки мають користуватися особливим захистом від сексуального насильства: зґвалтування, примусу до проституції та будь-яких інших непристойних посягань, які є військовими злочинами. Загроза сексуальним насильством щодо жінок також забороняється. Крім того, жінки, які перебувають у місцях позбавлення волі, повинні утримуватися окремо від чоловіків, щоб уникнути випадків сексуального насильства [1].

МГП також вимагає, щоб з вагітними жінками та жінками з малолітніми дітьми, в першу чергу з матерями, що годують, зверталися з особливою турботою. Це стосується, наприклад, надання їм продуктів харчування, одягу, медичної допомоги, їх евакуації та перевезення.

Жінки, які беруть участь у збройному конфлікті як комбатанти, опинившись у владі

противника, мають право на такий самий захист, що й чоловіки. Згідно з III Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими, поводження з військовополоненими у будь-який час має бути гуманним. Крім цього загального захисту, жінкам також надається особливий захист відповідно до принципу, зазначеного в частині 2 статті 14: «До жінок слід ставитися з усією повою повагою». Цей принцип простежується в низці положень, які прямо стосуються умов утримання жінок у таборах військовополонених, наприклад зобов'язання надавати окремі приміщення для сну чоловікам та жінкам та окремі «санітарні умови». Принцип особливого поводження з жінками також висловився у прийнятті положень про роздільне утримання чоловіків та жінок та про утримання жінок під безпосереднім наглядом жінок [3].

Жінки також беруть він основну частину роботи з подолання інших наслідків збройних конфліктів. Війна перериває постачання продовольства та процеси виробництва. Медичні установи, такі необхідні матерям та дітям, зруйновані. Транспортне сполучення, постачання води та палива також можуть бути порушені.

Жінки (і чоловіки), які, будучи представниками громадянського населення, не беруть активної участі у військових діях, користуються захистом IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни та Додаткового протоколу I [2]. Жінки користуються загальним захистом від грубого поводження з боку учасників збройного конфлікту, а також від наслідків воєнних дій. Вони мають право на гуманне

звернення, повагу до їхнього життя та фізичної недоторканності, а також на те, щоб не зазнавати тортур, поганого поводження, домагань. На додаток до цього загального захисту жінки користуються особливим захистом відповідно до зазначеної Конвенції та Протоколу I, в яких передбачається, що: «Жінки спеціально охоронятимуться від будь-яких замахів на їхню честь і, зокрема, згвалтування, примусу до проституції або будь-якої іншої форми замахів на їхню моральність»

Відповідно до гуманітарного права сторони у конфлікті зобов'язані забезпечити захист здоров'я, економічну та фізичну безпеку цивільного населення. Коли вони не справляються з цим завданням, найчастіше жінки стикаються з негативними наслідками. Без чоловіків, які зазвичай є годувальниками, жінки змушені щодня піклуватися про виживання своїх сімей. Часто їм доводиться долати великі відстані у пошуках води, продовольства, дров, медикаментів, предметів першої необхідності, що може бути вкрай небезпечним. Крім того, вони часто доглядають хворих родичів і знайомих.

Після завершення збройного конфлікту жінки часто відіграють ключову роль у відновленні суспільства. У сільських районах вони нерідко є основними одержувачами допомоги — насіння, інвентарю та худоби, що надаються для забезпечення економічної безпеки після конфлікту. Жінки також відіграють ключову роль у нашій діяльності та роботі інших організацій з інформування про мінну небезпеку та запобігання нещасним випадкам, пов'язаним з мінами, які, як і

раніше, залишаються причиною каліцтва та загибелі дітей після закінчення військових дій.

Так, слід зазначити, що Женевські конвенції та Додаткові протоколи передбачають, що жінки повинні користуватися повагою та захистом від згвалтування, примусу до проституції та будь-яких інших форм непристойних посягань. Для зміцнення цього захисту саме такі положення права слід наполегливо поширювати та домагатися їхнього виконання під час збройних конфліктів. Рівноправна участь жінок у миробудуванні, надання їм економічних можливостей у постконфліктний період та насильство є проблемами, з якими жінки стикаються у конфліктних та постконфліктних ситуаціях.

Джерела:

1. Dexter Filkins. Sri Lanka Women at War. — Herald Tribune
2. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153

Ключові слова: Женевська конвенція, захист, війна, гуманітарне право, дискримінація, насильство, збройний конфлікт.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія», Федорова Тетяна Сергіївна

Федорова Тетяна Сергіївна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична
академія»*

Линюк Андрій Ігорович

*здобувач вищої освіти Національного
університету «Одеська юридична академія»*

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЩОДО ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ ДЛЯ ЛЮДЕЙ ІЗ ІНВАЛІДНІСТЮ: БАР'ЄРИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Актуальність теми зумовлена необхідністю забезпечення рівного доступу до правосуддя для всіх громадян, незалежно від фізичних чи інших обмежень. Люди з інвалідністю часто стикаються з численними бар'єрами, які ускладнюють їх участь у юридичних процесах, зокрема відсутність адаптованих приміщень, недостатня інформація про їхні права та можливості, а також соціальні стереотипи, які обмежують їхню активність. В умовах глобалізації та інтеграції, вивчення міжнародного досвіду у цій сфері стає важливим для розробки ефективних стратегій, які допоможуть подолати ці бар'єри і сприятимуть інтеграції людей з інвалідністю в правову систему.

Окрім того, міжнародний досвід демонструє різноманітні підходи до забезпечення доступу до правосуддя для людей з інвалідністю, що включає як правові ініціативи, так і практичні рішення. Це дозволяє не лише поліпшити якість правосуддя для

цієї категорії осіб, але й забезпечити їхню участь у формуванні політики, що безпосередньо їх стосуються. Вивчення цих аспектів є критично важливим для розвитку справедливого та інклюзивного суспільства, яке відповідає сучасним стандартам прав людини.

Конвенція ООН про права людей з інвалідністю, прийнята в 2006 році, є першим юридично обов'язковим міжнародним документом, який зосереджує увагу на питаннях інвалідності як на важливому аспекті прав людини. Цей документ встановлює мінімальні стандарти, яких мають дотримуватися держави, щоб забезпечити ефективний доступ людей з інвалідністю до своїх громадянських, політичних, економічних і соціальних прав. Конвенція підкреслює, що інвалідність не є лише медичною чи соціальною проблемою, а питанням прав людини, що потребує комплексного підходу. Вона забороняє будь-яку дискримінацію стосовно людей з інвалідністю в усіх сферах життя, зокрема у доступі до правосуддя, освіти, медичного обслуговування та транспорту [1].

Факультативний протокол до Конвенції доповнює основний текст, надаючи можливість особам подавати скарги на порушення своїх прав, якщо їх права не були дотримані державами-учасницями. Цей механізм дозволяє людям з інвалідністю виявляти порушення та вимагати відшкодування через комітет, що розглядає такі справи. Завдяки цьому протоколу, люди з інвалідністю отримують більше можливостей для захисту своїх прав на міжнародному рівні, що спонукає держави до більш відповідального

ставлення до виконання своїх зобов'язань. Конвенція та її протокол разом становлять важливий крок у боротьбі за рівність, справедливість та інклюзію людей з інвалідністю у всіх аспектах життя.

В Україні доступ до правосуддя для людей з інвалідністю стикається з кількома серйозними проблемами. По-перше, недостатня фізична доступність судових установ залишається значним бар'єром. Багато будівель судів не облаштовані пандусами, ліфтами або іншими засобами, які б забезпечували комфортний доступ для людей на інвалідних візках. Ця проблема не лише ускладнює фізичний доступ до суду, а й формує негативне ставлення до судової системи в цілому, адже люди з інвалідністю можуть відчувати себе відкинутими та непотрібними в правовій системі [2].

По-друге, існують інформаційні та комунікаційні бар'єри, які обмежують можливості людей з інвалідністю в отриманні юридичних консультацій і підтримки. В Україні недостатньо інформації про права та процедури, пов'язані з правосуддям, доступної для осіб з обмеженими можливостями. Багато правових документів і процесів не адаптовані до потреб людей з інвалідністю, що ускладнює їхнє розуміння та реалізацію прав. Відсутність перекладачів жестової мови та інших спеціалізованих послуг також позначається на здатності цих людей захищати свої права.

По-третє, соціальні стереотипи та дискримінація в суспільстві можуть негативно впливати на ставлення до людей з інвалідністю з боку суддів і працівників правоохоронних органів.

Такі упередження часто призводять до недостатньої чутливості до потреб цих осіб, а також до знецінення їхньої позиції в судових процесах. Усе це створює додаткові труднощі для людей з інвалідністю, які намагаються отримати справедливість у суді. Щоб вирішити ці проблеми, Україні необхідно впроваджувати системні зміни, що забезпечать рівний доступ до правосуддя для всіх громадян, незалежно від їх фізичних можливостей [3].

Міжнародний досвід вирішення проблем доступу до правосуддя для людей з інвалідністю демонструє, що комплексний підхід і законодавчі зміни можуть суттєво покращити ситуацію. У багатьох країнах були запроваджені програми і ініціативи, спрямовані на усунення бар'єрів, як фізичних, так і інформаційних. Міжнародний досвід вирішення проблем доступу до правосуддя для людей з інвалідністю може стати важливим ресурсом для України. Одним із прикладів є Сполучені Штати Америки, де реалізуються різноманітні програми, спрямовані на забезпечення доступності судових установ. Законодавство, зокрема Акт про американців з інвалідністю (ADA), зобов'язує органи влади забезпечувати фізичну доступність всіх громадських будівель, включно з судами. В результаті, суди в США облаштовуються пандусами, ліфтами, а також інтегрують технології для людей з обмеженими можливостями, наприклад, системи для покращення слуху та інформаційні стенди з тактильними написами. Цей підхід демонструє, як зміни в законодавстві можуть суттєво покращити доступ до правосуддя [4].

У Великій Британії реалізована програма "Accessible Justice", яка має на меті забезпечення доступності судів для всіх категорій населення, включаючи людей з інвалідністю. Ця програма включає адаптацію судових приміщень, а також підготовку спеціальних навчальних курсів для суддів та працівників правоохоронних органів, які дозволяють їм краще розуміти потреби людей з інвалідністю. У Британії також активно використовують технології, такі як онлайн-системи для подачі позовів та електронна комунікація з судом, що значно спрощує доступ до правосуддя для осіб, які не можуть фізично відвідувати судові установи [5].

Отже, запровадження ефективних заходів для поліпшення доступу до правосуддя для людей з інвалідністю в Україні потребує комплексного підходу, що враховує специфіку потреб цієї групи населення. Першим кроком може стати проведення детального аудиту доступності судових установ. На основі результатів аудиту потрібно розробити план модернізації інфраструктури судів, щоб забезпечити їх доступність для всіх громадян. Другим важливим кроком є навчання працівників судової системи та правоохоронних органів. Регулярні тренінги з питань інклюзії, чутливості до потреб людей з інвалідністю та основ прав людини можуть суттєво поліпшити ставлення до цієї категорії населення. Тільки спільними зусиллями можна забезпечити рівний доступ до правосуддя для всіх громадян України.

Джерела:

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

2. Варгуляк О. Г. Сутність та зміст права осіб з інвалідністю на доступність об'єктів і послуг. Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті : зб. наук. праць. Матеріали міжнар. наук.-практ. конференції (м. Дніпро, 1–2 листоп. 2019 р.). Дніпро : ГО «Правовий світ», 2019. С. 32–35.

3. Кувіла О.І. ДОСТУПНІСТЬ ПРАВОСУДДЯ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції № 1. 2023. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2023/4.pdf

4. International Principles and Guidelines on Access to Justice for Persons with Disabilities. URL: (<https://www.un.org/development/desa/disabilities/wp-content/uploads/sites/15/2020/10/Access-to-Justice-EN.pdf>)<https://www.un.org/development/desa/disabilities/wp-content/uploads/sites/15/2020/10/Access-to-Justice-EN.pdf>

5. Access to justice for persons with disabilities: From international principles to practice. URL: (https://www.biicl.org/documents/1771_access_to_justice_persons_with_disabilities_report_october_2017.pdf)https://www.biicl.org/documents/1771_access_to_justice_persons_with_disabilities_report_october_2017.pdf

Ключові слова: інклюзія, правосуддя, бар'єри, судова система, міжнародний досвід, державна політика, доступність, правова допомога.

Taylor Alla Valeriivna

*Postgraduate Student at the Department of
International and European Law, National University
“Odesa Law Academy”*

OVERVIEW OF THE MECHANISMS FOR PROTECTING WOMEN’S RIGHTS IN QATAR

The protection of women’s rights in Qatar has gained increased attention in both domestic and international contexts. While Qatar is a rapidly developing nation in the Gulf region, its legal and social framework, heavily influenced by Islamic law (Sharia), has resulted in a unique blend of legal mechanisms that aim to protect women’s rights. This article overviews the mechanisms for the protection of women's rights in Qatar, analyzing both the domestic legal framework and the country’s international obligations. It will explore the evolving status of women’s rights and evaluate how these mechanisms align with or diverge from international human rights standards.

According to the Constitution of Qatar, Sharia law is the main source of legislation[1]. Sharia law serves as the primary source of legislation in Qatar, particularly in matters related to personal status. The principles of Sharia are derived from the Quran and Hadith, and are interpreted by scholars to govern familial relationships and obligations.

While Sharia law shapes many aspects of personal and family life, Qatar’s legal system incorporates civil legislation, particularly in areas such as labor rights, education, and healthcare, which has provided more

space for reform and gender equality. One of the most significant legislation affecting women in Qatar is the Personal Status Law, which governs matters such as marriage, divorce, inheritance, and child custody. This law is derived from Islamic principles and provides women with certain rights, such as the right to a dowry, maintenance during marriage, and custody of children under certain conditions[2]. The Qatari government has been taking steps to modernize some aspects of family law to better protect women. However, the law still reflects the traditional Islamic concept of gender roles, where men hold legal authority over many aspects of family life. For instance, under Qatari law, a woman must obtain the consent of her male guardian for marriage, and men have greater legal authority in initiating divorce[3].

Qatar's Labor Law (Law No. 14 of 2004) provides certain protections for women in the workforce[7]. Female employees are entitled to be given the same opportunities for training and promotion and to receive the same pay as equivalent male employees[6]. Women are also entitled to maternity leave and other protections related to pregnancy and childcare. The legislation and policies aimed at achieving a balance between work and family responsibilities, adopted by the State of Qatar, have greatly contributed to empowering Qatari women and enhancing their participation in the workforce, whether in the public or private sectors[9]. However, societal norms and customs still influence the level of women's participation in the labor force, and despite these legal provisions, women remain underrepresented in many sectors of the economy. Female employees are entitled to be given the same opportunities for training

and promotion and to receive the same pay as equivalent male employees[6].

Official page of the Ministry of Foreign Affairs of The State of Qatar states that the government has adopted many legislative measures related to the promotion and protection of human rights[5]. Law No. 12 of 2015 was issued, which granted the National Human Rights Committee independence, and secured its members with immunity and legal guarantees, in order to enable the committee to perform its work and tasks with freedom and transparency. Qatar is currently preparing the National Plan for Human Rights, in accordance with the Council of Ministers' resolution issued in 2014[4].

In line with Qatar National Vision 2030 Qatar affirmed that advancement of women is a priority of its policy, based on its firm belief in the importance of promoting human rights and equal participation in the country's sustainable development efforts [8]. According to Qatar's National Vision 2030, the country is planning strategically for the nation's development, emphasizing gender equality as a key component of social development. The government has committed to increasing women's participation in various sectors, particularly in education and the workforce. This vision aligns with international human rights norms and indicates Qatar's intent to strengthen women's rights protections in its long-term policy objectives.

Qatar is a signatory to several key international human rights treaties that pertain to the protection of women's rights. In 2009, Qatar ratified the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW) with significant reservations, particularly in areas that it views as conflicting with

Islamic law, such as those related to marriage, family relations, and equality in divorce[10].

Qatar has also participated in the Universal Periodic Review (UPR) process conducted by the UN Human Rights Council[11]. During its previous UPR sessions, Qatar has received some recommendations from other UN member states regarding women's rights, particularly about issues such as domestic violence, gender equality in the workforce, and the guardianship system. UPR recommendations are not legally binding, but they cause significant diplomatic pressure on Qatar to make reforms in line with international standards.

Qatar's participation in the International Labour Organization (ILO) highlights its efforts to improve women's labor rights[12]. The country has been subject to ILO reviews regarding gender equality in the workplace, particularly with respect to wage equality and labor protections for women, including migrant domestic workers. The ILO's influence has led to reforms aimed at better protecting women's labor rights, although enforcement and practical implementation remain ongoing challenges.

To summarize, we can say that the mechanisms for protecting women's rights in Qatar are shaped by a combination of domestic law rooted in Islamic principles and international human rights obligations. While Qatar has made significant progress, particularly in education, healthcare, and labor rights, challenges remain, especially concerning gender-based violence, the guardianship system, and family law. International mechanisms such as CEDAW and the UPR process provide platforms for external scrutiny and pressure, but the full protection of women's rights in Qatar will

require continued legal reforms and a greater commitment to aligning domestic law with international human rights standards.

This ongoing evolution of women's rights in Qatar is reflective of broader tensions between tradition and modernity, religious obligations, and international human rights norms. As the country moves forward with its National Vision 2030, it remains to be seen how Qatar will continue to reconcile these different forces to improve the protection and empowerment of women.

References:

1. The Constitution of the State of Qatar. 09.04.2004. URL: <https://www.gco.gov.qa/wp-content/uploads/2016/09/GCO-Constitution-English.pdf>.
2. Law No. 22 of 2006 Promulgating the Family Law. URL: <http://www.almeezan.qa/LawPage.aspx?id=2558&language=en>.
3. Oppenheim M. Women need permission from male guardians to marry 'or get basic reproductive healthcare in Qatar'. *The Independent*. URL: <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/women-s-right-to-marry-and-work-in-qatar-blocked-by-male-guardianship-system-b1823636.html> (date of access: 17.10.2024).
4. National human rights action plan in Qatar. Concept and characteristics. URL: <https://mofa.gov.qa/docs/default-source/human-rights/english-new2.pdf> (date of access: 17.10.2024).
5. Human rights in the State of Qatar. Ministry of Foreign Affairs. URL: <https://mofa.gov.qa/en/foreign-policy/human-rights/human-rights-in-qatar> (date of access: 17.10.2024).

6. Tapp L. Qatar Labour Law: what employers need to know. *Pinsent Masons*. URL: <https://www.pinsentmasons.com/out-law/guides/qatar-labour-law-employers-need-know> (date of access: 17.10.2024).
7. Law No. (14) of 2004 Promulgating the Labour Law. State of Qatar. URL: [https://www.mol.gov.qa/admin/LawsDocuments/Law%20No.%20\(14\)%20of%202004%20Promulgating%20the%20Labour%20Law.pdf](https://www.mol.gov.qa/admin/LawsDocuments/Law%20No.%20(14)%20of%202004%20Promulgating%20the%20Labour%20Law.pdf) (date of access: 17.10.2024).
8. Qatar National Vision 2030. URL: <https://www.gco.gov.qa/en/about-qatar/national-vision2030/>.
9. Qatar Affirms that Advancement of Women is Priority of Its Policy. Ministry of Foreign Affairs. URL: <https://mofa.gov.qa/en/qatar/latest-articles/latest-news/details/1444/03/11/qatar-affirms-that-advancement-of-women-is-priority-of-its-policy> (date of access: 17.10.2024).
10. CEDAW/C/QAT/CO/1.URL: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fQAT%2fCO%2f1&Lang=en.
11. Universal Periodic Review - Qatar. *United Nations Human Rights Council*. URL: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/qa-index> (date of access: 17.10.2024).
12. Promoting gender equality, diversity, and inclusion in Qatar. International Labour Organization. URL: <https://www.ilo.org/resource/news/promoting-gender-equality-diversity-and-inclusion-qatar> (date of access: 17.10.2024).

Key words: protection of women's rights, gender equality, human rights, women's rights in Qatar, Sharia law, legislation on women's rights, CEDAW, International Labour Organization.

Academic advisor: Arakelian M. R., doctor of law, professor, first vice rector, professor at the department of international and european law of the National University "Odesa Law Academy".

Димов Кирило Борисович
аспірант кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ
СТОСОВНО НАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ
ДОПОМОГИ БІЖЕНЦЯМ ТА
ВИМУШЕНИМ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМ ПІД
ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ**

Збройні конфлікти спричиняють значні гуманітарні кризи, які призводять до масового переміщення населення та зростання кількості біженців і вимушених переселенців. Забезпечення гуманітарної допомоги цим категоріям осіб у таких обставинах є пріоритетом всього міжнародного співтовариства, однак цей процес супроводжується численними міжнародно-правовими викликами. З одного боку, міжнародне гуманітарне право, право біженців та права людини покликані захищати права осіб, що залишили свої домівки через конфлікт. З

іншого боку, реалії сучасних збройних конфліктів, які часто характеризуються складною геополітичною ситуацією та обмеженим доступом до зон бойових дій, ускладнюють надання допомоги. Постає питання забезпечення належного правового доступу до гуманітарної допомоги, гарантування безпеки гуманітарних коридорів і відповідальності сторін конфлікту за їхні дії щодо цивільного населення. Дослідження цих викликів має важливе значення для удосконалення механізмів міжнародного права, спрямованих на захист біженців і вимушених переселенців, та забезпечення належної координації зусиль на глобальному рівні.

Проаналізувавши міжнародні конвенції та практику, можна визначити, що гуманітарна допомога означає надання підтримки та ресурсів, спрямованих на зменшення страждань і захист життя та гідності людей, які постраждали від збройних конфліктів, природних катастроф або інших кризових ситуацій. Гуманітарна допомога може включати продовольство, воду, медичні засоби, тимчасове житло та інші життєво необхідні речі, а також підтримку інфраструктури та систем забезпечення базових потреб у кризових ситуаціях.

Основні принципи, які визначають суть гуманітарної допомоги, включають наступне:

Нейтральність – надання допомоги незалежно від приналежності до однієї з сторін конфлікту або будь-яких політичних вподобань.

Неупередженість – допомога надається всім постраждалим пропорційно до їхніх потреб, без дискримінації за ознаками раси, релігії тощо.

Людяність – спрямування на пом'якшення

людських страждань і забезпечення поваги до гідності кожної людини.

Незалежність – гуманітарні дії не повинні служити цілям урядів або інших організацій, окрім як захисту та допомоги постраждалим.

Ці принципи закріплені у Керівних принципах ООН щодо внутрішнього переміщення [5]. Також у Кодексі поведінки Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та неурядових організацій 1994 року [2].

Однією з найбільших гуманітарних криз сучасності є зростання кількості біженців і вимушених переселенців, що тікають від збройних конфліктів. Згідно з даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (далі - УВКБ), на кінець 2023 року кількість осіб, змушених залишити свої домівки через війни, переслідування або насильство, досягла рекордних 117,3 мільйонів, що є безпрецедентним показником за всю історію спостережень [1]. Масштаби переміщень та кількість викликів, які виникають через це, висвітлюють гостру необхідність посилення міжнародно-правових механізмів захисту біженців і надання гуманітарної допомоги.

Першим значним викликом є обмежений доступ до зон конфлікту, який перешкоджає наданню своєчасної та ефективної допомоги. Збройні групи часто обмежують доступ до гуманітарних коридорів, що порушує статті міжнародного гуманітарного права, зокрема IV Женевської конвенції, яка передбачає захист цивільних осіб під час збройних конфліктів [4].

Прикладом є ситуація, коли після руйнування

Каховської гідроелектростанції у червні 2023 року внаслідок вибуху, велика частина Херсонської області була затоплена, що спричинило гуманітарну кризу, особливо на тимчасово окупованих територіях, де російські війська мали контроль над постраждалими районами. Міжнародний комітет Червоного Хреста (далі - МКЧХ), як одна з провідних організацій, що займається гуманітарною допомогою, намагався дістатися затоплених регіонів для надання необхідної допомоги цивільному населенню, однак російська сторона відмовлялася допускати представників МКЧХ на тимчасово окуповані території, мотивуючи це різними причинами, серед яких називали недостатню безпеку та необхідність контролю ситуації. Через це МКЧХ не зміг безпосередньо доставити гуманітарну допомогу, провести евакуацію та надати медичну підтримку постраждалим [7].

Затримка в доступі до зони лиха серйозно ускладнила ситуацію для цивільного населення, особливо враховуючи, що у багатьох людей не було доступу до питної води, ліків та безпечного укриття. Українська влада, а також численні міжнародні організації критикували дії росії за блокування допомоги і висловлювали стурбованість щодо наслідків для життя і здоров'я постраждалих громадян.

Другий виклик стосується проблем координації між державами та міжнародними організаціями. Відсутність скоординованої політики часто призводить до дублювання зусиль або, навпаки, недостатнього охоплення допомоги в певних регіонах. Це особливо помітно у випадках, коли

країни обмежують діяльність неурядових організацій, що підтримують біженців. Наприклад, ситуація з біженцями з Венесуели у 2019-2021 роках показала, що відсутність ефективної координації між приймаючими країнами призвела до браку життєво необхідних ресурсів, попри залучення міжнародної допомоги. За даними ООН, понад 6,5 мільйонів венесуельців залишили країну через економічну та політичну кризу, осідаючи в країнах-сусідах, таких як Колумбія, Перу, Еквадор і Чилі. Збільшення числа біженців призвело до серйозного навантаження на системи охорони здоров'я, освіти та соціальні послуги, особливо в прикордонних районах. Спроби узгодити гуманітарну допомогу через регіональні ініціативи, такі як процес Кіто, не завжди були ефективними, що ускладнювало інтеграцію біженців та задоволення їхніх базових потреб [3] .

Третій виклик полягає у недоліках правового регулювання, що визначає відповідальність за гуманітарну допомогу в міжнародних та неміжнародних збройних конфліктах нового типу. Сучасні конфлікти, включно з гібридними і територіально розпорошеними, ставлять під сумнів ефективність традиційних норм. Наприклад, воєнні дії, що проходять з використанням високотехнологічних засобів (наприклад, з використанням FPV-дронів), ускладнюють ідентифікацію сторін, що відповідають за забезпечення гуманітарних коридорів. Це викликає необхідність удосконалення положень, які б дозволяли швидко визначати відповідальну сторону за обмеження доступу до гуманітарної допомоги.

Четвертим викликом є проблема захисту

гуманітарних та медичних працівників, які часто стають мішенню нападів. Так, з початку з лютого 2022 року до серпня 2024 року ВООЗ підтвердила 1 940 атак на систему охорони здоров'я України. Це найвищий показник, який організація коли-небудь реєструвала в будь-якій надзвичайній світовій гуманітарній ситуації [6]. У 2024 році гуманітарні працівники та волонтери в Україні також стикалися з численними викликами, зокрема з ризиками для власної безпеки під час надання допомоги постраждалим. За даними Управління ООН з координації гуманітарних питань (далі - УКГС ООН), у липні та серпні 2024 року було зафіксовано 16 інцидентів, пов'язаних із безпекою гуманітарних працівників або пошкодженням гуманітарних активів. Зокрема, у липні та серпні загинули або були поранені шість гуманітарних працівників під час виконання своїх обов'язків [8]. Ці випадки підкреслюють небезпеку, з якою стикаються волонтери та співробітники гуманітарних організацій в умовах триваючого збройного конфлікту.

Таким чином, надання гуманітарної допомоги біженцям та вимушеним переселенцям в умовах сучасних збройних конфліктів вимагає гнучких міжнародно-правових рішень, включно з удосконаленням механізмів контролю за доступом до зон конфлікту та підвищенням відповідальності сторін за порушення прав біженців і гуманітарних працівників. Міжнародна спільнота повинна більш активно співпрацювати з усіма сторонами конфлікту, щоб гарантувати безперешкодний доступ гуманітарних місій до постраждалих районів. Це

може включати застосування санкцій чи інших міжнародних механізмів щодо сторін, які блокують доступ. Прийняття додаткових заходів для захисту гуманітарних працівників є пріоритетом, зокрема шляхом розвитку міжнародних механізмів моніторингу та реагування на атаки на гуманітарні місії. Удосконалення механізмів міжнародного права з урахуванням особливостей гібридних конфліктів, зокрема щодо відповідальності сторін за гуманітарні коридори, також сприятиме кращому захисту медичних та гуманітарних працівників.

Джерела:

1. Global trends report. URL: <https://www.unhcr.org/global-trends-report-2023>
2. The Code of Conduct for the International Red Cross and Red Crescent Movement and NonGovernmental Organizations (NGOs) in Disaster Relief. URL: <https://www.ifrc.org/sites/default/files/2021-07/code-of-conduct-movement-ngos-english.pdf>
3. The Venezuelan Displacement Crisis: A Test of Global Commitments and Solidarity. URL: <https://www.rescue.org/sites/default/files/document/4217/irc-thevenezuelandisplacementcrisis.pdf>
4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154
5. Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf>
6. У ВООЗ підрахували, скільки здійснено атак на українську медичну систему за час повномасштабної війни. URL: <https://espresso.tv/zdorovya-u-vooz->

pidrakhuvani-skilki-zdiysneno-atak-na-ukrainsku-medichnu-sistemu-za-chas-povnomasshtabnoi-viyuni

7. Чекали на «доступ» від Росії. Червоний Хрест не потрапив на лівий берег Дніпра після російського теракту на Каховській ГЕС. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/pidriv-каховскої-гес-червоного-хреста-не-попав-на-лівий-берег-дніпра-50336783.html>

8. УКРАЇНА: ГУМАНІТАРНЕ РЕАГУВАННЯ У 2024 РОЦІ. URL: <https://reports.unocha.org/uk/country/ukraine/>

Ключові слова: біженці, вимушені переселенці, гуманітарна допомога, збройні конфлікти.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права НУ «ОЮА» Грушко Мальвіна Валеріївна.

Івахненко Єлизавета Олександрівна
аспірант кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

ДО ДИСКУСІЇ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Проблематика захисту прав жінок під час збройних конфліктів сьогодні залишається однією з

найважливіших серед тих, які нині спостерігаються у теорії та практиці сучасного міжнародного права, адже саме у їх період безпосередньо жінки доволі традиційно вважаються однією з «найуразливіших категорій» до різноманітних форм фізичного, психологічного, економічного та/або сексуального насильства і, тому, зазвичай, сприймаються в якості достатньо «легкої мішені» для протиборчих сил [5, с. 21]. Крім того, означена тематика набуває ще більшої актуальності й через те, що т. зв. «традиційні механізми» захисту цивільного населення нерідко виявляються щонайменше малоефективними у забезпеченні безпеки та добробуту жінок у «зонах конфліктів».

Слід зазначити, що сучасний підхід до міжнародної безпеки все більше починає враховувати «гендерні аспекти», які все частіше знаходять своє власне відображення у суттєвому зростанні кількості ініціатив, резолюцій та програм, спрямованих на посилення захисту прав жінок. Проте, незважаючи на подібні зусилля, реалії збройних конфліктів все ще наочно демонструють «серйозний розрив» між міжнародними нормами та їх фактичним виконанням, що у свою чергу, зумовлює не тільки доцільність, а й нагальну необхідність у перегляді та вдосконаленні наявних правових механізмів, а також розробки нових підходів для ефективного захисту жінок у таких умовах.

Загальноприйнято вважати, що невід'ємною складовою характеристики захисту прав жінок на міжнародному рівні вбачається наявність досить солідної правової основи, яка типово представлена

декількома ключовими документами, серед яких чільне місце посідають такі міжнародні інструменти, як Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них [6], що встановлюють «базові гарантії» захисту цивільних осіб, включно з жінками, під час «війни». Разом з тим, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року [2] та Загальна рекомендація № 30 від 2013 року [1] додатково підкреслюють необхідність забезпечення участі жінок у миробудуванні та відновленні після збройних конфліктів. Важливу роль також відіграє і Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 від 2000 року [4], яка вперше на офіційному рівні визнала значення залучення жінок до процесу вирішення конфліктів.

Вельми показово, що у поєднанні з Римським статутом Міжнародного кримінального суду [3], який визнає сексуальне насильство як воєнний злочин і злочин проти людяності, означені міжнародні документи у своїй сукупності покликані слугувати надійною правовою основою для захисту прав жінок у збройних конфліктах, що zarazом відображає загальновизнане значення цього питання на міжнародному рівні.

Водночас, попри те, що існує ціла низка правових механізмів захисту прав жінок, їх ефективність дуже часто залишається доволі обмеженою, зокрема і багато в чому через недостатнє фінансування, лімітований доступ до «зон конфліктів» для моніторингу, а також недостатню участь жінок у миротворчих процесах. Тому, на нашу думку, вкрай важливим вбачається інтенсифікація міжнародної співпраці, значне

збільшення ресурсів для посилення сприяння формуванню політичної волі для того, щоб міжнародні норми насправді дієво захищали права жінок у таких критичних умовах.

Адже, як правило, саме вони зазвичай зіштовхуються з численними загрозами у «зонах конфліктів», серед яких сексуальне насильство, яке, дедалі частіше починає використовуватись як тактика війни. Це не лише призводить до фізичних та психологічних травм, а й спричиняє стигматизацію жертв та довготривалі соціальні наслідки. Доволі часто спостерігається і зростання кількості випадків примусового переміщення, яке також вважається однією з проблем, що особливо негативно впливає на жінок, позбавляючи їх базових ресурсів та доступу до медичних послуг.

Вже зараз абсолютно справедливим, з-поміж іншого, вбачається твердження про те, що забезпечення належного захисту прав жінок вимагає вдосконалення механізмів збору доказів порушень для притягнення винних до відповідальності. Це передбачає документування випадків насильства, проведення судово-медичних експертиз та захист свідків. Важливу роль у цьому процесі мають відігравати неурядові організації та місцеві громади, які спільно з міжнародними структурами ймовірно зможуть покращити ситуацію.

Більш того, аналіз поточного стану міжнародного захисту прав жінок під час збройних конфліктів свідчить про значні досягнення у розробці нормативної бази, але водночас виявляє певні прогалини у її практичній реалізації. На нашу думку, слід погодитись з тим, що для досягнення

суттєвого прогресу необхідно не лише посилювати механізми моніторингу, але й забезпечити активну участь жінок у процесах миробудування, розширювати програми навчання для військових та гуманітарних працівників, а також вдосконалювати системи т. зв. «раннього попередження» загроз правам жінок.

Таким чином, саме комплексний підхід до вирішення цієї проблеми, що охоплює як періоди активних збройних конфліктів, так і процеси «відновлення» після них, може за правом вважатись в якості ключового для забезпечення ефективного захисту прав жінок, оскільки лише через скоординовані міжнародні зусилля можливо досягти справжнього прогресу у цьому напрямі.

Джерела:

1. Загальна рекомендація № 30 щодо становища жінок в умовах запобігання конфліктів, в конфліктних та постконфліктних ситуаціях. *CEDAW. Загальні рекомендації, ухвалені Комітетом з ліквідації дискримінації щодо жінок № 1-37*. Київ : ООН Жінки в Україні, 2019. С. 30¹-31¹.
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок : Міжнародний документ від 18.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 25.10.2024).
3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду : Міжнародний документ від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 25.10.2024).
4. Resolution 1325 (2000) : Adopted by the Security Council at its 4213th meeting, on 31 October 2000 /

United Nations Security Council. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n00/720/18/pdf/n0072018.pdf> (date of access: 28.10.2024).

5. Simonovic D. Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, Its Causes and Consequences on Online Violence against Women and Girls from a Human Rights Perspective : Note / by the Secretariat. Geneva : UN, 2018. 21 p.

6. The 1949 Geneva Conventions and their Additional Protocols. URL: <https://www.icrc.org/en/law-and-policy/geneva-conventions-and-their-commentaries> (date of access: 28.10.2024).

Ключові слова: захист прав жінок, правові механізми захисту прав жінок, збройні конфлікти, Женевські конвенції, гендерна рівність.

Науковий керівник: адвокат, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Кузьмін Едуард Едуардович.

Бондарюк Ольга Олегівна
*аспірант кафедри міжнародного та
європейського права Національного університету
«Одеська юридична академія»*

МІЖНАРОДНЕ ВИКРАДЕННЯ ДИТИНИ ОДНИМ З БАТЬКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Міжнародне викрадення дитини є складною проблемою, що включає неправомірне переміщення або утримання дитини одним із батьків або опікуном через кордони різних держав без дозволу іншого батька або законного опікуна, що порушує права дитини та міжнародні норми. Вивчення цього явища ускладнюється відсутністю єдиного визначення, а також різноманіттям правових систем і культурних норм країн. У результаті в одних державах міжнародне викрадення визнається кримінальним злочином, тоді як в інших це питання розглядається в контексті сімейного права. Деякі дослідники вводять термін, пов'язаний з міжнародним викраденням дітей. Він зазначає, що «батько, який залишився без дитини» — це особа, яка заявляє про порушення своїх прав на опіку через незаконне відібрання дитини, тоді як «батько, що викрадає» — це особа, яка незаконно вивозить або утримує дитину в іншій країні [3].

Головним міжнародно-правовим механізмом для боротьби з міжнародним викраденням дітей є Гаазька конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, яку станом на 2023 рік ратифікували 103 країни [8]. Гаазька конвенція спрямована на створення правового механізму для

швидкого повернення дітей до їхнього постійного місця проживання та забезпечення їхніх прав на спілкування з обома батьками. Проте, незважаючи на широке визнання конвенції, її впровадження та ефективність варіюються в окремих країнах через що виникає певна кількість проблем, які потребують вирішення, аналізу та дослідження компетентним чином. Юридичні моменти міжнародного викрадення дітей часто включають цивільно-правові та кримінально-правові елементи, що стало об'єктом занепокоєння міжнародних організацій. Виникла потреба детального розбору цієї теми для розв'язання юридичних, соціальних та емоційних питань, що пов'язані з викраденням дітей. Гаазька конвенція охоплює дітей віком до 16 років, які на момент незаконного вивезення постійно проживають у країні-учасниці через що важливо окреслити, що правовідносини між дитиною та її опікунами регулюються законодавством країни, де дитина постійно проживає, а не її громадянством. З моменту прийняття Конвенції Міністерство юстиції України було отримано близько 285 заяв про повернення незаконно вивезених дітей, а також про забезпечення права на доступ до них [11].

Конвенція ООН про права дитини, документ, що встановлює основні права дітей, зокрема право на підтримку зв'язків з обома батьками, незалежно від їхнього статусу, прийнята у 1989 році та ратифікована 196 країнами, підкреслює необхідність захисту дітей від насильства та викрадення, гарантуючи, що в усіх ситуаціях пріоритетом мають залишатися найкращі умови та інтереси дитини [10]. Стаття, таким чином, підкреслює важливість

запобігання викрадення дітей одним із батьків без згоди іншого, а це, у свою чергу, має критичне значення для забезпечення їхнього благополуччя та їхньої безпеки. Незаконним переміщення дитини вважається, якщо її вивезення або неповорнення порушує право піклування заявника. За Конвенцією, це включає вибір місця проживання дитини та дозвіл на виїзд за кордон, що має узгоджуватися обома батьками чи з дозволу суду. Міжнародне право передбачає, що рішення щодо розвитку й виховання дитини повинні ухвалюватися батьками спільно [7].

Однією з найпоширеніших форм міжнародного викрадення є ситуація, коли дитина викрадається одним із батьків або родичем, зазвичай у зв'язку зі суперечками про опіку або після розриву стосунків. У таких випадках викрадач може без згоди другого батька вивезти дитину в іншу країну, що ускладнює можливість запобігання викраденню. Втручання в цій ситуації вимагає судових дій у країні, куди була вивезена дитина, та співпраці між судовими органами різних країн [2].

В умовах повномасштабного вторгнення Росії географія незаконного вивезення дітей одним із батьків значно розширилася: українські родини з дітьми переміщуються як усередині країни, так і за її межі, включно з тимчасово окупованими територіями України та територією Росії [9]. Незаконне вивезення дітей одним із батьків має серйозний вплив на дитину, оскільки порушує її основоположні права, гарантовані як національним, так і міжнародним законодавством. Наслідки включають психологічні травми, розрив соціальних зв'язків, а також обмеження прав дитини на освіту та

медичну допомогу. Наразі незаконне вивезення дитини одним із батьків залишається без належної відповідальності, адже батьки мають однакові права й обов'язки щодо дитини, якщо судом не визначено інше. Частково це питання охоплює стаття 162 Сімейного кодексу України, проте законодавство має прогалини у регулюванні ситуацій з вивезенням дитини одним із батьків і у запобіганні таким діям.

Як наслідок війни з Росією, численні українські діти були викрадені, що часто маскується під фальшиві «евакуації» з небезпечних регіонів або приводиться як примусове усиновлення російськими родинами. Такі випадки також нерідко пов'язані з торгівлею та сексуальною експлуатацією. Необхідно чітко розрізняти евакуацію від насильницького переміщення та депортації, які порушують міжнародне право. Особливо важливим є питання депортації дітей без батьківської опіки, що може бути частиною заздалегідь продуманого плану, направленою на дестабілізацію населення під час війни [5].

У темі міжнародного викрадення дітей важливо враховувати, що таке явище часто виникає через прагнення одного з батьків контролювати іншого, особливо під час конфліктів чи боротьби за опіку. Причини цього включають різноманітні чинники, такі як суперечки щодо опіки, домашнє насильство, розбіжності культурного чи політичного характеру, економічні проблеми, юридичні обмеження та конфлікти між батьками. Внаслідок повномасштабного вторгнення Росії в Україну спостерігається значне збільшення випадків незаконного вивезення дітей за межі країни, що

набуває серйозних кримінально-правових аспектів. Головним чинником цього тривожного явища є війна, яка призвела до масового переміщення дітей із тимчасово окупованих українських територій до території Російської Федерації.

Міжнародне право забороняє одному з батьків приймати рішення щодо зміни місця постійного проживання дитини без згоди іншого. Зазначимо, що більшість випадків міжнародного викрадення дітей в Україні стосується дітей з подвійним громадянством або з так званих змішаних сімей, де один з батьків є громадянином України, а інший представляє іншу країну, у тому числі, може мати громадянство країни-агресора [1]. Якщо дитина була вивезена за кордон без дозволу одного з батьків або не повернулася у визначений термін, це розглядається як незаконне вивезення, що ускладнює можливість іншого батька підтримувати зв'язок зі своєю дитиною.

Внаслідок агресії з боку Росії в Україні уряд запровадив заходи для захисту прав дітей, постраждалих від цього конфлікту. 22 березня 2022 року Кабінет Міністрів України ухвалив постанову № 349, яка змінила законодавчі норми, що стосуються захисту прав дітей під час воєнного або надзвичайного стану. Зокрема, впроваджено влаштування дітей у тимчасові дитячі будинки сімейного типу та прийомні сім'ї, у інші заклади на цілодобове перебування та спрощену процедуру опіки, щоб забезпечити належний захист для дітей у складних обставинах [4].

Ключовим елементом у боротьбі з міжнародним викраденням дітей є кримінально-

правовий аспект, оскільки криміналізація цього злочину сприяє стримуванню правопорушників та їх покаранню. Країни застосовують кримінальне законодавство для захисту батьківських прав та добробуту дітей, зокрема, щоб запобігти участі у таких злочинах. Особливо важливими складовими правового захисту є юрисдикція, екстрадиція, кримінальні покарання та міжнародна співпраця, особливо на тлі зростання випадків викрадення дітей в Україні під час повномасштабного вторгнення. Слід підкреслити, що правові системи різних країн можуть ускладнювати повернення дітей [6]. При розгляді подібних справ важливо враховувати юридичні, етичні та культурні чинники, які впливають на рішення судів. Міжнародні документи, такі як Конвенція ООН про права дитини, відіграють значну роль у встановленні стандартів і принципів, що захищають права дітей і сприяють їх швидкому поверненню. Проте реалізація цих норм потребує постійних зусиль з боку держав і міжнародних організацій.

Національні суди, керуючись європейським законодавством, зобов'язані орієнтуватися виключно на інтереси дитини, ретельно аналізуючи всі обставини та фактори, які можуть обґрунтовано виступати винятками для її повернення до країни постійного проживання, що включає розгляд можливого ризику для безпеки, психологічного чи фізичного благополуччя дитини, а також зважування культурного, мовного та соціального середовища, яке є необхідним для її повноцінного розвитку. Відповідно до Гаазької конвенції, важливо, щоб

оцінка відбувалася швидко, щоб відповідати її цілям [12, с. 2].

Отже, проблема міжнародного викрадення дітей, особливо в умовах війни, потребує посиленої уваги як на рівні національного, так і міжнародного законодавства. Міжнародне право забороняє одному з батьків одноосібно вирішувати питання постійного місця проживання дитини, і для таких випадків передбачена кримінальна відповідальність. Однак правові розбіжності між країнами ускладнюють швидке повернення дітей, тому важливим залишається посилення співпраці між юрисдикціями та дотримання норм міжнародних документів, зокрема Гаазької конвенції, з метою забезпечення прав та добробуту дітей.

Джерела:

1. Danylenko, P. "International Child Abduction." ExpatPro Blog, 2014.
2. Тенешев, В., та В. Котис. "Викрадення дитини одним із батьків, проблеми кваліфікації злочину та відповідальність за такі дії." Актуальні проблеми правознавства, т. 1, № 1, 2021, с. 114-119.
3. Martín, N. G. "International Parental Child Abduction and Mediation." Anuario Mexicano de Derecho Internacional, vol. 15, no. 1, 2015, pp. 353-412.
4. "Ukraine's Abducted Children: The List of Suspects Will Grow Longer." DW News, Deutsche Welle, 2021.
5. Адамова, К. Депортація українських дітей до Росії: хронологія злочину, 2021.
6. Аналітичний звіт. Депортація громадян України з території ведення активних бойових дій чи з тимчасово окупованої території України на

територію Російської Федерації та Республіки Білорусь. Zmina.ua, 2023.

7. "Викрадення і русифікація дітей із окупованих територій: як ОБСЄ реагує на воєнні злочини Росії." Радіо Свобода, 2021.

8. Hague Conference on Private International Law (HCCH). "Status Table: Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction."

9. Гарєєва, Марина. "Росія вивезла понад 19,5 тисяч українських дітей." Права людини в Україні, Інформаційний портал Харківської правозахисної групи, 2023.

10. Gadda, A., et al. Rights, Foucault and Power: A Critical Analysis of the United Nation Convention on the Rights of the Child. Sociology Subject Group of Social & Political Studies, University of Edinburgh, 2008, p. 31.

11. Некляєв, Ю. Г. Міжнародне викрадення дітей. Особливості застосування Гаазької конвенції в Україні, 2015.

12. Kruger, T. "Adžić v. Croatia: The Difficult Task That Child Abduction Brings," 2015.

Ключові слова: Гаазька конвенція, викрадення дітей, Сімейний кодекс України, війна, Конвенція ООН про права дитини, батьки, громадянство.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Ківалова Тетяна Сергіївна.

Секція № 6**ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ
ЛЮДИНИВ ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ****Невара Лілія Михайлівна**

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного
університету*

Якушевська Діана Андріївна

*здобувачка вищої освіти Державного торговельно-
економічного університету*

**ПРАВО ЛЮДИНИ НА ІНФОРМАЦІЮ ЯК
ОСНОВА ДЕМОКРАТИЧНОГО
СУСПІЛЬСТВА**

Стрімкий розвиток технологічного прогресу протягом останніх десятиліть призвів до значних змін абсолютно у всіх сферах життя людини: освіті, праці, виробництві, охороні здоров'я, мистецтві, соціальних відносинах тощо. Інтенсивне вдосконалення інформаційних технологій докорінно змінило та підвищило значення інформації в повсякденному житті, оскільки інформація є критично важливим механізмом в аспекті функціонування демократичного суспільства, і як наслідок – утворення правової, суверенної і незалежної, соціальної та демократичної держави. Тому сьогодні важливим є питання захисту інформаційних прав людини, які стосуються не лише права зберігати, збирати та поширювати інформацію, але й права на охорону та захист, які зумовлені

базовими потребами та необхідністю забезпечення суспільного блага.

Загальна декларація прав людини 1948 року закріпила в 19 статті право особи на свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію будь-якими засобами та незалежно від державних кордонів [1]. Це положення є основою та непорушним фундаментом для тлумачення обсягу інформаційних прав людини. Міжнародні організації, зокрема ЮНЕСКО, відіграє ключову роль у забезпеченні непорушності та дотримання цього права по всьому світу, заохочуючи держав-членів до реформації свого законодавства в зазначеній сфері та імплементації відповідних міжнародно-правових норм. ЮНЕСКО трактує право доступу до інформації як фундаментальну свободу та ключову основу побудови першочергових знань суспільства. Доступ до інформації є невід'ємною частиною свободи вираження поглядів і є важливим інструментом для гарантії дотримання верховенства права та зміцнення довіри до державних інститутів.

Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 року значно розширено складові права на інформацію та додатково конкретизовано положення щодо можливості поширювати інформацію шляхом друку, художніх форм вираження або ж іншим способом на вибір особи [2]. Разом з цим, значна кількість міжнародно-правових актів регулюють окремі складові інформаційних правовідносин. Так, Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля 1998 року, встановила

позитивні зобов'язання держав-членів Конвенції щодо поширення в рамках національного законодавства екологічної інформації, яка може бути відтворена в письмовій, аудіовізуальній, електронній або будь-якій іншій матеріальній формі про стан складових навколишнього середовища та факторів, які можуть вплинути на здоров'я та безпеку людей [3]. Зазначені положення чітко відображають зв'язок права особи на інформацію та як наслідок - забезпечення добробуту населення та необхідних умов людського життя.

В розробленій Радою Європи Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – ЄКПЛ), в контексті права на свободу вираження поглядів в статті 10 додатково було закріплено право на отримання та передачу інформації [4]. Обсяг прав цієї статті визначає, що свобода вираження поглядів включає в себе свободу власної думки, свободу слова та свободу інформації. Отже, варто зазначити, що проголошені свободи тісно взаємопов'язані між собою, оскільки кожна людина має право безперешкодно отримувати та поширювати ідеї та інформацію. Зазначене право підлягає обмеженню лише у випадках, що встановлені законом і які є необхідними в демократичному суспільстві за визначених частиною другою статті 10 ЄКПЛ обставин.

Серед інших регіональних міжнародно-правових актів варто загадати Конвенцію про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних 1981 року [5]. Зазначена Конвенція є важливим джерелом права в сфері захисту персональних даних (будь-якої інформації,

яка стосується визначеної особи), що безпосередньо торкається дотримання прав людини та її основоположних свобод в аспекті права на недоторканність приватного життя.

Для ефективного захисту своїх прав ЄКПЛ передбачено право особи на звернення до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Рішення ЄСПЛ в розглянутих справах мають особливе значення для правильного тлумачення, визначення обсягу та складових прав і свобод людини, що, в свою чергу, гарантує вдосконалення захисту встановлених прав та свобод не тільки на міжнародному, а й на національному рівні. Зокрема, Войтович П.П. в своїй праці наголошує на необхідності дослідження практики ЄСПЛ, що стосується інформаційних прав заради сприяння побудови більш ефективного механізму правового регулювання в сфері інформаційних прав людини [6, с. 438].

За останні роки ЄСПЛ виніс декілька важливих рішень в галузі дотримання права людини на інформацію, переважно щодо застосування 8 ст. і 10 ст. ЄКПЛ. Зазначені рішення сформуливали правильне тлумачення і застосування понять свободи вираження поглядів, захисту приватності та доступу до інформації. У справі «Szurovecz v. Hungary» № 15428/16 від 8 жовтня 2019 року ЄСПЛ висловив позицію, що: «З огляду на важливість засобів масової інформації в демократичному суспільстві та висвітлення питань, що становлять значний суспільний інтерес, Суд вважає, що необхідність обмеження свободи вираження поглядів має бути переконливо доведена.» [7]. Зазначена справа

стосувалася заборони заявнику, який за фахом є журналістом, відвідати Центр прийому шукачів притулку та біженців з метою підготовки об'єктивного та неупередженого звіту про життя осіб, які були розміщені у Центрі. Додатково в Рішенні судді звернули увагу на положення Декларації про захист і заохочення журналістських розслідувань, яка містить наступне положення:

«Комітет Ради Міністрів Європи закликає держави-члени захищати та сприяти журналістським розслідуванням, беручи до уваги статтю 10 ЄКПЛ, а також прецедентне право Європейського суду з прав людини та інші стандарти Ради Європи, і в цьому контексті зобов'язує забезпечити свободу пересування медіа-професіоналів та їхній доступ до інформації згідно стандартів Ради Європи та сприяти критичному та глибокому висвітленню на службі демократії.» [7].

У справі «Sieć Obywatelska Watchdog Polska v. Poland» №10103/20 від 21 березня 2024 року, ЄСПЛ звернув увагу, що: «Стаття 10 не надає особі права доступу до інформації, якою володіє державний орган, і не зобов'язує такий орган передавати зазначену інформацію особі.» [8]. Однак таке право чи обов'язок може виникнути, якщо доступ до інформації є важливим для здійснення особою свого права на свободу вираження поглядів, зокрема «свободи отримувати та передавати інформацію».

Таким чином, ґрунтуючись на вищезазначеному, можна сформулювати наступні висновки. Інформаційні права людини є базовою категорією для побудови вільного демократичного суспільства. Дотримання права на інформацію – це

фундамент сучасної правової держави, оскільки забезпечення інформаційних прав становить тісний взаємозв'язок з іншими основоположними правами та свободами індивіда, що в свою чергу складає основу суспільного добробуту та зміцнення соціальних благ людини.

Джерела:

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#o57 (дата звернення: 21.10.2024)
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#o92 (дата звернення: 21.10.2024)
3. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25 червня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#o66 (дата звернення: 21.10.2024)
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n340 (дата звернення: 21.10.2024)
5. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28 січня 1981 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text (дата звернення: 21.10.2024)
6. Войтович П.П. Захист інформаційних прав людини в контексті практики Європейського суду з

Поліщук Карина Русланівна
аналітикиня Громадської організації «Інтерньюз-Україна»

МОЛОДЬ І ОСВІТА ЯК ЦІЛІ: ПРОПАГАНДИСТСЬКІ НАРАТИВИ ДЛЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ

Молодь і освіта – два могутні інструменти, що здатні змінити майбутнє будь-якої країни. У сучасних умовах інформаційної війни вони стали одними із ключових цілей пропагандистських стратегій. Формування світогляду молодого покоління через освітні програми та медіа стало основним засобом впливу для країн, що прагнуть розширити свій ідеологічний вплив. Особливе значення ця тенденція набуває в регіонах, де політична нестабільність та окупація створюють можливості для активного нав'язування пропагандистських наративів. Молодь, як цільова аудиторія, є особливо вразливою, оскільки її ідентичність, цінності та уявлення про історію та майбутнє ще перебувають на стадії формування. Завдяки освіті, яка використовується як інструмент впливу, пропаганда спрямована на закріплення ідей та переконань, що сприяють лояльності до влади чи держави, яка контролює ці процеси. Медіа, піар та дезінформація добре працює із цим. Таким чином працює російська пропаганда в українському інформаційному просторі вже понад 30 років, яка переросла в повноцінну інформаційну війну, яку Росія активізувала з початком збройної агресії проти нашої держави і поставила перед Україною нові

виклики (загрози) у сфері інформаційної безпеки України та кожного із нас.

В той час як інші країни інвестують у знання, креативність і критичне мислення, РФ навпаки використовує освіту та інформаційний простір як засіб маніпуляції та контролю. Більше того, виділяючи на це та загалом на фінансування державної пропаганди шалені кошти. До прикладу, у 2025 році російський уряд планує витратити на ці цілі рекордні 137,2 млрд рублів, в той час як у 2022 році було виділено 114,8 млрд рублів [5].

На перший погляд освітні реформи та молодіжні програми виглядають як підтримка молоді, але за цим ховаються наративи, що змінюють світогляд, формують хибну картину реальності та примушують до русифікації. Російська пропаганда хоче виховати покоління, що сприймає порушення прав людини й насильство як «героїзм», а придушення інших — як «захист держави». Це формує суспільство, де виправдовується насильство. Стан постійної війни є нормальними життєвими рамками — відколи існує РФ, відтоді Сирія, Грузія, Чечня й Україна страждають від агресії, проте самі росіяни вперто вірять, що всі довкола вороги й зазіхають на їхні території та життя. До того ж самі вони одержимі ідеєю змови та вважають Захід й США винними в усіх бідах. Найлегший спосіб створити атмосферу змови — апелювати до ксенофобії. Для Ур-Фашизму існує не боротьба заради життя, а є життя заради боротьби, так само і в РФ [3].

З 2014 року, а насправді ще раніше, російська пропаганда націлювалась на певну цільову

аудиторію, яка залишається незмінною до сьогодні. Незважаючи на сталість аудиторії, методи подачі інформації, мотиви, цілі та формулювання змінювалися залежно від обставин. Проте з 2014 року до цієї аудиторії додався новий важливий сегмент — молодь на тимчасово окупованих територіях (ТОТ) України. Ці зміни мали глибокі наслідки для свідомості цілої генерації українців, яка виросла в умовах тотальної пропаганди. Молодь, яка на той момент у віці 10-14 років залишилася проживати на ТОТ до сьогодні, перетворилася на дорослих особистостей, яким зараз понад 20 років зі світоглядом, що формувався під впливом інформаційного середовища окупаційної влади, де всі медіа та навчальні матеріали піддавалися «жорсткій» цензурі та контролю. Переважна більшість цих людей отримували знання за програмами, де історія була переписана відповідно до російських ідеологічних наративів, що прославляли Росію та применшували значення України як суверенної держави. Крім того, така тенденція триває і досі: особливо після повномасштабного вторгнення почалося масове сучасне «трактування» історії України, розглядаючи вже не лише Крим, а й Донеччину, Луганщину, Херсонщину та Запоріжжя як «ісконно російським» територіями. Також пропагандистські наративи формувалися й завдяки чіткому плану роботи на ТОТ із молоддю впродовж 2024 року: вивчення і досконале знання Конституції РФ серед школярів на ТОТ; дискредитація переосмислення історії Росії в інших країнах, зокрема засудження підручників з історії в колишніх радянських республіках, як-от

Казахстан, Узбекистан та Азербайджан, звинувачуючи їх у «русофобії»; збільшення кількості годин на вивчення «новітньої» історії РФ; розробка нових навчальних матеріалів, програм, підручників, що підтримують російський імперський міф [2].

Особливо тривожною є тенденція до активного створення молодіжних організацій на ТОТ, спрямованих на ідеологічне перевиховання українських дітей. Лише на тимчасово окупованих територіях Запорізької області загарбники створили 12 різних молодіжних організацій, які займаються пропагандою та мілітаризацією [4]. Російські структури через ці організації прищеплюють молодому поколінню ідеї та цінності, що викривляють уявлення про реальність, маніпулюють історичними фактами та формують світогляд за власними наративами. Це спрямовано на те, щоб нове покоління, яке зростає на ТОТ, розглядало Росію як свою батьківщину, сприймало її цінності як власні. Згідно з даними соціологічного опитування російського «Левада-центру», 69% росіян віком від 18 до 24 років підтримують вторгнення своєї країни в Україну, яке вони називають «спеціальною військовою операцією». Більше половини молоді цієї вікової групи також висловлюються за проведення мирних переговорів, проте не вважають, що їхня країна має йти на поступки [6]. В умовах тотальної ідеологічної обробки це створює виклики для України, оскільки повернення людей, які вже роками проживають на ТОТ до української ідентичності буде потребувати значних зусиль і часу. Це вимагає взаємодії українських ЗМІ з іноземними, аби спростувати фейки, працювати на випередження

та надавати альтернативні джерела інформації.

Ще одним важливим аспектом і платформою для впливу на свідомість молодого покоління та просування освітніх ідей є соціальні мережі. РФ не створює окремі тренди у соціальних мережах, а вдало їй обережно, великою кількістю контенту вливається у них, щоб маніпулювати думкою і підтримувати свої агресивні дії. Пропаганда працює, коли є страх та емоції. А через контент, особливо на платформі TikTok значно легше просувати пропагандистський контент, адже гортаючи стрічку ми отримуємо швидкий дофамін (гормон щастя) або ж навпаки дуже швидко переймаємо емоції страху, суму та відчаю, якими важко керувати і в такий момент мислити критично. Це певним чином створює інформаційну бульбашку (однoboкого контенту), яка залишає аудиторію закритою до іншої інформації. За словами заступниці керівника Центру протидії дезінформації РНБО України Аліни Алексєєвої, нині TikTok завдає набагато більшої шкоди, оскільки його вразлива аудиторія — це підлітки, молодь, а також, як не дивно, аудиторія віком 55+ [1]. TikTok насправді є серйозною проблемою зараз, до того ж його політика функціонування та власне алгоритмів залишається не повністю вивченою.

Отже, сучасні виклики інформаційної безпеки, що постають перед Україною, особливо загострюються в умовах тривалої гібридної агресії з боку Росії. Молодь та освіта є ключовими інструментами, що активно використовуються для пропаганди ідеологічних наративів. РФ систематично нав'язує свої цінності та погляди через

шкільні програми, медіа і соціальні мережі, намагаючись змінити світогляд молодого покоління, особливо на тимчасово окупованих територіях. Викривлення історичних фактів, маніпуляція через соціальні мережі, а також створення молодіжних організацій на ТОТ формують викривлене сприйняття реальності серед молодих українців. Успішна протидія цим викликам вимагає комплексної роботи України — розвитку критичного мислення серед молоді, налагодження співпраці із закордонними ЗМІ та посилення інформаційної безпеки. Лише так можливо сформувати стійке суспільство, здатне критично оцінювати інформацію, протистояти пропаганді та зберігати свою національну ідентичність.

Джерела:

1. Дезінформація та пропаганда рф у соціальних мережах. Медіацентр. URL: <https://mediacenter.org.ua/uk/dezinformatiya-ta-propaganda-rf-u-sotsialnih-merezhah-v-tsentri-protidiyi-dezinformatiyi-nagolosili-na-nebezpetsi-tik-tok/>.
2. Катерина Міхаленська Росія маніпулює історією, щоб змінити культурну ідентичність українських дітей на ТОТ. LB.ua. URL: https://lb.ua/blog/kateryna_mikhalevska/639950_rosiya_manipulyuie_istoriieyu_shchob.html.
3. Максим Шевердін Фашизм в Росії сьогодні. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/05/31/7349719/>.
4. На ТОТ Запорізької області створили 12 організацій, які займаються мілітаризацією дітей. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric->

tymchasovo-okupovani/3888496-na-tot-zaporizkoi-oblasti-stvorili-12-organizacij-aki-zajmautsa-militarizacieu-ditej.html.

5. Скільки грошей росія витрачає на фінансування державної пропаганди. Слово і Діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/10/10/infografika/finansy/skilky-hroshej-rosiya-vytrachaye-finansuvannya-derzhavnoyi-propahandy>.

6. Як Росія зомбує свою молодь. URL: <https://babel.ua/news/111015-yak-rosiya-zombuye-svoyu-molod-oglyad-materialiv-inozemnih-media-proviynu-19-veresnya>.

Ключові слова: молодь, освіта, цільова аудиторія, свідомість, тимчасово окуповані території, пропаганда, медіа, інформаційна війна, соціальні мережі, молодіжні організації, Україна.

Федорова Тетяна Сергіївна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

Пирожкова Аліна Євгенівна

здобувачка вищої освіти Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ

У сучасному світі інформація набула статусу одного з найцінніших ресурсів, що впливає на всі

сфери життя — від економіки до політики та культури. Вона не тільки забезпечує обмін знаннями, але й формує основи для прийняття обґрунтованих рішень як на індивідуальному рівні, так і на рівні цілих країн. Саме тому право на доступ до інформації стало ключовим елементом функціонування демократичного суспільства. Вільний доступ до інформації забезпечує прозорість роботи державних інституцій, сприяє участі громадян у громадському та політичному житті, а також допомагає зміцнити механізми захисту прав і свобод людини.

У демократичному суспільстві право на доступ до інформації відіграє важливу роль у створенні підзвітності держави перед громадянами. Відкритість державних органів дає можливість громадянам бути поінформованими про діяльність влади, ефективно контролювати її роботу та виявляти можливі зловживання. Без доступу до інформації громадяни не можуть повноцінно брати участь у процесах ухвалення рішень, що стосуються державної політики, економічних реформ або інших суспільно важливих питань. Це право також сприяє боротьбі з корупцією, оскільки відкритість інформації про діяльність уряду зменшує можливості для зловживань і посилює громадський контроль.

На міжнародному рівні право на доступ до інформації визнається однією з фундаментальних свобод людини та закріплено у низці міжнародних документів, серед яких особливо виділяються Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, а також

Орхуська конвенція. Вони встановлюють чіткі зобов'язання держав забезпечити громадянам доступ до інформації та гарантують, що інформація буде надана вчасно та в доступній формі.

Зокрема, Загальна декларація прав людини (стаття 19) закріплює право на свободу вираження думки та доступ до інформації, що передбачає можливість вільного поширення та отримання інформації без перешкод з боку держави, що підкреслює важливість інформації як основного інструменту для реалізації інших прав і свобод. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права також передбачає право кожного на доступ до інформації, наголошуючи, що це право є необхідним для ефективного функціонування демократичних інститутів. Інформаційна відкритість створює умови для суспільної дискусії, яка є основою для прийняття виважених рішень в умовах плюралізму думок. Особливого значення право на доступ до інформації набуває у контексті охорони навколишнього середовища. Орхуська конвенція, прийнята під егідою Європейської економічної комісії ООН, є одним із ключових документів, що регулює питання доступу до екологічної інформації. Вона визначає право кожного знати про стан навколишнього середовища, брати участь у прийнятті рішень щодо екологічних питань і мати доступ до правосуддя у випадках порушення екологічних норм. Таким чином, інформаційна відкритість у сфері екології стає запорукою захисту як прав окремих осіб, так і інтересів майбутніх поколінь.

Міжнародно-правові гарантії реалізації права на доступ до інформації забезпечують його захист у

глобальному масштабі та встановлюють загальні стандарти для держав-учасниць, які визначають обов'язки держав щодо надання інформації, а також забезпечення доступу до неї у випадках, коли йдеться про суспільно важливі питання.

Право на доступ до інформації посідає важливе місце в системі прав і свобод людини в сучасному світі, закріплене в багатьох міжнародних і національних нормативних актах, а його значущість постійно зростає в умовах розвитку інформаційного суспільства. Право на доступ до інформації передбачає можливість кожного отримувати, використовувати, поширювати та зберігати інформацію, що належить суспільству або державі. Це є ключовим елементом демократії та громадянського суспільства, оскільки вільний доступ до інформації дозволяє громадянам бути обізнаними, розуміти свої права та обов'язки, а також здійснювати контроль за діяльністю влади.

Різні аспекти міжнародно-правових гарантій реалізації права людини і громадянина на інформацію та доступ до неї були досліджені у наукових працях таких учених, як І.В. Арістова, Ю.Г. Барабаш, О. Винников, В. Гавловський, М.С. Демкова, Р. Калюжний, А.І. Марущак, О.В. Нестеренко, В.В. Речицький, В.О. Серьогін, В.В. Середюк, С. Шевчук, М. Швець, В. Цимбалюк та інших.

У сучасному світі, де інформація є одним із найцінніших ресурсів, право на доступ до неї набуває особливої важливості. Це право не лише сприяє зміцненню основ демократії та громадянського суспільства, але й виступає

ключовим фактором для розвитку інновацій, соціального прогресу та економічного зростання. Удосконалення механізмів реалізації права на доступ до інформації є важливим завданням для суспільства, оскільки воно сприяє підвищенню рівня обізнаності, покращенню процесів управління, а також забезпеченню більшої відкритості та прозорості.

Свобода шукати, одержувати та поширювати інформацію є одним з найважливіших політичних та особистих прав людини і є невід'ємною частиною Загальної декларації прав людини (стаття 19) [1]. Це право впливає з права на свободу переконань і на вільне їх вираження, однак дані повноваження особи можуть бути обмежені за умови, що такі обмеження передбачені законом, вони є «необхідними в демократичному суспільстві» і застосовуються виключно для забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших осіб, а також для забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту. Це право також визначається у ст. 10 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [2], а також у ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [3].

У міжнародних правових актах, таких як конвенції, права та свободи, пов'язані з інформацією, як і інші права людини, закріплюються в загальному, декларативному форматі. Однак для їх реальної реалізації особливо важливе забезпечення захисту та застосування на універсальному та регіональному рівнях. Важливу роль у цьому процесі відіграють Комітет ООН з прав людини та регіональні суди,

зокрема Міжамериканський та Європейський суди з прав людини [4, с. 216].

Орхуська конвенція, прийнята Європейською Економічною Комісією ООН, визнає право на доступ до інформації як одне з основних процесуальних екологічних прав. Відповідно до цієї конвенції, кожна сторона зобов'язується сприяти екологічній освіті та підвищенню рівня поінформованості громадськості з питань довкілля, включаючи доступ до інформації, участь у прийнятті рішень і доступ до правосуддя у справах, що стосуються навколишнього середовища [5]. Конвенція гарантує доступ до інформації через обов'язкове надання необхідних даних за запитом без потреби обґрунтування, активне інформування громадськості, публікацію звітів про стан довкілля та інших важливих питань, а також встановлює процедури надання інформації в разі відмови органів, враховуючи ступінь суспільного інтересу та необхідність негайного інформування у випадках загрози здоров'ю людей та/або навколишньому середовищу.

У межах ООН було прийнято кілька міжнародних документів, що закріплюють право на доступ до інформації. Зокрема, такі документи, як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, а також Конвенція ООН проти корупції (UNCAC), визнають і підтримують це право [1, 3]. Роль ООН у забезпеченні права на доступ до інформації полягає в розробці нормативно-правової бази, сприянні розвитку цього права на міжнародному та національному рівнях, а також у реалізації програм

та проектів, що розширюють доступ до інформації для громадян у всьому світі.

Європейський Суд з прав людини відіграє ключову роль у захисті права на доступ до інформації. Своїми рішеннями у справах, що стосуються цього права, ЄСПЛ формує стандарти та принципи, які сприяють розвитку прозорості та зміцненню демократії в країнах-членах. Суд підкреслює, що доступ до інформації є невід'ємною частиною права на свободу вираження поглядів і є важливим для забезпечення ефективного функціонування демократичного суспільства.

Рішення ЄСПЛ у справах про доступ до інформації демонструють, що суд визнає суспільний інтерес у доступі до інформації, особливо коли вона стосується діяльності публічних органів та впливає на громадське життя. ЄСПЛ встановлює важливі принципи, які обов'язкові для врахування державами-членами, зокрема, необхідність обґрунтування обмежень доступу до інформації та ухвалення рішень у відповідності з принципами прозорості, об'єктивності та доступності.

Отже, міжнародно-правові гарантії реалізації права на доступ до інформації є важливою складовою забезпечення прозорості та підзвітності державних органів, а також ефективного функціонування демократичних інституцій. Завдяки міжнародним документам, таким як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Орхуська конвенція та інші, це право отримало визнання на глобальному рівні, а його дотримання стало обов'язковим для країн-учасниць.

Гарантії сприяють формуванню єдиних стандартів доступу до інформації, забезпечуючи громадянам можливість брати активну участь у суспільно важливих процесах та контролювати діяльність державної влади. Впровадження таких стандартів на національному рівні сприяє зміцненню демократичних принципів, захисту прав людини та зростанню довіри до державних інституцій. Таким чином, міжнародно-правові гарантії доступу до інформації є важливим інструментом забезпечення прав людини та розвитку демократичних суспільств у глобальному контексті.

Джерела:

1. Загальна декларація прав людини : Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948 № 995_015. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950 № 995_004. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966 № 995_043. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
4. Погорілецька А. В. Проблеми реалізації права громадян на офіційну інформацію в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Вип. 22. Частина I. Том 2. С. 216-219.

5. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25.06.1998 року : Закон № 832-XIV від 06.07.99 року. Відомості Верховної Ради України.

Ключові слова: право на доступ до інформації, прозорість, демократичне суспільство, ЄСПЛ, міжнародні стандарти.

Бугаєць Альона Сергіївна

асистент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ПРОДУКТ, СТВОРЕНИЙ З ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стрімкий розвиток штучного інтелекту та його широке використання для створення інтелектуальних продуктів ставлять ряд питань правового характеру. Так, професор О.Д. Крупчан пише, що «дедалі більша автономність технологій штучного інтелекту піднімає питання про готовність сучасного права інтелектуальної власності до регулювання суспільних відносин щодо результатів творчої діяльності, досягнутих виключно системами зі штучним інтелектом, адже право інтелектуальної власності в його нинішньому вигляді формувалося

на основі ідеї про те, що творцем може бути виключно людина» [1]. Цю тезу можна вважати цілком застосовною до міжнародно-правового регулювання права інтелектуальної власності.

Штучний інтелект здатний повністю змінити життя окремих людей та суспільства в цілому. Як явище, він вже запустив процес революційних змін в технологіях, змінюючи практично всі сфери людської діяльності, такі як комунікація, робочі процеси і навчання. Це викликає не менш революційні зміни в міжнародному праві. Так, 5 вересня 2024 року Рада Європи ухвалила перший міжнародний договір щодо штучного інтелекту – Рамкову конвенцію Ради Європи щодо штучного інтелекту, прав людини, демократії та верховенства права [2]. Стаття 2 даної Конвенції містить визначення системи штучного інтелекту, а стаття 4 вимагає від держав-учасниць здійснити заходи для забезпечення того, аби використання штучного інтелекту відповідало правам людини, що закріплені в міжнародному праві та національному законодавстві. Це, безумовно, стосується права власності, закріпленого в статті 1 Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3].

Штучний інтелект став потужним викликом для права інтелектуальної власності, що обумовлено тим, що продукти інтелектуальної власності, зокрема винаходи, зроблені із застосуванням штучного інтелекту, вважаються майбутнім інноваційних технологій. Зростання застосування цих інструментів вимагає змін в міжнародно-правовому регулюванні, що застосовується до інтелектуальної

власності. Глобальні масштаби застосування штучного інтелекту вимагають нових правових рішень. Виникає потреба в створенні нових міжнародних правил в царині як матеріального, так і процесуального права.

На рівні міжнародного права виникає потреба в аналізі обсягу, в якому процеси, пов'язані зі штучним інтелектом впливають на права інтелектуальної власності в окремих державах. Проблеми з застосуванням поточного регулювання штучного інтелекту та технологій, що ґрунтуються на штучному інтелекті, є важливим фактором, що викликає потребу в змінах в поточному міжнародно-правовому регулюванні. Це особливо очевидно з урахуванням того факту, що існуючі міжнародні договори в сфері інтелектуальної власності походять ще з XIX століття, прикладом чого є Паризька конвенція про охорону промислової власності 1883 року [4]. Творча діяльність, що пов'язана з використанням штучного інтелекту, вимагає ухвалення нових принципів, наприклад універсалізму замість територіального принципу, принаймні у питаннях, що стосуються встановлення авторства на об'єкт інтелектуальної власності.

В літературі справедливо зазначається, що системи ШІ не можуть вважатися суб'єктами права інтелектуальної власності, оскільки вони не мають правосуб'єктності та не можуть вважатися авторами [5]. Положення чинних міжнародних договорів щодо права інтелектуальної власності підтверджують, що штучний інтелект не може вважатися автором. Однак, вони не позбавляють окремі держави права застосовувати положення внутрішнього

законодавства щодо права інтелектуальної власності до нематеріальних об'єктів, що створені з використанням штучного інтелекту. Безсумнівною є потреба в ухваленні нових положень матеріального права, пов'язаних зі швидким розвитком технологій, які ґрунтуються на штучному інтелекті. Однак, це не означає, що відповідні положення повинні ухвалюватися усіма державами в універсальному порядку. Можна говорити про пошук різними державами найбільш прийнятної моделі врегулювання питань, пов'язаних зі штучним інтелектом та інтелектуальною власністю [6].

Час покаже яка з цих моделей виявиться найбільш прийнятною на міжнародному та регіональному рівні. Зокрема це стосується критеріїв захисту об'єктів інтелектуальної власності, створених з використанням штучного інтелекту. Безсумнівним залишається те, що в цифрову епоху права інтелектуальної власності є за своєю природою міжнародними. Нематеріальні об'єкти права легко перетинають державні кордони, що почасти викликає проблему конфлікту законодавств окремих держав. Кількість таких випадків, очевидно, швидко зростатиме з поширенням інструментів штучного інтелекту, що створюватимуть об'єкти інтелектуальної власності. Це вже призводить до створення нових способів управління інтелектуальною власністю та використання штучного інтелекту в креативний спосіб.

Цей феномен тісно пов'язаний зі спробою подолати територіальний принцип в праві інтелектуальної власності. Нові технології сприяють поступовому зникненню територіального аспекту

права. Це зумовлює необхідність в пошуку належної моделі розв'язання колізій в праві та розширенні автономії волі сторін, аби сторони спорів в кожному випадку могли визначати обсяг правового захисту, що надається відповідним об'єктам права інтелектуальної власності.

Наведене призводить до висновку, що існує потреба всеохоплюючого правового регулювання інтелектуальної власності. Слід оцінити існуючі підходи та напрацювати новий підхід до інтелектуальної власності в цифровому середовищі, який має ґрунтуватись на поєднанні існуючих принципів та напрацювань. Це, в свою чергу, вказує на необхідність існуючих принципів її захисту. Така можлива міжнародна угода не повинна обмежуватись лише питаннями інтелектуальної власності на продукти, створені з використанням ШІ. Крім того, вона повинна заповнювати прогалини в існуючому регулюванні, в тому числі в питаннях подолання колізій.

Джерела:

1. Крупчан О.Д., Бурило Ю.П. Виклики штучного інтелекту для приватного права та його методології. Приватне право і підприємництво. 2022, № 3. С. 5-15.
2. Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law Vilnius, 5.IX.2024. URL: <https://rm.coe.int/1680afae3c> (дата звернення: 15.10.2024).
3. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення: 15.10.2024).

4. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#Text (дата звернення: 15.10.2024).
5. Щербина Б.С., Ткаченко В.В. Штучний інтелект як суб'єкт цивільного права. *Юридичний вісник*. 2021, № 1(58). С. 142-148.
6. Elliot A. *Models of Law and Regulation for AI*. London: Routledge, 2020. 221 p.

Ключові слова: штучний інтелект, AI, право інтелектуальної власності, міжнародне право.

Ругало Богдан Андрійович
аспірант кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ З ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УМОВАХ МІЖНАРОДНИХ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ

Актуальність даного дослідження зумовлена стрімким розвитком технологій ШІ, які змінюють підходи до ведення збройних конфліктів і, відповідно, ставлять нові виклики перед правами людини. Використання автономних систем для прийняття рішень у війні може призвести до порушення міжнародних норм, закладених у Женевських конвенціях, і інших міжнародних правових актах. Також зростає потреба у правовому

регулюванні використання ШІ у збройних конфліктах, щоб уникнути негативних наслідків.

Дослідження в цій сфері дозволить виявити слабкі місця в існуючих правових механізмах, які регулюють використання технологій ШІ у військових конфліктах, а також пропонувати рекомендації для їх удосконалення. Таким чином, ця тема є не лише науково-теоретичною, але й практичною, з огляду на важливість захисту прав людини у сучасному світі [1, с. 26].

Розвиток технологій штучного інтелекту (ШІ) відкриває нові можливості у багатьох сферах людської діяльності. Зокрема, технології ШІ активно впроваджуються у військовій сфері, що зумовлює нові виклики для прав людини в умовах міжнародних воєнних конфліктів. З одного боку, ШІ може покращити ефективність і точність військових операцій, зменшуючи ризик загибелі цивільних осіб. З іншого боку, його застосування може спричиняти порушення прав людини, зокрема права на життя, приватність та справедливий суд, особливо в умовах недостатнього правового регулювання та прозорості використання таких технологій.

Застосування штучного інтелекту у воєнних конфліктах може проявлятися в різних формах. Це включає безпілотні літальні апарати (дрони), автономні бойові системи, системи управління та аналітики даних для планування військових операцій. Ці технології дозволяють державам зменшити втрати серед військових, проте водночас їх використання створює ризик для цивільного населення, оскільки автономні системи можуть помилятися або діяти без достатньої людської оцінки ситуації.

Автономні системи, які приймають рішення про застосування сили, викликають серйозні етичні питання щодо відповідальності за наслідки їхніх дій. Одне з ключових питань – це здатність ІІІ розрізняти військові та цивільні цілі [2]. Помилки в алгоритмах або збій в системах можуть призвести до невинуватених жертв серед мирного населення, що є порушенням норм міжнародного гуманітарного права.

Одним із основних прав, яке може бути порушене внаслідок використання ІІІ у військових конфліктах, є право на життя. Міжнародне гуманітарне право передбачає захист цивільного населення від прямих атак під час збройних конфліктів. Однак використання автономних систем, які можуть здійснювати атаки без втручання людини, підвищує ризики випадкових жертв.

Невизначеність щодо того, хто несе відповідальність за дії автономних бойових систем у випадку їхнього помилкового рішення, також ускладнює питання правового захисту жертв. Це створює правову прогалину, оскільки у випадку традиційних військових операцій відповідальність за порушення законів війни покладається на командирів або державу, що веде війну. У випадку з автономними системами ця відповідальність може бути розмита, що ускладнює переслідування винних.

ІІІ активно використовується для збору, аналізу та обробки даних у військових цілях. Це може включати масове спостереження за населенням, аналіз поведінки, переміщення та комунікацій потенційних противників або навіть цивільних осіб у зоні конфлікту [3]. Така діяльність може порушувати

право на приватність, оскільки ІІ дозволяє державам або військовим силам здійснювати тотальний контроль за громадянами без належного правового регулювання.

Особливо гостро це питання постає в умовах гібридних воєн, коли використання інформаційних технологій стає інструментом впливу на населення. Держави можуть використовувати ІІ для маніпулювання громадською думкою, контролю інформаційних потоків або навіть здійснення кібернападів, що порушують права людини на свободу висловлювань та доступ до інформації.

Ще один аспект впливу ІІ на права людини у військових конфліктах – це потенційні порушення права на справедливий суд. Автономні системи, які аналізують дані про підозрюваних у тероризмі або воєнних злочинах, можуть діяти на основі способів, що не завжди є прозорими та об'єктивними. Це створює ризики для осіб, які можуть бути безпідставно позбавлені свободи або піддані іншим видам покарань без належного судового розгляду.

Такі системи можуть призвести до упереджених рішень, оскільки дані способи можуть містити помилки або використовувати інформації, що спотворюють реальну картину. Відсутність людського контролю в процесі прийняття рішень також порушує принципи правосуддя, адже система може не враховувати всі обставини справи або права особи на захист.

Використання ІІ у військових конфліктах залишається недостатньо врегульованим на міжнародному рівні. Хоча існують міжнародні угоди, які регулюють використання певних видів зброї та

військових технологій, ШІ як нова галузь технологій вимагає розробки нових підходів і механізмів правового контролю.

Міжнародна спільнота має вирішити питання, як забезпечити належний правовий захист прав людини в умовах використання ШІ. Це включає запровадження стандартів відповідальності за дії автономних систем, розробку механізмів контролю за використанням ШІ у військових цілях та забезпечення прозорості використання таких технологій.

Отже, технології штучного інтелекту створюють нові можливості для ведення воєнних дій, проте їх використання у військових конфліктах також створює серйозні виклики для прав людини. Порушення права на життя, приватність та справедливий суд є основними ризиками, пов'язаними з використанням автономних систем. Відсутність належного правового регулювання цих технологій ускладнює питання притягнення до відповідальності за їх використання, тому міжнародне співтовариство має активно працювати над удосконаленням правових норм та стандартів, які б забезпечували захист прав людини в умовах розвитку ШІ.

Джерела:

1. Баранов О. А. Правові аспекти національних стратегій розвитку штучного інтелекту. Юридична Україна. 2019. № 7. С. 25—29.
2. Bart V. B. Europese Unie neemt de leiding in regulering van AI. SIRIUS.LEGAL. May 5, 2021. URL: <https://siriuslegaladvocaten.be/europese-unie-neemt-de-leiding-in-regulering-van-ai>.

3. Corbet R. The EU's new Regulation on Artificial Intelligence. ARTHUR COX. May 06, 2021. URL: <https://www.arthurcox.com/knowledge/the-eus-new-regulation-on-artificial-intelligence/>.

Ключові слова: міжнародне право, права людини, збройні конфлікти, штучний інтелект.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Ківалова Тетяна Сергіївна.

Яніцька Інна Анатоліївна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ І ЗАХИСТІ ПРАВ ДІТЕЙ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ НАСИЛЬСТВА

Захист прав дітей є пріоритетним завданням для кожної правової держави, що ґрунтується на міжнародних стандартах і національному законодавстві.

Одним із фундаментальних документів, що регулює питання захисту прав дитини, є Конвенція ООН про права дитини, ратифікована Україною в 1991 році. Цей міжнародний акт містить повний

перелік прав дитини. Визначає основні права дітей та зобов'язує держави-підписанти забезпечити ефективний захист дітей від насильства, експлуатації та зловживань [1].

Крім того, існує ряд нормативних актів, що визначають механізми захисту прав дітей, зокрема Закон України «Про охорону дитинства», який визначає принципи і механізми забезпечення прав дітей, включаючи захист від насильства та забезпечення психологічної допомоги [2]. «Про соціальні послуги», «Про запобігання та протидію домашньому насильству» тощо.

Не дивлячись на належне законодавче забезпечення даної проблематики існують ряд не вирішених питань, які потребують удосконалення.

Однією з головних проблем є недостатнє фінансування державних програм і соціальних служб, які часто не мають ресурсів для реалізації заходів профілактики та підтримки дітей у кризових ситуаціях. Це обмежує здатність установ своєчасно реагувати на випадки насильства або занедбання.

Крім того, низька правова обізнаність батьків та дітей спричиняє ситуації, коли особи не знають про свої права або механізми їхнього захисту, що підвищує ризик експлуатації та зловживань.

Одночасно, в суспільстві нерідко спостерігається різне трактування поняття «найкращих інтересів дитини», що може призводити до неправильних рішень. Наприклад, дітей іноді залишають у сім'ях з ризиком насильства, помилково вважаючи це оптимальним для збереження сімейних зв'язків.

Також існує нестача спеціалізованих служб і підготовлених фахівців, що працюють із дітьми,

постраждалими від насильства. Це вказує на необхідність комплексного підходу до проблеми, а саме про підвищення рівня підготовки працівників і впровадження освітніх програм для дітей та батьків.

Проблематика роботи з дітьми, які зазнали насильства, охоплює низку складних аспектів. По-перше, багато дітей бояться говорити про свій досвід через страх перед агресором або почуття сорому, що ускладнює виявлення випадків насильства. По-друге, недостатня кількість підготовлених фахівців, зокрема психологів і соціальних працівників, спеціалізованих на роботі з травматичним досвідом дітей, знижує ефективність реабілітаційних заходів. Також часто бракує спеціалізованих реабілітаційних центрів і ресурсів для довготривалої допомоги, що необхідно для повного психологічного відновлення дитини. Крім того, проблема стигматизації в суспільстві й у закладах освіти може призводити до ізоляції таких дітей та ускладнювати їхню соціалізацію. Нарешті, відсутність скоординованої співпраці між соціальними службами, правоохоронними органами та закладами охорони здоров'я часто призводить до затягування процесу надання допомоги та недостатнього захисту дітей, які стали жертвами насильства.

Затягування процесу надання допомоги та недостатній захист дітей, які зазнали насильства, виникають через недостатню координацію між соціальними службами, поліцією та медичними установами. Наприклад, коли дитина потрапляє до лікарні з ознаками насильства, медичний заклад повідомляє відповідні органи, але подальші дії можуть затягуватися через бюрократичні процедури

або нестачу фахівців. Соціальні працівники, які мають оцінити ситуацію в сім'ї або забезпечити дитину безпечним місцем перебування, часто перевантажені іншими справами, що уповільнює процес. Це затягування призводить до того, що дитина може залишатися в умовах ризику або не отримувати своєчасної психологічної допомоги, що негативно впливає на її емоційний стан та процес відновлення.

Недоотримання дитиною психологічної допомоги після пережитого насильства може призводити до серйозних негативних наслідків для її емоційного стану та психічного здоров'я. Часто це виникає через нестачу кваліфікованих психологів, що спеціалізуються на роботі з травмованими дітьми, або брак ресурсів для проведення довготривалої терапії. У результаті дитина залишається наодинці зі своїми травматичними переживаннями, що може викликати тривожність, депресію, труднощі з навчанням і соціалізацією, а також підвищує ризик формування негативних поведінкових реакцій у майбутньому.

Захист дитини у наданні психологічної допомоги спрямований на відновлення її емоційного здоров'я та подолання наслідків травматичних подій, зокрема пережитого насильства. Це включає комплексну підтримку від фахівців – психологів, психотерапевтів, соціальних працівників, які забезпечують безпечне середовище для дитини, допомагають їй опрацювати негативний досвід, подолати страхи, тривожність і почуття провини.

Регулюється дане питання Законодавством України про психіатричну допомогу, базується

на Конституції України і складається з Основ законодавства України про охорону здоров'я [3].

Психологічна допомога має бути тривалою та адаптованою до віку дитини, з урахуванням її індивідуальних потреб, а також спрямована на зміцнення її самооцінки та здатності будувати довірливі стосунки з оточуючими, що є важливою умовою для нормального розвитку та соціалізації.

Для покращення ситуації необхідно удосконалити міжвідомчу співпрацю, збільшити ресурси для соціальних програм та реабілітаційних центрів, а також підвищити правову обізнаність населення. Тільки комплексний підхід, що охоплює правовий захист, психологічну реабілітацію та профілактичні заходи, здатен забезпечити ефективний захист прав дітей і сприяти їх повноцінному розвитку.

Джерела:

1. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
2. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
3. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>

Ключові слова: діти, психологічна допомога, батьки, насильство, психолог, фахівці, сім'я.

Секція № 7
**ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИЗОВИХ
СИТУАЦІЯХ**

Славко Анна Сергіївна

*доцент кафедри міжнародного, європейського
права та порівняльного правознавства Сумського
державного університету*

Зацаринна Анастасія Юріївна

*здобувачка вищої освіти Сумського державного
університету*

**ПРАВОВИЙ СТАТУС БІЖЕНЦІВ В
ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ**

Глобальна проблема біженців – це одне з найскладніших питань сучасності, яке постає перед усією світовою спільнотою і є предметом активного обговорення та дискусій. Водночас триває активний пошук більш дієвих способів захисту цієї вразливої групи людей та надання їм ефективної допомоги. Протягом останніх років проблематика захисту біженців набула особливої актуальності з огляду на активні збройні конфлікти на Близькому Сході (Сирія) та російську агресію проти України. Військові дії несуть небезпеку для життя, руйнування інфраструктури, що і спонукає тисячі людей шукати притулку в інших державах. Залежно від обставин переміщення таких осіб їх іменують «мігрантами», «особами, що потребують тимчасового захисту», «біженцями» тощо.

Термін «біженець» почав широко використовуватись серед міжнародної спільноти

після Першої світової війни, коли населення стало мігрувати до інших держав у зв'язку із збройними конфліктами, політичними переслідуваннями, дискримінацією тощо. Це стало першопричиною зростання необхідності забезпечення правового регулювання статусу біженців, закріплення їх прав та обов'язків [2, с. 620]. Найважливішим інструментом забезпечення прав біженців на глобальному рівні стала Конвенція про статус біженців. Відповідно до статті 1 цього документа, біженцем є особа, яка 1) вважалася біженцем згідно з угодами від 12 травня 1926 р. і 30 червня 1928 р. або згідно з конвенціями від 28 жовтня 1933 р. і 10 лютого 1938 р., Протоколом від 14 вересня 1939 р. або згідно зі Статутом Міжнародної організації у справах біженців; або 2) внаслідок подій, які відбулися до 1 січня 1951 р., і через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань [4].

Важливим для нашого дослідження є перелік загальних вимог особи для набуття статусу біженця, які виокремлено в Конвенції про статус біженців, а саме:

- перебування особи за межами своєї держави;
- побоювання особи за власне життя через її приналежність до певних соціальних груп чи сексуальних меншин;
- страх особи за переслідування через расові, політичні, етнічні, релігійні ознаки;
- неможливість повернутись до держави свого громадянства через загрозу життю;
- перебуває в категорії осіб, якій не можливо надати притулок.

Інші дослідники також вказують, що «наявність елемента переслідування, небажання чи неможливість користуватися захистом уряду країни свого нинішнього чи минулого громадянства характерним є саме для біженців» [3]. При наданні статусу біженця, особа може в повному обсязі реалізовувати права, зазначені в Конвенції про статус біженців, як от медичні, економічні права, право на освіту та працевлаштування, право на соціальне забезпечення. Також особа отримує допомогу у вигляді фінансів, безкоштовного проживання, проїзду впродовж 30-ти днів та іншу гуманітарну допомогу [2, с. 621-622].

Отримання статусу біженця в ЄС має свої особливості. Подати заявку на отримання статусу біженця можна під час в'їзду в країну, повідомивши офіцера прикордонної служби. На час розгляду заяви необхідно залишатися в країні, в якій вона була подана. На визнання статусу біженця можна чекати багато місяців. У цей час (приблизно півроку) вилучають паспорт, тому неможливо виїхати з країни перебування або влаштуватися на роботу.

При отриманні статусу біженця надаються такі права:

- 1) право на проживання на період до 3 років з можливістю продовження ще на 2 роки;
- 2) медична допомога;
- 3) доступ до освіти для дітей та підлітків;
- 4) доступ до ринку праці (відповідно до політики країн ЄС на ринку праці);
- 5) право на соціально-побутові послуги;
- 6) право на укладання шлюбу;
- 7) право на щомісячну грошову допомогу.

У процесі отримання статусу біженця до особи застосовуються такі обмеження:

- 1) неможливість залишити приймаючу країну до моменту отримання статусу;
- 2) неможливість повернутися в державу походження після отримання статусу;
- 3) вилучення особистих документів;
- 4) неможливість працевлаштуватися до моменту отримання статусу, а також у разі відмови у його наданні [1, с. 42-43].

Проте, недостатньо вирішеним, на наш погляд, залишається питання кваліфікації статусу осіб, які перемістилися з держави походження внаслідок збройного конфлікту. По суті, наявність збройного конфлікту в державі автоматично не робить її громадян тими, хто може претендувати на статус біженця. Зокрема, як було визначено вище, особа, яка претендує на статус біженця, має відчувати побоювання за власне життя через «расові, релігійні, ознаки, громадянство, належність до певної соціальної групи чи наявність певних політичних поглядів». Особи, які покидають територію

активного збройного конфлікту, можуть стати жертвою подібних переслідувань, особливо якщо перебувають на окупованій території, проте у переважній більшості випадків вони намагаються зберегти своє життя від невивіркованого застосування зброї або від збідніння внаслідок руйнування економіки.

Саме тому в країнах ЄС до громадян України застосовується термін «особи, які потребують тимчасового захисту». Особливостями тимчасового захисту є автоматичне надання за ознакою наявності громадянства чи факту постійного проживання на території, де ведуться бойові дії та можливість безперешкодно повертатися у країну походження. На нашу думку, такий поділ є обґрунтованим і дозволяє приймаючим державам краще адмініструвати потоки мігрантів в умовах великих збройних конфліктів. Тим не менш, за винятком ситуації в Україні, не надто багато випадків збройних конфліктів міжнародного характеру, які могли б тягти за собою активацію процедури «тимчасового захисту». Відтак, особи, які перемістилися із території збройного конфлікту мають проходити тривалу індивідуальну процедуру надання статусу біженця. Тому ми вважаємо, що критерії визначення біженця потребують вдосконалення, через внесення до причин переміщення поняття збройного конфлікту міжнародного чи неміжнародного характеру.

Джерела:

1. Омельченко А. В. Соціальні та трудові права осіб, що отримали тимчасовий захист або статус біженця. *Наукові записки. Серія: «Право», 2023. № 14. С. 40-44.*

2. Якимчук М., Соломко С., Самороков В. Правовий статус українських біженців у країнах Європи. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 619-625.
3. Алмаші І.М., Алмаші М.М. Еволюція визначення поняття «біженець». Evolution of the definition of the term "refugee". *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 63-69.
4. Конвенція про статус біженців від 1951 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text

Ключові слова: ООН, права людини, біженці, мігранти, тимчасовий захист.

Федорова Тетяна Сергіївна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

Дементьєва Юлія Вікторівна

здобувачка вищої освіти Національного університету «Одеська юридична академія»

**УЧАСТЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
ПРИ ВИРІШЕННІ КОНФЛІКТІВ НА
МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ**

У сучасному глобалізованому світі конфлікти між державами, етнічними групами та іншими міжнародними суб'єктами залишаються невід'ємною частиною міжнародної політики. На сьогодні, коли суспільство перебуває на межі світової війни, через

невщухаючі терористичні акти та збройні конфлікти, мета пошуку нової або вдосконалення вже існуючої системи світової безпеки стає все більш актуальною. Однак, зростання глобальної взаємозалежності та розвиток міжнародного права сприяють активнішому залученню міжнародних організацій до процесів вирішення конфліктів. Такі організації, як Організація Об'єднаних Націй (ООН), Європейський Союз (ЄС), Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) та інші, відіграють ключову роль у миротворчій діяльності, сприянні діалогу та відновленні стабільності. Їхня участь не лише допомагає запобігти ескалації насильства, але й створює основи для довготривалого миру та співробітництва на міжнародній арені.

Сучасні тенденції світової глобалізації вказують на зменшення кількості традиційних міжнародних конфліктів, проте все більше актуалізуються внутрішньополітичні конфлікти. Вони обумовлені зростанням радикальних форм націоналізму, сепаратизму, релігійних протистоянь, а також поширенням загрози транснаціонального тероризму. Такі конфлікти виникають внаслідок того, що різні сторони намагаються реалізувати несумісні дії або прагнуть виключно контролювати одні й ті ж ресурси чи політичний вплив. Незважаючи на різнополярні інтереси, учасники цих конфліктів можуть залишатися взаємопов'язаними та мати спільне бачення міжнародних відносин.

Роль міжнародних організацій у вирішенні різного роду міжнародних конфліктів є надзвичайно важливою. Однією з провідних функцій їхньої діяльності є саме запобігання зовнішньополітичним

конфліктам, яка в сучасних умовах набуває все більшої значущості. Механізми, якими користуються міжнародні організації, при вирішенні таких конфліктів, хоч і ґрунтується на нормах міжнародного права, але носить здебільшого саме політичний характер.

В 1990-х роках участь міжнародних організацій в процесі реформування системи міжнародної безпеки почала все більше зростати, адже стало зрозумілим, що їхній успішний розвиток є неможливим в умовах загроз – під час і після міжнародних конфліктів. До того ж, однією з важливих умов членства в таких провідних міжнародних організаціях, як НАТО, Рада Європи та ЄС є саме демократичний нагляд за світовою та регіональною безпекою. З цього моменту включення міжнародних організацій до процесу реформації світової безпеки стало складатися з великої кількості різноманітних заходів, які тісно пов'язані один з одним. Доцільно розглянути деякі з провідних міжнародних організацій, які активно залучені в цей процес.

В центрі уваги Організації Об'єднаних Націй перебувають саме питання, які стосуються винайдення шляхів розв'язання міжнародних конфліктів. ООН займає провідне місце серед інших міжнародних організацій, адже вона є міждержавною, глобальною та багатofункціональною організацією, основною місією якої є підтримання міжнародного миру та безпеки [1]. Задля досягнення цього ООН спрямовує свою діяльність на запобігання конфліктам, сприяє сторонам в досягненні миру, займається

миротворчою діяльністю та створює умови, які сприяють підтриманню та зміцненню мира. Також ООН координує свою роботу для розвитку та додержання норм міжнародного права, та спрямовує свої зусилля на захист прав людей. Окрім цього, ООН налагоджує надання гуманітарної допомоги тим, хто її потребує. Тому ООН, будучи багатофункціональною організацією, спрямовує свою діяльність на досить багато сфер людської діяльності, в тому числі бере активну участь у заходах з підтримки міжнародної безпеки.

Ще однією, не менш вагомою міжнародною організацією є Європейський Союз, який з самого початку бере активну участь у процесі реформування системи міжнародної безпеки. Зазначена організація сприяє реформуванню безпеки на трьох рівнях: на громадському рівні, на рівні держав-учасниць та співпрацюючи з іншими міжнародними організаціями. Діяльність ЄС включає різні військові та поліцейські операції, зміцнення ролі принципу верховенства права тощо.

Також варто зауважити, що жодна міжнародна організація на сьогоднішній день не забезпечує такі гарантії територіальної цілісності, безпеки, державного суверенітету та недоторканості кордонів як Північноатлантичний альянс (НАТО) Організація Північноатлантичного договору була створена 4 квітня 1949 року для колективної оборони країн Західної Європи та Північної Америки. Одним із основних завдань міжнародної організації НАТО є демократичне керівництво сферою безпеки яке включає і миротворчу діяльність [2].

Необхідно звернути увагу саме на участь міжнародних міжурядових організацій у переговорних процесах, адже ця діяльність спрямована на вирішення конфлікту між державами, шляхом пошуку певного компромісу між ними. Також представниками міжнародних організацій пропонується найбільш ефективна процедура вирішення конфлікту, здебільшого це звернення до Міжнародного суду ООН чи застосування «добрих послуг» або посередництва.

Не менш важливою є діяльність міжнародних неурядових організацій при вирішенні конфліктів на міжнародній арені. Зазначені організації найчастіше стають такими учасниками, які найпершими вступають в місце конфлікту і останніми з тих, хто виходять з конфліктних регіонів. Велике різноманіття осіб, залучених до діяльності міжнародних неурядових організацій, дозволяє представникам цих організацій швидко та ефективно знаходити спільну мову і налагоджувати контакт із мешканцями конфліктних регіонів, а також з представниками конфліктуючих сторін. Проголошений нейтралітет і незалежність від урядів також сприяють підвищенню довіри до них з боку населення. Структура діяльності неурядових організацій на сьогодні найбільше підходить до характеру вирішення міжнародних конфліктів сьогодення. Попри це існують держави, які часто уникають визнання правомочності рішень міжнародних неурядових організацій, чим знижують ефективність своєї діяльності. Найбільш результативним вирішення міжнародних конфліктів

стає завдяки злагодженій співпраці міжнародних міжурядових і неурядових організацій

Отже, враховуючи різноманітність і повноту функцій, можна зробити висновок про те, що діяльність міжнародних організацій впливає на всі сфери життя і певною мірою сприяє їх розвитку [3].

Таким чином, підсумовуючи, варто зазначити, що міжнародні організації відіграють ключову роль у врегулюванні конфліктів на міжнародній арені. Їхня участь забезпечує нейтральну платформу для переговорів, моніторингу дотримання угод, а також гуманітарної допомоги. Завдяки нейтралітету й незалежності від урядів, організації сприяють зниженню напруженості та формуванню довіри між сторонами конфлікту. Завдяки колективним зусиллям міжнародних організацій досягається стабілізація ситуацій у регіонах конфліктів, що сприяє довгостроковому вирішенню проблем.

Джерела:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй / Організація Об'єднаних Націй. – Київ : Департамент громадської інформації ООН, 2008.
2. Загальна інформація про НАТО. URL: <http://www.center.gov.ua/component/k2/item> (дата звернення 10.10.2024).
3. Бабарикіна Н.А., Сергієнко Т.І. Міжнародні організації та їх роль у вирішенні глобальних проблем щодо врегулювання політичних конфліктів // Humanities Studies. 2021. №9(86). DOI: <https://doi.org/10.26661/hst-2021-9-86-11>.

Ключові слова: міжнародні організації, ООН, безпека, міжнародні конфлікти, міжнародна арена, держава, сторони.

Федорова Тетяна Сергіївна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична
академія»*

Степаненко Артем Олександрович

*здобувач вищої освіти Національного
університету «Одеська юридична академія»*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ТА ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Сьогодні існує багато військових конфліктів, які виникають в багатьох куточках світу. Разом з цим відбувається серйозні порушення прав людини, такі як геноцид, злочини проти людяності та військові злочини.

Так у зв'язку з повномасштабним вторгненням Російської Федерації на територію України, постало питання про дотримання міжнародних стандартів захисту та прав військовополонених, адже не кожна країна дотримується стандартів поведження з військовополоненими та не порушує їх права.

Розглядаючи історичний аспект розвитку поведження з військовополоненими та розвиток норм, які регулювали поведження з військовополоненими потрібно зазначити наступне.

У ранній історії під час настання воєн переможець вбивав або поневолював переможеного, але з часом почалася практика викупу полонених особливо в часи Середньовіччя і була дуже поширеною до 17 століття.

Щодо норм і принципів, які були розроблені для поліпшення поводження з військовополоненими, то у 16-17 століттях деякі правові філософи висловлювали свої пропозиції щодо полегшення наслідків захоплення в полон. Так в своїй праці *De jure belli ac pacis* (Про Закон війни і миру), Гуго Гроцій пропонує надати право полоненим на обмін та викуп[1; с.16]. Французький філософ Монтеск'є у своїй праці «Дусі закону» писав, що полонений не є частиною власності переможця та не дозволяється завдавати шкоду полоненому, згодом цю тему розвинули Жан-Жак Руссо та Емеріх де Ваттель[2; с.20].

Щодо перших міжнародних правових актів які регулювали стандарти захисту та прав військовополонених, то першими були 2 Гаазькі конвенції прийняті в 1899 та 1907 роках. Дещо пізніше була прийнята Женевська конвенція в якій було прописані правила поводження з полоненими, а після закінчення Другої світової війни була переглянута в 1949 році, де було розширено термін військовополоненого, що включало не тільки осіб, які входили до регулярних збройних сил, а й нерегулярних формувань та учасників рухів опору, якщо вони є частиною збройних сил та особи, які супроводжують збройні сили, не будучи фактично членами (військові кореспонденти, цивільні підрядники з постачання та члени трудових підрозділів) [3].

Вивчаючи сучасні нормативно-правові акти, які регламентують дотримання міжнародних стандартів захисту та прав військовополонених можна віднести такі: 1) Женевська конвенція про

поводження з військовополоненими від 12.08.1949[4]; 2) Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у регулярних арміях; 3) Конвенція про поведження з військовополоненими; 4) Додатковий протокол I до Женевської конвенції 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних конфліктів та Додатковий протокол II до Женевської конвенції 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних конфліктів, щодо національного законодавства ми можемо сказати про те, що міжнародні стандарти захисту та прав військовополонених відображені в Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних силах України: Наказ МОУ від 23.07.2017[5].

Аналізуючи події сьогодення ми побачимо, що частіше за все порушуються такі права військовополонених: право на медичну допомогу, право на доступ до їжі та води, а також доступ до санітарних умов для вживання їжі, право на освіту і право на судовий процес. Окрім зазначених порушень військовополонені зазнають тортури і жорстокого поведження з боку другої сторони.

Потрібно відмітити, що МГП у ст.4 Женевської конвенції III про поведження з військовополоненими вказується, що військовополоненими, є особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил, членів інших ополчень та добровольчих загонів, осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу та жителів не окупованої

території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни [6].

Всі нормативні акти МГП закликають сторін конфлікту до дотримання поваги прав людини її честі та гідності під час воєнних дії на території однієї з учасниць конфлікту.

Однією з найважливіших умов дотримання міжнародних стандартів захисту та прав військовополонених є їх реалізація на практиці. Для досягнення цієї умови потрібно забезпечити якісну правову освіту для працівників відповідних установ, впровадити механізм контролю за дотриманням прав військовополонених, а також залучити громадськість та міжнародні організації до моніторингу реального стану реалізації цих стандартів.

Слід зазначити, що в Україні створено багато установ, які займаються моніторингом за дотриманням міжнародних стандартів і до таких органів відносяться: Національне інформаційне бюро, Міністерством юстиції України, Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими. Міністерство юстиції України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань утримання військовополонених [7].

Але незважаючи на наявність міжнародних та національних нормативно-правових актів, які створені для регулювання дотримання прав

військовополонених та здійснення їх захисту і досі відбувається порушення їх елементарних прав, особливо з боку Російської Федерації.

Таким чином для вирішення проблеми порушення і недотримання міжнародних стандартів захисту та прав військовополонених потрібно створити орган який контролюватиме дотримання прав військовополонених, залучати іноземних працівників слідчих органів для обміну досвідом розслідування злочинів проти людяності та звичаїв війни.

Джерела:

1. Політологія: навчальний посібник / [Є. В. Перегуда, В. Ф. Панібудьласка, В.Л. Семко, Н. І. Рижко, С.Д. Місержи, В.Л. Стеценко, В. Л. Згурська, В.П. Третяк]. Київ: КНУБА, 2011. 216 с
2. Доді К. В. Розвиток міжнародно-правових норм, що стосуються збройних конфліктів неміжнародного характеру: дис. к. ю. н.: 12.00.11 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2011. 236 с
3. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 року. Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text
4. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серп. 1949 року. [Електронний ресурс].- Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153

5. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: наказ Міністерства Оборони України від 23.03.2017 р. №164. Верховна Рада України. За- конодавство України: оф. вебсайт. [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17/>

6. Третя Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : міжнародна конвенція від 12.08.1949 року ; ратифіковано Україною 03.07.1954 року ; в редакції від 08.02.2006 року згідно закону України No 3413-IV. [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153<https://www.vectornews.net/news/politics/21456-oleksyshevchuk-potrбно-zaprovadzhuvati-feysbuk-identifkacyuadvokatv.htm>

7. Ткачук Р. Як побудована та функціонує в Україні державна система поводження з військовополоненими: публікація. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: armyinform.com.ua/2023/03/07/yakpobudovana-tafunkczionuye-vukrayini-derzhavna-systema-povodzhennya-z-vijskovopolonenyu/

Ключові слова: військовополонені, міжнародне гуманітарне право, Женевська конвенція, права людини, порушення прав.

Гребенюк Дмитро Олегович

PhD, асистент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

ЩОДО ПЕРЕДУМОВ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕННЯ ПРО «ЄВРОЗЛОЧИН» ЯК ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ

У сучасному глобалізованому світі виникнення та поширення транснаціональної злочинності стало однією з найсерйозніших загроз безпеці та стабільності держав, зокрема в межах Європейського Союзу (далі – ЄС). Європейська інтеграція та посилення співпраці між державами-членами, з одного боку, стимулюють економічний розвиток і соціальну стабільність, а з іншого сприяють створенню умов, які потенційно можуть ускладнювати запобігання злочинам різного характеру. Водночас інтеграційні процеси висувають нові вимоги до захисту прав людини в умовах кризових ситуацій, що особливо важливо у випадках, коли міждержавна співпраця покликана забезпечувати безпеку і законність у межах ЄС. Передумови «єврозлочину» як правового явища стає предметом пильної уваги науковців та практиків, оскільки детальне дослідження дозволяє не лише виявити сутність проблеми, але й спробувати розробити ефективні механізми для їх мінімізації. Основою формування сучасного правопорядку в межах європейського континенту в боротьбі з даним явищем стало створення комплексної системи правових норм та інституцій, спрямованих на

підвищення безпеки, посилення координації правоохоронних органів та гармонізацію законодавства держав-членів. Враховуючи вище зазначене виникає наукова необхідність в дослідженні, яке буде спрямоване на з'ясування передумов, що сприяють розвитку «єврозлочину» як унікального правового феномену. Виявлення цих факторів дозволить не тільки зрозуміти юридичну природу явища, але й оцінити ефективність існуючих правових інструментів у протидії зазначеної тенденції на європейському просторі.

Традиційно поняття «єврозлочину» знаходить своє підґрунтя в Договорі про функціонування Європейського Союзу (далі - ДФЄС), який закладає основу для боротьби з особливо тяжкими злочинами транскордонного характеру [7]. Хоча сам термін «єврозлочин» не закріплений у ДФЄС, концептуальна база міститься в статті 83, що визначає перелік злочинів, які завдяки їхньому транснаціональному характеру потребують спільних заходів на рівні ЄС [7]. Характерно, що домінуючим тлумаченням «єврозлочину» серед українських вчених є те, що: «законодавство ЄС визнає «єврозлочином» та зараховує до особливо тяжких злочинів транскордонного характеру, воно дозволяє встановити мінімальні правила визначення кримінальних злочинів та санкцій у сферах, що підлягають гармонізації [8, с. 79]. Беручи до уваги науковий коментар ДФЄС варто вказати, що: «стаття 83 ДФЄС не обмежується транскордонними злочинами в тому сенсі, що поведінка правопорушника або наслідки його поведінки відбулися або мали відбутися на території більш ніж

однієї держави. У більш широкому сенсі вона застосовується до всієї злочинної діяльності, яка має транскордонний (ЄС) вимір: або через її характер чи наслідки, або через особливу необхідність боротися з нею на спільній основі» [6, с. 366].

Правова реальність дозволяє зазначити, що на сьогодні в межах *sui generis* об'єднання відсутній єдиний систематизований нормативний акт, який би включав повний перелік суспільно небезпечних діянь та встановлював відповідальність за їх вчинення [3, с. 67]. Кримінально-правове регулювання в ЄС здійснюється через низку нормативних актів, які в західній юридичній доктрині прийнято називати «кримінальним правом ЄС» [2, с.193]. У той же час держави-члени визнали специфіку багаторівневої системи управління та намагаються зберегти суверенітет у кримінально-правовій сфері щодо питань, які не регулюються правом ЄС, і відповідно не прагнуть передати повний обсяг повноважень в цій сфері на наднаціональний рівень [9, с. 696]. Отже, наявність кримінально-правових норм у праві ЄС є результатом складного та унікального політичного компромісу, досягнутого в умовах зростання рівня злочинності та усвідомлення необхідності гармонізації законодавства задля ефективнішого попередження та протидії злочинності спільними зусиллями [10, с. 398].

Процес еволюції концепції «єврозлочину» вбачається ефективним засобом гармонізації національного законодавства держав-членів в сфері кримінального права ЄС [5, с. 56]. Як було зазначено раніше правовою основою слугує частина 1 статті 83

ДФЄС, згідно якої Європейський Парламент та Рада ЄС, діючи як наднаціональні законодавчі інститути об'єднання, можуть ухвалювати директиви, що встановлюють мінімальні стандарти для визначення кримінальних злочинів та санкцій у сфері особливо тяжких злочинів транскордонного характеру [7]. Такі злочини є загрозливими через їхню природу або наслідки, або через специфічну необхідність колективної боротьби з ними. До переліку цих злочинів входять десять категорій: тероризм, торгівля людьми, сексуальна експлуатація жінок і дітей, незаконна торгівля наркотиками, незаконна торгівля зброєю, відмивання коштів, корупція, підробка платіжних засобів, кіберзлочини та організована злочинність. Цей список має вичерпний характер, але враховуючи розвиток міжнародної злочинності, він може бути розширений за рішенням Ради ЄС, яка об'єднує міністрів держав-членів. Також варто звернути увагу на ініціативу Європейської Комісії щодо криміналізації порушень санкцій ЄС, відповідна пропозиція здатна стати суттєвим поштовхом для розвитку концепції «єврозлочину». Криміналізація порушень санкцій підвищить відповідальність за дотримання зовнішньополітичних рішень ЄС, водночас посилюючи правозастосування на міжнародному рівні. Фіналізація даного процесу дозволить розширити перелік «єврозлочинів» та фактично укріпить спроможність ЄС діяти як наднаціональний регулятор не лише в традиційних сферах кримінального права, але й у питаннях економічних правопорушень, що стосуються санкційної політики [1]. Варто зазначити, що даний механізм може

сприяти гармонізації правозастосування у державах-членах та водночас підсилить ефективність санкційної політики як інструменту, що формує глобальну позицію ЄС у питаннях міжнародної безпеки та порядку, вкорінюючи концепцію «єврозлочину» як багатofункціональний інструмент правозастосування.

Передумова «єврозлочину» як правового явища стає дедалі актуальнішим у контексті інтеграції національних правових систем до міжнародних порядків. Зміни, що відбуваються в кримінальному праві Європи, зумовлені необхідністю адаптації до нових викликів, пов'язаних з транскордонною злочинністю. Достатньо інформативним виявився, той факт, що заклади освіти в ЄС активно реагують на зазначені трансформації, акцентуючи увагу на вивченні нових норм і принципів, які регулюють зазначену сферу. В European Law & Governance School здобувачі отримують можливість всебічно зрозуміти, дослідити та обговорювати, як питання злочину та покарання регулюються в Європі. Важливо зазначити, що національні правові системи тепер не є виключно суверенними в сфері кримінального права та правосуддя раніше, вони були «бастіонами» національних держав, а сьогодні, хоч і по-різному, підпорядковуються міжнародним порядкам, встановленим регіональними організаціями Радою Європи та ЄС. У цьому контексті позитивним аспектом є те, що заклади освіти в ЄС приділяють значну увагу вивченню правових трансформацій та дізнаються про швидко зростаючу компетенцію ЄС у кримінальних справах, особливо в контексті,

відомих як «єврозлочини». Це не лише підвищує рівень правової свідомості, але й формує нове покоління фахівців, готових до викликів сучасної злочинності в контексті європейської інтеграції [4].

Отже варто визнати, що проблематика «єврозлочину» є багатогранною та складною, включаючи відсутність єдиного визначення та правової бази в законодавстві ЄС, що призводить до неоднозначного трактування злочинів і ускладнює правозастосування. Додатково, розбіжності між національними системами кримінального права ускладнюють співпрацю між державами-членами, що є критично важливим для ефективної боротьби з транскордонною злочинністю. Політичні та соціальні виклики, зокрема виникаючі труднощі з транзитом повноважень на наднаціональний рівень, також впливають на реалізацію спільних ініціатив. Особливо негативним чинником є політизованість цього процесу, коли рішення щодо боротьби з «єврозлочинами» часто стають предметом політичних дилем, що призводить до стагнації. Ця ситуація не лише знижує ефективність заходів протидії злочинності, але й підриває довіру громадськості до правозахисних механізмів на рівні ЄС, що в свою чергу ускладнює завдання запобігання та розслідування «єврозлочинів», тому залишається необхідність подальшого дослідження з метою визначення основних засад та характеристики «єврозлочину».

Джерела:

1. Commission proposes to criminalise the violation of EU sanctions. Official website European Commission.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_7371

2. Harding C., Öberg J. The journey of EU criminal law on the ship of fools – what are the implications for supranational governance of EU criminal justice agencies? *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. Volume 28. Issue 2. 2021. Pages 192-211.

3. Hrebeniuk D. European parliamentarism and establishing the content of the institutional authority within the EU parliament. *Visegrad journal on human rights*. № 6. 2023 p. c. 64 – 71. URL: <https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2024/03/VJHR-6.23.pdf>

4. Maffei S. Syllabus general principles of criminal law. European Law & Governance School. URL: <http://repository-eplo.ekt.gr/eplo/bitstream/11643/125/1/LAW203%201%20General%20Principles%20of%20Criminal%20Law%20Syllabus.pdf>

5. Russo T. The evolution of European criminal competence in the fight against transnational crime. *EUWEB legal essays : global & international perspectives*. № 1. 2024. P. 55-66.

6. Tomášek, m., Šmejkal, V. та ін. Коментар до Договору про функціонування ЄС, Договору про ЄС та Хартії основоположних прав ЄС. Прага: Wolters Kluwer ČR, 2024, 1780 с.

7. Treaty on the Functioning of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legalcontent/summary/treaty-on-the-functioning-of-the-european-union.html>.

8. Бочарова Н.В., Шкабаро В.М., Палєєва Ю.С. Новітні тенденції розвитку антикорупційного

законодавства ЄС. XLII International scientific and practical conference «Modern Trends in the Movement of Scientific Research» (October 9-11, 2024) Athens, Greece. International Scientific Unity, 2024. 163 p.

9. Гребенюк Д.О. Фрагментація та поляризація фактори які створюють Європейський Союз актором головних змін. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5. 2022 р. с. 695 – 696.

10. Чернозуб Л. В., Анакіна Т. М. Щодо поняття «єврозлочин». Наукові читання, присвячені пам'яті професора Т. А. Денисової : збірник матеріалів, м. Запоріжжя, 10 березня 2022 р. Класичний приватний університет. Запоріжжя : КПУ, 2022. 480 с.

Ключові слова: концепція, єврозлочин, кримінальне право ЄС, транскордонна злочинність, інтеграція, правове регулювання злочинності, глобалізація, наднаціональність, права людини, інституційне регулювання.

СЕКЦІЯ № 8

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ВІДПОВІДНО ДО ПОЛОЖЕНЬ ЖЕНЕВСЬКИХ КОНВЕНЦІЙ 1949 РОКУ ТА ДОДАТКОВИХ ПРОТОКОЛІВ ДО НИХ 1977 РОКУ

Туляков В'ячеслав Олексійович

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ, Заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», суддя ad hoc Європейського суду з прав людини

ОКУПАЦІЙНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Динаміка кримінального права завжди була своєрідною основою формування Rule of Law. Для мене сьогодні у кримінальному праві центральною парадигмою розвитку є людиноцентричний, віктим-орієнтований підхід за яким охорона прав людини є центральним елементом кримінальної політики [1]. Водночас, яким чином сягнути справедливості у системі світового безладу та турбулентності, коли кримінальне право у класичному вигляді охорони та регуляції суспільних відносин замінюється субстратом політичних, адміністративних, дисциплінарних санкцій, не зовсім відомо. Гібридне кримінальне право, за нашою точкою зору, засновано на реалізації принципу нерівності у кримінально-правових відносинах. І якщо нерівна

рівність (за Г.Сковородою) поєднує унормованість, то рівність у кримінальному праві задзеркалля нівелюється виключеннями, привілеями та доцільним регулюванням шляхом зловживання правом чи владою.

Регулятивна функція сучасного кримінального права, - це не просто забезпечення безпеки об'єктів кримінально-правової охорони нормативно визначеними заходами державного примусу, а досягнення гармонії у взаємовідносинах між державою та громадянами, де відповідальності правопорушника кореспондує обов'язок держави щодо розшуку, покарання і реабілітації злочинця; компенсації і реституції особі, потерпілій від кримінального правопорушення; досягнення суспільного спокою та злагоди на міжнародному, національному, локальному та індивідуальному рівнях.

У випадку недосягнення такого гармонічного балансу ми зіштовхуємося із «розмиванням» нормативної усталеності кримінального правопорушення за рахунок корупційних чи кримінальних практик (пограничних ситуацій), що не можуть бути визнані правопорушенням; не підтримкою чи громадською протидією населенням діяльності з охорони правопорядку; конфліктами соціальних норм, які дозволяють скоєння правопорушень за умов сприяння відповідній ідеології; релігійній ворожнечі (злочини ненависті) чи праворозумінню відповідної анклавної соціальної групи (норми звичаєвого права, що легітимізують злочини проти чужаків та не членів групи); повстаннями та актами терору [2].

Теж саме стосується і узгодженості динамічних змін національного законодавства із контекстом Міжнародного гуманітарного права, права прав людини та міжнародного кримінального права.

Питання окупаційного кримінального права, або "у самурая є шлях" [3]

Дивлюся кримінальний блок Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949 в контексті останніх подій... «Стаття 64 - Кримінальне законодавство. I. Загальні зауваження

Кримінальне законодавство окупованої території залишається в силі, за винятком того, що воно може бути скасоване або призупинене державою-окупантом у випадках, коли воно становить загрозу її безпеці або є перешкодою для застосування цієї Конвенції. З урахуванням останнього міркування та необхідності забезпечення ефективного відправлення правосуддя трибунали окупованої території продовжують функціонувати щодо всіх правопорушень, які охоплюються зазначеними законами.

Окупаційна держава може, однак, підпорядкувати населення окупованої території положенням, які є необхідними для того, щоб дати можливість окупаційній державі виконувати свої зобов'язання за цією Конвенцією, підтримувати впорядковане управління територією і забезпечувати безпеку окупаційної держави, особового складу і майна окупаційних сил або адміністрації, а також установ і ліній зв'язку, що ними використовуються» [4] Таким чином, Стаття 64 Четвертої Женевської конвенції

визначає і розмежовує загальний характер влади окупаційної держави на окупованій території.]

А саме: Окупаційна держава зобов'язана відновити і забезпечити, наскільки це можливо, громадський порядок і безпеку, поважаючи, якщо тільки це не є абсолютно неможливим, внутрішні закони, що діють на окупованій території; Крім того, окупант зобов'язаний управляти окупованою територією в інтересах місцевого населення, забезпечуючи при цьому безпеку власних збройних сил. Право прав людини, що застосовується одночасно та екстериторіально, має керувати державою-окупантом у виконанні зобов'язань, які не обмежуються мінімумом, визначеним МГП, але також охоплюють додаткові права та привілеї, кодифіковані у договорах з прав людини.

На додаток до цих загальних правил існують інші специфічні зобов'язання та заборони, а саме зобов'язання забезпечувати основні потреби населення, що перебуває під захистом; зобов'язання сприяти наданню гуманітарної допомоги третіми сторонами; сувора заборона на переміщення власного населення на окуповану територію;

сувора заборона на примусове переміщення захищеного населення, з одночасним дозволом на тимчасову евакуацію для проведення військових операцій; зобов'язання поважати приватну власність; забороняється знищення майна, за винятком випадків, коли це є абсолютно необхідним для проведення військових операцій.

Цікаво. Публічний блок та безпека. Трибунали окупованої території. Хто буде визначати територіальну підсудність, спеціалізацію, та фахівців,

обізнаних у праві Держави-агресора, якщо використання та доступ до відповідних нормативних баз та літературних джерел в Україні призупинено, а для науковців та викладачів заборонено під острахом відповідальності відповідно 111-1 КК України?

«Стаття 65 - Кримінальне законодавство. II. Опублікування

Кримінальне законодавство, прийняте окупаційною державою, набирає чинності лише після того, як воно буде опубліковане і доведене до відома населення на його рідній мові. Дія цих кримінальних положень не має зворотної сили». [4]

Отже якнайменш це теж буде проблемним до виконання.

Я не кажу вже про універсальну юрисдикцію, але порушення принципу юридичної визначеності стосовно ст 8 КК України без надання ТОЧНОГО та ПОВНОГО переліку тяжких та особливо тяжких злочинів, на жаль, буде мати місце. З відповідними наслідками.

Я вже писав [5] , що юридичну визначеність необхідно розуміти через такі її складові як чіткість, зрозумілість, однозначність норм права; право особи у своїх діях розраховувати на розумну та передбачувану стабільність існуючого законодавства та можливість передбачати наслідки застосування норм права (легітимні очікування).] Плюс переклад, та нові редакції воєнних злочинів та злочинів проти людства (against humanity) згідно з ратифікацією Римського статуту.

Право прав людини. Коли та ким дерогація в рамках ст.15 ЄКПЛ буде проведеною щодо окупованої території? Пам'ятаємо European Court Of Human

Rights (ECHR) CASE OF LAWLESS v. IRELAND (No. 3, Application no 332/57) para 47 стосовно подання повідомлення про дерогацію протягом 12 днів з моменту початку дії обмежень як легітимного за терміном подання... [6]

«Стаття 66 - Кримінальне законодавство. III. Компетентні суди

У разі порушення кримінальних положень, встановлених нею відповідно до другого абзацу статті 64, окупаційна держава може передати обвинуваченого своїм належним чином створеним неполітичним військовим судам за умови, що ці суди засідають в окупованій країні. Апеляційні суди повинні переважно засідати вна території країни окупанта».[4] Знову. Належне створення неполітичних військових судів... Питання юрисдикції та повноважень... Пам'ятаємо, що згідно ст.125 КУ Створення надзвичайних та особливих судів не допускається. Але на території України... Тоді як і в який спосіб повинні бути створені суди на окупованій території...

«Стаття 67 - Кримінальне законодавство. IV. Положення, що підлягають застосуванню. Суди застосовують лише ті положення законодавства, які були чинними до вчинення злочину і які відповідають загальним принципам права, зокрема принципу, що покарання має бути пропорційним вчиненому злочину. Вони беруть до уваги той факт, що обвинувачений не є громадянином держави-окупанта».[4]

А ще осторонь залишилися питання *Ultima Ratio* та пропорційності за умов обвинувачення іноземця, юрисдикційних повноважень держав та

відповідальності в зоні бойових дій

Поводження з цивільним населенням та спротивом...
Профілактичні аспекти фільтрації, інтернування та позасудових арештів, оперативного контролю.

Пам'ятаємо справу "Пьотржак і Бичавська-Синярска та інші проти Польщі" (Pietrzak and Bychawska-Siniarska and Others v. Poland) (заяви No 72038/17 та No 25237/18), яка стосувалася скарги громадян Польщі на польське законодавство, що дозволяє режим таємного спостереження, яке охоплює як оперативний контроль, так і збереження даних телекомунікацій, поштових та цифрових комунікацій ("дані комунікацій") для можливого використання в майбутньому відповідними національними органами [6]. У рішенні у цій справі Європейський суд з прав людини одностайно постановив, що мали місце порушення статті 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя і кореспонденції) Європейської конвенції з прав людини у зв'язку зі скаргами на режим оперативно-розшукової діяльності, збереження даних про комунікації для потенційного використання відповідними національними органами, а також режим негласного спостереження відповідно до Закону про боротьбу з тероризмом. Суд постановив, що саме по собі існування відповідного законодавства є втручанням у права скаргників за статтею 8 ЄКПЛ. Тобто скарга була подана не НА ПОРУШЕННЯ права, а на ЗАКОНОДАВСТВО, ЯКЕ ПОТЕНЦІЙНО ПОРУШУЄ ПРАВА. Вважається, що це рішення є важливим кроком вперед у захисті прав громадян держави на недоторканність приватного життя та забезпеченні того, що правові рамки

поважають і захищають індивідуальні свободи. Можливо у майбутньому законодавство (або відсутність такого) на окупованих територіях буде також предметом скарг проти України. Безумовно виникнуть питання щодо пропорційності дерогації, моніторингу чутливої інформації в Україні, та на окупованих територіях...ї

А ще ж є вимоги МГП до кримінального процесу...
Тема окремих роздумів є.

Отже існує нагальне питання формування нового законодавства та належної практики окупаційного кримінального права з врахуванням концепту верховенства права, МГП, та дотримання прав людини...

Дорога зазначена. Дорожня карта потрібна!

Джерела:

1. Туляков В. О. Права людини та кримінальна політика / В. О. Туляков // Права людини та публічне врядування в сучасних умовах : Матер. VII Міжнар. правнич. форуму, 28 трав., 2024 р., м. Чернівці / Уклад. І. В. Ковбас, І. І. Бабін, О. І. Ющик, І. Ж. Торончук, П. І. Крайній. - Чернівці : Технодрук, 2024. - С. 173-176.
2. Туляков В. О. "Чорні лебеді" кримінального права та методологія правового регулювання // Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків (18–19 жовт. 2018 р.)– Харків : Право, 2018. – С. 38-41
3. Туляков В. О. Окупаційне кримінальне право: МГП та національне кримінальне законодавство. Основні тенденції розвитку / В. О. Туляков //

ResearchGate. - препринт. - 2024. - 8 с. Режим доступу: DOI:10.13140/RG.2.2.24759.74404

4. Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949/ URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.33_GC-IV-EN.pdf

5. Міжнародні стандарти прав людини у кримінальному праві: компаративна перспектива = Human rights from a comparative criminal law perspective: посібник: електрон. навч. вид.– Харків: Право, 2022. – 220 с. –URL: <https://library.nlu.edu.ua/images/files/MSPLKP.pdf>
para 343

6. ECHR, CASE OF LAWLESS v. IRELAND (No. 3, Application no 332/57) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57518>

7. ECHR, CASE OF PIETRZAK AND BYCHAWSKA-SINIARSKA AND OTHERS V. POLAND (application No 72038/17 та No 25237/18) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-14333>

Ключові слова: Право людини, окупаційне право, верховенство права, Міжнародне гуманітарне право, кримінальне законодавство.

Пилипенко Володимир Пилипович
*доктор юридичних наук, доцент кафедри
міжнародних відносин Львівського університету
бізнесу і права*

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЖЕНЕВСЬКИХ КОНВЕНЦІЙ 1949 РОКУ ПРО ЗАХИСТ ЖЕРТВ ВІЙНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ

12 серпня 1945 року на Дипломатичній конференції ООН у Женеві відбулось підписання Женевських Конвенцій про захист жертв війни. Це чотири конвенції, що набрали чинності 21 жовтня 1950 року - Женевська конвенція «Про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях»; Женевська конвенція «Про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, з складу збройних сил на морі»; Женевська конвенція «Про поводження з військовополоненими» та Женевська конвенція про «Захист цивільного населення під час війни».[1] Женевські конвенції – історичні документи, основним завданням яких є забезпечення захисту жертв збройного конфлікту. Ці Конвенції ратифіковані усіма державами-членами ООН, що робить їх унікальними за своєю значимістю не лише для Міжнародного гуманітарного права (МГП), а для всього міжнародного правопорядку.

Сьогодні, через 75 років після їх прийняття, Женевські конвенції про захист жертв війни є актуальними і для України, у зв'язку із триваючим

збройним конфліктом внаслідок російської агресії. Але чи дійсно усі наявні у цих Конвенціях правові механізми здатні ефективно та дієво забезпечувати захист жертв російсько-української війни? Чи можуть окремі норми та цілі інститути, закладені у цих Конвенціях майже століття бути імплементованими на практиці в сучасних міжнародних збройних конфліктах? Насправді, як показує російська агресія в Україні, чимало норм, закладених в Женевські Конвенції у 1949 році виявились «мертвими» у XXI столітті, що у свою чергу спричиняє неможливість повноцінного захисту жертв російської агресії, призводячи до порушень МГП, скоєння воєнних злочинів та додаткових людських страждань під час війни.

Одним із яскравих прикладів правових механізмів, які передбачені Женевськими Конвенціями 1949 року, проте виявились недієздатними під час російсько-української війни є механізм держав-покровительок.

Цей інститут МГП згадується у всіх чотирьох Женевських конвенціях 1949 року, що свідчить про його особливу роль у мінімізації негативних наслідків збройного конфлікту. Вперше положення, що стосуються держав-покровительок з'явились ще у 1929 році в Конвенції про військовополонених (стаття 86), хоча в тому чи іншому вигляді такі приклади існували ще з XVI ст.[2] Тоді лише великі держави мали посольства, і з міркувань престижу вони часто захищали інтереси малих чи середніх країн та їхніх громадян. Пізніше деякі з цих малих і середніх країн попросили великі

держави взяти на себе захист їхніх інтересів у країнах, де вони самі не були представлені.

Діяльність держав-покровительок у зв'язку з цим мала найрізноманітніший характер, починаючи від спеціальних представництв в окремих випадках і закінчуючи загальним і постійним захистом інтересів громадян країни, що перебуває під захистом. Ця діяльність, звичайно, не могла призвести до захисту осіб, які перебувають під захистом, від законів держави перебування; воно було спрямоване скоріше на те, щоб з ними поводитися відповідно до цих законів і міжнародних договорів і звичаїв. Це важливо, оскільки захист іноземних інтересів у воєнний час є лише одним із випадків захисту серед інших, однак з тією різницею, що існування стану війни робить його більш необхідним, водночас певним чином обмежуючи його. Насправді роль Держави-покровительки під час війни часто обмежувалася охороною дипломатичних і консульських приміщень та архівів, а також час від часу пересиланням документів.

Ситуація змінилась під час Першої світової війни. Дуже велика кількість військовополонених з обох сторін і час їх перебування в полоні дуже швидко поставили питання про нагляд за поведженням з ними. Положення, додані до Четвертої Гаазької конвенції 1907 року, містили певні короткі правила щодо поведження з військовополоненими, але не передбачали можливості нагляду. Цивільні особи, інтерновані на території сторін конфлікту чи утримувані на окупованій території взагалі не були захищені жодним міжнародним договором; все, що можна було застосувати до їхнього випадку, було

звичаєвим правом, наскільки це можна було визначити.

У сучасному МГП державам-покровителькам відводиться особлива роль у збройних конфліктах. Це держави, які призначаються для захисту інтересів воюючих сторін і цивільного населення в умовах війни. Їх основна місія — бути нейтральним посередником для забезпечення дотримання норм гуманітарного права. Згідно з Женевськими конвенціями 1949 року, держави-покровительки мають наступні ключові функції:

1. Посередництво між воюючими сторонами — держави-покровительки забезпечують контакт і сприяють діалогу між сторонами конфлікту для захисту прав затриманих, поранених та цивільних осіб.
2. Моніторинг умов утримання військовополонених та інтернованих осіб — вони мають право відвідувати місця утримання військовополонених та цивільних осіб, перевіряючи дотримання умов життя, харчування, медичної допомоги тощо.
3. Захист цивільного населення — держави-покровительки мають слідкувати за дотриманням прав цивільних осіб, які перебувають на окупованих територіях або постраждали від конфлікту.
4. Передача інформації — вони можуть допомагати в обміні інформацією між сторонами конфлікту, зокрема про поранених, загиблих чи осіб, що пропали безвісти [1].

Якщо держави не можуть домовитися про державу-покровительку, таку функцію часто бере на себе Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ). МКЧХ може виконувати аналогічну роль у

забезпеченні гуманітарних прав і захисту постраждалих від війни.

Таким чином, держави-покровительки в рамках МГП мали б бути важливим механізмом для забезпечення захисту людяності навіть у найскладніших умовах збройних конфліктів.

Проте, в сучасних збройних конфліктах через складність узгодження нейтральної держави цей інститут проявив себе малоефективно. Можна назвати лише декілька вдалих прикладів застосування цього механізму. Так, Швеція як держава-покровителька під час війни у В'єтнамі (1955-1975) представляла інтереси Сполучених Штатів у Північному В'єтнамі, з яким США не мали дипломатичних відносин. Шведські представники діяли як посередники між двома сторонами в гуманітарних питаннях, зокрема в питаннях, що стосувалися утримання американських військовополонених у В'єтнамі. У 1990-х роках, коли США та Північна Корея не мали дипломатичних відносин, Куба виконувала функції держави-покровительки для обох сторін. Швейцарія свого часу виступала як держава-покровителька в ірано-американських відносинах Після Ісламської революції в Ірані 1979 року, коли США та Іран розірвали дипломатичні відносини, Швейцарія стала державою-покровителькою для обох країн. Вона представляла інтереси США в Ірані, забезпечуючи комунікацію між двома державами, зокрема в питаннях утримання громадян США в Ірані та врегулювання гуманітарних проблем. Швейцарія також використовувала ці функції в індо-пакистанському конфлікті (1971).

Під час війни між Індією та Пакистаном у 1971 році, що призвела до утворення Бангладеш, Швейцарія виступала державою-покровителькою для обох країн. Вона допомагала у гуманітарних питаннях і захисті прав військовополонених.

Ці приклади демонструють, що сам пособі інститут держав-покровительок у Міжнародному гуманітарному праві може відгравати важливу роль у складних міжнародних конфліктах, допомагаючи підтримувати гуманітарні зв'язки між ворогуючими сторонами та захищати права людей, постраждалих від війни.

Проте, як справедливо відзначено у нещодавньому звіті експертів ОБСЄ: «...інститут покровительства в принципі не використовується з часів Другої світової війни»[3].

Щодо триваючої російсько-української війни, що стала наймасштабнішим міжнародним збройним конфліктом на теренах сучасної Європи після Другої світової війни, успішних спроб залучити державу-покровительку в російсько-український збройний конфлікт у формі, передбаченій Женевськими конвенціями, на жаль, немає.

Механізм держав-покровительок працює тільки тоді, коли обидві сторони конфлікту погоджуються на участь певної нейтральної держави. У випадку ж із російською агресією, політична та дипломатична напруженість між сторонами робить важким узгодження такої держави. росія і Україна мають протилежні позиції щодо суті конфлікту, що ускладнює можливість знайти державу, яку обидві сторони вважатимуть нейтральною. Можна було б говорити про роль Міжнародного Комітету

Червоного Хреста (МКЧХ), який міг би виконувати функції держави-покровительки відповідно до Женевських Конвенцій, проте на сьогодні, немає вагомих доказів, що МКЧХ намагається ефективно використати таку можливість, надану йому Міжнародним гуманітарним правом. Та й українська сторона неодноразово заявляла як про малоефективність цієї організації під час повномасштабної російської агресії, так і про її неоднозначну позицію щодо власне самого збройного конфлікту.

Протягом останніх років деякі держави, зокрема Туреччина і Швейцарія, намагалися виступати як посередники для переговорів або гуманітарних ініціатив. Наприклад, Туреччина відіграла роль посередника у «зерновій угоді» між Україною та Росією під егідою ООН. Однак ці ініціативи більше стосувалися дипломатичного посередництва, ніж конкретної ролі держави-покровительки у форматі Міжнародного гуманітарного права.

З огляду на складність і масштаб російсько-українського конфлікту, а також політичні інтереси залучених сторін, перспективи призначення держави-покровительки залишаються малоімовірними. Натомість роль нейтральних посередників виконується міжнародними організаціями та державами, які займаються вирішенням гуманітарних питань без формального статусу держави-покровительки.

Таким чином, хоча механізм держав-покровительок згідно з Міжнародним гуманітарним правом існує,

застосування його на практиці під час триваючої збройної агресії рф видається неможливим.

Джерела:

1. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/geneva-conventions-1949additional-protocols-and-their-commentaries>
2. <https://www.legal-tools.org/doc/1d2cfc/pdf/>
3. https://www.osce.org/files/f/documents/5/2/568018_0.pdf

Ключові слова: Женевські конвенції, держави-покровительки,, російсько-українська війна, Міжнародний Комітет Червоного Хреста.

Пасечник Олена Владиславівна

доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

Єрофєєва Ольга Сергіївна

здобувачка вищої освіти Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Розпочата широкомасштабна збройна агресія рф проти України вплинула на всі сфери життя нашого народу. На жаль, кожен з нас ніколи не зможе забути ті жахливі події, які відбувалися і надалі відбуваються в Україні. Воєнні злочини, що вчиняються військовослужбовцями рф на території

нашої держави, порушують міжнародне гуманітарне право. Проблема катувань українських військовополонених має широкомасштабний характер. Діяльність органів слідства спрямована на виявлення цих злочинів та їх документування значно ускладнюється сучасними умовами ведення воєнних дій.

Основним критерієм поведження з військовополоненими, наскільки це можливо під час війни, є принципи гуманності. Норми про гарантування прав полонених найбільш повною мірою законодавчо закріплені у Женевських Конвенціях від 12 серпня 1949 р.: "Про поліпшення долі поранених та хворих у діючих арміях"; "Про поліпшення долі поранених, хворих та осіб зі складу збройних сил на морі, які потерпіли корабельну аварію"; "Про поведження з військовополоненими"; "Про захист цивільного населення під час війни".

У статті III, статті 4 Женевської Конвенції (далі – Конвенція) до категорій осіб, які є військовополоненими під контролем ворога, відносяться :

1) «члени збройних сил сторін конфлікту, а також члени ополчень або добровольці, що належать до цих збройних сил, - збройні сили держав.

2) члени інших збройних формувань і добровольчих сил, зокрема організованих рухів опору, які належать до ЗК і діють на її території чи за її межами, навіть якщо ця територія окупована» [1].

Міжнародне гуманітарне право передбачає надання полоненим військовим та цивільним дещо різних рівнів та режимів захисту. Особливою проблемою, що потребує міжнародної уваги, є

порушення прав військовополонених, яке представлено у декількох аспектах. Зокрема, однією з актуальних проблем є недотримання міжнародних стандартів щодо поводження з військовополоненими під час війни, зокрема відбувається порушення:

- статті 13 Женевської конвенції «жодного військовополоненого не можна піддавати фізичному каліченню або медичним чи науковим експериментам будь-якого характеру...» [1]. Як приклад у 120-й виправній колонії в окупованому Донецьку до українських військовополонених застосовували тортури (систематично били, зв'язували руки і ноги колючою проволокою). Страти військовополонених не є поодиноким ситуацією, зокрема, даних Генеральної прокуратури України зафіксовано щонайменше 93 випадки страт, з них 80% здійснені 2024 року;

- статті 17 Конвенції, яка забороняє будь-які форми фізичних чи моральних тортур або будь-який примус до військовополонених з метою отримання від них будь-яких відомостей. Для полонених українських військових не створено спеціальних таборів, у зв'язку із чим військовополонені утримуються здебільшого у місцях позбавлення волі пенітенціарної системи країни-агресора. Звільнені з полону українські військові повідомляють про факти катувань, фізичного та психологічного насильства. Ставлення до полонених подекуди значно гірше, ніж до ув'язнених там осіб. Також порушенням цього права є ситуація, коли «на початку квітня в Маріуполі окупанти піддали катуванню, а потім стратили

офіцера Національної гвардії України, після того як він відмовився надати пароль до радіостанції, яку використовували українські військові» [3, с. 8];

- статті 18 Конвенції, яка гарантує майнові права військовополонених. Систематично військовослужбовці рф забирають не лише речі особистого користування полонених, а й речі першої необхідності, зокрема ліки;

- статті 19 Конвенції, де йдеться про необхідність евакуації полонених від зони активних бойових дій. Згідно статті 23 Конвенції «жодного військовополоненого не можна будь-коли відправити в такий район, в якому йому загрожував би вогонь із зони боїв, або тримати його там...» [1];
Порушення норм цих статей спостерігаємо під час утримання військовополонених у прифронтовій Оленівці;

- законного утримання в полоні. Під цим розуміється зокрема і незаконне захоплення військовополонених, викрадення їх або ж утримання в неналежних умовах;

- статей 23-32 Конвенції щодо відсутності медичної допомоги, нормального харчування та інших основних потреб. Спостерігається різке зниження ваги, проблеми зі здоров'ям у військових, які повертаються з полону. Все це і є свідченням не дотримання окупантами елементарних норм міжнародного гуманітарного права;

- статей 79-81 Конвенції щодо представників військовополонених

Крім того, рф не допускає спостерігачів ООН з прав людини до доступу до місць утримання під вартою. За словами голови Моніторингової місії

ООН з прав людини в Україні Матильди Богнер, є випадки, коли полонених у деяких місцях утримання під вартою змушували пробігати між двома шеренгами охоронців, які жорстоко їх били [2, с. 27].

До дещо проблематичного питання, на мою думку, можна віднести також низький рівень міжнародного тиску та відповідальність до країн-порушників дотримання міжнародного гуманітарного права. Необхідно забезпечити безперервний моніторинг порушень у поводженні з військовополоненими, ефективні засоби притягнення винних до відповідальності.

На прикладі російсько-української війни, можна дійти висновку, необхідності перегляду підходів правового становища військовополонених у сфері міжнародного гуманітарного права, зважаючи на реалії сьогодення. Існує значна різниця між умовами утримання військовополонених українською стороною та стороною країни-агресора. У наш час, українські військовополонені не мають впевненості у застосуванні до них в повному обсязі норм міжнародного права. Задля забезпечення законного поводження з військовополоненими насамперед необхідно мати механізми для зв'язку з міжнародними гуманітарними організаціями (Міжнародний Комітет Червоного Хреста) та правозахисними групами.

Джерела:

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_153

2. Березняк В.С. Демичева А.В. Права людини в умовах широкомасштабного збройного конфлікту в Україні: аналітичний огляд. Дніпро. ДДУВС. 2023. С.27
3. Upravlinnia Verkhovnoho komisara OON (2023), povodzhennia z viiskopolonenyumu ta osobamy, yaki prypunuly uchast u voiennykh diiakh, v konteksti zbroinoho napadu rosiiskoi federatsii na Ukrainu 24 liutoho 2022 roku – 23 liutoho 2023 roku, 24 bereznia 2023 roku.

Ключові слова: війна, військовополонені, збройні формування, збройна агресія, міжнародне гуманітарне право, Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, законність.

Кононець Олена Миколаївна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету, адвокат, керівник адвокатського бюро «Олена Кононець та партнери»*

Піна Дмитро Романович

здобувач вищої освіти Державного торговельно-економічного університету

**ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ВІДПОВІДНО
ДО ПОЛОЖЕНЬ ЖЕНЕВСЬКИХ
КОНВЕНЦІЙ
1949 РОКУ ТА ДОДАТКОВИХ
ПРОТОКОЛІВ ДО НИХ 1977 РОКУ**

Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року утворюють міцний фундамент

міжнародного гуманітарного права, встановлюючи стандарти захисту прав людини в умовах збройних конфліктів. Їхнє значення виходить далеко за межі міжнародних домовленостей, адже вони слугують гарантами мінімізації страждань під час бойових дій. Завдяки цим документам створено рамкові механізми, які забезпечують безпеку та недоторканність цивільного населення, військовополонених, поранених і хворих, а також обумовлюють норми поведження з комбатантами та некомбатантами.

Існує чотири самостійних міжнародних договори:

- Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях;
- Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, з складу збройних сил на морі;
- Женевська конвенція про поведження з військовополоненими;
- Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни.

Ухвалення конвенцій відбулося 12 серпня 1949-го в Женеві (Швейцарія) на Дипломатичній конференції за участі представників понад 60 держав світу. Сьогодні у Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 р. приймають участь усі держави світу, а самі Конвенції з Додатковими протоколами до них є фундаментом міжнародного гуманітарного права.

Перша Женевська конвенція – Конвенція про поліпшення долі ранених на полі бою 1864 р. була прийнята 22 серпня 1864 р. та ознаменувала виникнення міжнародного гуманітарного права.

Послідовно були прийняті Женевські конвенції у 1906, 1929, 1949 рр. та Додаткові протоколи до Женевських конвенцій 1949 р. – у 1977 та 2005 рр.

Унікальність цих конвенцій полягає в тому, що разом зі Статутом ООН вони – єдині міжнародні договори, в яких беруть участь всі держави. Заперечення, ігнорування фундаментальних норм, проголошених у цих конвенціях, ставить державу поза межею цивілізованого співтовариства, а дії індивіда кваліфікує як воєнні злочини поряд із агресією, геноцидом і злочинами проти людяності, які вважаються міжнародними злочинами і підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. [1] Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р. діють разом із трьома Додатковими протоколами:

- Додатковим протоколом до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 р.;
- Додатковим протоколом до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, від 8 червня 1977 р.;
- Додатковим протоколом до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми, від 8 грудня 2005 р.

Кожен Додатковий протокол – самостійний міжнародний договір, який передбачає окрему процедуру приєднання до нього держави-учасниці Женевських конвенцій. Ступінь участі держав у Додаткових протоколах є нижчим, ніж у Женевських

конвенціях 1949 р. Міжнародне гуманітарне право застосовується в разі збройного конфлікту та створено державами саме для того, щоб накласти певні рамки на насильство під час війни, обмежити страждання, захистити жертв війни. [2]

Ключові принципи захисту прав людини під час збройних конфліктів базуються на нормах міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів до них 1977 року.

Для початку розглянемо що таке міжнародне гуманітарне право (МГП)

МГП – це система норм, покликана зменшувати гуманітарні наслідки збройних конфліктів. Його часто називають правом збройних конфліктів або правом війни. Основна мета МГП полягає в обмеженні методів та засобів ведення війни, якими можуть користуватися сторони конфлікту, а також у забезпеченні захисту та гуманного ставлення до осіб, які не беруть або припинили брати участь у бойових діях. В цілому, МГП регулює норми міжнародного права, що встановлюють мінімальні стандарти гуманності, яких слід дотримуватися під час будь-якого збройного конфлікту.

Отже, головні принципи захисту прав людей є такі як: принцип гуманності забезпечує захист осіб від насильства, тортур, нелюдського або принизливого поводження. Він забороняє вбивства, катування та жорстоке поводження з будь-якою людиною під час війни. Принцип розрізнення вимагає чіткого розмежування між учасниками бойових дій та цивільними особами. Бойові дії

мають бути спрямовані лише проти комбатантів і військових об'єктів, тоді як цивільні особи й об'єкти повинні бути захищені від атак.

Принцип пропорційності забороняє операції, які можуть призвести до надмірної шкоди цивільним порівняно з очікуваними військовими результатами. Це означає, що військові дії повинні уникати непропорційної шкоди цивільним, де збитки можуть перевищувати будь-яку можливу військову перевагу.

Принцип військової необхідності дозволяє здійснювати операції лише в тому обсязі, який необхідний для досягнення конкретної військової мети, і забороняє атаки без вагомої військової підстави. [3, с.114]

Окрім того, існує заборона на застосування певних видів зброї та методів ведення війни, які завдають надмірних страждань або впливають негативно на цивільне населення. Ці принципи є основними в міжнародному гуманітарному праві і встановлюють мінімальні стандарти захисту прав людини в умовах збройних конфліктів.

Висновок. Проаналізувавши різні джерела стосовно цього питання, можу зробити такі висновки. Захист прав людини відповідно до положень Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів 1977 року є фундаментальною складовою міжнародного гуманітарного права. Ці документи забезпечують захист цивільних осіб, поранених, військовополонених та інших, хто не бере участі або припинив брати участь у бойових діях. Вони встановлюють чіткі правила щодо гуманного поводження та забороняють акти насильства проти тих, хто найбільше страждає під час війни. Таким

чином, Женевські конвенції та їхні протоколи слугують важливим інструментом для обмеження воєнних страждань і збереження людяності навіть у найважчих умовах збройних конфліктів.

Джерела:

1. Офіційний сайт омбудсмана України
<https://www.ombudsman.gov.ua/uk/zhenevski-konvenciyi-pro-zahist-zhertv-vijni-1949-roku>
2. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (від 12 серпня 1949 року)
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
3. Міжнародне гуманітарне право, Нільс Мельцер Координатор – Етьєн Кюстер (398 с.)
<https://www.asser.nl/media/795044/icrc-comprehensive-introduction-to-ihl-ukr.pdf>

Ключові слова: Женевські конвенції, Додаткові протоколи, міжнародне гуманітарне право, збройний конфлікт, захист прав людини.

Мицька Олександр Іванович

доцент кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України, Інституту професійного розвитку, Пенітенціарної академії України, кандидат юридичних наук

ГУМАННІСТЬ РЕЖИМУ УТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МІЖРАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

За всю історію збройних конфліктів, які

перетворюються на війни законними учасниками яких були і залишаються військовополонені.

В різні історичні періоди змінювалось підходи щодо утримання та поводження з військовополоненими.

Участь бранців перших міжплемінних конфліктів була незavidною. Первісні люди не бачили ніякого сенсу щадити ворогів, і тим більше забезпечувати їм умови для виживання. Чоловіків, які зазвичай вижили в результаті сутички між племенами, добивали переможці.

В інші часові проміжки історії при здійсненні завойовницьких війн вже почалися зароджуватись перші ознаки гуманності утримання та поводження з військовополоненими. Так, військовополонених могли перетворити на рабів і примушувати виконувати всі забаганки завойовника. По історичним довідкам грецький і римський античні періоди суттєво різнилися. Древні греки мали більш гуманістичний підхід до ведення війни.

Втім, події минулого століття, серед яких дві світові війни, велика кількість локальних збройних конфліктів зумовили активізацію дослідження питань міжнародного гуманітарного права, зокрема правил утримання та поводження з військовополоненими[1, с. 52]. Міжнародне право містить низку документів щодо регулювання поводження з військовополоненими.

Якщо говорити про гуманність, щодо військовополонених то про це чітко вказують положення статті 13 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 року, а саме з військовополоненими необхідно завжди

поводитися гуманно. Будь-який незаконний акт чи бездіяльність з боку держави, що тримає в полоні, які спричиняють смерть або створюють серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого, що перебуває під її охороною, забороняються та будуть розглядатись як серйозне порушення цієї Конвенції.[2]

Також слід зазначити, що на теперішній час є зайвим прирівнювати військовополонених Збройних сил України. Як визначає Постанова КМУ № 513 від 05.04.2022 року, яка прийнята на основі Женевської конвенції-жодному військовополоненому не наказують виконувати роботу, яка може бути принизливою для військовослужбовця Збройних Сил України.

Усім військовополоненим виплачується щомісячний аванс грошового забезпечення у розмірах, визначених статтею 60 Женевської конвенції для відповідних категорій, який конвертується в національну валюту України. Спеціальною угодою сторін конфлікту може бути визначено інший розмір авансу.

У разі коли суми авансу грошового забезпечення перевищують грошове забезпечення відповідних категорій військовослужбовців Збройних Сил України або з інших причин, до укладення спеціальної угоди сторін конфлікту про зміну таких сум військовополоненим продовжується зарахування цих коштів у кредит рахунків. Тимчасове обмеження сум, які виплачуються з авансів грошового забезпечення, повинне бути обґрунтованим та становити не менше ніж розмір авансу грошового забезпечення категорії I або

відповідної категорії військовослужбовців Збройних Сил України[3]

Слід зрозуміти, що всі учасники збройного конфлікту виконують злочинні накази керівництва і тому після потрапляння в полон залишаються військовослужбовцями та принаймні можуть розраховувати на таке ж грошове забезпечення яке було до потрапляння в полон, але на нашу думку, це нормативно-правове положення слід переглянути за принципом адекватності, щодо зниження грошового забезпечення військовополонених.

Інший аспект щодо утримання та поведження з військовополоненими стосується дотримання режимних вимог. Так, режим тримання військовополонених у таборах повинен забезпечити їх ізоляцію від місцевого населення та виключити можливість їх втечі.[3] В цьому випадку слід звернути увагу на скоєння втечі військовополонених. Підтримуючи думку А. Степанюка, який робить порівняльну характеристику військовополонених та засуджених, які ізольовані від суспільства. Вчений зазначає, що військовополонені за своїм статусом це особи які обмежені волі, а не позбавлені волі[4, с. 134]. У разі скоєння втечі засудженими які перебувають в ізоляції від суспільства за національним законодавством передбачена кримінальна відповідальність, а відносно військовополонених тільки дисциплінарна. На останок, слід зазначити, що в конфлікті рф та України, хоча військовополонені знаходиться під захистом та контролем держави яка тримає в полоні.

Джерела:

1. В.О. Іщенко Окремі міжнародні стандарти у сфері прав військовополонених Актуальні проблеми нормативно-правового визначення статусу військовополонених матер. міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 10 листоп. 2022 р.) [редкол.: С. С. Чернявський, Є. Ю. Бараш, В. В. Корольчук]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. – 199 с.
2. Про поводження з військовополоненими: Конвенція від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text. (дата звернення 27.10. 2024)
3. Про затвердження Порядку тримання військовополонених: Постанова Кабінету міністрів України від 05.04.2022 р. № 413 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-%D0%BF#Text>. (дата звернення 27.10.2024)
4. А. Ф. Степанюк Женевська конвенція про поводження з військовополоненими та порядок тримання військовополонених в Україні Актуальні проблеми нормативно-правового визначення статусу військовополонених матер. міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 10 листоп. 2022 р.) [редкол.: С. С. Чернявський, Є. Ю. Бараш, В. В. Корольчук]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. – 199 с.

Ключові слова: військовополонені, гуманність, Женевська конвенція, грошове забезпечення, утримання.

Лисик Володимир Михайлович
доцент, доцент кафедри міжнародного права
Львівського національного університету імені
Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

XX століття також ознаменувалося безпрецедентними фактами порушення прав людини, двома світовими війнами, кількома геноцидами, величезною кількістю воєнних злочинів та злочинів проти людяності тощо.

В той же час період після закінчення Другої світової війни можна вважати безпрецедентною епохою миру та панування міжнародного права. Саме в цей період війна була проголошена протиправною і утвердився принцип «заборони сили і погрози силою», було створено універсальну і кілька регіональних систем захисту прав людини.

Проте, це аж ніяк не означає, що збройні конфлікти перестали бути буденністю, однак їх кількість суттєво скоротилася. В післявоєнний період було прийнято низку договорів в сфері міжнародного гуманітарного права (далі – МГП), які були спрямовані на врегулювання поведінки воюючих сторін під час збройних конфліктів. Сюди в першу чергу слід віднести чотири Женевські конвенції 1949 р. та два Додаткових протоколи 1977 р. та низку договорів, які стосувалися обмеження застосування окремих видів зброї. І хоча загалом стан дотримання законів і звичаїв ведення війни

покращився, норми МГП без сумніву залишаються чи не найчастіше порушуваними. Серед іншого це зумовлено тим, що по суті більшість механізмів, які передбачені для імплементації норм цієї галузі міжнародного права не працюють взагалі, або використовуються в досить обмеженому вигляді на відміну від схожих механізмів інших галузей міжнародного права. З чим пов'язана така низка ефективності норм МГП? Спробуємо відповісти на дане питання.

І розпочати слід з того чому суб'єкти міжнародного права взагалі дотримуються норм міжнародного права. Це непросте питання і тут немає простої і однозначної відповіді, але загалом дуже спрощуючи можна сказати, що це відбувається, бо державам вигідно їх дотримання. Сюди ж можна віднести аргумент, що міжнародне право є юридично обов'язковим, оскільки держави дали на це свою згоду (хоча не зрозуміло яким чином чи у якому документі). Лукашук І.І., стверджував, що при укладенні будь-якої угоди, насправді укладають дві угоди, одна з яких стосується юридичної обов'язковості. Не менш популярною є позиція згідно якої пояснити обов'язкову силу міжнародного права, як і права взагалі, можна лише історично. Щоб це зробити потрібно зрозуміти чому з'явилося право як специфічний соціальний феномен. Відповідно, міжнародне право обов'язкове тому що це – право.

Слід відзначити, що на відміну від національного права у міжнародному праві немає вищої влади за самих суб'єктів (в першу чергу держави). Тобто міжнародному праву непритаманна

верховна влада, воно не нав'язується зверху яким-небудь органом, що є вищим за держави. Такого органу тут просто не може бути. Таким чином, особливістю міжнародного права є те, що воно є горизонтальною, а не вертикальною системою, тобто воно покликане координувати діяльність суб'єктів, а не забезпечувати їх субординацію.

При цьому кількість суб'єктів є досить малою (на сьогодні існує не більше двохсот п'ятдесяти держав). Дана обставина дає можливість значну частину рішень приймати шляхом загального консенсусу. На сьогодні більшість норм міжнародного права створена саме таким чином. Однак такий консенсус полягає не тільки у висловленні прямої згоди на дійсність для держави міжнародного договору. Набагато частіше він проявляється в підтримці державою тих чи інших взірців (стандартів) поведінки суб'єктів, які при багаторазовому повторенні стають юридично обов'язковими як звичаєві норми. Крім того, більшість держав підтримують існуючу систему міжнародного права, оскільки без цього жодна подібна система не могла б існувати.

Не менш важливу роль у забезпечення дотримання норм міжнародного права відіграє взаємність. Так, наприклад держави дотримуються норм про імунітети і привілеї дипломатів, оскільки їх недотримання потягло б таку саму реакцію із сторони інших держав, і як наслідок, їх власні дипломати опиняться без захисту.

Додатковим аргументом є також те, що часто держави дотримуються норм міжнародного права оскільки факти їх недотримання будуть засуджені

міжнародною спільнотою, і в кінцевому результаті держава порушник може опинитися в міжнародній ізоляції. На сьогоднішній день таку ситуацію можна спостерігати у відношення росії.

Крім того, про юридичну обов'язковість норм міжнародного права свідчить і той факт, що держави завжди вчиняючи ті чи інші дії на міжнародній арені практично намагаються аргументувати їх з точки зору міжнародного права. При цьому така аргументація особливо у випадку міжнародного спору є досить суперечливою. Як приклад можна назвати аргументацію США стосовно військових компаній у Афганістані та Іраку, росії щодо причин агресії стосовно України.

Таким чином, для того щоб норми міжнародного права належним чином виконувалися потрібно як мінімум два моменти: воля держав (їх зацікавленість) та їх співробітництво. Та саме цих елементів не існує коли йдеться про виконання норм МГП, оскільки перебуваючи у збройному конфлікті держави, не тільки не прагнуть дотримуватися норм про взаємну ввічливість, але й взагалі прагнуть знищити одна одну.

І тут слід згадати про думку, які колись висловив Г. Гроцій [1], що міжнародне право слід розділити на «право війни» та «право миру». Розвиваючи цю думку, можна стверджувати, що всі галузі (за винятком однієї) сучасного міжнародного права є правом миру. Про це свідчить те, що тут домінує принцип взаємності, а також використовуються контрольні, в тому числі і судові органи, діяльність яких неможлива без прямої згоди держав.

Що ж стосується МГП, то дана галузь є єдиною, яка на даний час належить до «права війни», де все ще продовжує застосовуватися «право сили», а принцип взаємності працює майже завжди виключно у негативному розумінні. У зв'язку із цим, ми можемо спостерігати дуже своєрідний механізм імплементації норм цієї галузі - тут по суті відсутні міжнародні органи. Якщо детально проаналізувати Женевські конвенції 1949 року, то ми виявимо - тут існують виключно моніторингові органи, до того ж із досить обмеженими повноваженнями. Більше того, для їх функціонування потрібна згода воюючих держав. По суті, це призвело до того, що на сьогодні інститут Держави-покровительки та їх субституту не використовується. Інший орган - Міжнародний комітет Червоного Хреста працює в дещо «урізаному» вигляді, внаслідок відмови окремих держав допустити його на свою територію, надати йому доступ до підзахисних осіб чи передати передбачені нормами МГП відомості.

Ще одним аргументом на користь цієї тези ж те, що у Женевських конвенціях 1949 р. та інших міжнародних договорах в сфері МГП, які їм передували не існує жодного контрольного, судового чи іншого органу який би міг розглядати спори між воюючими державами. І це виглядає доволі логічним, бо як відомо, неможливо одночасно використовувати «силу права» та «право сили». Тут спрацьовує старе правило: «коли говорить зброя, право - мовчить», і відповідно за відсутності в міжнародному праві механізму примусового виконання рішень судових чи інших квазісудових установ, такі рішення до закінчення війни не будуть виконані. Тому МГП

передбачає дуже «мінімалістичний механізм» який діє в той час коли застосовується право війни, з тим щоб всі спірні питання, в тому числі і притягнення до відповідальності за порушення норм цієї галузі відбувалося вже після завершення збройного конфлікту, у мирний час, коли держави більш схильні самостійно і добровільно виконувати норми міжнародного права.

Слід відмітити, що міжнародна спільнота, яка надихнулася Пактами 1966 р. та практикою Нюрнбергського трибуналу спробували при наступній кодифікації норм МГП у Додатковому протоколі I 1977 року змінити цей стан речей, передбачивши у ньому новий орган - Міжнародну комісію із встановлення фактів. Повноваження Комісії можна прирівняти до квазісудових органів, оскільки вона могла проводити розслідування порушень МГП. Проте, для того потрібна було щоб сторони «прийняли компетенцію Комісії» [2; ст. 90], що як свідчить практика навряд чи можливо в умовах коли сторони перебувають в збройному конфлікті. Більше того, як засвідчила ситуація Російсько-Української війни, навіть якщо сторона дала попередньо таку згоду, вона її відкличе щоб уникнути факту констатації порушення норм МГП та відповідальності.

Таким чином, сучасне міжнародне право можна розділити на право війни і право миру в тому розумінні, яке висловив Г. Гроцій. Всі галузі міжнародного права є правом миру, а МГП - єдиною галуззю права війни. Тому, значною мірою ефективність норм МГП зумовлена особливостями міжнародного права загалом, та МГП як окремої

його галузі. Відсутність ефективного механізму примусового виконання рішень міжнародних органів, яка притаманна для міжнародного права загалом, зумовлює ситуацію коли держави виконують такі рішення лише у тих випадках коли зацікавленні у тому. Відповідно, виконання норм МГП, яке застосовується в умовах збройного конфлікту, коли держави не тільки не зацікавленні в будь якій співпраці, але й прагнуть знищити одна одну досить часто супроводжуватиметься порушенням норм цієї галузі, що серед іншого зумовлено відсутністю будь яких контрольних органів, що діють в рамках цієї галузі.

Джерела:

1. Neff, Stephen C., ed. Hugo Grotius on the Law of War and Peace: Student Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 524 p.
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199/print (дата звернення 21.10.2024).

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, МГП, права людини, збройний конфлікт, імплементація, право війни.

Грушко Мальвіна Валеріївна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична
академія»*

Тимошенко Дар'я Володимирівна

*юрист Регіонального центру прав людини,
здобувачка вищої освіти Національного
університету «Києво-Могилянська академія»*

ВИКЛИКИ ПРАВОЗАХИСТУ ПРАВ НА КУЛЬТУРНУ СПАДЩИНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Загарбницька політика РФ щодо України, що бере свій початок декілька століть тому, досі продовжує існування, вдаючись до все більш “витончених” методів, та особливо посилюючись в період збройних конфліктів.

Збройні конфлікти, зокрема війна в Україні, показують вразливість культурної спадщини, яка піддається руйнуванню, розкраданню та незаконному переміщенню. Правозахист культурних цінностей під час збройного конфлікту є однією з найбільш нагальних проблем сучасного гуманітарного права і набуває критичного значення для збереження національної ідентичності, історичної пам'яті та культурної цілісності.

Наразі культура сприймається як щось, що про сегмент розваги. Такою думкою ми заперечуємо те, що культура здатна на більше і такі думки просуваємо на вищі рівні: політичний, юридичний, стратегічний, безпековий тощо. І, на жаль, без

збройного конфлікту ми б навряд чи почали говорити про те, як захищати культуру та як коректно з нею взаємодіяти.

Наразі, існують проблеми та виклики, які можна об'єднати за декількома категоріями:

Юридичний вимір:

- наше законодавство є критично застарілим. Ті підходи, які відображено зараз у «культурному законодавстві» відображає не сучасну Україну та її тяжіння до демократії, а пережитки СРСР;
- державні або регіональні установи, які відповідають за збереження, захист і управління культурними об'єктами, не мають достатнього рівня знань, ресурсів чи організаційної здатності для ефективного виконання своїх обов'язків;
- незважаючи на існування міжнародних конвенцій, таких як Гаазька конвенція 1954 року про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, їх імплементація є недостатньою. Відповідальність за порушення часто є недосажною, а заходи щодо переслідування винних осіб не завжди ефективні.

Політичний вимір:

- влада, сприймаючи культуру у вигляді розважального сегменту, не сприяє просуванню на вищому рівні питань про важливість культури та її вплив на національну ідентичність, свідомість та пам'ять, що є логічним наслідком низького рівня обізнаності державних та політичних діячів.

Фактичний вимір:

- відсутність цифровізації сфери культури створило проблему, що цінності, які знаходились, до прикладу, на момент окупації в Криму, є для нас фактично втраченими, оскільки ми не маємо уявлення про те, як вони виглядають, тож, навіть знаючи їхнє теперішнє місцезнаходження, їхня подальша ідентифікація була б дуже маломожливою, оскільки зробити це лише за описом не виглядає як реальна опція;
- працівники сфери культури на момент окупації або виїжджають з окупованої території, або залишають сферу культури, або переходять на сторону держави-агресора та сприяють руйнуванню культурної спадщини;
- під час бойових дій культурні пам'ятки, музеї, архітектурні споруди та археологічні об'єкти стають жертвами як прямих атак, так і вторинних пошкоджень. Зокрема, важливі історичні об'єкти можуть стати мішенями з метою руйнування не лише самого об'єкту, а і ідентичності народу як такого;
- розкрадання та нелегальна торгівля артефактами (чорна археологія) – незаконні розкопки, викрадення та продаж культурних цінностей, що здійснюються без дозволу держави чи відповідних органів (при чому як українських, так і окупаційних), з метою наживи. Це завдає шкоди культурній спадщині, позбавляючи суспільство важливих археологічних та культурних артефактів та перешкоджаючи пожальшому науковому вивченню.

Які перспективи для культурної спадщини, що опинилась під окупацією РФ та до захисту якої ми не маємо доступу? На території тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим існують сотні поганих прикладів того, що відбувається та відбуватиметься надалі. Вони [приклади] демонструють, що поки матеріальна культурна спадщина перебуває в руках варварів, вона найбільш вразлива та гнучка до змін чи навіть зникнення.

Перший приклад – сучасний вигляд Ханського палацу в Бахчисараї [1]: численні тріщини на фасаді, процес заміни оригінальних елементів палацу на нові, проведення на території Палацу археологічних розкопок. Такий вигляд він має через те, що РФ систематично проводить масштабну так звану реставрацію, яка, звісно, не має нічого спільного з дійсним значенням цього слова, навіть якщо спиратись на російське законодавство, що регулює це питання. Автентичні елементи палацу замінюються на сучасні, що за своїми характеристиками та зовнішнім виглядом не відповідають оригінальним елементам. А про історичну цінність заміненних автентичних елементів на нові мова навіть не йдеться.

Другий приклад – без перебільшення культурна катастрофа – так званий історичний комплекс “Новий Херсонес” [2], побудований на місці пам’ятки археології всесвітнього значення, що перебуває під охороною ЮНЕСКО – Херсонесу Таврійського. Варто зазначити, що самий Херсонес та його хора це масштабна пам’ятка, яка займає ледве не всю територію Севастополя, проте місце

нового комплексу розташоване якраз в буферній зоні – зони, що знаходиться під охороною [3].

Третій приклад – зруйнований палац Калга-Султан. Зруйнований він був ще до окупації Криму РФ, а ось в 2017 році адміністрація міста Сімферополь ініціювала проведення розкопок на території палацу. Водночас навколо палацу з'явилися огорожі, що свідчили про будівництво в межах пам'ятки археології будівлі [4]. Таким чином, російські археологи та адміністрація міста порушили МГП, розпочавши розкопки на окупованій території, а також позбавили можливості дослідження цієї пам'ятки українськими археологами в майбутньому.

Рішення щодо захисту культурної спадщини на окупованих територіях не повинні обмежуватись виключно метою притягнення до відповідальності осіб, причетних до руйнування, важливішим є запобігання руйнуванню та розграбуванню як під час збройного конфлікту, так і після його закінчення або деокупації окремих тимчасово окупованих територій.

До прикладу, використання технологій для створення цифрових копій важливих культурних об'єктів дозволяє зберігати точну інформацію про них і, у разі руйнування, використовувати ці дані для реконструкції. Крім того, запровадження систем раннього попередження про загрози культурним об'єктам у зонах конфлікту може знизити ризик їх пошкодження: дрони та супутниковий моніторинг можуть допомогти фіксувати пошкодження та розкрадання.

До відповідальності винних – посилення покарання за руйнування культурних цінностей через міжнародні трибунали може стати вагомим

стримуючим фактором для порушників, проте у такому випадку потрібно враховувати, що винні у злочинах проти культурної спадщини нерідко (дуже часто) усвідомлюють протиправність своїх дій, але не вірять, що будуть притягнуті до відповідальності, тож стримувати правопорушення на психологічному рівні може стати іншим викликом.

Важливим елементом захисту культурної спадщини є адвокація та підвищення рівня обізнаності як громадян України, так і представників міжнародної спільноти (пам'ятаємо, що наразі культура сприймається не як елемент національної ідентичності чи безпеки, а як розвага), тож інформування суспільства про важливість захисту культурної спадщини та формування правової, культурної та суспільної підтримки для її охорони – обов'язковий крок у системі рішень щодо захисту культурної спадщини.

Як Україна наразі реагує на виклики та проблеми захисту культурної спадщини, зокрема на руйнування та розграбування та як може реагувати? На рівні регіональних та генеральної прокуратури відкрита невелика кількість кримінальних справ, запровадження санкцій щодо фізичних та юридичних осіб, що залучені до процесу руйнування культурної спадщини. В свою чергу, Міністерство культури та стратегічних комунікацій епізодично висловлює стурбованість, глибоке занепокоєння, обурення та рішуче засудження, обмежуючись лише емоціями та не вдаючись до реальних дій.

В умовах збройного конфлікту культурна спадщина набуває особливого значення, адже вона є основою національної ідентичності, історичної

пам'яті та культурної тягlosti, а її знищення часто має на меті в тому числі знищення української ідентичності. Захист культурної спадщини у свою чергу вимагає комплексного підходу: не лише посилення правових інструментів, але й тісну співпрацю на міжнародному рівні, залучення громад, інноваційні технології, підтримку національних правозахисних інституцій та постійне вдосконалення методів захисту з урахуванням вдосконалення методів руйнування культурної спадщини Російською Федерацією.

Джерела:

1. Горе-реставрація Ханського палацу в Бахчисараї триває вже восьмий рік
<https://www.voicecrimea.com.ua/main/mainnews/article/s/gore-restavraciya-xanskogo-palacu-v-baxchisara%D1%97-trivaye-vzhe-vosmij-rik.html>
2. Вплив на українську ідентичність в Криму. Витяг з дослідження
<https://krymbezpravil.org.ua/analytics/vplyv-na-ukrainsku-identychnist-v-krymu-vytiiah-z-doslidzhennia/>
3. Інформаційний огляд «Культурна спадщина України в Криму: пошкодження та знищення»
<https://krymbezpravil.org.ua/analytics/informatsiynu-ohliad-kulturna-spadshchyna-ukrainy-v-krymu-poshkodzhennia-ta-znyshchennia/>
4. Дворец калги — еще один камень преткновения в криму
<https://islam.in.ua/ru/istoriya/dvorec-kalgi-eshche-odin-kamen-pretknoveniia-v-krymu>

Ключові слова: руйнування, ідентичність, культурна спадщина, окупація, захист, розкрадання, реставрація.

Марченко Дмитро Вікторович

*аспірант кафедри міжнародного та європейського
права Національного університету «Одеська
юридична академія»*

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

В умовах сучасних збройних конфліктів захист цивільного населення є одним із першочергових завдань міжнародного права. Війни та збройні конфлікти продовжують приносити страждання та руйнування, особливо найбільш уразливими жертвами таких конфліктів часто є мирні жителі. Міжнародне співтовариство, прагнучи запобігти масовим порушенням прав людини та гуманітарних катастроф, розробило комплекс правових норм та інструментів, спрямованих на захист цивільних осіб у зонах конфлікту. Центральне місце серед цих інструментів займають міжнародні договори, які встановлюють зобов'язання для держав та збройних груп щодо дотримання певних стандартів захисту цивільного населення.

Женевські конвенції 1949 року [1] та Додаткові протоколи 1977 року [2] до них є фундаментальними документами, що регулюють поведінку сторін конфлікту та права цивільних осіб. Ці документи як закріплюють принцип недоторканності громадянського населення, а й передбачають заходи відповідальності їх порушення. Незважаючи на існування цих та інших міжнародних договорів,

дотримання їх положень у реальних умовах конфлікту часто стикається з труднощами, що призводить до масштабних порушень та гуманітарних криз.

Женевські конвенції та Додаткові протоколи до них є основними міжнародними договорами, що регулюють правила ведення збройних конфліктів, а також захист цивільного населення, поранених, хворих, медичного персоналу, військовополонених та інших уразливих груп. Їхня мета — мінімізувати страждання, запобігти жорстокому поводженню з людьми, які не беруть участі у збройних конфліктах, а також забезпечити гуманітарну допомогу.

Перша Женевська конвенція захищає поранених та хворих військовослужбовців на полі бою [3].

Друга Женевська конвенція захищає поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію, що знаходяться на морі [4].

Третя Женевська конвенція визначає правила поводження з військовополоненими, включно з умовами утримання, медичної допомоги та права на зв'язок з рідними [5].

Четверта Женевська конвенція зосереджена на захисті цивільного населення в умовах війни, включно з заборонаю нападів на цивільних осіб та захистом їхніх основних прав [1].

Окрім основних Конвенцій, існують також Додаткові протоколи, прийняті у 1977 році. Вони доповнюють та уточнюють положення Женевських конвенцій.

Перший Додатковий протокол стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів.

Він уточнює правила захисту цивільних осіб та зобов'язує сторони конфлікту проводити військові операції з дотриманням принципів пропорційності та необхідності.

Другий Додатковий протокол розширює захист на жертв міжнародних конфліктів, таких як громадянські війни. Він регулює правила поведінки з цивільними та обмежує способи і засоби ведення війни, що можуть бути використані.

Третій Додатковий протокол запроваджує додатковий емблему — червоний кристал — як нейтральний символ для медичних служб та гуманітарних організацій, які можуть діяти під іншими символами, такими як червоний хрест або червоний півмісяць [6].

Женевські конвенції та Протоколи до них чітко визначають, що цивільне населення, а також цивільні об'єкти не можуть бути об'єктами нападу. Сторони конфлікту повинні відрізнити цивільних осіб від комбатантів (учасників бойових дій) та вживати заходів для уникнення втрат серед мирного населення. Згідно з Четвертою Женевською конвенцією, цивільні особи мають право на гуманітарну допомогу, медичне забезпечення та умови, що дозволяють їм виживати у конфліктній зоні. Додаткові протоколи посилюють ці вимоги, закликаючи сторони конфлікту надавати безперешкодний доступ гуманітарним організаціям для доставки допомоги цивільному населенню.

Додаткові протоколи забороняють напади на інфраструктуру, що необхідна для виживання населення, зокрема водопостачання, продовольчі склади, лікарні та школи. Знищення таких об'єктів

може призвести до катастрофічних наслідків для цивільного населення, тому сторони конфлікту зобов'язані утримуватися від таких дій. Сторони конфлікту не можуть використовувати цивільних осіб для прикриття своїх військових позицій або переміщень. Це положення передбачає, що сторони повинні розташовувати свої сили таким чином, щоб не наражати цивільних осіб на небезпеку.

Женевські конвенції та Додаткові протоколи також передбачають, що сторони конфлікту мають забезпечити можливість евакуації цивільних з небезпечних зон та гарантувати їхню безпеку під час переміщення.

Усі країни, які ратифікували Женевські конвенції, зобов'язані прийняти закони для дотримання Конвенцій. «Серйозні порушення» Женевської конвенції можуть розглядатися двома способами (1) у внутрішніх судах Підписанту або (2) у міжнародному трибуналі. Юрисдикція міжнародного трибуналу впливає з концепції «універсальної юрисдикції». Доктрина «універсальної юрисдикції» міститься в міжнародному праві та передбачає, що деякі злочини є настільки жахливими, що вони ображають мораль міжнародного співтовариства в цілому. Доктрина універсальної юрисдикції дає змогу судовим органам будь-якої країни переслідувати винних у найбільш тяжких злочинах, незалежно від місця їхнього вчинення чи національності злочинців. Наприклад, у деяких державах розглядають справи за обвинуваченням у військових злочинах і злочинах проти людства, навіть якщо ці злочини були вчинені за межами юрисдикції країни. Проте практична

реалізація цієї доктрини часто ускладнена політичними та дипломатичними обставинами, що іноді призводить до безкарності злочинців. До таких злочинів належать геноцид, тортури, військові злочини та злочини проти людства. Незважаючи на зобов'язання кожної держави дотримуватися Женевських конвенцій і забороняти військові злочини своїми громадянами, держави все ще вчиняють дії, що суперечать Конвенціям.

Таким чином, хоча міжнародні договори, такі як Женевські конвенції, встановлюють чіткі стандарти та механізми для покарання за їхні порушення, реальне дотримання цих зобов'язань залишається проблематичним. Зусилля щодо забезпечення відповідальності за військові злочини продовжують стикатися з численними викликами, що потребує подальшого розвитку міжнародного права та підвищення ефективності міжнародних інституцій.

Отже, у сучасному світі, де збройні конфлікти часто супроводжуються масштабними порушеннями прав людини та гуманітарними кризами, роль міжнародних договорів, таких як Женевські конвенції та їх Додаткові протоколи, набуває особливого значення. Проте, незважаючи на їх важливість, реальне дотримання положень цих договорів залишається викликом, особливо в умовах сучасних асиметричних конфліктів, де часто залучені не тільки держави, але й недержавні актори. Тому важливу роль у забезпеченні дотримання міжнародних договорів відіграє міжнародна спільнота, яка має сприяти моніторингу та правовій відповідальності за їх порушення.

Джерела:

1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року (IV Женевська конвенція 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.
3. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях 1949 року (I Женевська конвенція 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text.
4. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі 1949 року (II Женевська конвенція 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text.
5. Конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року (III Женевська конвенція 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.
6. The Geneva Conventions and their additional protocols. URL: https://www.oas.org/dil/introductory_course_on_international_humanitarian_2007_ihl_instruments.pdf

Ключові слова: міжнародний договір, захист цивільного населення, відповідальність, права людини, збройний конфлікт, стандарти, механізми.

*Науковий керівник: доктор юридичних наук,
професор кафедри міжнародного та європейського
права Національного університету «Одеська
юридична академія» Ківалова Тетяна Сергіївна.*

Омельченко Іван Ігорович

*аспірант кафедри міжнародного та європейського
права Національного університету «Одеська
юридична академія»*

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРИНЦИПУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

В умовах, коли мають місце збройні конфлікти, питання захисту прав людини стає одним із найважливіших викликів. Принцип пропорційності, який полягає в тому, що наслідки воєнних дій мають відповідати досягнутим військовим цілям, набуває особливої ваги. Згідно з цим принципом, військові операції повинні бути такими, щоб втрати серед цивільних осіб і руйнування інфраструктури не були надмірними щодо очікуваного військового результату [1].

Однак, в умовах реальних конфліктів, дотримання цього принципу часто викликає серйозні труднощі. Сучасні війни, які характеризуються швидкими змінами тактики та технологій, роблять питання пропорційності особливо складним. Втрати серед цивільного населення, навіть якщо вони є побічним наслідком військових дій, можуть

спричиняти глибокі гуманітарні трагедії, що піднімає питання про межі допустимих дій.

Особливо складно цей принцип реалізувати у випадках, коли війна ведеться проти нерегулярних збройних угруповань або терористичних організацій, які можуть ховатися серед цивільних. Тому сьогодні питання захисту прав людини та принципу пропорційності стає надзвичайно актуальним. Як досягти того, щоб під час військових операцій мінімізувати страждання невинних людей? Це питання стає викликом для правозахисників, військових і міжнародної спільноти в цілому.

Характер військових конфліктів, розвиток технологій та закономірності оцінки наслідків бойових дій – це далеко не повний перелік чинників, що впливають на застосування принципу пропорційності в умовах сьогодення.

Сучасна зброя, що розвивається швидкими темпами, висуває нові вимоги до принципу пропорційності. Дрони та дистанційні системи, що дозволяють завдавати удари з відстані, можуть мінімізувати втрати серед військових, але підвищують ризики для цивільних. Помилки у виборі цілей або недооцінка загроз для мирного населення можуть призвести до великих жертв.

Сучасне міжнародне право передбачає відповідальність кожної держави за забезпечення правових стандартів під час збройних конфліктів як всередині країни, так і за її межами. Наразі увага світової спільноти більш прикута до принципу пропорційності під час збройних конфліктів.

Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права до числа суб'єктів, яким

надається захист відносяться: 1) комбатанти, що беруть участь у збройному конфлікті. Їх не вважають належними до категорії «захищені особи», оскільки напад на них може бути правомірним. При цьому міжнародне гуманітарне право містить норми, що захищають комбатантів від засобів та методів війни, які спричиняють їм надмірні страждання або роблять їхню загибель неминучою; 2) комбатанти *hors de combat* – поранені, хворі або такі, що зазнали корабельної аварії; 3) військово-полонені – комбатанти, які склали зброю та здалися, або комбатанти, що були захоплені в полон супротивником; 4) цивільні особи під владою супротивника [2, с. 47].

Чимало уваги, також, приділяється тим мало захищеним категоріям населення, які перебували в полоні та зазнавали катувань, знущань та надмірних психологічних травм, що також можна вважати порушенням принципу пропорційності.

Насамперед, один з ключових викликів – це оцінка військових переваг у порівнянні з можливими втратами серед цивільних осіб. У військових операціях не завжди очевидно, яку вигоду може принести конкретна дія, і чи виправдовує ця вигода ризику для мирного населення. Командири часто повинні ухвалювати рішення в умовах невизначеності, маючи лише обмежену інформацію. Це призводить до ситуацій, коли навіть добре продумане військово-рішення може мати непередбачувані наслідки.

Таким чином, попри важливість принципу пропорційності, його застосування у реальних

умовах завжди потребує обережного підходу та глибокого аналізу всіх можливих наслідків.

Відповідно до тверджень К. Мануїлової, можливо дійти висновку що, міжнародне право пропонує різні механізми для забезпечення дотримання принципу пропорційності, а саме:

1. Міжнародний кримінальний суд. Основна функція якого полягає в розслідуванні та здійсненні суду над особами, які є відповідальними за воєнні злочини.

2. Міжнародний комітет Червоного Хреста забезпечує гуманітарну допомогу, моніторинг за дотриманням конфліктуючих сторін Женевських конвенцій, надання консультацій з міжнародного гуманітарного права.

3. Женевські конвенції це нормативно-правова база для захисту цивільних осіб під час збройних конфліктів. Саме Женевські конвенції регламентують принцип пропорційності як такий о забороняє використання непропорційної сили.[3]

Російсько-українська війна стала одним із найбільш драматичних прикладів порушення прав людини в Європі з часів Другої світової війни. Оскільки мають місце ситуації, коли застосування сили є невинувато масштабним щодо отриманих воєнних цілей. Вибухи в житлових кварталах, зруйновані лікарні, школи та інші важливі об'єкти, які не мали воєнного значення, стали трагічними подіями для тисяч людей. Ці дії не лише завдали величезних матеріальних збитків, але й спричинили загибель та поранення багатьох невинних цивільних людей, серед яких були жінки та діти. Такі випадки порушують головний принцип пропорційності, який

покликаний захищати цивільне населення від надмірного насильства.

У зв'язку із цим становлять інтерес операції з підтримання миру, що проводяться ООН, а також операції, пов'язані зі здійсненням гуманітарної інтервенції. Саме тому на порядку денному стоїть питання розробити нові механізми, як державні, так і міжнародні, спрямовані на забезпечення безпеки мирних громадян під час збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру. При цьому одним зі спірних залишається питання про застосування військової сили як інструменту забезпечення людської безпеки, зокрема визначення ситуацій, у яких використання сили є виправданим.[4, с. 32]

Правозахисні організації, такі як Human Rights Watch та Amnesty International, неодноразово піднімали питання про порушення цього принципу в контексті війни в Україні. Вони акцентують увагу на тому, що багато атак, які мали місце, не виправдовуються воєнною необхідністю, оскільки шкода, завдана мирним жителям, не є співмірною з воєнною вигодою. Це викликає обурення серед міжнародної спільноти та ставить питання про відповідальність за такі дії.

Ще однією серйозною проблемою є використання невибіркових засобів ведення війни, таких як касетні боеприпаси або ракети великої дальності, що завдають шкоди не тільки військовим, але й цивільному населенню. Такі дії ще більше підривають довіру до здатності міжнародного права забезпечити захист цивільних осіб під час війни, що є його ключовою метою.

Щоденні повідомлення про руйнування інфраструктури та загибель мирних жителів в Україні доводять, що міжнародна спільнота повинна докладати більше зусиль, щоб не лише фіксувати ці випадки, але й запобігати подальшим порушенням. Технічний прогрес дозволяє ефективніше документувати наслідки атак і підвищувати прозорість у питанні їхньої оцінки. Технологічний прогрес, який нині дозволяє ефективніше документувати та оцінювати наслідки бойових дій, може відігравати важливу роль у посиленні контролю. Водночас потрібне також посилення міжнародної взаємодії. Спільні зусилля держав та міжнародних організацій можуть стати основою для створення незалежних механізмів моніторингу та оцінки дій, що суперечать принципу пропорційності.

На думку К. Громовенка в багатьох конфліктах воюючі сторони навмисно спрямовують свої зусилля проти цивільного населення з метою прискорення військової капітуляції або ж, щоб знищити частину населення. Досить часто межа між цивільним населенням та комбатантами є нечіткою. Останні нерідко шукають притулок в містах та селах і використовують мирне населення в якості живого щита.[5, с. 104]

Окрім цього, необхідно звернути увагу на зміцнення правових механізмів покарання за систематичні порушення гуманітарного права. Запровадження жорсткіших санкцій та більш активна участь міжнародних судових інституцій здатні вплинути на зменшення кількості таких порушень.

Важливим чинником забезпечення дотримання принципу пропорційності у збройних конфліктах є належна правова освіта тих, хто безпосередньо залучений до бойових дій, а також тих, хто займається захистом прав людини. Військовослужбовці часто стикаються з ситуаціями, де рішення потрібно приймати негайно, і саме в такі моменти критично важливо, щоб вони чітко розуміли межі допустимого застосування сили. Недостатня обізнаність із правовими нормами, зокрема з принципом пропорційності, може призвести до трагічних наслідків як для військових, так і для цивільного населення. Саме тому систематичне навчання військових основам міжнародного гуманітарного права повинно бути одним із пріоритетів в умовах війни.

Не менш важливою є освіта правозахисників, які відіграють центральну роль у фіксації та моніторингу порушень під час конфліктів. Правозахисники повинні володіти ґрунтовними знаннями про те, як принцип пропорційності застосовується у різних сценаріях бойових дій, щоб їхні доповіді могли слугувати основою для подальших розслідувань і правосуддя.

Таким чином, правова освіта військових та правозахисників є важливим інструментом для забезпечення більш гуманного ведення бойових дій та підвищення відповідальності за дотримання основоположних принципів міжнародного права. Це не лише допоможе зменшити кількість порушень, але й створить умови для ефективнішого захисту прав людини навіть у найважчих обставинах війни.

Принцип пропорційності залишається наріжним каменем міжнародного гуманітарного права, особливо в умовах сучасних збройних конфліктів. Його дотримання є ключовим для збереження життя та захисту прав цивільного населення. Події, які можна спостерігати під час російсько-української війни, наочно демонструють, що порушення цього принципу мають катастрофічні наслідки. Саме тому необхідно не лише посилювати контроль за його дотриманням, але й активно інвестувати в правову освіту військових та правозахисників. Такий підхід допоможе не тільки зменшити кількість порушень, а й підвищить відповідальність за гуманність ведення бойових дій, що має стати пріоритетом для всіх сторін конфлікту.

Джерела:

1. Тоцький Б.А. Зміст та практичне застосування принципу пропорційності в міжнародному праві. Аналітично-порівняльне правознавство : Електронне наукове видання. 2023. №1. С. 613-618. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.107> (дата звернення: 09.10.2024).
2. Щербіна М.Г. Захист прав людини в умовах збройного конфлікту. Збірник тез круглого столу, присвяченого 72-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 10 грудня 2020 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2021. (дата звернення: 09.10.2024).
3. Мануїлова К.В. Особливості захисту прав людини в умовах збройних конфліктів та глобальних викликів сучасності. Європейські

орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Юридика, 2023. Т. 1 С. 359-361. URL: <https://hdl.handle.net/11300/26659> (дата звернення: 09.10.2024).

4. Кірієнко Т.П. Забезпечення безпеки людини (human securite) крізь призму міжнародно-правового захисту: загальнотеоретична характеристика. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. №4. С. 27-33. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.3> (дата звернення: 09.10.2024).

5. Громовенко К. В. Особливості захисту прав людини в умовах збройних конфліктів. Правові новели. 2022. № 17. С. 101–107. DOI : <https://doi.org/10.32847/ln.2022.17.14>. (дата звернення: 09.10.2024).

Ключові слова: принципи міжнародного гуманітарного права, військова необхідність, захист цивільного населення, руйнування інфраструктури, відповідальність, внутрішні загрози, зовнішні загрози.

Науковий керівник: доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент Белогубова Оксана Олександрівна.

Глухова Анна Сергіївна

аспірант кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Державного торговельно-економічного університету

ЗАХИСТ АЕС В УМОВАХ ЗРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Досліджуючи питання безпеки АЕС під час збройної агресії, варто звернути увагу на порядок регулювання даного питання міжнародним правом, яке хоч й обмежує істотно можливості атак на атомні електростанції, але не виключає їх повністю.

Починаючи з 2014 року, коли Росія розпочала військову агресію проти України, світова спільнота стала свідком як держава, яка є постійним членом Ради Безпеки ООН, грубо порушує норми міжнародного права, вчиняючи воєнні злочини та злочини проти людяності, а з початком повномасштабного вторгнення Росії на територію України, держава, яка володіє потужним ядерним арсеналом використовує факт наявності ядерної зброї як важіль ядерного шантажу України і світу. З 4 березня 2022 року найбільша в Європі й третя у світі за сукупною потужністю атомна електростанція - Запорізька атомна електростанція (ЗАЕС) - окупована військами Російської Федерації. Цьому передувала майже п'ятитижнева окупація Чорнобильської АЕС та Зони відчуження.

Вказані дії можуть становити порушення норм як міжнародного гуманітарного права, так і міжнародного ядерного права. Тривала окупація ЗАЕС та здійснення військової діяльності на її території також підкреслюють обмежену

ефективність міжнародних організацій у сфері глобальної та ядерної безпеки, відповідно Організації Об'єднаних Націй (ООН) та Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ).

Здійснивши атаки та захопивши ядерні об'єкти на території України, Росія порушила низку міжнародно-правових актів, зокрема: Протокол I та Протокол II Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, Міжнародну конвенцію про боротьбу з актами ядерного тероризму, Конвенцію про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок, а також вимоги Поправки до Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок. Серед іншого російські військові захопили та тримають в заручниках працівників Чорнобильської та Запорізької атомних електростанцій, які виконують свої обов'язки з забезпечення радіаційного захисту та безпеки. Такі дії належать до категорії злочинів, відповідно до положень Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників.

Враховуючи серйозні ризики для цивільного населення і навколишнього середовища від інцидентів на ядерних об'єктах, міжнародне гуманітарне право (МГП) передбачає обов'язок держав уникати військових дій, розміщувати військові сили у безпосередній близькості та на ядерних об'єктах.

Відповідно до ст. 56 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій [1], військові напади на цивільні ядерні об'єкти (та їхнє оточення), як правило, заборонені. Такий спеціальний захист може бути скасований «лише в тому випадку, якщо вона [АЕС]

забезпечує електроенергією регулярну, значну і безпосередню підтримку військових операцій і якщо такий напад є єдиним можливим способом припинити таку підтримку». Додатковий протокол II [2] містить додаткові положення, що стосуються нападів на АЕС під час збройного конфлікту. Його стаття 15 забороняє будь-які напади на атомні електростанції, «якщо такі напади можуть призвести до вивільнення небезпечних речовин, що спричинять серйозні втрати серед цивільного населення», навіть якщо вони вважаються законними військовими цілями. Крім того, визнання АЕС цивільними об'єктами (якщо не буде однозначно доведено протилежне), які не повинні піддаватися нападу під час збройного конфлікту, також вважається частиною звичаєвого МПП, що означає, що всі держави повинні дотримуватися цього принципу, незалежно від того, чи ратифікували вони Додаткові протоколи до Женевських конвенцій, чи ні [6].

Обстріли та захоплення військовими РФ ядерних установок та інших об'єктів, де знаходяться радіоактивні матеріали та радіонуклідні джерела іонізуючого випромінення, грубо порушують всі міжнародні правові норми, пов'язані з ядерною та радіаційною безпекою. Ці дії унеможливають виконання Україною своїх зобов'язань за Конвенцією про ядерну безпеку, Об'єднаною конвенцією про безпеку поводження з відпрацьованим ядерним паливом та радіоактивними відходами, а також за Угодою між Україною та МАГАТЕ про застосування гарантій у зв'язку з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї.

З перших днів повномасштабного вторгнення

МАГАТЕ здійснювало моніторинг ситуації на Чорнобильській АЕС, та попри це російські військові унеможливлювали будь-які ротації персоналу, які мають вирішальне значення для безпечного управління вилученням і захороненням палива і радіоактивних відходів на ЧАЕС. Варто зазначити, що експерти МАГАТЕ на атомних електростанціях України контролюють ситуацію на постійній основі, документуючи наслідки війни на стан ядерної та радіаційної безпеки, а також вивчають пріоритетні потреби на ядерних об'єктах для подальшого надання технічної допомоги.

30 травня 2023 року Генеральний директор МАГАТЕ на засіданні Ради Безпеки ООН представив «п'ять конкретних принципів, покликаних запобігти ядерній аварії та зберегти цілісність атомної електростанції»: 1) не можна допускати атаки будь-якого роду з території станції та на неї, зокрема, на реактори, сховища відпрацьованого палива, іншу критично важливу інфраструктуру чи персонал; 2) АЕС не повинна використовуватися як сховище чи база для важкого озброєння; 3) не слід піддавати ризику подачу електроенергії на завод; 4) усі структури, системи та компоненти, необхідні для безпечної роботи ЗАЕС, мають бути захищені від атак чи диверсій; 5) не вдаватися до жодних дій, що підривають ці принципи.

Порушуючи усі вищезазначені принципи, Росія продовжує здійснювати обстріли об'єктів інфраструктури, що підтримують діяльність Запорізької атомної електростанції, що посилює міжнародне занепокоєння з приводу потенційної можливості ядерної аварії. При цьому мілітаризація

ЗАЕС та прилеглих територій залишається частиною військової стратегії Росії. Грубо порушуючи принципи міжнародного гуманітарного права, російські військові встановлюють протипіхотні міни на території станції та блокують доступ персоналу до об'єкту. Російська сторона також відключає автоматизовану систему передачі даних від системи радіаційного контролю та не забезпечує належне технічне обслуговування АЕС.

Реакція міжнародної спільноти на порушення стандартів ядерної безпеки та захищеності в Україні була чіткою та однозначною - військовий напад та окупація двох АЕС були широко засуджені міжнародними організаціями та урядами багатьох країн. Рада керуючих МАГАТЕ ухвалила кілька резолюцій, в яких засудила військову діяльність поблизу станцій і закликала обидві сторони конфлікту утримуватися від нападів на цивільні ядерні об'єкти. Наразі на всіх українських АЕС, включаючи Запорізьку, працюють виїзні експертні місії агентства ООН з атомної безпеки, хоча їм досі відмовляють у доступі до частин АЕС, де, як стверджується, можуть бути розміщені вибухові речовини або міни [3, 4].

Постійна присутність персоналу МАГАТЕ на окупованій АЕС, безперечно, допомагає моніторингу військової діяльності в околицях об'єкта та документуванню порушень гарантій на самій станції. Однак можна стверджувати, що присутність міжнародних інспекторів не мала суттєвого впливу на персонал «Росатома» та російські військові сили, дислоковані на електростанції. Хоча генеральний директор особисто брав участь у дипломатичних

переговорах з російською та українською владою щодо створення захисної зони навколо Запорізької АЕС, інспектори та експерти МАГАТЕ, присутні на майданчику, не мають жодних повноважень у цій сфері. Міжнародні інспектори також змушені покладатися на добру волю росіян щодо надання їм доступу до визначених зон електростанції, тому результати їхнього моніторингу можуть бути справедливо поставлені під сумнів як неповні [3, 5].

Будь-яке використання ядерної енергії, установок, пристроїв та об'єктів має бути безпечним, належно регульованим, контрольованим та безпечним для навколишнього середовища. В умовах збройного конфлікту, аспекти ядерної безпеки атомних електростанцій можуть використовуватися як політичний або воєнний інструмент, а самі електростанції можуть бути метою нападу. Хоча міжнародне гуманітарне право і містить обмеження та заборони, які стосуються не лише об'єктів нападу, але й методів, засобів та наслідків нападу, вважаємо, що воно потребує значних вдосконалень. До повномасштабного вторгнення Росії в Україну АЕС ніколи не використовувалися як платформи для запуску ракетних ударів. Росія використовує Запорізьку АЕС як плацдарм для нанесення артилерійських ударів. Стаття 56 (5) 1-го Додаткового протоколу дозволяє розміщувати деякі військові об'єкти поблизу АЕС «з єдиною метою захисту об'єктів, що охороняються, від нападу» [1]. Однак вона не дозволяє використовувати АЕС як регулярну базу для запуску ракет - дії, які можуть підвищити ризик того, що поблизу АЕС можуть відбуватися бойові дії. Аналогічно, використання

Чорнобильської АЕС як плацдарму для військових операцій порушує статтю 56 (5) вищезазначеного Протоколу. Враховуючи той факт, що міжнародні організації не мають достатніх важелів впливу на Росію, єдиний ефективний шлях до безпеки АЕС та деокупації ЗАЕС є посилений тиск на державу-агресора та притягнення держави-агресора до відповідальності.

Джерела:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text
3. International Atomic Energy Agency (IAEA). (n.d.). Official web site of the IAEA. <https://www.iaea.org/>
4. Rushing, E. (2023). Dangerous forces: the protection of nuclear power plants in armed conflict. Humanitarian Law & Policy Blog. <https://blogs.icrc.org/law-and-policy/2022/10/18/protection-nuclear-power-plants-armed-conflict/>
5. Weinthal, Erika, & Bruch, Carl. (2023). Protecting nuclear power plants during war: implications from ukraine. Environmental Law Reporter, 53(4), 10285-10297.
6. International Committee of the Red Cross (ICRC) (2005) International humanitarian law database:

Rule 42. Works and installations containing dangerous forces. Available at: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule42>

Ключові слова: міжнародна безпека, збройна агресія, права людини, ядерна енергія, ядерна безпека, примусові заходи, міжнародне гуманітарне право

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Мазаракі Наталія.

ЗМІСТ

Вступне слово від <i>КІВАЛОВА С.В.</i>	3
--	---

Секція № 1

Теоретичні та практичні аспекти захисту прав людини

АРАКЕЛЯН М.Р.

Захист прав людини під час збройних конфліктів та сучасні технології: виклики та шляхи вирішення.....	5
---	---

БЕХРУЗ Х.Н.

Міжнародно-правове регулювання права на свободу зібрань з використанням новітніх технологій: постановка проблеми.....	10
---	----

СТОЙКО О.М.

Вплив воєн на еволюцію соціальних прав людини.....	17
--	----

ЗАЯРНИЙ О.А.

Деякі особливості забезпечення конфіденційності персональних даних, які обробляються в реєстрі збитків, завданих агресією російської федерації проти України.....	23
---	----

ГУЛЄВСЬКА Г.Ю., ВОСТРІКОВ Т.Є.

Правовий захист від порушень прав людини, пов'язаних з бізнесом: характеристика основних засобів.....	30
---	----

ПОЛІТОВА А.С.

Гендерна ідентичність як складова гендерно зумовленого насильства: дискусійні питання.....	45
--	----

КУЗЬМІН Е.Е.

Деякі ремарки щодо «права на покарання» у міжнародному кримінальному праві.....	50
---	----

ФЕДОРОВА Т.С., ВОТЧАЛ О.В.

Моністична теорія співвідношення міжнародного та національного права та її вплив.....	55
---	----

ФЕДОРОВА Т.С., СЛОБОДЯН У.С.

Право на самовизначення і територіальну цілісність: протиріччя і виклики в міжнародному праві.....	59
--	----

ГАЛАТ В.І.

Істотне порушення міжнародних договорів та примус до виконання контракту в умовах збройних конфліктів: Приклад кейсу aar1 проти Шрі-Ланки.....	64
--	----

ЖАКУН М.Ю.

Право мати права? Деякі роздуми щодо захисту прав мігрантів під час збройних конфліктів.....	69
--	----

ОСТРОВЕРХИЙ О.О.

Індивідуальна відповідальність за покарання за злочин агресії у міжнародному праві.....	78
---	----

МАЛУНЦ А.Е.

Звичаяві норми міжнародного права як об'єкт тлумачення..... 81

ГУРТІЄВА Л.М.

До питання про початок стадії підготовчого провадження за КПК України (в аспекті реалізації окремих положень юридичної визначеності)..... 86

Секція № 2**Захист прав людини в Україні під час воєнного стану****ДРАКОХРУСТ Т.В.**

Співпраця національної поліції України з державними та міжнародними органами в умовах посилення міграційних процесів: виклики, можливості та перспективи розвитку..... 93

КОЗЛЕНКО П.Ю.

Правова людина за часи російської агресії: наративи емпатії та моральності..... 99

ШИНКАРЬОВ Ю.В.

Окремі питання застосування інституту призначення покарання в умовах воєнного стану..... 104

КОСТРОМІНА О.Г.

Процесуальні гарантії захисту прав потерпілих від воєнних злочинів: виклики документування та особливості розслідування..... 109

ГРАБИНСЬКИЙ М.І.

Захист прав людини в концепції перехідного правосуддя..... 113

КОНОНЕЦЬ О.М., КАЛІНЧУК Д.О.

Захист прав людини в Україні під час воєнного стану..... 123

КОНОНЕЦЬ О.М., МЕЛЬНИК В.І.

Аналіз воєнних злочинів: ретроспектива вчених діянь після повномасштабного вторгнення росії в Україну..... 128

НЕВАРА Л.М., ПОЛЯНИЦЯ С.Є.

Злочини РФ проти українського народу в аспекті порушення заборони катувань..... 135

БОЛЬШАКОВА О.В.

Трансформація реалізації прав людини в Україні під час воєнного стану..... 140

NEVARA L.M., ZHYLA I.

Legality of human rights restrictions according to the european convention on human rights during the state of martial on the territory of ukraine..... 145

МУРЗАНОВСЬКА А.В., ЦИНИК А.І.

Особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи..... 150

ЦИБУЛЬСЬКА О.Ю.

Щодо питання правозахисної діяльності в сфері укладення шлюбів громадянами України з іноземцями та їх розірвання..... 157

ЗАКАЛЕНКО О.В.

Окремі аспекти права звернення до адміністративного суду в умовах воєнного стану..... 160

БОДИРЄВ Д.А., ПРИСТИНСЬКИЙ Б.О.

Сучасний досвід організації фізичної підготовки для стрільби з пістолета слабкою рукою у збройних силах країн НАТО..... 166

ПІДГОРОДИНСЬКА А.В.

До питання про гарантії здійснення адвокатської діяльності в кримінальному провадженні: сучасний стан і перспективи..... 170

Секція № 3**Міжнародні механізми захисту прав людини****КОНОНЕЦЬ О.М., ТИМОШЕНКО Є.М.**

Міжнародні механізми захисту прав людини..... 179

КОНОНЕЦЬ О.М., ГЛУШКО К.В.

Механізми захисту прав біженців в період збройних конфліктів..... 186

КОНОНЕЦЬ О.М., КОБЕРНИК Д.Б.

Захист прав людини в Україні під час воєнного стану..... 192

КОНОНЕЦЬ О.М., ГОНЯНА К.В.

Право на справедливий суд як базова міжнародно-правова гарантія в процесі здійснення судочинства..... 198

БОРЩЕВСЬКА О.М.

Межі дотримання прав людини щодо видозміни геному людини..... 203

ІВАНОВА Н.Г., БАСЮК В.В.

З Україною Європа змушена реформуватися (за матеріалами французької газети Le monde)..... 210

МАНУЇЛОВА К.В.

Роль міжнародного кримінального суду у розслідуванні та притягненні до відповідальності за воєнні злочини..... 214

МІНЧЕНКО Д.А.

Виконання рішень ЄСПЛ у Великій Британії: приклад для України..... 219

СМИРНОВ М.І.

Міжнародні механізми захисту прав людини в період збройних конфліктів (в контексті співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом)..... 227

ФЕДОРОВА Т.С., ГАЛІМСЬКА П.В.

Міжнародно-правові стандарти правоохоронної діяльності..... 234

ЩЕРБАК Г.Р., РАШКІВСЬКА М.В.

Міжнародні механізми захисту прав людини..... 238

ЗУБАЙР А.

Діяльність управління ООН з прав людини в сфері менеджменту міжнародного бізнесу..... 243

ГОНЧАРУК Д.Р.

Права людини та застосування штучного інтелекту у військових цілях..... 249

ФАСІЙ А.В.

Міжнародні стандарти охорони та захисту права на психічне здоров'я в умовах збройних конфліктів.....255

ЧЕРНЯВСЬКИЙ М.В.

Роль миротворчих операцій ООН у забезпеченні безпеки та захисті прав людини під час збройних конфліктів..... 263

РЕДЧЕНКО Я.О.

Проблематика використання цифрових валют в міжнародних інвестиційних арбітражах.....268

ДЖЕВАГА-ТРЕТЬЯКОВА С.Ю.

Правове регулювання протидії відмиванню грошей: європейський контекст.....276

Секція № 4**Регіональні механізми захисту прав людини****СУРІЛОВА О.О.**

Простір свободи, безпеки, правосуддя ЄС: двадцятип'ятирічний досвід та нові виклики..... 284

КАЛАШЛІНСЬКА М.В.

Досвід Любліна у захисті прав людини під час кризи біженців: поведінкові чинники..... 290

БІРЮКОВ Р.М.

Європол як структура обміну даними в рамках міжнародного поліцейського співробітництва в Європі..... 296

МІЩЕНКО І.В.

Дія права ЄС у часі: регламентація та прецедентна практика..... 301

СЛАВКО А.С.

Рада Європи і перехідне правосуддя: у пошуках стандартів..... 305

АКІМЕНКО Ю.Ю.

Розвиток економічних та соціальних прав людини у контексті функціонування внутрішнього ринку ЄС.....313

БЕЛОГУБОВА О.О.

Обмежувальні заходи у зовнішній політиці ЄС у відповідь на серйозні порушення прав людини..... 318

ДРОНОВ В.Ю.

Право на повагу до приватного та сімейного життя в африканській системі захисту прав людини.....322

ВОЙТОВУСН Р.Р.

Ways to improve mechanisms for realization of state policy in the field of informational rights protection.....326

БУРДЮЖА О.М.

Механізми цивільного захисту ЄС: історія становлення та розвитку.....332

Секція № 5**Захист прав найбільш вразливих груп населення****ДРАКОХРУСТ Т.В., КАМІНСЬКА К.**

Захист прав вразливих категорій населення в умовах збройного конфлікту: виклики, стратегії перспективи..... 340

СЕМЕНОВА М.В., БЄЖАНОВА А.В.

Деякі аспекти розгляду спорів щодо захисту прав і свобод дітей під час дії в Україні воєнного стану..... 345

КОНОНЕЦЬ О.М., РАШКІВСЬКА М. В.

Захист прав жінок в період збройних конфліктів..... 353

БОЛЬШАКОВА О.В.

Зміни умов охорони праці жінок в умовах збройного конфлікту згідно діючого законодавства України..... 359

ІВАНОВА Н.Г., СКАКУН В.О.Порушення прав дитини під час збройних конфліктів (за матеріалами французького часопису *Le nouvel observateur*).....366**ФЕДОРОВА Т.С., КАРДЬЄВА О.В.**

Роль миротворчих сил ООН у захисті прав дітей під час збройних конфліктів.....371

ФЕДОРОВА Т.С., ФІЛЕВСЬКА Є.

Захист прав жінок під час воєнних дій..... 375

ФЕДОРОВА Т.С., ЛИНЮК А.І.

Міжнародний досвід щодо доступу до правосуддя для людей із інвалідністю: бар'єри та шляхи їх подолання.....380

ТАЙЛОР А. V.

Overview of the mechanisms for protecting women's rights in Qatar.....386

ДИМОВ К.Б.

Міжнародно-правові виклики стосовно надання гуманітарної допомоги біженцям та вимушеним переселенцям під час збройних конфліктів.....392

ІВАХНЕНКО Є.О.

До дискусії про особливості захисту прав жінок в умовах збройних конфліктів крізь призму міжнародного права..... 399

БОНДАРЮК О.О.

Міжнародне викрадення дитини одним з батьків в умовах війни 405

Секція № 6

Питання захисту прав людини в інформаційній сфері

НЕВАРА Л.М., ЯКУШЕВСЬКА Д.А.Право людини на інформацію як основа демократичного суспільства 413
ПОЛІЩУК К.Р.

Молодь і освіта як цілі: пропагандистські наративи для молодого покоління..... 420

ФЕДОРОВА Т.С., ПИРОЖКОВА А.Є.

Міжнародно-правові гарантії реалізації права на доступ до інформації..... 426

БУГАЄЦЬ А.С.

Право інтелектуальної власності на продукт, створений з використанням штучного інтелекту та міжнародне право: постановка проблеми..... 434

РУГАЛО Б.А.

Порушення прав людини з використання штучного інтелекту в умовах міжнародних воєнних конфліктів..... 439

ЯНИЦЬКА І.А.

Проблеми та виклики у забезпеченні психологічної допомоги і захисті прав дітей, які зазнали насильства..... 444

Секція № 7

Захист прав людини в кризових ситуаціях

СЛАВКО А.С., ЗАЦАРИННА А.Ю.

Правовий статус біженців в період збройних конфліктів..... 449

ФЕДОРОВА Т.С., ДЕМЕНТЬЄВА Ю.В.

Участь міжнародних організацій при вирішенні конфліктів на міжнародній арені..... 454

ФЕДОРОВА Т.С., СТЕПАНЕНКО А.О.

Проблемні аспекти дотримання міжнародних стандартів захисту та прав військовополонених..... 460

ГРЕБЕНЮК Д.О.

Щодо передумов формування уявлення про «єврозлочин» як правове явище..... 466

Секція № 8

Захист прав людини відповідно до положень Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів до них 1977 року.

ТУЛЯКОВ В.О.

Окупаційне кримінальне право в контексті сучасного розвитку української державності..... 474

ПИЛИПЕНКО В.П.

Ефективність Женевських конвенцій 1949 року про захист жертв війни через призму російської агресії в Україні..... 483

ПАСЕЧНИК О.В., ЄРОФЕЄВА О.С.

Проблеми правового статусу військовополонених..... 490

КОНОНЕЦЬ О.М., ПІНА Д.Р.

Захист прав людини відповідно до положень Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів до них 1977 року..... 492

МИЦЬКА О.І.

Гуманність режиму утримання військовополонених через призму міжнародних стандартів..... 500

ЛИСИК В.М.

Особливості механізму імплементації міжнародного гуманітарного права..... 505

ГРУШКО М.В., ТИМОШЕНКО Д.В.

Виклики правозахисту прав на культурну спадщину: проблеми та перспективи..... 512

МАРЧЕНКО Д.В.

Роль міжнародних договорів у забезпеченні захисту цивільного населення в умовах збройних конфліктів..... 519

ОМЕЛЬЧЕНКО І.І.

Актуальність принципу пропорційності в контексті захисту прав людини в умовах збройних конфліктів..... 525

ГЛУХОВА А.С.

Захист АЕС в умовах збройної агресії..... 534